

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**HASAN ŞAVAEV'İN "SÜYMEKLİK SÖZÜM SANGA AMANAT"
ADLI HİKÂYESİ (METİN-İNCELEME-SÖZLÜK)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hatice YEŞİL

**Danışman
Doç. Dr. Ümit HUNUTLU**

**RİZE
2023**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, Doç. Dr. Ümit HUNUTLU danışmanlığında, Hatice Yeşil tarafından hazırlanan *Hasan Şavaev'in "Süymeklik Sözüm Sanga Amanat" Adlı Hikâyesi (Metin-İnceleme-Sözlük)* adlı bu tez çalışması, 05.06.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Doç. Dr. Ümit HUNUTLU	
Üye	: Doç. Dr. Serkan ÇAKMAK	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU	

ETİK BEYAN

Türk Dili ve Edebiyatı Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Hasan Şavaev’in “Süymeklik Sözüm Sanga Amanat” Adlı Hikâyesi (Metin-İnceleme-Sözlük)” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılacak bir durumun ortaya çıkması halinde, Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

05/06/2023

Hatice YEŞİL

ÖN SÖZ

Dil, bir milletin kimliğini, tarihini, kültürünü, dinini ve bunlara bağlı olarak hayat tarzını ortaya koyan en önemli unsurlardan biridir. Bugün bir toplumun yaşayışını bize, o dilde var olan isimler, fiiller, atasözleri, deyimler, masallar ve alıntı kelimeler verebilir. Yazılı edebiyat öncesi kulaktan kulağa, nesilden nesile aktarılan dil, yazılı edebiyatla birlikte varlığını eserlerde göstermiştir.

Türk boyları köken olarak aynı milletten gelen fakat başka milletlerin siyasi çıkarlarının zamanla onları farklılaştıran etkisiyle birbirlerinden hem dil hem yaşantı noktasında uzaklaşmışlardır. Bunun yanında çalışmamıza konu olan Karaçay-Malkar Türklerinin Kafkasya'nın Elbruz Dağı'nın yüksek kesimlerinde yaşamaları ve etraflarının ise dağlarla çevrili olması onların diğer topluluklarla olan etkileşimlerini sınırlamıştır. Bu da Karaçay-Malkar dili ve tarihi üzerine yapılan çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'de özellikle Karaçay Malkar Türkçesi üzerine Ufuk Tavkul, Adilhan Adiloğlu, Aysu Ata gibi Türkologlar; gramer, sözlük, derleme ve metin incelemesi gibi birçok çalışma yapmışlardır.

Söz konusu bu çalışma, Hasan Şavaev'in 2019 yılında *Mingi Tav* dergisinde yayımladığı *Süymeklik Sözüm Saña Amanat* adlı hikâyesi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Gramer bölümü Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Metin ve Çeviri bölümlerinde derginin sayfa ve satırları dikkate alınarak numaralandırılmıştır. Sözlük bölümünde ise metinde geçen kelimelerin anlamları verilmiştir.

Tez konumun belirlenmesinde ve tezimin her aşamasında bana yardımcı olup desteğini hiç esirgemeyen, bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr. Ümit HUNUTLU'ya teşekkürü borç bilirim. Tezimde dil incelemesi yaptığım eserin teminini sağlayan Zulfia KONAKOVA'ya; yüksek lisans süreci boyunca yanımda olan arkadaşım Sema Nur TAHMAZ'a ve her daim arkamda duran aileme çok teşekkür ederim.

**Hatice YEŞİL
RİZE-2023**

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	X
ABSTRACT.....	XI
KISALTMALAR.....	XII
KARAÇAY-MALKAR ALFABESİ VE YAZI ÇEVİRİMİ.....	XIII
GİRİŞ	1
1. KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİ, YAZAR VE ESER HAKKINDA BİLGİ ...	3
1.1. Karaçay-Malkar Türklerinin Tarihi	3
1.2. Karaçay-Malkar Türkçesinin Tarihi.....	6
1.3. Hasan Şavaev İSMAİLOVİÇ.....	8
1.4. Süymeklik Sözü Sanga Amanat'ın Özeti.....	9
2. DİL BİLGİSİ İNCELEMESİ.....	13
2.1. Ses Bilgisi	13
2.1.1. Ünlüler.....	13
2.1.1.1. Ünlülerle İlgili Ses Olayları.....	13
2.1.1.1.1. Ünlü Uyumları	13
2.1.1.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu.....	13
2.1.1.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	14
2.1.1.1.1.3. Ünlü Uyumlarına Aykırı Ekler	15
2.1.1.1.2. Ünlü Değişimleri	15
2.1.1.1.2.1. Ünlü Daralması.....	15
2.1.1.1.2.2. Ünlü Genişlemesi	17
2.1.1.1.2.3. Ünlü Düzleşmesi.....	17
2.1.1.1.2.4. Ünlü Yuvarlaklaşması	18
2.1.1.1.2.5. Ön Damaksıllaşma.....	20
2.1.1.1.2.6. Art Damaksıllaşma	20
2.1.1.1.3. Ünlü Düşmesi	22

2.1.1.1.3. Ünlü Türemesi	22
2.1.2. Ünsüzler	23
2.1.2.1. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları	24
2.1.2.1.1. Ünsüz Uyumı	24
2.1.2.1.1.1. Ünsüz Uyumuna Aykırı Ekler	24
2.1.2.1.2. Ünsüz Değişimleri	24
2.1.2.1.2.1. Tonlulaşma	24
2.1.2.1.2.2. Tonsuzlaşma	25
2.1.2.1.2.3. Genizsilleşme.....	26
2.1.2.1.2.4. Akıcılaşma	26
2.1.2.1.2.5. Patlayıcılaşma	27
2.1.2.1.2.6. Sızıcılaşma.....	28
2.1.2.1.2.7. Aykırılışma	29
2.1.2.1.3. Ünsüz Düşmesi	29
2.1.2.1.4. Ünsüz Türemesi	30
2.2. Şekil Bilgisi.....	30
2.2.1. İsim (ad)	30
2.2.1.1. İsim Yapımı	31
2.2.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri	31
2.2.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri.....	31
2.2.1.2. İsim Çekimi	32
2.2.1.2.1. Çokluk.....	32
2.2.1.2.2. Aitlik Eki.....	32
2.2.1.2.3. İyelik Ekleri.....	33
2.2.1.2.4. Hâl Ekleri	34
2.2.1.2.4.1. Yalın Hâl	34
2.2.1.2.4.2. İlgi Hâli	34
2.2.1.2.4.3. Yükleme Hâli	34
2.2.1.2.4.4. Yönelme Hâli	35
2.2.1.2.4.5. Bulunma Hâli	36
2.2.1.2.4.6. Ayrılma Hâli	36
2.2.1.2.4.7. Vasıta Hâli.....	37

2.2.1.2.4.8. Eşitlik Hâli	37
2.2.1.2.5. Soru	37
2.2.2. Fiil	38
2.2.2.1. Fiil Yapımı.....	38
2.2.2.1.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri.....	38
2.2.2.1.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri	39
2.2.3.1. Fiil Çekimi.....	39
2.2.3.2. Şahıs.....	39
2.2.3.2.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri.....	39
2.2.3.2.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	40
2.2.3.2.3. Emir Kipi Şahıs Ekleri	40
2.2.3.3. Haber/Bildirme Kipleri.....	41
2.2.3.3.1. Basit Zamanlı Fiil Çekimleri.....	41
2.2.3.3.1.1. Şimdiki Zaman.....	41
2.2.3.3.1.2. Bilinen Geçmiş Zaman.....	42
2.2.3.3.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman	42
2.2.3.3.1.4. Gelecek Zaman	43
2.2.3.3.1.5. Geniş Zaman	44
2.2.3.4. Tasarlama Kipleri	44
2.2.3.4.1. Şart	44
2.2.3.4.2. İstek.....	44
2.2.3.4.3. Gerekliklik	45
2.2.3.4.4. Emir.....	45
2.2.3.5. Fiillerin Birleşik Çekimi	45
2.2.3.5.1. Hikâye Birleşik Zaman	45
2.2.3.5.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi.....	45
2.2.3.5.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	46
2.2.3.5.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	46
2.2.3.5.1.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi	46
2.2.3.5.1.5. Şartın Hikâyesi.....	46
2.2.3.5.1.6. Gerekliliğin Hikâyesi	46
2.2.3.5.2. Rivayet	47

2.2.3.5.3. Şart	47
2.2.3.5.3.1. Geniş Zamanın Şartı.....	47
2.2.3.5.3.2. Şimdiki Zamanın Şartı	47
2.2.3.5.3.3. Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı.....	47
2.2.3.5.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı.....	48
2.2.3.6. Ek Fiili	48
2.2.3.6.1. Şimdiki Zaman.....	48
2.2.3.6.2. Bilinen Geçmiş Zaman.....	48
2.2.3.6.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman	48
2.2.3.6.4. Şart	49
2.2.3.7. Birleşik Fiiller	49
2.2.3.7.1. İsim + Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiiller	49
2.2.3.7.2. Tasvir Fiilleri.....	50
2.2.3.7.2.1. Yeterlik Fiili.....	50
2.2.3.7.2.2. Tezlik Fiili.....	50
2.2.3.7.2.3. Sürelilik Fiili.....	51
2.2.3.7.3. Deyimler.....	51
2.2.3.8. Fiilimsiler.....	51
2.2.3.8.1. İsim-Fiiller	51
2.2.3.8.1.1. -GAn / -hAn	52
2.2.3.8.1.2. -(X)v.....	52
2.2.3.8.1.3. -rGA / -ArGA.....	52
2.2.3.8.1.4. -mAzGA.....	52
2.2.3.8.2. Sıfat-Fiiller	53
2.2.3.8.2.1. -GAn / -hAn	53
2.2.3.8.2.2. -r / -Xr	53
2.2.3.8.2.3. -IİK / -rİK / -ArİK	53
2.2.3.8.2.4. -mA-z.....	54
2.2.3.8.2.5. -(X)vç(U)	54
2.2.3.8.3. Zarf-Fiiller.....	54
2.2.3.8.3.1. -A / -y	54
2.2.3.8.3.2. -mAy / -mAyIn.....	55

2.2.3.8.3.3. -(I)p / -(I)b	55
2.2.3.8.3.4. -GAnlAy / -hAnlAy	55
2.2.3.8.3.5. -mAGAnlAy.....	56
2.2.3.8.3.6. -GAndA / -hAndA	56
2.2.3.8.3.7. -GAnII / -hAnII	56
2.2.3.8.3.7. -GXnçX / -hInçI	56
2.2.3.8.3.8. -mAGAnlIKGA	56
2.2.4. Sıfatlar	57
2.2.4.1. Niteleme Sıfatları.....	57
2.2.4.2. Belirtme Sıfatları	57
2.2.4.2.1. İşaret Sıfatları	57
2.2.4.2.2. Sayı Sıfatları.....	57
2.2.4.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	57
2.2.4.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	58
2.2.4.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	58
2.2.4.2.2.4. Topluluk Sayı Sıfatları	58
2.2.4.2.3. Soru Sıfatları	58
2.2.4.2.4. Belirsizlik Sıfatları	58
2.2.5. Zarflar	58
2.2.5.1. Yer Zarfları	58
2.2.5.2. Zaman Zarfları	59
2.2.5.3. Hâl Zarfları	59
2.2.5.4. Miktar Zarfları	59
2.2.6. Zamirler	59
2.2.6.1. Şahıs Zamirleri	59
2.2.6.2. İşaret Zamirleri	60
2.2.6.3. Dönüşlülük Zamiri.....	60
2.2.6.4. Soru Zamirleri.....	60
2.2.6.5. Belirsizlik Zamirleri	61
2.2.7. Edatlar	61
2.2.7.1. Ünlemler.....	61
2.2.7.1.1. Seslenme Ünlemleri	61

2.2.7.1.2. Sorma Edatları.....	62
2.2.7.1.3. Gösterme edatları	63
2.2.7.1.4. Cevap Edatları.....	63
2.2.7.2. Bağlama Edatları	63
2.2.7.2.1. Sıralama Edatları.....	64
2.2.7.2.2. Denkleştirme Edatları	64
2.2.7.2.3. Karşılaştırma Edatları	64
2.2.7.2.4. Cümle Başı Edatları	65
2.2.7.2.5. Kuvvetlendirme Edatları	65
2.2.7.3. Son Çekim Edatları.....	66
3. METİN.....	69
4. ÇEVİRİ.....	111
5. SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA.....	156
SÖZLÜK.....	159
TIPKIBASIM.....	187

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Türü : Yüksek Lisans
Danışman : Doç. Dr. Ümit HUNUTLU
Hazırlayan : Hatice YEŞİL
Yıl : 2023
Sayfa Sayısı : 221

ÖZET

**HASAN ŞAFAEV’İN “SÜYMEKLİK SÖZÜM SANGA AMANAT” ADLI
HİKÂYESİ (METİN-İNCELEME-SÖZLÜK)**

Elbruz Dağı çevresindeki vadilerde, varlığını devam ettiren ve tarihî kökenleri yüzyıllar öncesine dayanan Türk boylarından biri Karaçay-Balkar Türkleridir. Karaçay-Malkar Türkçesi, coğrafi açıdan Kuzeybatı, etnik açıdan ise Kıpçak Türkçesi grubu içerisinde yer almaktadır.

Karaçay-Malkar Türkçesi dili üzerine yapılan bu çalışma, Hasan Şafaev’in 2019’da *Mingi Tav* dergisinde yayımladığı *Süymeklik Sözüm Saňa Amanat* adlı hikâyesi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma Dil Bilgisi İncelemesi (Ses ve Şekil Bilgisi), Metin, Çeviri ve Sözlük bölümlerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın Gramer bölümünde Karaçay-Malkar Türkçesi ses ve şekil bilgisi ele alınan metin esas alınarak incelenmiştir. Metin bölümünde hikâye, Kiril alfabesinden Latin alfabesine çevrilmiştir. Çeviri bölümünde ise Karaçay-Malkar Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Son olarak Sözlük bölümünde eserde geçen kelimelerin anlamları verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Karaçay, Malkar, Karaçay-Malkar, ses bilgisi, şekil bilgisi

Recep Tayyip Erdoğan University Institute of Graduate Studies

Department : Turkish Language and Literature
Thesis Type : Master Thesis
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Ümit HUNUTLU
Author : Hatice YEŞİL
Year : 2023
Pages : 221

ABSTRACT

**HASAN ŞAVAEV'S STORY "SÜYMEKLİK SÖZÜM SANGA AMANAT"
(TEXT-EXAMINATION-DICTIONARY)**

One of the Turkic tribes that continues to exist in the valleys around Mount Elbrus with historical roots dating back centuries is the Karachay-Balkar Turks. The Karachay-Balkar language is geographically located in the northwest and ethnically belongs to the Kipchak Turkic language group.

This study on the Karachay-Balkar Turkish language was conducted based on Hasan Shavaev's story "Süymeklik Sözüm Saña Amanat," which was published in the Mingi Tav magazine in 2019. The study consists of sections on grammar analysis (sound and shape), text, translation, and dictionary.

In the grammar section of the study, the Karachay-Balkar Turkish sound and shape are examined based on the main text. In the text section, the story has been translated from Cyrillic alphabet to Latin alphabet. In the translation section, the story has been translated from Karachay-Balkar Turkish to Turkish spoken in Turkey. Finally, in the dictionary section, the meanings of the words used in the work are provided.

Keywords: Karachay, Balkar, Karachay-Balkar, phonology, morphology

KISALTMALAR

Ar.	:	Arapça
DTCF	:	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
ET	:	Eski Türkçe
Far.	:	Farsça
KMT	:	Karaçay-Malkar Türkçesi
s.	:	Sayfa
S	:	Sayı
SA	:	Süymeklik Sözüm Sanga Amanat
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TİSAV	:	Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
TT	:	Türkiye Türkçesi
TÜRK LAD	:	Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi
[Ø]	:	Eksiz biçimi gösterir işaret

KARACAY-MALKAR ALFABESİ VE YAZI ÇEVİRİMİ

KİRİL	LATİN	KİRİL	LATİN
А а	A a	Г г	G g
Б б	B b	Д д	D d
В в	V v	Е е	Ye ye
Гъ гъ	Ġ ġ	Ж ж	J j
ДЖ	C c	И и	İ i
Ё ё	Ö ö	К к	K k
З з	Z z	Л л	L l
Й й	Y y	Н н	N n
Къ къ	Ƙ ƙ	О о	O o
М м	M m	Р р	R r
Нъ нъ	Ɖ ɗ	Т т	T t
П п	P p	Ў ў	W w
С с	S s	Х х	H h
У у	U u	Ч ч	Ç ç
Ф ф	F f	Ы ы	I ı
Ц ц	T t	Ю ю	Ü ü, Yu yu
Ш ш	Ş ş	Щ щ	Şç şç
Э э	E e	Ъ ъ	'
Я я	Ya ya	Ь ь	'

GİRİŞ

Köken olarak aynı milletten gelen Türk boyları siyasi, coğrafi ve sosyal pek çok sebepten dolayı birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Bu uzaklaşma lehçelerin birbirleriyle olan etkileşimini hem dil hem de yaşantı noktasında sınırlandırmıştır. Bu etkileşimi tekrar sağlayabilmek adına çoğu Türkolog gerek gramer gerek çeviri çalışmalarıyla Türk lehçelerinin karşılaştırmasını yapmıştır. Yapılan bu çalışmalar neticesinde lehçelerin birbirleriyle olan ilişkisi, kelime hazineleri ve edebi eserleri ortaya koyulmuştur. Bilhassa çeviri üzerinde gerçekleştirilen çalışmalarda lehçenin edebiyatı, eserin konusu ve söz sanatları ele alınmaktadır. Bu çalışma söz konusu lehçe hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Araştırma Konusu ve Alanı

Araştırma konusu, Hasan Şavaev'in "Süymeklik Sözüm Sanga Amanat" adlı hikâyesi üzerinde Karaçay-Malkar Türkçesinin gramer özelliklerinin tespitidir. Dil incelemesi yaparken incelenen metnin söz varlığı da ele alınmıştır.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın asıl amacı, "Süymeklik Sözüm Sanga Amanat" adlı hikâyenin dil incelemesini yaparak Karaçay-Malkar Türkçesi özelliklerinin metin üzerindeki farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu çalışmayla birlikte yakın tarihte yazılan hikâyede Karaçay-Malkar Türkçesinin hangi özelliklerinin devam ettiğini ya da kullanılmadığını göstermek amaçlanmıştır.

Çalışmanın diğer bir amacı ise "Süymeklik Sözüm Sanga Amanat" adlı hikâyenin söz varlığını tespit etmektir. Böylelikle metin içerisinde hangi dillerden alıntı yapıldığı ve bu alıntı kelimelerin Karaçay-Malkar Türkçesine hangi değişimlerle girdiğini göstermek ve dil zenginliğini sağlayan deyimler ve halk söyleyişlerini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Kapsamı

Tez, "Süymeklik Sözüm Sanga Amanat" adlı hikâyenin gramerini ve bu metin içerisinde geçen kelimeleri kapsamaktadır. Eserde KMT'nin ses ve şekil özelliklerinin

hangilerinin kullanıldığı, kullanılmadığı ya da farklı şekillerde ortaya çıktığını, alıntı kelimelerin hangi dillerden hangi ses değişimleriyle girdiğini ve hikâyede geçen tüm kelimelerin bağlamsal olarak anlamlarını içermektedir.

Çalışmada yalnızca SA'nın dil incelemesi ve söz varlığı ele alınmıştır. Metin içerisinde bulunmayan kelimeler ve buna bağlı olarak gramer örneklerini kapsamamaktadır.

Araştırmada Uygulanan Yöntem

Karaçay-Malkar edebiyatından yakın tarihte Kiril alfabesiyle yazılmış Süymeklik Sözü Sanga Amanat adlı metin alınıp latin alfabesine çevrilmiştir. Latin alfabesine çevirimi yapılan eser, dergi sayfa sayısı ve satır numarası dikkate alınarak verilmiştir. Örneğin; çeviride ikinci sayfaya geçildiğinde sayfa numarası olarak 2 başta verilir ve satır numarası da satır başında parantez içerisinde gösterilmiştir. Daha sonra metin aynı yöntemle (dergi sayfa sayısı ve satır numaralandırması) günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Metnin dil incelemesi yapılırken özellikle Prof. Dr. Ufuk Tavkul'un Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü adlı çalışması esas alınarak yapılmıştır. Bu eser dışında gramer çalışması için çeşitli tez, makale ve bu alanda yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Dil incelemesi ana başlığı altında ses bilgisi ve şekil bilgisi içeren bölümde örnekler verilirken dergi sayfa numarası ve satır numarası parantezleme yöntemiyle verilmiştir. Örneğin; beşinci sayfanın onuncu satırında bulunan bir kelime (5/10) şeklinde verilmiştir. Ses bilgisi bölümü Türkiye Türkçesi ve Karaçay-Malkar Türkçesi karşılaştırması yapılarak verilmiştir. KMT'de kullanılan fakat metinde görülmeyen ya da farklı bir şekilde verilen özellikler sonuç bölümüne taşınmıştır.

Sözlük bölümünde Prof. Ufuk Tavkul'un Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü'nden ve metinde geçen Rusça kelimeler için Vedat Gültek'in Rusça-Türkçe Sözlük'ten yararlanılmıştır. Sözlük bölümünde anlamları verilen bazı kelimelerin metinde geçtiği cümlelerden örnekler verilmiş ve sözlük bağlamsal olarak ele alınmıştır.

1. KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİ, YAZAR VE ESER HAKKINDA BİLGİ

1.1. Karaçay-Malkar Türklerinin Tarihi

Türklerin anayurdu olarak kabul edilen Orta Asya'dan batıya doğru farklı zaman aralıklarıyla göç hareketleri başlamıştır. Çin ve Moğol baskıları bu göçlerin önemli bir unsuru olarak milletler üzerinde etkisini göstermiştir. Bunlar dışındaki göç hareketleri ise Türklerin devlet kurmak için birbirleriyle verdikleri mücadelelerdir.

Kafkasya, batıya doğru yapılan göçlerde milletlerin durak yeri olmuştur. Karadeniz üzerinden Avrupa'ya kapılarını açan ve Avrupa'nın doğusunda olmasından dolayı birçok devletin üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı coğrafi bölge, Orta Asya'dan yapılan göçlerde Ural Dağları ile Hazar Denizi arasındaki yolu oluşturur.

Kafkasların yüksek kesimlerinde, Elbruz Dağı çevresindeki vadilerde varlığını sürdüren ve tarihî kökenleri yüzyıllar öncesine dayanan Türk boylarından biri de Karaçay-Malkar Türkleridir. Karaçay-Malkarların etnik yapısını oluşturan kavimler arasında Hunlar-Kara Bulgarlar, Alanlar, Hazarlar ve Kıpçaklar gibi eski Türk boylarının yanı sıra Kabardey, Abaza, Gürcü-Svan, Oset gibi Kafkas halkları da pay sahibidir.¹

Kafkasya'nın yerli halklarına ait Kuban kültürü; Kimmer, İskit, Sarmat ve Alan gibi göçebe kavimlerinin bu bölgeye gelişleriyle yeni bir görünüm kazanmıştır. Bu kavimler, günümüzde Karaçay-Malkarların ve Osetlerin yaşadığı bölgelere yerleşmiş ve eski Kuban kültürü üzerine bozkır göçebe kültürünü de zenginliğini artırmışlardır. MÖ VII. ile V. yüzyıllar arasında İskit baskısı sonucu doğudan gelen Kimmerler, Kafkas geçitlerini aşarken burada önemli sayıda nüfus bırakmışlardır. İskitlerle başlayan bu süreç Karaçay-Malkarları etnik ve kültürel açıdan büyük ölçüde etkilemiştir.²

Hunlar MS 370-375 yıllarında İdil Irmağı'nı geçip Kafkasların kuzeyinde yaşayan Alanları hâkimiyetleri altına almışlardır. Batı Hunlarının bir kolu olan Bulgar Türkleri de 3. ve 4. yüzyıllarda Kafkasya'daki Kuban bölgesine yerleşmişlerdir. uban bölgesine yerleşmişlerdir. 558'de Kafkasya'ya gelen Avar Türklerinin bir kısım

¹ Ahmet Buran- Ercan Alkaya, Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3 Kuzeybatı/Kıpçak Grubu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014, 537.

² Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 10.

Bulgar boyları ile Tuna bölgesine göç etmesinden sonra Kafkasya’da kalan Kuban Bulgarları da Alan ve Çerkeslerle yaşamaya devam eder. Hun Türklerinin Kafkasya’yı istilas ve bu bölgelerde hâkimiyet kurmaları Karaçay-Malkarları diğerlerinden ayırmış, onlara Türk kimliğini kazandırmıştır. Bununla beraber Kuban Bulgarlarının, Karaçay-Malkar halkının Türkçe konuşan ilk ataları oldukları düşünülmektedir.³

Karaçay-Malkar halkının etnik ve kültürel yapısının oluşmasını etkileyen bir diğer Türk kavmi Hazarlardır. Hazarlar, Kafkas coğrafyasına yaklaşık dört asır hâkim olmuş ve imparatorluğunun en parlak dönemlerinde çok fazla sayıda ulus ya da kabileyi denetim altına almıştır. Bunun neticesinde Hazar kültürü geniş bir coğrafyaya yayılmış ve Karaçay-Malkarlılar da Hazar kültürünün devamını oluşturan milletlerden biridir.

Karaçay-Malkar Türkçesinin Kıpçak lehçesi olması ve Kıpçakların 12-13. yüzyıllarda yaklaşık iki yüz yıl kadar Kafkasya ve kuzeyinin tek hâkimi olması, Karaçay-Malkar halkının etnik yapısını oluşturan en önemli unsurun Kıpçaklar olduğu gerçeğini ortaya çıkarır. 1223 yılında Cengiz Han’ın orduları tarafından mağlup edilen Kıpçakların büyük bir kısmı kuzeydeki bozkırlara çekilirken küçük bir kısmı da bu bölgede yaşayan Kuban Bulgarları ve Alanlarla birleşerek Kafkas Dağları’na sığınır.⁴ Tavkul, Karaçay-Malkar halkının etnik yapısının oluşumunda bu tarihî olayların büyük ölçüde etkisi olduğunu dile getirmiştir.

Kafkaslardaki Moğol ve Timur istilaları Orta Çağ boyunca devam etmiştir. İran ve Rus baskıları gittikçe artarak Rusya’nın bütün Kafkasya’yı hâkimiyeti altına almasıyla neticelenmiştir.⁵ 1733 yılında Osmanlı himayesine alınan bölge, 1812’de Osmanlıların Ruslarla yaptığı anlaşma neticesinde Rusların egemenliği altına girmiştir.⁶ Karaçaylılar, Ruslara karşı sürekli isyanlar çıkararak bu esarete başkaldırmışlardır. 1864 yılında Kafkasya’yı ele geçiren Ruslar, tüm Kafkasya’yı boyunduruğu altına almak için her kabileye özel bir idare sistemi oluşturmuştur.

Tavkul, Rusların bu politikaları sonucu yüzyıllar boyunca birlikte yaşayan Karaçay-Malkar halkının ikiye bölündüğünü ifade etmiştir. Karaçaylıların *Kuban*

³ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 10-11.

⁴ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 12-13.

⁵ Nevruz, Yılmaz, “Giriş”, Karaçay-Balkarlar, Tarih, Toplum ve Kültür (Der. Ufuk Tavkul-Yaşar Kalafat), Karam Yayınları, Ankara, 2003, 13.

⁶ Caferoğlu, Ahmet, Türk Kavimleri, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988, 48-49.

Eyaleti'ne, Urusbi, Çegem, Holam, Malkar, Bızıngı ve diğer bazı kasabaların Kabarda ile *Terek Eyaleti*'ne bağlandığını ifade etmektedir. Rusların Karaçaylıları göçe zorlamaları, Karaçaylıların ayaklanmaları ve bu ayaklanmaların Ruslar tarafından kanlı bir biçimde sonuçlanması Karaçay-Malkarların bir kısmının Türkiye'ye göç etmesine sebep olmuştur.⁷

1917'deki Bolşevik Devrimi'nden sonra Rusların kendi kimliklerini kazanmak ve kendine tabi olan Türk halklarının dil ve kültürlerini yok etmek amacıyla pek çok politika uygulamıştır. Bu politikalar diğer Türk halkları gibi Karaçay-Malkar halkını da önemli ölçüde etkilemiştir.

*Karaçaylılar 12 Ocak 1922'de kurulan Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi içinde yer alırken, Malkarlılar da 16 Ocak 1922'de kurulan Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti idaresi altına alındılar. 1926 yılında Karaçaylılara özerklik verilerek Kafkas dağları üzerinde Karaçay Özerk Bölgesi kuruldu.*⁸

Karaçaylar, Karaçay-Çerkes Özerk bölgesinde, Malkarlar da Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyetinde yaşarlar. Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan Cumhuriyetlerinde de Karaçay ve Malkar toplulukları vardır. 1989 sayımlarına göre Eski SSCB'de yaşayan Karaçayların sayısı 156,140, Malkarların sayısı ise 88,771'dir. Rusya dışında Türkiye'de de Karaçay toplulukları bulunmaktadır.⁹

Sonuç olarak Karaçay-Malkarların, yaşadıkları bölgeye tam olarak nereden ve ne zaman geldiklerine dair kesin bilgiler var olmasa da yaşadıkları coğrafyada onların etnik yapısını ve kültürlerinin oluşmasında rol oynayan milletler hakkında bilgiler verebiliyoruz. Konuştıkları dil Kıpçak Türkçesi özelliği gösterse de onların Kıpçak Türkleri olduğu anlamına gelmemelidir. Kıpçaklar bugünkü Karaçay-Malkarların yaşadıkları bölgede sadece 11. ve 12. yüzyıllarda hâkimiyet kurmuştur. Bu yüzyıllar öncesi ve sonrası söz konusu bölgede birçok devlet kurulmuş ve birbirleriyle mücadele etmiştir. Kısacası, bugün Karaçay-Malkarların yaşadığı Kafkasya pek çok devlet hâkimiyeti altına girmiş, bu devletlerin var olmasında ve kendi kimliklerini kazanmalarında önemli bir rol oynamıştır.

⁷ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 14.

⁸ Tavkul, Ufuk, "Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları", Türkler, Cilt 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 844.

⁹ Tekin, Talat ve Ölmez, Mehmet, Türk Dilleri Giriş, Simurg Yayınları, İstanbul, 1999, 118.

1.2. Karaçay-Malkar Türkçesinin Tarihi

Türkler, tarih boyunca gerek birbirleriyle gerek başka kavimlerle mücadele ederek birçok devlet kurmuştur. Bu mücadeleler neticesinde dünyanın farklı bölgelerine göç ederek diğer Türk boylarıyla ya da kavimlerle kaynaşarak hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bu kaynaşma da Türk lehçelerinin özelliklerinin ortaya konulmasını zorlaştırmıştır. Türk dilinin ve lehçelerinin özelliklerinin belirlenmesi, art zamanlı bir çalışma ile mümkün olabilmektedir.

Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılması ve başka milletlerle birlikte yaşaması, Türkologların Türk dilleri ve lehçelerini sınıflandırma çalışmalarında birçok zorluk ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmalarda Türk dil ve lehçelerinin tarihî, coğrafi, etnik, fonetik ve gramer esasları göz önünde bulundurulmuş ve tasnifler bu şekilde ele alınmıştır.

Karaçay-Malkar Türkçesi, Türk lehçelerinin Kıpçak kolunun Kafkasya'daki güney bölümünü oluşturur. Samoyloviç'in Türk lehçeleri tasnifine göre Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin *z* kolunun *y* bölümünün *tav*, *bol-*, *kalgan* grubuna girer. Buna göre Karaçay-Malkar Türkçesinde eski Türkçe *azak/adak* yerine *ayak*, *tag* yerine *taw*, *ol-* yerine *bol-*, *kalan* yerine ise *kalgan* şekilleri kullanılır. Ayrıca ben yerine *men* biçiminin kullanılması, kelime başında *y-* sesinin *c-* sesine dönüşmesi de Kıpçak Türkçesi özelliğidir.¹⁰

Karaçay-Malkar Türkçesi özellikleri, Türkologların art zamanlı çalışmalarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Orhun Yazıtları ve Codex Cumanicus, bu özelliklerin belirlenmesinde yol gösterici olmuştur. Önemli Türkologlardan biri olan Wilhelm Pröhle, Karaçay-Malkar Türkçesi hakkında çalışmalar yapmıştır. 1915 yılında, Balkar bölgesinde bulunan Çerek Vadisi'ne gitmiş ve derlediği çalışmayı *Keleti Szemle* adlı dergide yayınlamıştır. Tavkul, Wilhelm Pröhle'nin derlediği bilgilerin Karaçay-Malkar Türkçesinin özelliklerini tam olarak yansıtmadığını ifade ederek, bazı Türkologlar tarafından Karaçayca ve Malkarca diye iki ayrı lehçenin var olduğu şeklinde bir yanlış anlaşılmaya yol açtığını belirtmiştir. Tavkul'a göre Karaçay-Malkar Türkçesinin yazı dili, Karaçay-Baksan-Çegem ağzı üzerine kurulmuştur.¹¹

¹⁰ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2000, 15.

¹¹ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s.15-16.

Kafkas dağlarında yarı göçebe bir şekilde hayatlarını sürdüren Karaçay-Malkar halkı, başlangıçta yazabilecek herhangi bir alfabeye sahip olmadıkları için edebi ürünlerini sözlü gelenekte, ağızdan ağıza aktararak, bu ürünlerin nesilden nesle ulaşmasını sağlamışlardır.

Adilhan Adiloğlu, Karaçay-Malkarların ancak 18. yüzyılın ortalarına doğru İslamiyet'i kabul ederek Arap alfabesiyle tanıştığını ve yazıyı kullanmaya başladığını dile getirmiştir. Ancak Arap harflerine dayalı bir şekilde oluşturulan bu alfabenin belirli kaideleri yoktur. Kur'ân-ı Kerim'den bazı surelerin ve hadislerin tercümelerinde, şer'î ve örfî kararların kaydında, mezar taşlarında ve buna benzer sosyal hayatla ilgili durumlarda kullanılmıştır.¹²

Karaçay-Malkar Türkçesine ait en eski yazıtın, Arap harfli ve üzerinde birçok töre kararlarının bulunduğu 1715 tarihli Holam yazıtının olduğu düşünülür.¹³ Karaçay-Malkar Türklerinin yazılı edebiyatı oldukça geç başlamıştır. Yazılı edebiyatın temelini de halk şairi olan Kâzım Meçi atmıştır. Kâzım Meçi'nin Arap harfli Karaçay-Malkar Türkçesindeki ilk şiirleri edebiyatın doğuşuna yol açmıştır.¹⁴ Bununla birlikte Kâzım Meçi'nin 1906 yılında yazdığı Buynaks şehrinde basılan "İyman-İslam" adlı eseri Arap alfabesi ve Karaçay-Malkar Türkçesiyle yayımlanmış ilk eserdir.¹⁵

İslâmiyet'in kabulüyle Arap alfabesini öğrenen Karaçay-Balkar Türkleri, 1916-1924 arası Arap alfabesini, 1924-1937 arası Latin alfabesini ve 1938 yılından itibaren de Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır. 1957 yılında Karaçay-Malkar Türklerinin kullandığı Kiril alfabesinde birkaç değişiklik yapılmıştır. Rusya, egemenliği altında bulunan Türk halkları için birbirlerinden farklı Kiril alfabeleri hazırlamıştır. Bu alfabelerde her toplulukta ortak kullanılan Türkçe kelimeler farklı işaretlerle yazıya geçirilirken Rusça kelimeler ise Rusçada olduğu gibi kullanılmıştır. Rusya'nın uyguladığı politikanın amacı ise Türk halkları arasındaki kültür bağı ve iletişimi ortadan kaldırmaktır.

¹² Adiloğlu, Adilhan, Karaçay-Malkar Yazılı Edebiyatının Kurucusu Kâzım Möçü, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 1/2 Fall 2006.

¹³ Adiloğlu, Adilhan, "Karaçay-Malkar Edebiyatı", Karaçay-Balkarlar, Tarih, Toplum ve Kültür (Der. Ufuk Tavkul-Yaşar Kalafat), Karam Yayınları, Ankara, 2003, 148.

¹⁴ Tavkul, Ufuk, "Modern Karaçay-Malkar Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi, 1. Bölüm", Kırım Dergisi, 12, 2004, 47.

¹⁵ Adiloğlu, Adilhan, "Karaçay-Malkar Edebiyatı", Karaçay-Balkarlar, Tarih, Toplum ve Kültür (Der. Ufuk Tavkul-Yaşar Kalafat), Karam Yayınları, Ankara, 2003, 149.

1.3. Hasan Şavaev İSMAİLOVİÇ

Hasan İsmailoviç, 19 Kasım 1937'de Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin Elbrus bölgesindeki Kendelen köyünde doğmuştur. 1944'de Balkar halkı Orta Asya ve Kırgızistan'a sürgün edilmiştir. Bunun etkisiyle çocukluğunu Kırgızistan'da geçirmiş ve ilk hikâyelerini de Kırgız dilinde yazmıştır.

Azerbaycan Devlet Üniversitesi Gazetecilik bölümünden mezun olmuştur. SSCB Yazarlar Birliği üyesi ve Kabardey-Balkar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Onurlu Kültür İşçisi Gazeteciler Birliği üyesidir. Yaklaşık 30 yıl boyunca cumhuriyet gazetesi Коммунизмге Жол (Komünizme Giden Yol)'un kültür, edebiyat ve sanat bölümünün başkanlığını yapmıştır. Bugün edebiyat dergisi Минги Tay (Elbrus)'ın nesir bölümünün editörü olarak çalışmaktadır.¹⁶

Къара Эмина “Kara Veba”, Ит Жыйын “Köpek Sürüsü”, Дуния Жаханими “Dünya Cehennemі”, Анала Ауазы “Annelerin Sesleri”, Потомки Акбая “Akbaý’ın Torunları”, Бир Жашауну Минг Бети “Bir Hayatın Bin Yüzü” adlı eserleri onun tanınmış romanlarıdır. Ыйыкъны Ахыр Кюнү “Haftanın Son Günü”, Асият , Ач Эшикни, Менме “Аç Каруу, Benim”, Жерни Кёзлери “Yeryüzünün Gözleri”, Кюбюрде Табылгъан Повесть “Sandıkta Bulunan Hikâye”, Тузакъ “Tuzak” da onun yazmış olduğu hikâyelerdir. Hasan İsmailoviç, Zeytun Tolgurov'un Balkar nesir antolojisinin derleyicisidir.

Şavaev'in *Haftanın Son Günü*, *Sandıkta Bulunan Hikâye*, *Tuzak* ve *Yeryüzünün Gözleri* gibi birçok hikâyesi Rusçaya çevrilmiş ve yayımlanmıştır. *Cehennemden Gelen Mektup* adlı çalışması, 2003 yılında Современная Литература Народов России “Rus Halklarının Modern Edebiyatı” antolojisine dâhil edilmiştir.

Hasan Şavaev'in Бир жашауну минг бети “Bir Hayatın Bin Yüzü” (1985) ve Ит жыйын (1996) adlı büyük destansı romanları onun nesir türündeki başarısını artırmıştır.

Yazar, eserlerinde özellikle hayatındaki trajik olayları, halkının o günlerde yaşadığı savaş ve sınır dışı edilme gibi konuları ele almıştır. Şavaev'in eserlerindeki kurgu tarihsel gerçekliğe dayanmaktadır. Ünlü Balkar nesir yazarı Eldar Gurtuev'in belirttiği gibi Şavaev'in eserindeki ana tema hayattır. *Tuzak* adlı hikâyesinde Şavaev, tahliye yıllarındaki (1993) Balkar halkının acı hayatını anlatmaktadır. Bu eserde annesi

¹⁶ www.elbrusoid.org (03.02.2023).

(sınır dışı edilen) ve babası (o cephede) olmadan doğduğu köyde terk edilen Zubaida ve Liza'nın hayatını ele almıştır. Bu eserin temelini oluşturan trajedi hem ailesini kaybeden çocukları hem de çocuklarını arayan kişilerin kaderlerini anlatmaktadır.¹⁷ Vatanlarından sürgün edildikleri dönemi tüm gerçekliği ile ele aldığı *Annelerin Sesleri* adlı romanında Balkar toplumunun sosyo-psikolojik portresini canlandırmıştır.¹⁸

Hasan Şavaev'in eserlerinin ana motifi "halkların dostluğu" temasıdır. Eserlerinde Kırgız, Kazak ve Kabardin gibi edebî karakterler bulunmaktadır. (*Тыным Орунбаева*, Yüsenbek Efendi; *Кюбюрде табылгъан повесть*, Asan Aka). Bununla birlikte yazar, sürgün ile mücadele eden halkının hayatta kalmasına yardımcı olan kardeş milletlerin temsilcileri hakkında da övgü dolu yazılar kaleme almıştır.¹⁹

1.4. Süymeklik Sözüm Sanga Amanat'ın Özeti

Şavaev'in 2019'da *Mingi Tav* dergisinde yayımladığı *Süymeklik Sözüm Saňa Amanat* adlı hikâyesi genç bir yazarın aynı çevrede büyüdüğü kendisine kardeş gözüyle baktığı kıza olan sevgisi ve ona yazdığı aşk mektuplarını vermektedir. Metin, bilinçaltı akımı tekniğiyle yazılmış ve eserin başkahramanı Tavkan'ın anlatımıyla kurgu okuyucuya aktarılmıştır.

Hikâye, Tavkan'ın kahramanları tanımlamalarıyla başlar. Eserde adı ilk geçen kişi Tavkan'ın aynı sıralarda beraber okuduğu Kaliyaroğlu Azret'tir. Yazar okuyucuya Azret'i öfkeli ve dostlarına bile hainlik yapabilecek bir kimse olarak tanıtmıştır. Azret'in sürekli kendisini onunla karşılaştırdığını söyleyip onun bir kâhyanın oğlu; kendisinin ise bir çobanın oğlu olarak kendisinden daha üstün olduğunu dile getirmiştir. Azret Malkar dili ve edebiyatı bölümünü bitirmiş ilmi araştırma enstitüsünde çalışan kibirli biridir. Tavkan, Azret'ten bahsederken bir anda Tanzilya'ya olan sevgisini anlatmaya başlar ve bu durumu hikâyenin başından sonuna kadar Tanzilya'ya yazdığı aşk şiirleriyle yansıtmıştır. Tanzilya ise ona o gözle bakmaz. Tavkan'ın Azret'i sevmemesinin sebeplerinden biri de Tanzilya'ya olan ilgisidir. Hikâyede yer yer bu konuda birbirleriyle tartışır.

¹⁷ www.elbrusoid.org (03.02.2023).

¹⁸ <http://kbpravda.ru/node/22366> (17.02.2023)

¹⁹ www.elbrusoid.org (03.02.2023)

Tavkan'ın annesi Afuvacan ve babası Kanşavbiy ile Tanzilya'nın annesi Zuliyha ve babası Muhtar komşu olarak bir evin insanı gibi beraber yaşamışlar. Tanzilya Roma-Alman fakültesinin İlgilizce bölümünü bitirmiş; Tavkan ise ziraat mühendisidir. Bunun yanında gazete ve dergilerle ilgilenir ve yazarlık yapmaktadır. Zuliyha ve Afuvacan bir gün birlikte otururken çocuklarının birbirlerine çok yakıştıklarını konuşurlar. Hatta bu sohbete Kanşavbiy'in kardeşi Ashat da onay verir. Çocukların aynı bahçede büyüdüğünü ve başka köylere gidip gelin veya damat aramaya gerek kalmadığını söyler. Bu muhabbetten Tanzilya'nın haberi yoktur. Tavkan bir taraftan mutluluk dizeleri yazarken diğer taraftan da Tanzilya'nın Azret'i seçtiğini düşünerek kaygılıdır. Oysa öyle bir durum söz konusu değildir. Tanzilya her ikisini de arkadaş olarak görmektedir.

Bir gün Tanzilya Tavkan'a bir mektup gönderir ve o mektupta Tanzilya, Tavkan'ın ilk kitabını aldığını, şairliğinin ne denli yüce olduğunu dile getirdiği övgü dolu satırları kaleme almıştır.

Hikâyenin kahramanlarından biri de editörlük yapan Azret'in amcası Tavso'dur. Tavkan'ın yazdığı eserleri eleştiren ve yazdıklarından başka anlamlar çıkaran Tavso, Tavkan'ın yazarlığını hor görür. Onun eserlerinde Sovyet güçlerini hedef aldığını ve bunun başına sıkıntılar getirebileceğini düşünür. Tavso hikâyede Sovyet güçlerinin savunucusu olarak söylenilebilir.

Tavkan duygularını yazdığı bir mektup gönderir Tanzilya'ya fakat Tanzilya'nın olumsuz cevabı onu daha da girdabın içine sokmuştur. Artık onunla nasıl yüz yüze geleceğinin sıkıntısını çeker. O gün tezini savunacak olan Tanzilya sanki o mektubu hiç almamış ve o cevabı yazmamış gibi Tavkan'a yaklaşır. "Neden üzgünsün kardeşim?" Bugün kardeşin bilim uzmanı olacak sevinçten göklere uçmalısın, der.

Tanzilya için bir tören hazırlandı ve kurban kesildi. Azret ve Tavso'nun olduğu yere Tavkan davet edilmemişti. Azret'in babası Muhtar kurbanlığa semiz koç Tanzilya'ya da altın yüzük getirmiş. Ashat, Zuliyha ve Afuvacan'ın verdiği evlilik kararı Tanzilya'yı ürkütmüştür. Tavkan'ın anne ve babası da oradaydılar. Kanşavbiy'e şarkı söylettirdiler. Tavkan'ın davet edilmediği yerde Azret'i gören Kanşavbiy ve Afuvacan bu durumdan rahatsız olurlar. İşin doğrusunu anlamaya çalışarak geceyi gözleriyle konuşarak bitirirler. Afuvacan bu duruma çok üzülür. Kanşavbiy ise bir kız

yüz kişi ister, bir kişi alır. Üzütün oğlumuza yardım etmez, der. Gece bu şekilde biter ve Tavkan yine üzütüsüyle Tanzilya'ya göndermeyeceği bir mektup kaleme alır.

Tavkan, kitabının editörü Tavso hakkında kötü haberler alır. Tavso'nun yerine kendisini almak istediklerine dair bir komiteye çağrılır. Tavkan ise kendini o işe - Tavso'nun bulunduğu makama- layık görmez. Aynı zamanda kendisiyle konuşur. Bu işi kabul ederse ailesinin de Tanzilya'nın da çok sevineceğinin farkındadır. Tam o sırada yine Tavkan geçmişten bir anıyı anlatmaya başlar.

Tavso başına gelenlerin Tavkan'a karşı yaptığı kötülükler yüzünden olduğunu düşünür ve bu konuda Azret ile tartışır. Tavkan'ın kitabı hakkında kötü sözler yazdıran kişi de Azret'tir. Yine de Tavkan, Tavso'nun eşe dosta karşı utanmasına böyle bir durumun içerisine düşmesine üzölmüştür. Tavso'nun işinde iyi, bilgili, yetenekli olduğunu düşünerek kimsenin onun yerine böyle büyük görevlerde çalışmaya hakkı olmadığını söyler.

İlk başlarda ziraat mühendisliği seçtiğine pişman olup Tanzilya ve Azret gibi filolog olmak isteyen Tavkan, daha sonrasında ekin yetiştirmekten daha büyük bir nasibin olmadığı düşüncesindedir. Hikâyenin bütününde iyilik ön plandadır. Kahraman saf sevginin kişiye felaketlerden kurtaracağını söyler.

Hikâyede Tavkan bugün ile geçmiş arasında gidip gelir. Anılarının ona fayda sağladığını dile getirir. Sevginin övölmeye değer olduğunu okuyucuya her sayfada aktarır.

Tavkan hikâye boyunca sanki Tanzilya karşısaydaymış gibi onunla konuşur. Aşk, ona okul sıralarından beri huzur vermemiştir fakat yine de şafağın yeniden atacağına inanır.

Hikâyenin sonuna doğru Azret Tavkan ile karşılaşır ve bu karşılaşma bir yüzleşme vafındadır. Her ikisi de Tanzilya'ya olan ilgilerinden dolayı birbirlerine düşman olmuş fakat Tanzilya'dan bekledikleri o sevgi ve ilgiyi göremedikleri için aradan geçen onca zamanın bir kayıp olduğunu düşünürler. Tavkan'ın Tanzilya'ya olan sevgisi belki gün geçtikçe artarken Azret ise Tanzilya'ya karşı öfkelidir. Tavkan ile arasının açılmasını Tanzilya'ya bağlar. Azret yeni kitabı için Tavkan'ı tebrik eder ve imzasını alarak güzel teminnilerde bulunur.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra Tanzilya'ya ulaşmaya çalışan Tavkan hiçbir çabasına karşılık alamamıştır. Hikâye Tavkan'ın Tanzilya'ya yazdığı mektubuyla son bulur.

Çoban oğlu Tavkan'ın Tanzilya'ya duyduğu aşk, hikâye boyunca karşılıksız kalmıştır. Karşılıksız kalan bu sevgi başkahramana kitaplar, aşk mektupları yazdırmıştır. Hayatını Tanzilya'ya adayan, tüm dünyayı ondan ibaret gören Tavkan'ın tasvirlerle yüklü kitapları ve mektupları bütünüyle aşkı anlatmaktadır. Hikâye genel itibariyle günlük dilde yazılmış olsa da şiirlerin, mektupların yer aldığı bölümlerde betimlemeler, söz sanatları ve Karaçay-Malkar edebiyatının tanınmış yazarların eserlerine atıflar bulunmaktadır. Özellikle eserde Kaysın Kuliev'in *Osuyat*, *Caralı Taş* ve şiirlerinden alıntılar yapılmıştır.

Şavaev bu eserinde de Sovyet güçlerinin Balkar halkına uyguladığı baskıya değinmiştir. Uygulanan bu politikanın halkı, kölelerin ve cariyelerin ayaklarının diplerine bıraktığını dile getirmiştir.

Eserin başkahramanı Tavkan, Tanzilya'nın ona bir gün karşılık vereceği umuduyla her mektubunda yazdığı gibi şafağın yeniden atacağına inanarak hikâye sonunda aşk sözünü ona emanet etmiştir.

2. DİL BİLGİSİ İNCELEMESİ

2.1. Ses Bilgisi

2.1.1. Ünlüler

Karaçay-Malkar Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki gibi a, e, ı, i, o, ö, u, ü olmak üzere sekiz ünlü bulunmaktadır. Karaçay-Malkar alfabesindeki [ю] işareti kelimedeki ünlü uyumuna göre -ü sesini ya da o ve u ünlülerinden sonra yazıldığında ise -yu hecesini karşılar: жүзюк (cüzük) “yüzük”, боюн (boyun) “boyun”, юйлю (üylü) “evli”. E sesi, kelime başında [э] ile; kelime içi ve sonunda [е] işareti ile gösterilir: эрттен (ertten) “sabah”, эниште (enişte) “aşağı”.

2.1.1.1. Ünlülerle İlgili Ses Olayları

2.1.1.1.1. Ünlü Uyumları

Ünlü uyumu kanununun kökten ve çok eski olduğu görüşü bütün araştırmacılar tarafından kabul görmüştür. Banguoğlu, ünlü uyumunun dilin tarihten önceki dönemlerinde meydana geldiğini ifade eder.²⁰

2.1.1.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Yalın ya da eklerle uzatılmış olan Türkçe sözcüklerde, ilk hecede bulunan ünlünün taşıdığı kalınlık-incelik niteliğinin ondan sonraki hecelerde de devam etme kuralıdır.²¹

İncelenen metinde kalınlık-incelik uyumu Türkçe kelimelerde oldukça sağlamdır. Bu uyum ekleşme sırasında da görülmektedir.

ellileribiz	“köylülerimiz”	(19/4)
erttenlikde	“sabah vaktinde”	(21/22)
egeç	“kız kardeş”	(22/4)
colovçuluk	“yolculuk”	(28/14)
eşitdir-	“duyurmak”	(28/10)
koyçu	“çoban”	(2/5)

²⁰ Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, 88.

²¹ Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 30.

Uyuma aykırı bazı alıntı kelimelerin metinde uyuma girdiği görülmektedir.

duşman	“düşman”	(23/22)
takıyka	“dakika”	(2/28)
salamlaş-	“selamlaşmak”	(10/2)
nasıb	“nasip, şans”	(15/30)
kıymat	“kıymet, değerli”	(26/1)
kadar	“kader”	(27/31)

Uyuma giren kelimeler yanında uyumu bozan örnekler de görülmektedir.

sabıylık	“çocukluk”	(18/25)
duniya	“dünya”	(17/40)

2.1.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin düz veya yuvarlak oluşlarına bağlı olarak onu takip eden hecelerdeki ünlülerin, kelimenin ilk hecesi düz ünlülü ise düz, yuvarlak ünlülü ise dar yuvarlak veya geniş düz olarak gelmesi kuralına denir.²²

Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumu da görülmektedir.

tuvra	“doğru”	(33/41)
keçginlik	“bağışlama”	(34/3)
tobuklan-	“diz çökmek”	(13/35)
tavlarımız	“dağlarımız”	(17/26)
appalarımız	“dedelerimiz”	(17/42)

SA’da dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı özelliğine bağlı olarak kimi kelimelerde ünlülerin yuvarlaklaşarak uyumu bozduğu görülmektedir.

tavuk	“tavuk”	(25/19)
-------	---------	---------

“arivluk” kelimesinde küçük ünlü uyumu ile birlikte büyük ünlü uyumu da görülmemektedir.

²² Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 104.

2.1.1.1.1.3. Ünlü Uyumlarına Aykırı Ekler

Metinde bazı ekler uyumu bozmuştur:

+II / +IU: tavlū “dağlı” (5/20)

+IIK / +IUK: kıızıvluk “sıcaklık” (4/9), savluk “sağlık” (10/30), zıttıvluk “serserilik, aylaklık” (9/27), arıvluk “güzellik” (21/24)

+ça: seniça “senin gibi” (35/3), meniça “benim gibi” (32/23), künça “güneş gibi” (26/27)

+çUK: cazıvçuçuk “yazarcık” (14/21)

2.1.1.1.2. Ünlü Değişimleri

2.1.1.1.2.1. Ünlü Daralması

e- > i- / -e- > -i-

Eski Türkçede kelime başında ve ortasında bulunan /e/ sesi, metinde /y/ ünsüzünün etkisiyle ünlü daralması sonucu /i/ sesine dönüşmektedir.

ET	Metin		
ked-	kiy-	giymek	(16/40)
keyik	kiyik	geyik	(17/42)
teg-	tiy-	değmek	(22/28)
egil-	iyil-	eğilmek	(13/19)
tegre	tiyre	mahalle	(24/14)

-e- / -ü- > -i- / -i-

Eski Türkçede bazı kelimelerde yer alan ilk hecedeki /e/ sesi ile ikinci hecedeki /ü/ sesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde ünlü daralması neticesinde iki hecede de /i/ sesine dönüşür.²³ SA’da örneklerine rastlanılmıştır.

²³ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, 23.

ET	Metin		
edgü	igi	iyi	(10/3)
bedük	biyik	yüksek	(11/22)

o- > u- / -o- > -u-

Eski Türkçede bazı kelimelerin başında ve ortasında görülen /o/ sesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde kelimenin orta ve son hecelerinde yer alan /ğ/ sesinin çift dudak ünsüzü /v/ sesine dönüşmesi etkisiyle /u/ sesine dönüşmektedir.²⁴ Kelime başında yer alan /o/ sesinin bazı kelimelerde daralarak /u/ sesine dönüştüğü de görülmektedir. Metin içerisinde bu değişime uğrayan örnekler tespit edilmiştir.

ET	Metin		
okşa-	uşa-	benzemek	(6/12)
toğ-	tuv-	doğmak	(6/8)
buz-	buz-	bozmak	(7/15)
togru	tuvra	doğru	(8/10)
soğık	suvuk	soğuk	(4/9)
sok-	suk-	sokmak	(17/2)
sor-	sura-	sormak	(33/19)

ö- > ü- / -ö- > -ü-

Eski Türkçedeki bazı kelimelerin başında ve ortasında yer alan /ö/ sesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde kelime içindeki /g/ ünsüzünün /y/ ünsüzüyle değişmesi ve bu ünsüzün daraltıcı etkisiyle /ü/ sesine dönüşmektedir. SA'da görülen örnekleri şunlardır:

ET	Metin		
tögüş-	tüyüş-	dövüşmek	(33/3)
ögret-	üyret-	öğretmek	(7/3)

²⁴ Adiloğlu, Adilhan, Türkiye Türkçesi ile Karaçay-Malkar Türkçesi Arasındaki Ses Denklikleri, III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya, 2019, 42-43.

öğren- üyren- öğrenmek (13/34)

KMT’de ilk hecede yer alan /ö/ sesi daralarak /ü/ sesine dönüşmüştür.

töñül- tũñül- ümidini kesmek (31/29)

2.1.1.1.2.2. Ünlü Genişlemesi

i > e

Eski Türkçede görülen dar ünlü /i/ sesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde bazı kelimelerde /e/ sesine dönüşmektedir.²⁵ Metine geçen örnekler şunlardır:

ET	Metin		
ilt-	elt-	götürmek	(15/30)
kirtü	kerti	gerçek	(22/5)
irte	ertte	erken	(28/30)

Aşağıda metinden verilen örneklerde kapalı /e/ sesi, Eski Türkçedeki şeklini korumakta ancak Türkiye Türkçesinde /i/’ye dönüşmektedir.

ET	Metin		
eşit-	eşit-	işitmek	(16/40)
eki	eki	iki	(9/5)
ket-	ket-	gitmek	(13/4)

2.1.1.1.2.3. Ünlü Düzleşmesi

-u- > -i-

Eski Türkçede bazı kelimelerin ikinci hecesinde yer alan /u/ sesi, metinde /i/ sesine dönüşür.

ET	Metin		
yaruk	carık	ışık	(34/11)
aşuk-	aşık-	acele etmek	(3/24)

²⁵ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, 24.

artuḡ	artıḡ	artık	(9/7)
ḡatun	ḡatın	kadın	(34/39)
ḡarañu	ḡarañı	karanlık	(21/23)

2.1.1.1.2.4. Ünlü Yuvarlaklaşması

-a- > -o-

Eski Türkçede kelime ortasındaki /a/ sesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde /ğ/ sesinin çift dudak ünsüzü /v/ sesine dönüşmesi ve ilk hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle yuvarlaşarak /o/ sesine dönüşmektedir.²⁶ SA’da bunun örneği görülmektedir.

ET	Metin		
otaḡ	otov	oda	(11/9)

-a- > -u- / a- > u-

Eski Türkçede ilk hecedeki /a/ ünlüsü, Türkiye Türkçesinde korunurken Karaçay-Malkar Türkçesinde ise genellikle /g/ ve /b/ ünsüzlerinden gelişen çift dudak ünsüzü /v/ sesinin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle /u/ sesine dönüşmektedir.²⁷ Metinde birkaç örneği görülmektedir.

ET	Metin		
yaḡuḡ	cuvuḡ	yakın	(15/15)
yaḡuḡlaş-	cuvuḡlaş-	yaklaşmak	(16/32)
adut	uvuḡ	avuç	(18/41)

-e- > -ö-

Bazı kelimelerin ortasında bulunan /e/ sesi dudak ünsüzü /b/ sesinin etkisiyle metinde ünlü yuvarlaklaşması sonucu /ö/ sesine dönüşmüştür.

ET	Metin		
bele-	böle-	belemek	(29/10)
tepe/töpü	töppe	tepe	(25/33)

²⁶ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, 22.

²⁷ Adiloğlu, Adilhan, Türkiye Türkçesi ile Karaçay-Malkar Türkçesi Arasındaki Ses Denklikleri, III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya, 2019, 38.

e- > ü- / -e- > -ü-

Kelime başı ve ortasında görülen /e/ sesi dudak ünsüzü /b/ sesinin etkisiyle metinde /ü/ sesine dönüşür.

ET	Metin		
eb	üy	ev	(26/18)
seb-	süy-	sevmek	(26/21)
kögürçin	kögürçün	güvercin	(2/38)

-e- > -u-

Kelime ortasında görülen /e/ sesi çift dudak ünsüzü /v/ sesinin etkisiyle metinde ünlü yuvarlaklaşmasıyla /u/ sesine dönüşür.

AR	Metin		
cevâb	cuvap	cevap	(9/24)

-ı- > -u-

Eski Türkçede bazı kelimelerin ortasında görülen /ı/ sesi kelime içinde bulunan /ğ/ sesinin, Karaçay-Malkar Türkçesinde çift dudak ünsüzü /v/ sesine dönüşmesi sonucu -ı- > -u- değişimi görülmektedir.²⁸ SA'da örneklerine çok fazla rastlanmıştır.

ET	Metin		
agız	avuz	ağız	(14/9)
agır	avur	ağır	(21/40)
agrıg	avruv	ağrı	(28/43)
agrı-	avru-	ağrımak	(24/23)
bagır	bavur	bağır	(8/1)

²⁸ Adiloğlu, Adilhan, Türkiye Türkçesi ile Karaçay-Malkar Türkçesi Arasındaki Ses Denklikleri, III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya, 2019, 41.

Türkiye Türkçesinde kelime ortasında görülen /ı/ sesi metindeki bazı kelimelerde /u/ sesine dönüşmüştür.

Metin

kuruğ	çarık	(6/39)
avuz	ağız	(14/28)

-i- > -u- / -ü-

Türkiye Türkçesinde birkaç kelimedede iç seste yer alan /i/ sesi, metinde gerileyici benzeşme yolu ve /v/ çift dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşarak /u/ ve /ü/ seslerine dönüşmektedir.

ET	Metin		
kögerçin	kögürçün	güvercin	(2/38)
üçün	üçün	için	(31/13)

2.1.1.1.2.5. Ön Damaksıllaşma

-ı- > -i-

Eski Türkçede bazı kelimelerdeki /ı/ sesi metinde /i/ sesine dönüşür.

ET	Metin	
tın	tin	ruh (14/14)

2.1.1.1.2.6. Art Damaksıllaşma

-e- > -a- / -e > -a / e- > a-

Arapça ve Farsçadan girmiş olan alıntı kelimelerde ön, iç ve son seslerinde görülen /e/ sesi Türkiye Türkçesinde genellikle asıl şeklini korurken, Karaçay-Malkar

Türkçesinde ise bu kelimelerde görülen /e/ sesi kalınlaşarak /a/ sesine dönüşmüştür.²⁹ Adiloğlu'nun makelesinde yer alan çoğu kelimenin incelenen metinde de görüldüğü tespit edilmiştir.

Metin

Ar. ecel	acal	ecel	(22/1)
Ar. edebiyât	adabiyat	edebiyat	(29/26)
Ar. edeb	adep	edep	(15/26)
Ar. emânet	amanat	emanet	(35/15)
Ar. derece	daraca	derece	(3/30)
Far. haber	hapar	haber	(5/20)
Ar. halâl	halal	helal	(28/29)
Far. temâşâ	tamaşa	temaşa	(7/23)
Far. bâğçe	bahça	bahçe	(21/14)

i- > ı- / -i- > -ı-

Eski Türkçede bazı kelimelerde yer alan /i/ sesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde /ı/ sesine dönüşmüştür. Bazı kelimelerin ön ve iç seslerinde görülen /i/ sesi ise Karaçay-Malkar Türkçesinde büyük ünlü uyumuna bağlı olarak /ı/ sesine dönüşmektedir. Bazı alıntı kelimelerde de bu uyum sağlanmıştır.³⁰ Metinde örnekleri görülmektedir.

Metin

ET izle-	ızla-	izlemek	(1/10)
ET iz	ız	iz	(28/34)
Ar. nasîb	nasıb	nasip	(15/30)
Ar. kabır	qabır	kabir	(12/2)
ET işen-	ışan-	güvenmek	(24/40)

²⁹ Adiloğlu, Adilhan, Türkiye Türkçesi ile Karaçay-Malkar Türkçesi Arasındaki Ses Denklikleri, III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya, 2019, 38.

³⁰ Adiloğlu, Adilhan, Türkiye Türkçesi ile Karaçay-Malkar Türkçesi Arasındaki Ses Denklikleri, III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya, 2019, 41.

2.1.1.1.3. Ünlü Düşmesi

Ünlü düşmesi, türlü ses etkileri altında kelimelerin iç ve son seslerinde bulunan bazı ünlülerin düşmesidir.

Ar.	Metin	
da'vî	dav	(5/34)
hazîne	hazna	(5/20)

Üretim ve çekim esnasında orta hece ünlülerinin kurallı olarak düşmesi halleri çeşitlidir. İki heceli isim tabanları vardır ki bunlar çekim sırasında bir sesli önünde daima orta hece ünlülerini düşürmektedir.³¹ TT'nde yaygın bir şekilde görülen bu ses hadisesi metinde çok fazla görülmemektedir.

akılımda	(3/42)
burunum	(5/22)
avuzun	(2/21)
ayırılğan	(3/41)

2.1.1.1.3. Ünlü Türemesi

Türeme, seslerin kendi yapıları veya birbirleriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir ses olayıdır; fakat ses türemeleri, genellikle, söyleyiş kolaylığıyla ilgilidir. Türkçede hem yapımlık hem çekimlik, hem ünlü hem ünsüz hem de yarı ünlü türemeleri görülmektedir.³²

Ünlü türemesi, ses özelliklerine veya birbiriyle birleşme şartlarına bağlı bazı nedenlerle kelimenin ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayıdır.³³

ET	Metin	
köprek	köbürek	(3/23)
tıñla-	tıñıla-	(7/12)
añla-	añıla-	(31/26)
sor-	sura-	(33/19)

³¹ Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, 64.

³² Karaağaç, Günay, Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015, 94.

³³ Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 227.

Karaçay-Malkar Türkçesinde ünlü türemesi, lehçenin fonetiğine uymayan çoğu Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin ön ses, iç ses ve sonundaki ünsüz çiftleri arasında görülür. Bununla birlikte iç seste Arapça ɣ sesinin bulunduğu kelimelerde de görülmektedir. Bu kelimelerde, Arapça ayın sesi, /ğ/ye dönerken iç seste de bir türeme meydana gelir. /ö/ sesi dışında tüm ünlülerde türeme hadisesinin görüldüğü lehçede /a/ ve /ı/ ünlüsü, özellikle iç seste, diğer ünlülere göre daha çok türemiştir.³⁴ Alıntı kelimeler üzerinde gerçekleşen bu türemenin SA’da çok fazla görüldüğü tespit edilmiştir.

	Metin	
Ar. ma’nā	mağana	(3/45)
Far. şehir	şahar	(2/23)
Ar. rızk	ırışhı	(25/25-26)
Ar. fetva	fatıva	(27/4)
Ar. ‘aql	akıl	(3/42)
Ar. dunyā	duniya	(22/36)
Ar. nazm	nazmu	(20/13)
Far. nişan	ilişan	(34/23)
Ar. rahatlık	ırahatlık	(7/21)

2.1.2. Ünsüzler

Karaçay-Malkar Türkçesinde 26 ünsüz bulunmaktadır: b, c, ç, d, f, j, g, ğ, h, x, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, ts, v, w, y, z.

[ц] /ts/ işareti Rusça alıntılarda görülür: диссертация (dissertatsiya) “tez” Редакция (redaktsiya) “baskı”.

[x] /h/ sesi alıntı kelimelerde ve bazı Türkçe kelimelerde iç seste görülmektedir: бахча (bahça) “bahçe”, тохта (tohta-) “durmak”.

[в] /v/ sesi Karaçay-Malkar Türkçesinde sadece Rusça alıntı kelimelerde kullanılır: революция (revolutsiya) “devrim”.

³⁴ Güngör, Okan Celal, Karaçay-Malkar Türkçesindeki Arapça ve Farsça Alıntı Sözlere Ses ve Anlam Değişimleri, Dil Araştırmaları, 2019, 149.

2.1.2.1. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları

2.1.2.1.1. Ünsüz Uyumu

Kelimelerin eklerle genişletilmesi sırasında, ünlü ile biten kelimelere getirilecek eklerin (varsa) tonlu şekli, ünsüz ile biten kelimelerin bitiş ünsüzleri dikkate alınarak, tonlu ise tonlu; tonsuz ise tonsuz şeklinin gelmesi olarak ifade edilir.³⁵

2.1.2.1.1.1. Ünsüz Uyumuna Aykırı Ekler

Metinde bazı yapım ve çekim ekleri tek şekilli olduğu için ünsüz uyumu bozulmaktadır.

+ça: künça “güneş gibi” (26/27)

+ğa/ +ge: kökge “göge” (1/33), işge “işe” (9/17), cürekge “yüreğe” (14/41), adetge “geleneğe” (15/25)

+dA: çaçda “anda, zamanda” (30/36), olsaçatda “o anda” (9/5)

+dAn: eşikden “kapıdan” (33/2), uruşdan “savaştan” (6/33), kıyınlıktan “sıkıntıdan, dertten” (7/16)

2.1.2.1.2. Ünsüz Değişimleri

2.1.2.1.2.1. Tonlulaşma

Tonsuz ünlülerin ses yolunu genişleterek tonlu karşılıklarına dönüşmeleri hadisesidir. (Hunutlu vd., 2023:60)

-k- > -g-

Hunutlu, kelime başında görülen tonlulaşmaların Oğuz Grubu Türk lehçelerine özgü olduğunu fakat bu ses olayının az sayıdaki örneğini diğer Çağdaş Türk lehçelerinde de görülebileceğini belirtmiştir.³⁶

Kıpçak ve Oğuz boylarının Deşt-i Kıpçak denilen bölgede ve Aral Denizi'nin batısı ve doğusunda bir arada yaşamaları sonucu Oğuz özelliği olarak

³⁵ Köktekin, Kâzım, Eski Anadolu Türkçesi, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2011, 80.

³⁶ Hunutlu, Ümit, Türkçede K- > G- Ve T- > D- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2018, S. 63, 161-186, 167.

*gösterilebilecek ötümlüleşme olayının tarihî ve çağdaş Kıpçakçada örneklerine rastlanması lehçeler arası etkileşimlere örnek olarak gösterilebilir. Özellikle Kumuk, Karakalpak, Karaçay Balkar ve Kırım Tatar Türkçesinde yoğun olarak bu etkileşim hissedilmektedir.*³⁷

Eski Türkçede kelime içinde yer alan /k/ sesi, metinde tonlularak /g/ sesine dönüşmüştür.

ET	Metin		
eke	egeç	kız kardeş	(15/19)
tökül-	tögül-	dökülmek	(15/13)
öküz	ögüz	öküz	(16/16)
bekit-	begit-	sağlamlaştırmak	(7/12)

-k- > -ğ-

Eski Türkçedeki bazı kelimelerdeki /k/ sesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde /ğ/ sesine dönüşür.

ET	Metin		
alkış	algış	dua	(18/4)
sakın-	sağın-	düşünmek	(32/8)
çıkar-	çıgar-	çıkarmak	(33/26)
yaka	cağa	yaka	(8/9)

2.1.2.1.2.2. Tonsuzlaşma

-d- > -t-

Metindeki bazı alıntı kelimelerde kelime ortasında ve sonundaki /d/ sesi tonsuzlaşarak /t/ olmuştur.

³⁷ Karaca, Veysel İbrahim, Ötümlüleşme Kavramı ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Ötümlüleşme, ZFWT Vol. 8, No. 3, 2016, 369-390, 371.

Metin

Far. pādšāh	patçah	padişah	(32/33)
Ar. murād	murat	murat	(1/16)
Far. āzād	azat	azat, özgür	(12/5)

2.1.2.1.2.3. Genizsilleşme

b- > m- / -b- / -m-

Türkçede kelime başı ve ortasındaki /b/ sesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde /m/ sesine dönüşmektedir. Eski Türkçede olduğu gibi ilk hecesi genzel bir ünsüzle kapanan veya kelime içinde genzel bir ünsüz bulunan kelimelerde, ön seste b- > m- değişimi görülmektedir.³⁸ Bunun sebebi ise kelime içinde yer alan m, n, ñ ünsüzlerinin genizsilleşme yoluyla yakınındaki ünsüzleri kendi boğumlanma noktalarına çekmeleridir.³⁹ Az sayıda da olsa örneklerine metinde rastlanmıştır.

ET	Metin		
men/ben	men	ben	(1/3)
miñ/biñ	miñ	bin	(28/38)
min-/bin-	min-	binmek	(31/9)

2.1.2.1.2.4. Akıcılaşma

d > y

Eski Türkçedeki /d/ sesi, metinde /y/ sesi olmuştur.

ET	Metin		
yadıl-	cayıl-	yayılmak	(14/13)
yod-	coy-	sonuçlanmak	(17/42)

³⁸ Korkmaz, Zeynep, Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 55 (2007/1), 95.

³⁹ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, 24.

ağak	ayak	ayak	(9/7)
yadağ	cayav	yaya	(32/33)

ğ / g > y

Eski Türkçedeki bazı kelimelerdeki /ğ/ ve /g/ sesi, metinde /y/ sesine dönüşmüştür.

ET	Metin		
cigirmi	cıyırma	yirmi	(22/10)
küg	küy	ağıt	(28/20)
yığ-	cıy-	yığmak	(29/2)
tegül	tüyül	değil	(34/1)
öğret-	üyet-	öğretmek	(7/3)
teg-	tiy-	değmek	(18/29)
igne	iyne	iğne	(5/28)
tüğme	tüyme	düğme	(13/39)

2.1.2.1.2.5. Patlayıcılaşma

s- > ç-

Eski Türkçede ön seste bulunan /s/ sesi, metinde kelime içinde yer alan /ç/ sesinin etkisiyle gerileyici benzeşme yoluyla /ç/ sesine dönüşmüştür.

ET	Metin		
saç	çaç	saç	(33/5)
saç-	çaç-	saçmak	(18/41)
saçıl-	çaçıl-	saçılmak	(11/24)
saңıl-	çaңıl-	saplanmak	(14/13)

ř > ç

Sızıcı ünsüz olan /ř/ sesi, metinde patlayıcı ünsüz /ç/ sesine dönüşmüştür.

Far.	Metin		
pādšāh	patçah	padişah	(32/33)

2.1.2.1.2.6. Sızıcılaşma

-ğ- > -v-

Eski Türkçede kelime içi ve sonunda bulunan /ğ/ sesi, metinde çift dudak ünsüzü /v/ sesine dönüşmüştür.

ET	Metin		
tağ	tav	dağ	(29/4)
ağrığ	avruv	ağrı	(28/43)
açığ	açıv	acı	(15/9)
soğık	suvuk	soğuk	(4/9)

-ğ- > -h-

Eski Türkçede kelime içinde bulunan /ğ/ sesi, metinde sızıcılaşarak /h/ sesine dönüşmüştür.

ET	Metin		
kısğa	kışha	kısa	(27/16)
kutğar-	kuthar-	kurtarmak	(30/19)

ķ- > h- / -ķ- > -h-

Eski Türkçede kelime başı ve ortasında bulunan /ķ/ sesi, metinde /h/ sesine dönüşmüştür.

ET	Metin		
başķa	başha	başka	(6/8)
kısķaç	kışhaç	kıskaç	(13/18)

2.1.2.1.2.7. Aykırılma

y- > c-

Türkçede kelime başı /y/ sesi, Karaçay-Malkar Türkçesinde /c/ sesine dönüşmüştür. Bu ses olayı, Kıpçak Türkçesi dil özelliğidir. Ancak Kıpçak Türkçesinin bütün lehçelerinde görülen karakteristik bir özellik değildir. Karakteristik olarak Kıpçak Türkçesi lehçelerinden sadece Kırgız ve Karaçay-Malkar lehçelerinde gerçekleştiği görülmektedir.⁴⁰ Metinde örneği çok fazla tespit edilmiştir.

ET	Metin		
Yan	can	yan	(5/3)
yarag	cara	yara	(14/41)
yañıl-	cañıl-	yanılmak	(19/21)
yañşa-	cañşa-	yanşamak	(19/23)
yan-	can-	yanmak	(31/44)
yaruk	carık	ışık	(34/11)
yay	cay	yaz	(6/39)
yara-	cara-	yaramak	(7/34)
yıl	cıl	yıl	(8/6)
yaz-	caz-	yazmak	(8/17)
yultuz	culduz	yıldız	(11/41)
yol	col	yol	(17/26)
yet-	cet-	yetmek	(21/26)
yir	cer	yer	(18/12)

2.1.2.1.3. Ünsüz Düşmesi

Kelime ortası veya kelime sonundaki ünsüzlerin çeşitli sebeplerle düşme olayıdır. Çokluk /+lAr/ ekindeki /r/ sesi, üzerine iyelik eki almadığı durumlarda SA'da düşürüldüğü görülmektedir: ustazla “öğretmenler” (1/29), adamlar “adamlar” (11/14).

⁴⁰ Alkaya, Ercan, Tatar Türkçesi Yazı Dilinde ve Ağızlarında y-/c Sesi Üzerine, Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD), C.1, Sayı: 1, 2017, 24.

Eski Türkçedeki *oğşa-* fiili, metinde ünsüz düşmesiyle *uşa-* (6/12) şeklinde görülmektedir. Ayrıca Eski Türkçedeki *yıgla-* fiili, metinde *cıla-* şeklindedir.

Metinde benim (men+im) üzerine /ki/ aitlik ekini aldığında 1.tekil iyelik ekindeki /m/ sesi düşmüştü: benimki “benimki” (3/22).

/er-/ ek fiilinin /r/ sesi, metinde düşmüştür: atar edim “atardım” (17/39)

Karaçay-Malkar Türkçesinde, Arapçaya özgü gırtlak ünsüzleri olan ayın ve hemzenin yanında yine bir gırtlak ünsüzü olan /h/nin, dış ünsüzleri /d/ ve /t/, dudak ünsüzü /v/ ile akıcı ünsüzler /n/ ve /y/nin de düştüğü görülmektedir. ⁴¹

Metin

Far. ustād	usta	(29/27)
Ar. ‘alīm	alim	(14/38)
Ar. ‘amel	amal	(1/2)
Ar. ‘ayb	ayıp	(2/13)
Ar. vaşīyyet	osuyat	(14/25)
Far. durust	durus	(3/40)

2.1.2.1.4. Ünsüz Türemesi

Kelime ön, iç ve son seslerinde, kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayına denir.⁴² Ünlü türemesine göre daha seyrek görülmektedir.

Ar.	Metin	
şirāt	sıyrat	(20/3)
sā’at	sağat	(32/28)

2.2. Şekil Bilgisi

2.2.1. İsim (ad)

Muharrem Ergin ismi, “*canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları*”⁴³ şeklinde tarif etmektedir. KMT’de ismin gramer kategorileri şu şekildedir:

⁴¹ Güngör, Okan Celal, Karaçay-Malkar Türkçesindeki Arapça ve Farsça Alıntı Sözlükte Ses ve Anlam Değişimleri, Dil Araştırmaları, 2019, 151.

⁴² Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 163.

⁴³ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2009, 218.

2.2.1.1. İsim Yapımı

2.2.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

+IIK / +IUK: erkinlik “hürriyet” (11/39), azatlık “özgürlük” (12/5), caşlık “gençlik” (35/1), bedişlik “rezalet” (34/9), igilik “iyilik” (32/9), amanlık “kötülük” (10/5), akılsızlık “akılsızlık” (30/15)

+çI / +çU: koyçu “çoban” (2/5), ötürükçü “yalancı” (5/25)

+II / +IU: tavlü “dağlı” (5/20), atlı “adlı” (35/6), kuvançlı “sevinçli” (35/2), kaygılı “kaygılı” (34/6), sağışlı “düşünceli” (33/28), nasıplı “nasipli” (30/6)

+sIz / +sUz: kılıksız “aksi” (2/21), tıñsız “rahatsız, huzursuz” (4/32), kuvançsız “mutsuz” (13/42), atsız (17/2), belgisiz “belirsiz” (32/19)

+nçI / +nçU: birinçi “birinci” (33/6), ekinçi “ikinci” (17/24), otuzunçu “otuzuncu” (7/1)

+rAK: köbürek “daha çok” (3/23), örgerek “daha yukarı” (2/24), alğarak “daha önce” (5/14)

+tIn: caşırtın “gizlice” (13/6)

+sII / +sUI: köksül “mavimsi” (6/11)

+dAş: karındaş “kardeş” (3/10) coldaş “yoldaş, arkadaş” (23/11)

2.2.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

-GAn+ / -hAn+: salamlaşhan “selamlaşmak” (25/14) uşak etgen “sohbet etmek” (25/14) körge “görmek” (25/14)

-ArGA+ : cazargā “yazmak” (5/7) tutargā “tutmak” (13/43) sağış eterge “düşünmek” (27/3) kuvanırğa “sevinmek” (27/3) tüyüşürge “dövüşmek” (33/3) cağalaşırgā “boğuşmak” (33/3)

-(X)v+: barıv “gitmek” (33/17) saylav “seçim” (30/22)

-K+: sandırak “saçma” (19/24) töşek “döşek” (4/17) tarak “tarak” (13/38)

-(X)n+: kelin “gelin” (27/39) cavun “yağmur” (12/2) tütün “duman” (18/3)

-(X)m+: kiyim “elbise” (12/35) ölüm “ölüm” (14/33)

-vç(U)+: karavçu “seyirci” (15/39)

-GI+ : çalgı “tırpan”(28/17)

-(U)ş+: uruş “savaş” (6/32) tüyüş “kavga” (33/3)

- ğak+: kurgak “kuru” (14/3)
-ç+: kıvanç “mutluluk” (25/17)
-mA+: eşme “örgü” (4/11) basma “matbaa” (25/6)

2.2.1.2. İsim Çekimi

2.2.1.2.1. Çokluk

Çokluk, aynı cinsten ismin sayıca fazlalığını belirtmektedir. KMT’de çokluk eki /+lA/ günümüze kadar, ek sonundaki /r/ sesinin düşmesi ve bu ekin eskiden beri /+lA/ olduğuna dair iki farklı şekilde açıklanmıştır. Aysu Ata, “Türk Dillerinde +lA Çokluk Eki” adlı makalesinde, sadece Dîvânü Lugât’it Türk’te tespit edilmiş olan +lA çokluk ekinin aynı zamanda Karaçay-Balkar Türkçesinde de görüldüğünü ve bu yapının +lAr ekinen bir “r” ünsüz düşmesiyle veya bir istinsah hatasıyla oluşmadığını bunun aslı bir +lA çokluk ekine işaret ettiğini belirtmiştir.⁴⁴

Tavkul ise /+lAr/ çokluk ekinin /r/ sesini düşürerek /+lA/ biçimleriyle yapıldığını ifade etmiştir.⁴⁵ Bu metinde örnekleri görülmektedir. ustazla “öğretmenler” (1/29) adamlar “adamlar” (11/14) cavunla “yağmurlar” (12/2) patçahla “padişahlar” (32/33) bayla “zenginler” (28/31) caylıkla “yaylalar” (28/15)

Çokluk eki iyelik eki aldığı anda ise /r/ sesi yerine getirilir. cırları “şarkıları” (28/18) ataları, anaları “babaları, anneleri” (30/3) çuruqları “ayakkabıları” (6/39) umutlarım “umutlarım” (7/15)

2.2.1.2.2. Aitlik Eki

*Adlardan zamir ve sıfat olarak kullanılan adlar yapan, içinde bulunma, bağlılık ve aitlik görevleri taşıyan aitlik eki*⁴⁶ Eserde /KX/ olup bu ekler, ilgi ve bulunma eklerinin üzerine gelerek ses uyumuna girmektedir. Aitlik eki, düz-geniş ünlü ile biten eklerle /GI/; dar ünlü ile biten eklerle /KI/ şeklinde gelmektedir. meniki “benimki” (3/22) kesimikile “kendiminkiler” (21/35)

⁴⁴ Ata, Aysu, Türk Dillerinde +lA Çokluk Eki, International Journal of Central Asian Studies, S. 13, s. 89-99.

⁴⁵ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 31.

⁴⁶ Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2007, 6.

Aitlik ekinin ünlü ve ünsüzü, /n/ ünsüzü ile biten isimlere eklendiğinde ilerleyici benzeşme sonucunda damaksıllaşmaya uğrayarak /ñü/ şekline de dönüşebilmektedir:

büğünñü “bugünkü” (18/32) бүгүнñү қуванçım “bugünkü sevincim” (24/13)

2.2.1.2.3. İyelik Ekleri

İyelik, genel olarak ismin kendisine tabi olan unsurlarla, kendisinin ilgili bulunduğu kelimelerle münasebetini ifade eden; isimlerle isimler arasında sahiplik ilgisiyle bağlantı kuran bir gramer kategorisi olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷ Eserde geçen iyelik ekleri şunlardır:

TEKLİK			
1.Şahıs	2.Şahıs	3.Şahıs	
+(X)m	+(X)ñ	+(s)X	
karındaşım “kardeşim” (15/19)	pismoñ “mektubun” (21/13)	avuzu “ağzı” (3/36)	atası “babası” (2/8)
cüregim “yüregim” (21/12)	anañ “senin annen” (29/39)	toyu ”düğünü” (33/6)	anası ”annesi” (4/21)
Tüşüm “rüyam” (32/30)	betiñ “yüzün” (18/40)	süymeklik otu “aşk ateşi” (34/6)	çaşı “yaşı” (2/6)

ÇOKLUK			
1.Şahıs	2.Şahıs	3.Şahıs	
+(X)bXz	+(X)GXz	+lArI	
elibiz “köyümüz” (18/28)	ekigiz ”ikiniz” (33/37)	sözleri “sözleri” (34/16)	toyları “düğünleri” (19/33)
künübüz “günümüz” (18/40)	işigiz “işiniz” (6/19)	erinleri “dudakları” (6/11)	culduzları “yıldızları” (21/4)
suvlarıbız “sularımız” (19/5)	uşağıgız “sohbetiniz” (6/19)	közleri “gözleri” (6/11)	çapıraqları “yaprakları” (2/2)

⁴⁷ Eraslan, Kemal, Eski Uygur Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, 159.

2.2.1.2.4. Hâl Ekleri

*“Başka bir sözcükle ilgi kurmak üzere, adın, yalın olarak veya ek alarak bulunduğu durum.”*⁴⁸

2.2.1.2.4.1. Yalın Hâl

*“Adın herhangi bir durum eki almamış biçimi. Yalın durumda olan adlar herhangi bir ek almaz. Genellikle, söz içinde bir şey yapmanı ya da yapılanı gösterir.”*⁴⁹ kabırğa, ariv ak bla sürtülüpdü. “duvar, güzel beyaz (bir boya) ile boyanmış.” (9/1) terekle cilayla. “ağaçlar ağlıyor.” (2/45) Süymeklik çaş cüreklege ot saladı “Aşk genç yürekleri yakıyor.” (15/29)

2.2.1.2.4.2. İlgi Hâli

Metinde ilgi hâli eki $/+nX/$ şeklinde görülmektedir:

otovnu kabırğaları “odanın duvarları” (8/41) Tavkan’ı povesti “Tavkan’ın hikâyesi” (11/20) İsmayıl’ı betsizliği “İsmail’in yüzüzlüğü” (25/3) tavlaribızın kılanç colları “dağlarımızın virajlı yolları” (17/26) çaş cazıvçunu gıntısı “genç yazarın kaprisi” (9/24) süygen kızın üsünden “sevdiği kızın hakkında” (11/25)

İlgi hâli, birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik eki alan isimlerde $/n/$ sesini düşürür ve $-ı / -i / -u / -ü$ biçimini alır. İlgi hâli birinci ve ikinci tekil şahıs kişi zamirlerinde de bu şekilde görülmektedir. Men+i < men+ni sen+i < sen+ni. Metinde bunun örnekleri oldukça fazla görülmektedir:

seni oyumuñ “senin düşüncen” (23/26-27) ata+m+ı üsünden “babamın hakkında” (22/7) meni tuğumum “benim soyum” (3/31) seni közleriñ “senin gözlerin” (21/1) meniça “benim gibi” (32/23) meni üçün “benim için” (2/45) seniça “senin gibi” (20/18) kart kişiça “yaşlı adam gibi” (23/37)

2.2.1.2.4.3. Yükleme Hâli

Leylâ Karahan, yükleme hâlinin ismin cümle içindeki geçişli fiilden doğrudan etkilenmesi hâli olduğunu yani cümlelerin nesnesinin yükleme hâlinde bulunduğunu

⁴⁸ Hatipoğlu, Vecihe, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1972, s. 10.

⁴⁹ Hengirmen, Mehmet, Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Engin Yayınları, Ankara, 1999, s. 11.

belirtmiştir. Ekli nesne ile eksiz nesne arasındaki farkın "belirlilik" veya "belirsizlik" olduğunu söylemiştir.⁵⁰ Yükleme hâli KMT’de üç şekilde görülmektedir: /+nX/, /+X/, /+n/. Metinde yönelme hâl eklerinin üçü de tespit edilmiştir.

Üçüncü tekil şahıs ile çoğul şahıs zamirleri ve diğer isimler /+nX/ yükleme hâl ekiyle çekime girmektedir:

otnu “ateşi” (17/32) taşını “taşı” (11/23) Tavkan’ını “Tavkan’ı” (17/18) anı “onu” (18/43) şavdanını “kaynak suyunu” (19/3) duniyanı “dünyayı” (22/36)

Birinci teklik ve ikinci teklik şahıs iyelik eki alan isimlerde /+n/ sesi düşer ve yükleme hâli /+X/ şeklinde görülür. Üçüncü teklik şahıs iyelik eki taşıyan isimlerde ise yükleme hâli /+n/ ekiyle yapılır.

namısıñı “gururunu” (13/26) daracañı “önemini” (13/26) meni “beni” (17/2) canı “tarafı” (18/28) Tanzilya’nı avazın “Tanzilya’nın sesini” (19/15) atamı-anamı “babamı annemi” (24/3) beşiklerin “beşiklerini” (24/15) betsizliğin (25/3)

2.2.1.2.4.4. Yönelme Hâli

Haydar Ediskun, yönelme hâlini, ismi fiile bağlayan ve genellikle fiilin, kendine doğru yöneldiğini, yaklaştığını belirtmek için ismin girdiği durum olarak açıklar.⁵¹ Eserde yönelme hâli genellikle /+ğa/, /+ge/, /+ha/ şeklinde görülmektedir: kökge “göge” (1/33), ustazğa “öğretmene” (1/35), Azret’ge “Azret’e” (3/1), kolğa alırğa “ele almaya” (10/5), bizge “bize” (10/6), soruvğa “soruya” (12/16), colğa “yola” (12/27), duniyağa “dünyaya” (14/1), cürekge “yüreğe” (14/41), adetge “geleneğe” (15/25), kabırğa “mezara” (17/2), bulutha “buluta” (30/15).

Birinci, ikinci ve üçüncü tekil şahıs iyelik eki taşıyan isimlerden sonra /+a/ ve /+e/ şeklinde gelir.

şintigine “sandalyesine” (2/1) katına “yanına” (3/2) bilegime “bileğime” (4/5) közüme “gözüme” (13/43) tav artına “dağ arkasına” (14/23) kızına “kızına” (18/4) çaşıña “yaşına” (18/11) betime “yüzüme” (18/41)

⁵⁰ Karahan, Leylâ, Yükleme ve İlgi Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler, 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı-1996, Ankara, 1999, s. 605-611.

⁵¹ Ediskun, Haydar, Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, 111.

*/+n/ sesi ile biten isimlerden sonra yönelme hâli /+ña/, /+ñe/ biçiminde genizsilleşir. Bununla birlikte ismin sonundaki /+n/ sesi de /+ñ/ sesine dönüşür.*⁵² Metinde ise böyle bir kullanıma rastlanmamıştır.

2.2.1.2.4.5. Bulunma Hâli

Cümlede isim soylu kelimelerin yüklem belirtiği işin gerçekleştiği yeri gösteren hâl ekidir.⁵³ Metinde bulunma hâli /+dA/ şeklinde ekin sadece tonlu şekli ile kullanılmaktadır.

açaçlarda “açaçlarda” (23/13), toylada “düğünlerde” (25/27), caşavda “hayatta” (28/4), tavda “dağda” (29/4), collada “yollarda” (29/9), çağda “anda, zamanda” (30/36) şkolada “okulda” (31/11)

Bulunma hâl eki, bazı örneklerde ek kalıplaşmasına uğramış şekilde görülmektedir.

Erttenlikde “sabahleyin” (21/22), iñirde “akşamdan” (5/9), olsağatda “o anda, o zamanda” (6/14), busağatda “şimdi” (11/28)

*Ünlü ile biten isimler, “ol ve kesi” zamiri ile üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra /+ndA/ bulunma hâl ekiyle çekime girmektedir. /+ndA/ şeklindeki çekimde isimlerle ekler arasına zamir n’si gelmektedir.*⁵⁴

aıklında “aklında” (23/20), kıatında “yanında” (28/10), başında “başında” (32/41) mında “burada” (17/21)

2.2.1.2.4.6. Ayrılma Hâli

Metinde ayrılma hâli /+dAn/ şeklinde ekin sadece tonlu şekli ile kullanılmaktadır.

caşavdan “hayattan” (5/36), uruşdan “savaştan” (6/33), kıyınlıktan “sıkıntıdan, dertten” (7/16), halladan “hallerden” (7/38), şartlardan “şartlardan” (9/34), Allah’dan “Allah’tan” (10/8), aklıdan “akıldan” (10/23), konağdan “misafirden” (17/15)

⁵² Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri, (Edt. A. Bican Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, 904.

⁵³ Topaloğlu, Ahmet, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989, 45.

⁵⁴ Berber, Yasin, “Azretni Kuwanç Künü” Adlı Eser Üzerinde Karaçay-Balkar Türkçesi Dil İncelemesi (Yazı çevirimi-Aktarma-Çekim Şekil Bilgisi-Dizin), (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2012), 229.

Üçüncü şahıs iyelik ekleri ve “ol, bu ve kesi” zamirinden sonra bu ek, zamir /n/si ile /+ndAn/ şeklinde çekime girmektedir.⁵⁵

ızlarından “peşlerinden” (20/19) tışından “dışarıdan”(21/25) kulluğundan “görevinden, işinden” (22/7) otundan “ateşinden” (24/1) kıyınlığından “derdinden” (24/11) andan “ondan” (28/35) kesinden “kendinden” (22/4)

2.2.1.2.4.7. Vasıta Hâli

Adların araç durumu eylemin hangi araçla işlendiğini, kiminle işlendiğini, nasıl ya da hangi şartlar altında işlendiğini ve ne zaman işlendiğini gösterir.⁵⁶ Metinde vasıta hâli *bla* ile yapılmıştır. Bu ek, *birle* < *bir* + *le* (*ile*) < *bla* ile izah edilebilir.

meni *bla* “benimle” (31/5) kümüş *bla* “gümüşle” (31/9) telefonum *bla* “telefonumla” (5/8) başı *bla* “başıyla” (6/24) anı *bla* “onunla” (7/9) közleri *bla* “gözleriyle” (13/36) culduzla *bla* “yıldızlarla” (16/4) cazıvçu *bla* “yazarla” (16/21)

2.2.1.2.4.8. Eşitlik Hâli

KMT’de eşitlik hâli /+çA/ ve /+lAy/ ekleriyle gibi anlamında olan “*kibik*” edatıyla yapılır. Ergin’e göre /+lAyın/ eki birden fazla ekin birleşiminden oluşmuştur. Eski Türkçede /+lAyU/ şeklindedir⁵⁷ ve /+n/ vasıta eki sonradan eklenmiştir. Ekin aslı /lA-y-I-n/ şeklinde olup /y/ sesi ise yardımcı sestir.⁵⁸ KMT’de bu ek /+lAy/’dır. Metinde bunun örnekleri görülmektedir:

meniça “benim gibi” (32/23), Tavsoça “Tavso gibi” (9/22), tavça “dağ gibi” (19/5), seniça “senin gibi” (20/18), kökge kötürgenley “göge kaldırdığı gibi” (1/20), sabiyley “çocuk gibi” (35/3)

2.2.1.2.5. Soru

Metinde soru, ünlü uyumuna uygun olarak /+mı/, /+mi/, /+mu/, /+mü/ edatıyla yapılır; kelimeden ayrı yazılmaz.

⁵⁵ Berber, Yasin, “Azretni Kuwanç Künü”, 229.

⁵⁶ Tekin, Talat, Orhun Türkçesi Grameri (Yayımlayan: Mehmet Ölmez), Türk Dilleri Araştırmaları Yayını, İstanbul, 2003, 116.

⁵⁷ Küçük, Salim, Tarihi Türk Lehçelerinde İsimden İsim Yapma Ekleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015, 183.

⁵⁸ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1984, 173.

Meni kim bolğanımı bilemise? “Benim kim olduğumu biliyor musun?” (2/17-18)
Duniyada senden ariv kız bolurmu? “Dünyada senden güzel kız olur mu?” (4/43)
Köremisiz bu satlıknı? “Görüyor musunuz bu haini?” (10/11) *Sen Andrey Bely’ni*
cazğanların okuğanmısa? “Sen Andrey Bely’ın yazdıklarını okudun mu? (12/36)
Köremise anı sen? “Görüyor musun onu sen?” (22/2)

2.2.2. Fiil

Bir kılışı, bir oluşu veya durumu belirten; olumlu ve olumsuz şekillere giren kelimelerdir.

2.2.2.1. Fiil Yapımı

2.2.2.1.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri

+**IA-**: açıkla- “açıklamak” (1/9) suratla- “anlatmak” (1/14) cırla- “şarkı söylemek” (3/1) başla- “başlamak” (9/26) hazırla- “hazırlamak” (7/2) tınıla- “dinlemek” (7/12)

+**A-**: tile- “istemek, dilemek” (5/30) ata- “isim vermek” (1/9) boşa- (4/29) “bitirmek” sıla- “okşamak” (10/32) kıyna- “zahmet çektiirmek” (21/36)

+**Al-**: karal- “kararmak” (15/10)

+**IAş-**: davlaş- “tartışmak” (8/8) cuvuklaş- “yaklaşmak” (16/32)

+**dA-**: alda- “kandırmak” (34/23) kımıl-da- “kımıldamak” (10/12)

+**Ay-**: taşay- “gözden kaybolmak” (11/32) tınçay- “rahatlamak” (24/37)

+**lAn-**: hazırlan- “hazırlanmak” (29/23) çamlan- “öfkelenmek” (15/24) bavurlan- “sürünmek” (25/38) tobuqlan- “diz çökmek” (34/3) hayırlan- “faydalanmak” (27/6)

+**sI-**: sınısı- “dert yanmak” (28/1)

+**ger-**: esger- “hatırlamak” (18/27)

2.2.2.1.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

- mA-:** aytma- “söylememek” (33/14) kelme- “gelmemek” (5/24) türlenme- “değişmemek” (6/42) süyme- “sevmemek” (9/43)
- (I)l-:** ayıl- “söylenmek” (10/4) tabıl- “bulunmak” (31/42) öçül- “sönmek” (13/17) cazıl- “yazılmak” (13/7) casal- “süslenmek” (8/40)
- (X)ş-:** tüyüş- “dövüşmek” (33/3) uruş- “savaşmak” (21/15) tübeş- “karşılaşmak” (4/3)
- (X)r-:** uçur- “uçurmak” (27/42) sekir- “şıçramak” (27/27) kaytar- “döndürmek” (21/22)
- t-:** cilat- “ağlatmak” (15/23) tilet- “istetmek” (25/26)
- dlr- / -tIr-:** aytdır- “söyletmek” (29/5) keltir- “getirmek” (5/23) öltür- “öldürmek” (17/1) ozdur- “geçirmek” (33/31)
- Ar-:** çığar- “çıkarmak” (3/36) kaytar- “döndürmek” (6/34)
- (I)n- / -(U)n-:** körün- “görünmek” (14/10) cuvun- “yılanmak” (14/14) bazın- “cesaret etmek” (29/16) süyün- “sevinmek” (5/22)

2.2.3.1. Fiil Çekimi

Fiil çekimi, cümlede yüklem görevinde bulunan fiil veya ad soylu kelimelerin zaman ve şahıs eki alarak girdikleri şekildir.

Metinde görülen bazı zaman ekleri Türkiye Türkçesindeki gibi tek şekilli değildir. Örneğin Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki olarak yalnızca /-AcAk/ görülürken metinde ünlü ve ünsüzlerin durumuna göre gelecek zaman eki /-IIK/, /-rIK/ ve /-ArIK/ şeklinde çok şekilli olarak görülmektedir.

2.2.3.2. Şahıs

Metinde üç tip şahıs eki kullanılır.

2.2.3.2.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Zamir kökenli şahıs eklerindeki ekleşme süreci henüz tamamlanmamıştır. Özellikle çekime giren birinci ve ikinci tekil şahıslarda /-mA/ ve /-sA/ eklerinin /n/’siz kullanılması, birinci ve ikinci çokluk şahıslar bu durumu açıkça göstermektedir.

Ekleşme sürecinin tamamlandığını sadece geniş zamanın üçüncü şahıs çekimlerinde görmek mümkündür.

Geniş zaman üçüncü tekil şahıs çekiminin eksiz; geniş zaman üçüncü çoğul şahıs çekiminde ise /+lA/ şeklinin /r/'siz kullanıldığı görülmektedir. Zamir kökenli bu şahıs ekleri şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gereklilik kipinin çekiminde kullanılan eklerdir. Bu ekler ünlü uyumuna göre çekime girmektedir. Bu şahıs ekleri şunlardır:

Zamir Kökenli Şahıs Ekleri			
Teklik		Çokluk	
1.şahıs	+mA	1.şahıs	+bXz
2.şahıs	+sA	2.şahıs	+sXz
3.şahıs	+ Ø	3.şahıs	+lA

2.2.3.2.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

İyelik kökenli şahıs eklerinde 2. tekil şahısta /ñ/ kullanılmaya devam ederken 2. çoğul şahısta ise +ñız/ +ñiz, +ñuz/+ñüz eki değişerek +ğız/ +giz, +ğuz/ +güz kullanılmıştır. 3. çoğul şahısta /r/ sesi düşer ve /+lA/ şekli görülmektedir.

İyelik kökenli bu şahıs ekleri görülen geçmiş zaman, şart ve istek kipinin çekiminde kullanılır. Şahıslara göre bu ekler sırasıyla şu şekildedir:

İyelik Kökenli Şahıs Ekleri			
Teklik		Çokluk	
1.şahıs	+m	1.şahıs	+K
2.şahıs	+ñ	2.şahıs	+GXz
3.şahıs	+Ø	3.şahıs	+lA

2.2.3.2.3. Emir Kipi Şahıs Ekleri

Emir çekiminde kullanılan ve her şahsa göre ayrı bir çekim şekli bulunan eklerdir. Bu şahıs ekleri şunlardır:

Emir Kipi Şahıs Ekleri			
Teklik		Çokluk	
1.şahıs	+(A)yIm	1.şahıs	+(A)yIK
2.şahıs	+Ø	2.şahıs	+(X)GXz
3.şahıs	+sXn	3.şahıs	+sInlA

2.2.3.3. Haber/Bildirme Kipleri

*Fiilin olumlu veya olumsuz nitelikteki oluşunu; geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gelecek zamanda olmak üzere belli bir zaman kavramı içinde veren kiplerdir.*⁵⁹

2.2.3.3.1. Basit Zamanlı Fiil Çekimleri

Fiilin tek başına zaman ve şahıs ekini aldığı ya da asıl fiilin tur- tasvirî fiil ile birleşik çekime girerek zaman ve şahıs eki aldığı fiil çekimleridir:

2.2.3.3.1.1. Şimdiki Zaman

Metinde şimdiki zaman çekimi /-A/ ve /-y/ ekleriyle yapılır. /-A/ şimdiki zaman eki ünsüzle biten fiillere gelirken; /-y/ ünlü ile biten fiillere gelmektedir. Şimdiki zamanın olumsuz çekimi ise yalnızca /-y/ şimdiki zaman ekiyle yapılmaktadır. Bunun sebebi olumsuzluk eki /-mA/’nın ünlü ile bitmesidir. Bu zaman çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.⁶⁰ Metinde şimdiki zaman çekimi oldukça fazla yer almaktadır:

Olumlu Çekim: turama “duruyorum” (3/24), oturama “oturuyorum” (9/3), cazama “yazıyorum” (10/15), bazınama “cesaret ediyorum” (8/7), colovçu bolama “yolcu oluyorum” (10/25), barama “gidiyorum” (8/35), küreşedi “uğraşüyor, çalışıyor” (4/30), izleyse “istiyorsun” (4/1), bileme “biliyorum” (1/24), çaşaydı “yaşıyor” (1/21)

Olumsuz Çekim: süymeyme “sevmiyorum” (1/4), ketermeyme “götürmüyorum” (1/20), caramaydı “yaramıyor” (7/34), izletmeyse “aratmıyorsun” (4/4), bilmeyse “bilmiyorsun” (12/30), bilmeybiz “bilmiyoruz” (15/36), süymeydile “sevmiyorlar” (22/5), sözleşmeydi “konuşmuyor” (7/13)

Soru Çekimi: bilmeymise “bilmiyor musun?”(2/20), ańılaymısız “anlıyor musunuz?”(24/30), deymisiz “diyor musunuz?”(25/6), körmeymisiz “görmüyor musunuz?”(27/24), tutmaymıdı “tutmuyor mu?” (13/13)

⁵⁹ Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2007, 25.

⁶⁰ Berber, “Azretni Kuwanç Küni”, 244.

2.2.3.3.1.2. Bilinen Geçmiş Zaman

Metinde görülen geçmiş zaman çekimi /-dX/ ile yapılır. Ekin tonsuz şekli yoktur. Bu zaman çekiminde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır:

Olumlu Çekim: kuturdu “sinirlendi” (1/34), tohtadı “durdu” (2/21), kötürüldü “kaldırıldı” (2/24), tartdı “çektı” (2/28), kórkdum “korktum” (4/7), sundum “sandım” (4/8), cuvuklaşdıla “yaklaştılar” (4/10), uzaldım “uzandım” (4/11), aytdıñ “söyledin” (6/3), sukdula “soktular, koydular” (17/2)

Olumsuz Çekim: aytdırmadı “söyletmedi” (17/24), koymadım “bırakmadım” (18/43), salamlaşmadı “selamlaşmadı” (23/5), ańılamadım “anlamadım” (31/26), kıaramadım “bakmadım” (32/15), çığarmadı “çıkarmadı” (3/36)

Soru Çekimi: Caratdıñmı “beğendin mi?”(1/4)

*Metinde bilinen geçmiş zamanın soru şekli çok fazla görülmemektedir.

2.2.3.3.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Metinde öğrenilen geçmiş zaman /-GAn/, /-hAn/, /-ñAn/ ve /-Ip+dı (+dı < +Dİr < +turur)/ ekleriyle yapılmaktadır. Öğrenilen geçmiş zaman eki /-GAn/, /n/ ünsüzü ile biten fiillere geldiği zaman ilerleyici benzeşme neticesinde bu ek /-ñAn/ şekline; /b/, /ç/, /s/, /ş/, /t/ ünsüzleriyle biten kalın ünlülü kapalı heceli fiillerden sonra ünsüz benzeşmesi neticesinde düzenli olarak /-han/ şekline dönüşmektedir. Bu zaman çekiminde de zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmıştır.

Metinde çok olmamakla birlikte /-Xp/ öğrenilen geçmiş zaman eki de görülmektedir.

Olumlu Çekim: bergenme “vermişim” (1/19), salgandı “koymuş” (2/8), tüşgendi “düşmüş” (2/11), eşitgenme “işitmişim, duymuşum” (2/16), ösgenbiz “büyümüşüz” (4/21), kelgenme “gelmişim” (28/27), hata etgenme “hata yapmışım” (32/17), aythanma “söylemişim” (4/42), kaythanma “dönmüşüm” (6/19), unuthanma “unutmuşum” (24/5), basıpdı “basmış” (7/14), casalıpdıla “süslenmişler” (8/40), cazılıpdı “yazılmış” (13/7)

Olumsuz Çekim: körmegenme “görmemişim” (4/38), demegenme “dememişim” (11/18), eslenmegenme “fark etmemişim” (14/45), cetmegenme “ulaşmamışım” (23/26), unutmağanma “unutmamışım” (2/29)

Soru Çekimi: cetişmegenmemi “ulaşmadım mı?” (9/23)

Metnin aktarımı yapılırken öğrenilen geçmiş zaman ekinin bilinen geçmiş zaman yerine kullanıldığı da görülmektedir.

2.2.3.3.1.4. Gelecek Zaman

Kıpçak Türkçesi özelliği taşıyan KMT’de gelecek zaman çekimi diğer Kıpçak lehçelerinden farklı olarak kendine has özelliği ile /-lIK/, /-rIK/ ve /-ArIK/ ekleriyle yapılmaktadır. Olumsuz şekli tüyül “değil”⁶¹ edatı üzerine getirilen zamir kökenli şahıs ekleri ile yapılmaktadır.

Ğaraçay-Malkar Tilni Grammatikası adlı eserde, gelecek zaman, sıfat fiilin gelecek zamanından /-lXK/ ekleri vasıtasıyla ve kişi ekleriyle kurulduğu açıklanmakta ve KMT’de /-lXK/ ekinin büyük değişimlere uğradığı, çok çeşitli şekillere girdiği görülmektedir.⁶² Benzeşme ve hece kaymasının etkisiyle /l/, /r/ ünsüzlerinden sonra gelen -Ir /-Ur ekleri düşmüştür. Örneğin kelir-lik yerine *kellik* şekli devam etmiştir.

Ğaraçay-Malkar Tilni Morfologiyası adlı eserde /-(X)rXK/ ekinin yapısıyla ilgili olarak /-Ar/ geniş zaman oluşturan eklerle /-lIK/ eklerinin eklenerek /l/ ünsüzünün düştüğü ve /-ArIK/, /-(X)rXK/ şeklinin ortaya çıktığı açıklanmaktadır.⁶³

Gelecek zamanın olumsuz sıfat fiil şekli, /-mAzlIK/ şeklinde olmasına rağmen fiil çekimi, “tüyül” edatı ile yapılmakta ve bu edat, şahıs ve soru ekini üzerine almaktadır.

Olumlu Çekim: kuvarıkma “sevineceğim” (1/13), koyarıksa “bırakacaksın” (1/34), bollukbuz “olacağız” (4/20), cetdirlikdi “değdirecek” (4/8), ırazı bollukma “memnun olacağım” (6/22), tüşerikdi “gerekecek” (27/12), ayak bürgerikdi “oynayacak” (14/20), sermerikme “kapacağım” (23/29)

Olumsuz Çekim: aytallık tüyülme “söyleyemeyeceğim” (4/24), aylanarık tüyülsüz “gezmeyeceksiniz” (6/26), tınçayırık tüyüldü “rahatlamayacak” (7/29), cararık tüyüldü “yaramayacak” (13/24), barlık tüyüldü “gitmeyecek” (18/7), tilerik tüyülme “istemeyeceğim” (23/29), unarık tüyülme “kabul etmeyeceğim” (26/24)

⁶¹ Günay, Ayşe, *Ğaraçay-Malkar Türkçesinin Kendine Has Özellikleri ve Kıpçak Lehçeleri Arasındaki Yeri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 53, 113.

⁶² Ğabartı-Malkar İlmü-İzlem İnstitut, *Ğaraçay-Malkar Tilni Grammatikası*, (Redaktor A. N. Baskakov) Ğabartı-Malkar Kitab Basma, Nal’çik, 1966, 212-213.

⁶³ Komisyon, *Ğaraçay-Malkar Tilni Morfologiyası*, Nalçik, 2005, s. 84

2.2.3.3.1.5. Geniş Zaman

Geniş zaman çekimi ünlü uyumlarına bağlı olarak /-r/ ve /-Xr/ ekleriyle yapılır. Olumsuz şekli ise /-mAz/ ekiyle yapılmaktadır.

Olumlu Çekim: kutulalmazsa “kurtulamazsın” (1/17), kapdırırma “ısıtırım” (3/34), barırırız “gideriz” (5/10), söyleşirme “konuşurum” (7/6)

Olumsuz Çekim: bermezle “vermezler” (30/23), köl keñdirmezle “alay edip sevinmezler” (16/13), toymaz “doymaz” (2/22), tiletmez “istetmez” (25/26), erkin etmezle “serbest bırakmazlar” (21/29)

2.2.3.4. Tasarlama Kipleri

*Fiilin olumlu veya olumsuz şekilde gerçekleşmesini, tasarlanan dilek, istek, şart, gereklilik veya emir kavramları içinde veren kipler.*⁶⁴ Tasarlama kiplerinde ise zaman ifadesi yoktur.⁶⁵

2.2.3.4.1. Şart

Şart anlamı, kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak Türkiye Türkçesindeki /-sA/ ekiyle verilmektedir. Bu çekimde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır.

Olumlu Çekim: aylansañ “dolaşsan”(1/16), cetalsañ “ulaşabilsen” (1/16), aytsağ “söylesek” (5/37), kelse “gelse” (24/2), söz aytsam “söz söylesem” (9/25), eşitseñ “duysan” (19/29), eşitse “duysa” (19/29), körsem “görsem” (21/12)

Olumsuz Çekim: kelmese “gelme” (5/24), aytmasağ “söylemesek” (15/20), bolmasa “olmasa” (19/38)

2.2.3.4.2. İstek

KMT’de istek kipi /-Ar-I +iyelik kökenli şahıs ekleri+ keledi/ şeklinde çekimlenir. ayt-ır-ım keledi “söyleyesim gelir”, ayt-ır-ıñ keledi “söyleyesin gelir”, ayt-ır-ı keledi “söyleyesi gelir”, ket-er-i-biz keledi “gidesimiz gelir”, ket-er-i-giz keledi “gidesiniz gelir”, ket-er-ler-i keledi “gideleri gelir”⁶⁶

Ele alınan metinde istek kipi görülmemiştir.

⁶⁴ Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2007, 146.

⁶⁵ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998, 289.

⁶⁶ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 40.

2.2.3.4.3. Gereklilik

Metinde gereklik çekimi $-(X)rGA + kerek + \text{zahir k\u00f6kenli \u015fahıs ekleri}$ şeklinde yapılmaktadır.

Olumlu Çekim: bolurğa kerekdi “olmalı” (22/22), tözerge kerekbiz “sabretmeliyiz” (27/36), oñlu bolurğa kerekdi “üstün olmalı” (2/7), kadalırğa kereKMe “sarılmalıyım” (5/7), kalarğa kerekbiz “kalmalıyız” (8/12)

Olumsuz Çekim: kuanmazğa kerekbiz “sevinmemeliyiz” (9/37)

2.2.3.4.4. Emir

Emir kipi, tasarlanan hareketi emir şeklinde ifade etmek için kullanılır. Emir kipi bu eserde de bütün şahıslar için özel şahıs ekleriyle yapılır. Bu ekler genel yapısı itibariyle Türkiye Türkçesindekilere çok benzer. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi 1. şahıslarda istek bildirir. Fakat bazı farklar da vardır. Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinden farklı olarak emir 1. çoğul şahıs çekimi için $-(a)lm/- (e)lim$ yerine $-(a)yık/- (e)yık$ kullanılır. Olumsuzluk bildirmek için de $/-mA/$ olumsuzluk eki kullanılır.

Olumlu Çekim: deyim “diyeyim” (7/26), eteyim “yapayım” (7/21), sorayım “sorayım” (4/42), ayt “söyle” (1/5), ket “git” (1/28), unut (3/22), aytdırsın “söyletsin” (5/30)

Olumsuz Çekim: ayıp etmegiz “ayıplamayın” (2/13), cara salmayık “yaralamayalım” (14/41)

2.2.3.5. Fiillerin Birleşik Çekimi

2.2.3.5.1. Hikâye Birleşik Zaman

2.2.3.5.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi

Eserde bu çekim $-r/(X)r + edi + iyelik kökenli \u015fahıs eki$ şeklinde çekimlenir. atar edim “atardım” (17/39), alır edile “alırlardı” (23/12), izletir edi “izletirdi” (32/11), sınar edim “yaşardım” (32/13)

*Metinde olumsuz şekli görülmemektedir.

2.2.3.5.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

-A/-y + edi + iyelik kökenli şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir.

bara edim “gidiyordum” (6/18), tura edim “duruyordum” (12/18), aylana edik “dolaşıyorduk” (18/29), suna edim “sanırdım” (18/30), ışara edile “gülümsüyorlardı” (23/9)

2.2.3.5.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

-GAn / -hAn + edi + iyelik kökenli şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir.

añılamağan edim “anlamamıştım” (4/26), kışhan edi “kapatmıştı” (5/4), cunçuğan edim “sıkılmıştım” (9/4), aytmağan edi “söylememişti” (9/34), tüş körgeñ edi “görmüştü” (17/34), ant etgeñ edim “yemin etmiştim” (24/31)

2.2.3.5.1.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi

-lIK / -rIK / -ArIK + edi + iyelik kökenli şahıs eki ile çekimlenir.

billik edim “bilecektim” (24/4), derik edim “diyecektim” (10/9), sunarık edi “sanacaktım” (17/22), suqlanırık edi “özleyecekti” (18/19)

2.2.3.5.1.5. Şartın Hikâyesi

*Şartın hikâyesinde şahıs eki en sona gelebildiği gibi şart ekinin üzerine de gelebilmektedir.*⁶⁷

Metinde şartın hikâye çekimi görülmemektedir.

2.2.3.5.1.6. Gerekliliğin Hikâyesi

-(I)rGA + kerek + edi + iyelik kökenli şahıs eki

bolurğa kerekdi “olmalıydı” (22/22), sezerge kerek ediñ “anlamalıydın” (3/6), tıñsız etmezge kerek edik “huzursuz etmemeliydik” (23/34), oğurğa kerek edile “okumalıydılar” (12/15)

⁶⁷ Ahmet Buran- Ercan Alkaya, Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3 Kuzeybatı/Kıpçak Grubu, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 559.

2.2.3.5.2. Rivayet

Rivayet çekimi, şimdiki zaman ve gelecek zaman üzerine *bolğan* yardımcı fiilinin getirilmesiyle yapılmaktadır.

Şimdiki zamanın rivayeti: *-a / -y + bolğan + zamir kökenli şahıs ekleri*, gelecek zamanın rivayeti ise *-lIK / -rIK / -ArIK + bolğan + zamir kökenli şahıs ekleri* şeklinde yapılmaktadır. Ancak metinde rivayet birleşik çekimi yer almamaktadır.

2.2.3.5.3. Şart

Birleşik şart çekimi geniş zaman, şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman çekimi üzerine *ese* ek fiili getirilerek yapılır. Metinde gelecek zaman ve gerekliliğin şartı çekimine rastlanmamıştır.

2.2.3.5.3.1. Geniş Zamanın Şartı

KMT’de geniş zamanın şartı, geniş zaman ekiyle yapılmaz. Fiile getirilen şart eki, geniş zamanın şartı görevini görür.⁶⁸ Çekimi *fiil e (ek-fiil) –sA + iyelik kökenli şahıs ekleri* şeklindedir.

kötürsem “överssem, yüceltirsem” (27/21), körsem “görürsem” (21/12), keter *ese* “giderse” (1/23)

2.2.3.5.3.2. Şimdiki Zamanın Şartı

-A / -y + ese + iyelik kökenli şahıs ekleri ile çekimlenmektedir.

küreşe esem “çalışıyorsam, uğraşıyorsam” (22/25), ańılay esem “anıyorsam” (13/14)

2.2.3.5.3.3. Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı

-dI + iyelik kökenli şahıs ekleri + e-se şeklinde yapılır.

kesdi *ese* “kestiyse” (16/36)

⁶⁸ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 44.

2.2.3.5.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

-GAn / -hAn + e-se + iyelik kökenli şahıs ekleri ile yapılmaktadır.

tüzelgen esem “düzelmışsem” (4/31), cañılğan esem “yanılmışsam” (4/31), kirgen esem “girmişsem” (2/39), açıklanñan ese “açıklanmışsa” (1/13), açıklayalğan esem “açıklayabilmişsem” (1/9)

2.2.3.6. Ek Fiili

İsim çekimi, metinde görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman ve şart çekimi olmak üzere dört şekilde yapılmaktadır:

2.2.3.6.1. Şimdiki Zaman

Şimdiki zamanda isim çekimi zamir kökenli şahıs ekleri ile yapılır. Üçüncü şahıslarda zamir kökenli şahıs eki işaretsizdir.

nasıplıma “nasıplıyım” (1/9), amalı çokdu “imkanı yoktur” (1/2), hazırdu (1/25), nasıplısa “nasıplısın” (4/25), nasıplıdı “nasıplıdır” (10/35), kommunistdi “komünisttir” (12/26), atlarıdı “isimleridir” (14/6), igidi “iyidir” (15/33), azapdı “azaptır” (21/32)

2.2.3.6.2. Bilinen Geçmiş Zaman

Bilinen geçmiş zaman çekimi isme getirilen e-di (<er-di) kelimesiyle yapılır. Bu çekimde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır.

avazı edi “sesiydi” (19/21), ağılda edim “düşüncesinde idim” (32/22), işeksiz edim “emindim” (5/6), abiy edim “çocuktum” (4/26), çok edi “yok idi” (24/14), Azret edi “Azret idi” (29/20), karındaş edik “kardeş idik” (19/28), bar edile “var(dır)lar” (12/34)

2.2.3.6.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zaman çekimi isme getirilen bolğan (imiş) kelimesiyle yapılır. Zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir.

kız bolğandı “kızmış” (8/25), agronom bolğanma “ziraat mühendisiydim”(4/31)

2.2.3.6.4. Şart

Şart çekimi, e-se (< er-se) kelimesi ile yapılmaktadır. İyelik kökenli şahıs ekleri ile oluşturulur.

bar ese “var ise” (9/10), (20/16), kişi ese “kim ise” (12/27)

2.2.3.7. Birleşik Fiiller

Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-* adlı çalışmasında birleşik fiiller için her birleşik fiilin tek bir kavramı karşıladığını; hareket, oluş ifade eden bir kavramı karşılamak için basit ve türemiş fiillerden nasıl istifade ediliyorsa birleşik fiillerden de aynı şekilde yararlanıldığını belirtmiştir. Yani anlatım ve fonksiyon bakımından basit ve türemiş fiillerle birleşik fiiller arasında hiçbir fark yoktur. Bu üç tür fiil arasındaki tek fark, teşkil edilişleri bakımındandır.⁶⁹ şeklinde açıklamaktadır.

Bu çalışmada *Birleşik Fiiller* bölümü üç ana başlık altında ele alınmıştır: İsim + yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller, tasvir fiilleri (fiil + yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller ve deyimler.

2.2.3.7.1. İsim + Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiiller, bir isim ile bir fiil unsurunun birleşmesinden oluşur. Fiil ya ana yardımcı fiildir ya da sözlük anlamı dışında kullanılan bir başka fiildir. Bu tip birleşik fiillerde “et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-“ yardımcı fiilleri kullanılır. İsim başta, yardımcı fiil ise sonda bulunur. Yardımcı fiil, bir çekim görevi üstlenerek anlamı üzerinde bulunduran ismi fiilleştirir.⁷⁰

algış et- “dua etmek” (6/30), amanat et- “emanet etmek” (28/30), ant et- “yemin etmek” (24/31), eski bol- “eskimek” (17/28), sav bol- “iyileşmek” (13/35), işekli bol- “şüphelenmek” (32/33), kaçav bol- “karşıt olmak, muhalif olmak” (16/20), kabıl bol- “kabul olmak” (18/22), hılıkka et- “aşağılamak” (31/27), çam et- “şaka yapmak” (14/1)

⁶⁹ Ercilasun, Ahmet Bican, *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1984, 48.

⁷⁰ Karahan, Leylâ, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2018, 73.

2.2.3.7.2. Tasvir Fiilleri

Tasvir fiiller, iki eylemle kurulmuş birleşik eylemler⁷¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

2.2.3.7.2.1. Yeterlik Fiili

Eserde yeterlik fiili, *fiil + zarf fiil (-A /-y) + al-* fiili ile yapılır. Zarf fiil eki uyuma göre çekimlenmektedir. Ünsüz ile biten fiillerin sonuna gelen -A / -y zarf fiil eki düşerek *al-* yeterlik fiilini alır. Ünlüyle biten fiillere gelen -y zarf fiil eki ise korunur ve üzerine yeterlik fiilini alır.⁷²

Metinde yeterlik fiilinin çoğunlukla olumsuz şekli görülmektedir. Bu çekimler şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zamanın olumsuzu olarak tespit edilmiştir. aytallık tüyülme “söyleyemeyeceğim” (1/2-3), ilişanña salalmaz “nişan alamaz” (34/23), aldayalmayma “kandıramıyorum” (34/23), tohtatalmayma “durduramıyorum” (33/32), alalmaydı “alamıyor” (32/5), kötöralmayma “kaldıramıyorum” (25/4), unutduralmaydıla “unutturamıyorlar” (24/17), süyallık tüyülme “sevmeyeceğim” (20/6), öçültalmaz “söndüremez” (17/32), söleşalmayma “konuşamıyorum” (15/27), cazıv etalmayma “yazı yazamıyorum” (15/27), cazallıkma “yazabileceğim” (7/27), kütulalmazsa “kurtulamazsın” (1/17)

2.2.3.7.2.2. Tezlik Fiili

Eserde tezlik fiili, */-p/ zarf fiil* ekinden sonra getirilen *koy-* / *ket-* / *iy-* gibi yardımcı fiillerle yapılır⁷³:

tüşüp ketedı “düşüverdi” (10/14), bilip koy “biliver” (29/22), çabıp keldi “koşuverdi” (22/40), turup ketdi “duruverdi” (24/10), çıkarıp koyğan “çıkarıverdiği” (9/35)

Tezlik fiilinin bir diğer şekli ise -A / -y zarf fiil ekinden sonra *ber-* ve *bar-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle yapılmaktadır:

izley bardım “izleyiverdim” (35/5), kıya bar “koyuver” (3/17)

⁷¹ Koç, Nurettin, Yeni Dil Bilgisi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990, 275.

⁷² Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri, (Edt. A. Bican Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, 915.

⁷³ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 46.

2.2.3.7.2.3. Sürerlilik Fiili

Sürerlilik fiili, -A / -y zarf fiil ekinden sonra *tur-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle yapılır. Metinde sürerlilik fiili örnekleri oldukça fazla görülmektedir.

caza turğan “yazmakta olan” (9/16), bola turğan “olmakta olan” (16/26), cuvuklaşa turğan “yaklaşmakta olan” (16/32), bola turadı “olmakta, oladuruyor” (17/11), okuy turama “okuyaduruyorum, okumaktayım” (15/18), tepsey turadıla “ oynamaktalar” (19/33), işley turğan “çalışmakta olan” (23/8), tübey turğan “rastlamakta olan” (32/28)

2.2.3.7.3. Deyimler

Hatiboğlu, *deyimi anlatım gücünü artırmak için az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği hâlde bazıları değişip çekimlere giren kalıplar*⁷⁴ şeklinde tanımlamıştır.

bağa biç- “değer vermek” (1/6), bolcal sal- “mühlet vermek” (5/40), ayak бүк- “dans etmek, oyun oynamak” (5/28), қanın buz- “niyet bozmak” (13/24-25), canına tiy- “gücenmek, alınmak” (2/42), көл кеңдір- “alay etmek, intikam almak” (16/12-13), cara sal- “yaralamak” (14/41), başımı biyle- “zihnimi ele geçirmek” (6/4-5)

2.2.3.8. Fiilimsiler

*Türkçede en yaygın birleşik cümle şeklini oluşturan bu yapılar*⁷⁵; *tek başlarına tam bir yargı ifade edemeyen, temel cümle içinde varlığını sürdüren yan cümlelerdir.*⁷⁶

2.2.3.8.1. İsim-Fiiller

*İsim-fiil, fiillerin kip ve şahıs göstermeyen isim şeklidir. İsimler gibi çokluk, iyelik ve çekim ekleri ile çekim edatları alır; cümlede özne, nesne, tümleç ve yüklem ismi görevini görmektedir.*⁷⁷

Eserde geçen isim fiiller şu şekildedir:

⁷⁴ Hatipoğlu, Vecihe, Türkçenin Sözdizimi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984, 194.

⁷⁵ Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara, 2011, 562.

⁷⁶ Hunutlu, Ümit, Cümle Nitelikleri Yönüyle Türkçe Atasözleri, Gazi Kitabevi, Ankara, 2017, 126.

⁷⁷ Eckmann, Janos, “Çağatayca’da İsim-Fiiller”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1962, s. 51.

2.2.3.8.1.1. -GAn / -hAn

Metinde sıfat-fiil eki olan bu ek aynı zamanda isim-fiil görevini de üstlenmektedir:

salamlaşhan, uşak etgen “selamlaşmak, sohbet etmek” (25/14)

2.2.3.8.1.2. -(X)v

Karaçay-Malkar Türkçesi isim-fiil eklerinden biri olan /v/ ünlü ile biten fiillerden sonra /v/ şeklinde ünsüzle biten fiillerden sonra ise yardımcı ünlüsü ile /-(U)v/ şeklinde yapılır.

Tavkul, bu ekin Kiril harfli metinlerde –ы (-ıv / -iv) şeklinde yazılmışsa da telaffuzlarının –uv / -üv şeklinde olduğunu söyler.⁷⁸ Ele alınan metinde bu isim-fiil ekinin -ıv / -iv olarak yazıldığı yerler de tespit edilmiştir: barıv “gitmek” (33/17) saylav “seçim” (30/22)

2.2.3.8.1.3. -rGA / -ArGA

Geniş zaman eki -r / -Ar üzerine yönelme hâli eki /+GA/ ’nın getirilmesiyle oluşmuş isim-fiil ekidir.

fahmulu bolurğa “yetenekli olmak” (24/29), kullukda işlerge “görevde çalışmak” (24/29), sağış eterge “düşünmek” (27/3), kuvanırğa “sevinmek” (27/3), ceterge “erişmek” (27/8), sözümü eterge “sözümü etmek” (27/32), sav eterge “sağ etmek” (30/12), izlerge “istemek” (32/9), derge “demek” (32/25), bağa biçerge “değer vermek, paha biçmek” (1/6), cazarğa “yazmak” (5/7), tutarğa “tutmak” (13/43)

2.2.3.8.1.4. -mAzGA

Geniş zamanın olumsuz şeklinin üzerine yönelme hâli ekini almasıyla oluşmuş isim-fiil ekidir.

bilmezge “bilmemek” (16/31), kölsüzlük etmezge “korkaklık etmemek” (31/16-17), kuvanmazğa “sevinmemek” (9/37), barmazğa “gitmemek” (24/31), tıñsız etmezge “rahatsız etmemek” (23/34)

⁷⁸ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 46.

2.2.3.8.2. Sıfat-Fiiller

Ergin, *nesnelerin hareket vasıflarının yanında zaman ifadesini de karşılayan fiilimsilerdir*.⁷⁹ Tahir Nejat Gencan, *varlıkları niteledikleri ya da belirttikleri için sıfat; nesne, tümleç olarak yan önerme kurdukları için de fiil sayılan sözcükler*⁸⁰; Kaya Bilgegil ise sıfat-fiilleri, *eylem kavramı taşıdıkları halde, çekilme kabiliyetinden yoksun olan, yan cümleciklerde yüklem görevi gören niteleyici kelimeler*⁸¹ şeklinde tanımlamıştır.

Metinde kullanılan başlıca sıfat-fiiller şunlardır:

2.2.3.8.2.1. -GAn / -hAn

Metinde öğrenilen geçmiş zaman eki olan bu ek, aynı zamanda sıfat-fiil ekidir. KMT'nin en işlek sıfat-fiil eklerinden biridir.

kirgen cer “girdiği yer” (33/9), ösdürgen terekle “büyüttüğü ağaçlar” (31/15), külgen tavuşu “gülen sesi” (30/36), erişgen sözler “ulaşan sözler” (30/26), cürügen collarıñ “yürüdüğü yollar” (29/8), süygen adam “seven kişi” (28/22), beşik tebiretgen kelin “beşik sallayan gelin” (27/39), bilgen adam “bilen adam” (21/34)

2.2.3.8.2.2. -r / -Xr

Karaçay-Malkar Türkçesinde geniş zaman eki sıfat-fiil görevinde de kullanılmaktadır. SA'da çok fazla örneği görülmemektedir.

içer suvum “içeceğim su” (18/38), tepser künüñ “oynayacağın gün” (31/5-6)

2.2.3.8.2.3. -IİK / -rIİK / -ArIİK

Karaçay-Malkar Türkçesinin gelecek zaman sıfat fiil ekidir. Metinde örnekleri tespit edilmiştir.

aytırık oyum “söyleyeceği fikir” (27/8), cüregiñi açtırık işlege “kalbini acıtacak işlege” (28/11), sılarık küç “okşayacak güç” (30/10), çaşarık süymeklik “yaşayacak sevgi” (26/4), kaynatırık erinlerim “kaynatacak dudaklarım” (4/9)

⁷⁹ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998, 333.

⁸⁰ Gencan, Tahir Nejat, Dilbilgisi, Ankara, 1979, 380.

⁸¹ Bilgegil, Kaya, Türkçe Dilbilgisi, 3. Baskı, İstanbul, 1984, 197.

2.2.3.8.2.4. –mA-z

Geniş-gelecek zaman sıfat-fiilinin olumsuz şeklidir. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ekin /-mAzIIK/ şekli de görülmektedir. Metinde ise /-mAzIIK/ şeklinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

sıyınmazlık hapar “uymayacak haber” (5/20), sav bolmazlık cara “sağ olmayacak yara” (14/41), bolmazlık iş “olmayacak iş” (22/23) unutulmazlık kıvançım “unutulmayacak sevincim” (29/13), tarıymazlık küç “bitmeyecek güç” (30/8)

2.2.3.8.2.5. -(X)vç(U)

Eski Türkçede /-GU/ isim-fiil ekinin isimden isim yapan /+çI/ ile birleşmiş hâli olan /GUçI/ eki eski ve Çağdaş Türk lehçelerinde çoğunlukla kullanılmış ve kullanılmaya da devam etmektedir.⁸² Karaçay-Malkar Türkçesinde de bu ek, /-GAn/, /-hAn/ sıfat-fiil ekinin işlevini üstlenmektedir.

Tanzilya’ğa eltiyçü collanı “Tanzilya’ya götüren yolları” (34/21), cürüvçü cerge “yürüdüğü yere” (32/33), barıvçu zaman “gittiği zaman” (6/43), olturuvçu zamanıbizdan beri “oturduğumuz zamanlardan beri” (10/21), sıyınıvçu zaman “dinlediği zaman” (22/32)

2.2.3.8.3. Zarf-Fiiller

*Fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerle geçici zarf oluşturan yapılara zarf-fiil denir.*⁸³ *Zarf-fiiller, bir yandan bileşik cümlede iki cümlecisi bağladıkları için bağlaç, diğer yandan özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir.*⁸⁴

Metinde kullanılan zarf-fiiller başlıca şunlardır:

2.2.3.8.3.1. -A / -y

KMT’nin en işlek zarf-fiillerinden biri olan bu ek, ünsüzle biten fiillerden sonra /-A/; ünlüyle biten fiillerden sonra /-y/ biçiminde gelir. Bu ek genellikle birleşik fiil kuruluşunda ve ikilemelerde görülür. Metinde örnekleri görülmektedir.

⁸² Eraslan, Kemal, Eski Türkçede İsim-Fiiller, İstanbul, 1980, s. 91.

⁸³ Gülsevin, Gürer, “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 2, S. 2, 2001, s. 126.

⁸⁴ Ediskun, Haydar, Türk Dil Bilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 562.

tavkellik bere “cesaret vererek” (30/37), izley “arayarak” (35/5), ayta “söyleyerek” (1/22), okuy-okuy “okuyup okuyup” (3/24), uva “ovarak” (4/12), tuta “tutarak” (6/18)

2.2.3.8.3.2. -mAy / -mAyIn

/-mA/ olumsuzluk ekine -A / -y zarf-fiil ekinin getirilmesiyle yapılır. -a /-e, -y zarf-fiilinin olumsuz halidir. /-mAyIn/ şekli ise ekin genişlemiş halidir. Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden ekini karşılar.

tapmay “bulmadan” (2/1), kaçmay “kırpmadan” (3/20), tohtamay “durmadan” (5/34), bazınmay “cesaret etmeden” (6/6), uşakğa kirmey “sohbete girmeden” (7/9), bilmey “bilmeden” (7/10), tartınmay “çekinmeden” (8/33), tuzakğa tüşmey “tuzağa düşmeden” (11/36), al bermey “sıra vermeden” (25/16)

2.2.3.8.3.3. -(I)p / -(I)b

Bu zarf-fiilin iki şekilde yazılışı vardır. Birincisi Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti’nde kullanılan imlada /-b/ (b) iken Kabardin-Balkar Cumhuriyeti’nde kullanılan imlada ise /-p/ (p) biçimindedir.⁸⁵ Ele alınan metinde bu zarf-fiil eki /-p/ (p) şeklinde görülmektedir.

cüzüp “yüzüp” (1/15), cilyap “ağlayıp” (1/16), ańılap “anlayıp” (1/22), kötürüp “kaldırarak” (1/33), oturup “oturup” (2/1), çabıp “koşup” (2/15), kelip “gelip” (2/21), barıp “gidip” (3/2), cır etip “şarkı söyleyip” (3/12), elgenip “korkup” (4/11), tuvup “doğup” (4/20), boşap “bitirip” (4/29), keltirip “getirip” (5/23), esime tüşüp “aklıma gelip” (6/27), tavusup “bitirip” (7/2)

2.2.3.8.3.4. -GAnlAy / -hAnlAy

Karaçay-Malkar Türkçesindeki bu zarf-fiil eki, /-gAn/ (sıfat-fiil) + /+lAy/ (eşitlik hâli eki) birleşiminden oluşmaktadır. Türkiye Türkçesindeki -(y)IncA / -(y)UncA / -(y)ArAk zarf-fiil eklerinin fonksiyonunu yerine getirir.

büsüregenley “minnettar kalarak” (1/20), kötürgenley “kaldırarak” (1/20), sezgenley “anlayarak” (3/1), bolğanlay “olunca” (4/15), dav etgenley “kavga ederek” (5/34), tuthanlay “tutarak” (11/10), tıñsız etgenley “rahatsız ederek” (26/41), kıtulğanlay “kurtulunca” (22/8), çaphanlay “koşarak” (25/16), carıthanlay “aydınlatarak” (26/23)

⁸⁵ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 51.

2.2.3.8.3.5. -mAGAnlAy

-A / -y zarf-fiil ekinin olumsuz şeklidir. Metinde bu zarf-fiil ekine rastlanmamaktadır.

2.2.3.8.3.6. -GAndA / -hAndA

“-dığında” anlamını veren /-gAn/ (sıfat-fiil eki) + /+dA/ (bulunma hâli) ekinin birleşiminden oluşan zarf-fiil ekidir. Bu zarf-fiil eki araya iyelik eki olarak da kullanılabilir.

ķarağanda “baktığında” (2/22), (8/5), tūbeşgenibizde “karşılaştığımızda” (4/3), eşitgenimde “duyduğumda” (4/18), tebiregeninde “hareket ettiğinde” (7/5), barğanımda “gittiğimde” (7/8), degeninde “dediğinde” (10/7), saylağanda “seçtiğinde” (2/7)

2.2.3.8.3.7. -GAnII / -hAnII

Metindeki bu zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesindeki /-All/ zarf-fiil ekine karşılık gelmektedir.

tuvğanlı “doğalı” (5/41), tanığanlı “bileli, tanıyalı” (6/31), uvathanlı “parçalayalı” (11/34)

2.2.3.8.3.7. -GXnçX / -hInçI

Eski Türkçe metinlerde /-GınçA/ şekli ile kullanılan ek, Karaçay-Malkar Türkçesinde sıfat-fiil eki /-GAn/ ve eşitlik hâli eki /+çA/’nın birleşmesi ile oluşmuştur. Zaman sınırlama işleviyle kullanılan zarf-fiil ekidir.

çıkğınçı “çıkıncaya kadar” (7/29), kaythınçı “dönene kadar”(28/35), kirginçı “girene kadar” (27/5), kerginçı “gerinceye kadar, germeden” (28/5), soķurandırğınçı “vazgeçirene kadar” (30/43)

2.2.3.8.3.8. -mAGAnIIKGA

Üzerine geldiği fiile /-mAmA/ (rağmen) anlamını katarlar. bilmegenlikge “bilmememe rağmen” (2/34)

2.2.4. Sıfatlar

Sıfat, isimlerin önüne gelerek onları çeşitli yönlerden niteleyen, nasıl olduklarını belirten sözcüklerdir.

2.2.4.1. Niteleme Sıfatları

Nesneleri çeşitli yönlerden ele alan, niteliklerini gösteren sıfatlardır. Metinde kullanılan başlıca niteleme sıfatları şunlardır:

ariv oyuvlu kiyiz “güzel desenli keçe” (5/15), ulla koz terek “büyük ceviz ağacı” (5/15), kışa çığarma “kısa eser” (7/30), kara bavur “kara bağır” (8/1), ak taş “beyaz taş” (8/1), caş cazıvçu “genç yazar” (9/24), gitçe stolçuk “küçük masa” (8/39), aman sözle “kötü sözler” (13/25), ahşı umutlar “güzel umutlar” (27/41), keñ arbaz “geniş avlu” (24/18), biyik tavla “yüksek dağlar” (3/14), avur cük “ağır yük” (8/28).

2.2.4.2. Belirtme Sıfatları

2.2.4.2.1. İşaret Sıfatları

Metinde, *bu* ve *ol* işaret sıfatları kullanılır. Aynı zamanda gösterme edatı olan *ma* da kullanılmaktadır.

bu cıl “bu yıl” (11/12) bu kıyınlıkla “bu sıkıntılar” (14/34) bu otov “bu oda” (15/14) bu tizginle “bu satırlar” (10/15) bu uvbet “bu uğursuz” (14/30) bu fağır “bu zavallı” (16/13) bu duniya “bu dünya” (19/10) bu nazmu “bu şiir” (20/13) ol tüş “o rüya” (21/17) ol zat “o şey” (23/16) ol maşam “o makam” (24/18) ol akıl “o akıl” (24/39) ol at “o isim” (27/24) ol caşav “o hayat” (28/11) ol iş “o iş” (30/31)

2.2.4.2.2. Sayı Sıfatları

2.2.4.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

bir, *eki* ve *cıyırma ceti* metinde geçen asıl sayı sıfatlarıdır. cıyırma ceti koy “yirmi yedi koyun” (20/10), üç-tört adam “üç dört adam” (8/39), eki caş “iki genç” (17/9), bir kız “bir kız” (4/23).

2.2.4.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

birinçi kere “birinci kez, ilk defa” (33/6) ekinçi kere “ikinci kez” (17/24)

2.2.4.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

+Ar / +şEr ekleriyle yapılır. Metinde üleştirme sayı sıfatı görülmemektedir.

2.2.4.2.2.4. Topluluk Sayı Sıfatları

-Av / -AvlAn ekleriyle yapılmaktadır. Metinde örneği bulunmamaktadır.

2.2.4.2.3. Soru Sıfatları

kaysı can “hangi taraf” (34/27)

2.2.4.2.4. Belirsizlik Sıfatları

har kün, har saġat “her gün, her saat” (32/28) başha oyum “başka düşünce” (10/27) başha çaşav “başka hayat” (11/29) Başha cerle “başka yerler” (17/23) başha zamanla “başka zamanlar” (17/24) bitev duniya “bütün dünya” (34/13) köp zamanla “çok zamanlar” (26/22) bir kün “bir gün” (30/34)

2.2.5. Zarflar

*Fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını etkileyen, kimi kez güçlendirip kimi zaman kısıtlayan sözcüklere zarf denir.*⁸⁶

2.2.5.1. Yer Zarfları

tışına “dışarı” (15/16) örge “yukarı” (22/37) uzak “uzak” (15/16) oġarı “yukarı” (18/28) oñ “saġ” (23/18) mında “burada” (17/30) anda “orada” (21/23) alayda “orada” (22/41) engişge “aşağı” (23/23) arı-beri “öte-beri” (27/31) artıda “arkada” (28/32) sol “sol” (15/15) artha “geri” (16/38) allında “önünde” (2/37)

⁸⁶ Aksan, Doġan, Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel, Sözcük Türleri, TDK Yayınları, Ankara, 1983, 96.

2.2.5.2. Zaman Zarfları

büğün “bugün” (28/26) cıl “yıl” (11/12) endi “şimdi” (16/34) entda “yine, yeniden” (19/13) ertde “erken” (5/30) alğın “daha, henüz” (15/39) alıka “daha” (11/30) bek alğa “ilk önce” (24/23) busağatda “şimdi, şu anda” (33/30) biyağı “demin” (24/3) iñir “akşam” (24/5) kaçan “ne zaman” (1/34) keç “geç” (15/36) keçe “gece” (22/6) kündüz “gündüz” (3/42) sora “sonra” (18/41) şöndü “şimdi” (2/30) tambla “yarın” (29/41) tünene “dün” (30/26)

2.2.5.3. Hâl Zarfları

terk “hızlı, çabuk” (11/11) bılay “böyle” (2/22) birge “beraber” (4/20) alay “öyle” (4/15) bek “pek, çok” (4/3)

2.2.5.4. Miktar Zarfları

bek “pek, çok” (4/25) dağıda “daha” (16/41) köp “çok” (23/5) kem “az” (33/39) igi kesek “epey, hayli” (14/9)

2.2.6. Zamirler

Zamirler, isimlerin yerini tutan, kişi ve nesneleri temsil veya işaret ederek karşılayan kelimelerdir.

2.2.6.1. Şahıs Zamirleri

Metindeki şahıs zamirlerinin hâl ekleriyle çekimi şu şekildedir:

	Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Çıkma
1.t. şahıs	men	meni	meni	maña	mende	menden
2.t. şahıs	sen	seni	seni	saña	sende	senden
3.t. şahıs	ol	anı	anı	aña	anda	andan
1.ç. şahıs	biz	bizni	bizni	bizge	bizde	bizden
2.ç. şahıs	siz	sizni	sizni	sizge	sizde	sizden
3.ç. şahıs	ala	alanı	alanı	alağa	alada	aladan

Men kıobuz tavuş eşiteme. “Ben akordeon sesi duyuyorum.” (19/31-32)

Seni atañ bla meni anam tepsey turadıla. “Senin babanla benim annem oynuyorlar” (19/32-33)

Ala atamı üsünden cazdıla. “Onlar babam hakkında yazdılar.” (22/7)

İynarnı sizge kıalay tabayım? “Maniyi size nasıl bulayım?” (20/11)

2.2.6.2. İşaret Zamirleri

Nesneleri işaret aracılığıyla karşılayan zamirlerdir. Karaçay-Malkar Türkçesinde ol “o”, bu “bu”, bıla “bunlar”, ala ”onlar” olmak üzere dört işaret zamiri bulunmaktadır. Bu işaret zamirlerinin hâl ekleriyle çekimi şu şekildedir:

Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Çıkma
bu	munu	munu	mıña	mında	mından
ol	anı	anı	aña	anda	andan
bıla	bılanı	bılanı	bılağa	bılada	bıladan
ala	alanı	alanı	alağa	alada	aladan

Ala mında coǵdula. “Onlar burada yoktu.” (15/15)

Mından ƙara künnü da sınaťmasın Allah. “Bundan kara günü yaşatmasın Allah.” (23/41)

2.2.6.3. Dönüşlülük Zamiri

Türkiye Türkçesindeki dönüşlülük zamiri *kendi* sözcüğü, Karaçay-Malkar Türkçesinde *kesi* şeklindedir.⁸⁷ Metinde bütün şahıslarla çekimlendiği görülmektedir.

kesi-m “kendim” (21/35) kesiñ “kendin” (31/43) kesi “kendisi” (1/20) kesibiz “kendimiz” (5/30) kesigiz “kendiniz” (24/38) kesleri “kendileri” (33/10)

2.2.6.4. Soru Zamirleri

Metinde *ne* ve *kim* olmak üzere iki soru zamiri vardır. Bu sözcükler edatlara şu şekilde bağlanırlar:

—*Kim sallıǵdı anı allay ƙullukǵa? “Kim koyacak onu öyle göreve?” (22/12-13)*

—*Sora ne izleyse andan? “Peki ne istiyorsun ondan?” (4/1)*

⁸⁷ Tavkul, Ufuk, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 2020, 36.

2.2.6.5. Belirsizlik Zamirleri

Metinde geçen belirsizlik zamirleri başlıca şunlardır: *har kim* “herkes” *kişi* “kimse” ve *birev* “biri, birisi”.

—*Har kim da saña uşarğa küreşedile. “Herkes sana benzemeye çalışıyor.”*
(21/8)

—*Süymeklikni üsünde birevge erişmeklik bek akılsızlıkdı. Aşk konusunda birisiyle rekabet etmek çok akılsızlıktır.”* (30/14-15)

—*Ol otnu Tanzilya’dan sora kişi da öçültalmaz. “O ateşi Tanzilya’dan sonra kimse söndüremez.”* (17/32)

2.2.7. Edatlar

Tek başına anlam taşımayan ancak isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki diğer kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, bağımsız kelimedir.⁸⁸ Edatlar bölümünde Muharrem Ergin’in tasnifi esas alınmaktadır.

2.2.7.1. Ünlemler

Ergin, ünlemleri edatlar içerisinde değerlendirmiştir. Seslenme, sorma, gösterme ve cevap ünlemleri de bu başlık altında ele alınmıştır.

2.2.7.1.1. Seslenme Ünlemleri

ov künüm “acınma”

— *Ov küniüm, ne etese, Tavkan?*

— *Vay vay vay, ne yapıyorsun, Tavkan?* (15/18)

— *Ah künüm, ne zatla aytasa, Tavkan?*

— *Vay vay vay, neler söylüyorsun Tavkan?* (15/23)

oy

— *Oy, sıylı Allah, men kimge ne hata etgenme?*

—*Ey yüce Allah, ben kime ne hata ettim?* (32/16-17)

⁸⁸ Korkmaz, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 51.

ey

- Ket, ey caş, aytmazlığımı aytdırdıñ.*
- Git, ey genç söylemeyeceğimi söylettin. (29/5)*
- Ey kız, bılayda tuvğanlı da konşuda caşaybız*
- Ey kız, burada doğduğundan beri komşuda yaşıyoruz (5/41)*
- Ayıp etme, ey kız, bir igi zat tüşüp turadı esime.*
- Ayıp etme, ey kız, iyi bir şey geldi aklıma. (5/39)*

ah

- Ah, süemise, sorayım?*
- Ah seviyor musun, sorayım? (20/35)*
- Ah, ariv nanım, tolğan ayım,*
- Ah güzel sevgilim, dolunayım, (20/36)*
- Ah, günahımı kötürüp,*
- Ah, günahımı bağışlayıp, (20/4)*

alan

- Alan, kırdıñ munu bla, bu kim ese da?*
- Dost, kırdın bununla, bu kim ise? (12/40)*

teyri “seslenme”

- İgi ökürlükse, teyri, cazıvçuçuk.*
- İyi bağıracaksın, vallahi, yazarcık. (14/21)*
- Teyri, Tavso meni izlep kelgendi alayğa.*
- Vallahi, Tavso beni arayıp gelmiş oraya. (23/15)*
- Teyri, pisatelçik, bu barıvdan barsak, bir biribizni atın oқuna unuturuқbuz.*
- Vallahi, yazarcık, bu gidişle, birbirimizin adını bile unutacaғız. (33/17-18)*

2.2.7.1.2. Sorma Edatları

Türkiye Türkçesindeki *acaba* ve *hani* soru edatları Karaçay-Malkar Türkçesinde de aynı şekilde görülmektedir. Metinde ise örneği bulunmamaktadır.

2.2.7.1.3. Gösterme edatları

ma “işte”

—*Ma cır da eşitiledi kulağıma.*

—*İşte şarkı işitiliyor kulağıma. (19/35)*

—*Ma busağat betin betime cetdirlikdi.*

—*İşte şimdi yüzünü yüzüme değdirecek. (4/8)*

—*Ma anda cazılğan bir kavum söz*

—*İşte orada yazılmış birkaç söz (11/18-19)*

2.2.7.1.4. Cevap Edatları

ho

—*Ho, bolsun, men qolğa alğan işimden tışında qalırğa süymeyme.*

—*Evet, olsun, ele aldığım işin dışında kalmayı sevmiyorum. (1/2-3-4)*

uğay ~ oğay

—*Uğay, şkolda bir partada oturuvçu zamanıbizdan beri (22) da tınçlık bermeydi maña süymeklik.*

—*Hayır, okulda aynı sırada oturduğumuz zamanlardan beri rahat vermiyor bana aşk. (10/21)*

—*Uğay, ol meni serlendire turadı.*

—*Hayır, o beni şımartıp duruyor. (34/31)*

2.2.7.2. Bağlama Edatları

Bağlama edatları, kelimedен küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya anlam bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında ilgi kuran edatlardır.⁸⁹

⁸⁹ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998, 477.

2.2.7.2.1. Sıralama Edatları

bla

- ...Azret bla Tavso da esledile.
- ...Azret ile Tavso da fark ettiler. (16/33)
- ...seni atañ bla meni anam tepsey turadıla.
- ...senin baban ve benim annem oynamakta(lar). (19/32-33)

da...da, de...de

- Allah'dan tilegibiz da— bir, tılvıvıvuz da — bir, unduruğubuz, castık-töşegibiz da...
- Allah'tan dileğimiz de bir, nefesimiz de bir, yatağımız, yastık-döşegimiz de... (4/16-17)

2.2.7.2.2. Denkleştirme Edatları

neda “veya, ya da”

- Artha kaytırğa neda alğa barırğa bilmey, armav boldum.
- Arkaya mı dönmeli ya da öne mi gitmeli tereddüt ettim. (16/38-39)
- ay neda küñ kara bulutha taşayıp...
- ay ya da güneşe bakıp buluta kaybolup... (30/15-16)
- Ne kesiñi otha atasa, neda har atlamiñdan palahha tübegen sunup...
- Niye kendini ateşe atıyorsun ya da her adımında belaya düştüğünü sanıp... (33/33-34-35)

2.2.7.2.3. Karşılaştırma Edatları

ne... ne...

- Anı baylığı kişiden ne gırcın, ne ırıştı tiletmez.
- Onun cömertliği kimseden ne eKMek ne rızık istetmez. (25/25-26)

... da ... da ...

- Halk da, Allah da süygen cansa.
- Hem halkın hem de Allah'ın sevdiği cansın. (26/20-21)

2.2.7.2.4. Cümle Başı Edatları

alay “ama, fakat”

- Alay ol meni sözlerime başha mağana berdi.*
- Fakat o benim sözlerime başka anlam verdi. (4-43/5-1)*
- Alay ol igi adet tüyüldü...*
- Fakat iyi bir adet değil... (9/33)*
- Alay ala beşik cırnı maqamın unutturalmaydıla...*
- Fakat onlar ninninin makamını unutturamıyorlar... (24/16-17)*

oğese “yoksa”

- Taň carıgımdı, oğese iňir karaňısımdı bu?*
- Sabah ıñıǵı mıdır yoksa akşam karanlıǵı mıdır bu? (24/5-6)*
- Anımı hılikka etdi, oğese menimi?*
- Onu mu küçümsedi yoksa beni mi? (31/27-28)*
- Qarındaşımmı deyim, oğese şuyohummu deyim?*
- Kardeşim mi diyeyim yoksa dostum mu diyeyim? (7/26)*

ansı “yoksa, aksi takdirde”

- Ol tutmaqlık sınaǵanı çırmaydı ansı, ullu orden allık kişidi ataǵız.*
- O tutsaklık yaşamasaydı büyük makamı olacak kişidir babanız. (28/39-40)*

anı üçün “onun için”

- *Anı üçün süymeyme kiyikni iñanña alǵannı.*
- *Onun için sevmiyorum geyiǵe nişan alınmasını. (17/43-18/1)*

artda “sonra”

- ...artda ullu kullukǵa saylanñan teñi.*
- ...sonra büyük göreve seçilmiş dostu. (24/26)*

2.2.7.2.5. Kuvvetlendirme Edatları

oquna “bile, dahi”

- *Birgesine ösgen teñlerine oquna haramlıq eterge hazırdı.*
- *Beraber büyüdüǵü dostlarına bile hainlik yapmaya hazırdır. (1/24-25)*

da

- ...klass otovdan kaç da ket!*

- ...sınıf ortamından kaç da git! (1/28)
- Şkolda da alay boluvçu edi.
- Okulda da öyle oluyordu. (2/28)
- Men da bu col elge barğanımda, atamı qarındaşı Ashat çalındırğandı.
- Ben de bu kez köye gittiğimde babamın kardeşi Ashat cınlattı. (7/7-8)

2.2.7.3. Son Çekim Edatları

amaltın “yüzünden, sebebiyle”

- Öleme seni amaltın. “Ölüyorum senin yüzünden” (20/29)
- Ansız çaşav suv amaltın kıruğan terek bahçağa uşar.
- Onsuz hayat su yüzünden kuruyan meyve bahçesine benzer. (25/35)

alğa “önce”

- ...tañ carıgından alğa Tanzilya ’nı sıfatın körüvçü boldum.
- ...sabah aydınlığından önce Tanzilya ’nın yüzünü görüyordum. (29/33-34)
- Köremise, dissertatsiyasın bolcalından alğa tamamlap...
- Görüyor musun, tezini zamanından önce tamamlayarak... (16/25-26)

algın “önceden, eskiden”

- algın etivçüsüça, meni bla carık salamlaşa...
- önceden yaptığı gibi benimle içten selamlaşa... (16/35)

başha “başka”

- Olsağatda anı cürek arivluğun (4) menden başha can eslemegendi.
- O anda onun kalp güzelliğini benden başka can fark etmedi. (3/3-4)

birgesine, bla birge “beraber, birlikte”

- Tavso ’nu sabiyleri da beşik cırnı birgesine ösgendile.
- Tavso ’nun çocukları da ninni ile büyüdüler. (24/20-21)
- ...universitetde anı birgesine okuğan, artıda ullu kullukğa saylanğan teñi.
- ...üniversitede onunla beraber okuyan, ardından büyük (bir) göreve seçilen arkadaş. (24/25-26)

—...Tanzilya bla birge okuğan cıllarım...

—...Tanzilya ile birlikte okuduğum yıllar... (26/22)

bla “ile”

- Şkolda Tanzilya bla bir partada olturğanım sebepli...

—Okulda Tanzilya ile aynı sırada oturduğumdan dolayı” (2/33-34)

-dan arı “-dan başka, -dan öte, -dan sonra”

—Andan arı söz aytalmay turdum igi kesekni.

—Ondan başka söz söylemeden durdum bi hayli. (14/8-9)

—Andan arı Azret avuzundan söz çıkarmadı.

— Ondan sonra Azret ağzından söz çıkarmadı. (3/36)

dep “diye, için”

—Ol kolun bileğimden ayıradı dep korkdum.

—O elini bileğimden ayırıyor diye korktum. (4/6-7)

—...sen kerti adam bollukşa, dep da koşayım.

—...sen hakiki adam olacaksın diye de ekleyeyim. (9/44)

—«Taşha ölüm çokdu» dep cazadı Tavkan.

—Taşa ölüm yoktur diye yazıyor Tavkan. (11/22)

deri “kadar”

—Endige deri kalay çıdarem “Şimdiye kadar nasıl dayanırım.” (20/30)

—Kolhoz işinden erikmegendi uruşha deri

—Kolhoz işinden sıkılmadı savaşa kadar (7/1)

haķına “için, uğruna”

—Allah haķına, Zuliyha, men aytırıqlanı aytdıñ.

— Allah için, Zuliyha, benim söyleyeceğimi sen söyledin. (6/3)

ķacav “karşı”

— Tersklikge ķacav ķaya bolup süelgen seni kibik caşlarıbiz...

—Adaletsizliğe karşı kaya olup dikilen senin gibi gençlerimiz... (21/4-5)

kibik “gibi”

—seni kibik caşlarıbiz “senin gibi gençlerimiz” (21/5)

—Süt, gırcın kibik taza adamlanı tıñsız etmezge kerek edik.

—Süt, ekmek gibi saf adamları huzursuz etmemeliydik.” (23/34)

köre “göre”

—Anı halına köre işeksizme ol zatha.

—Onun o haline göre eminim o şeye. (23/15-16)

sebepli “sebebiyle, dolayı”

—Şkolda Tanzilya bla bir partada olturğanım sebepli...

—Okulda Tanzilya ile aynı sırada oturduğumdan dolayı” (2/33-34)

taba “-a doğru”

—Tavso eki ayağın meni taba igi da sozğandı.

—Tavso iki ayağını bana doğru iyice uzattı. (9/5)

üçün “için”

—Men caş adamla üçün canñan otha kirirge hazırma.

—Ben genç adamlar için yanan ateşe girmeye hazırım. (11/14)

—Anı ne üçün aythanın anılamadım.

—Onu ne için söylediğini anlamadım. (15/7)

—...süymeklik üçün ölgen bediş tüyüldü.

—...aşk için ölmek ayıp değildir. (19/9-10)

üsünden “hakkında, konusunda, üzerinde”

—Ala atamı üsünden cazdıla, kulluğundan kıstatdıla.

—Onlar babam hakkında yazdılar, görevinden kovdurdular. (22/7)

—...çığarmamı üsünden anı bla uşak eterge tüşedi.

—...eserim hakkında onunla sohbet etmem gerekiyor. (8/29-30)

3. METİN

SÜYMEKLİK SÖZÜM SANGA AMANAT

-1-

(1) Cazğan zatıñ seni kim bolğanıñı (2) halkğa tuvra etmey amalı çokdu. Ho, bolsun, (3) men kolğa alğan işimden tışında qalırğa (4) süymeyme. Caratdıñmı, caratmadıñmı, (5) betiñe köre, ayt oyumuñu. Sen mahtap, başhala mahtamasala, cüregim (6) ol zamanda kıynallıqdı. Suratlav çığarmağa tıñılı bağa biçerge (7) fahmuları, bilimleri cetişirik adamları çoklağanlıgımdı. (8) Povestni baş cigitlerinden birini Qaliyar ulu Azretni (halk (9) atağan tuqumudu ol) kim bolğanın açıqlayalğan esem, nasıplıma.

(10) Tanzilya'nı bla Tavқан'nı, köp igilikleni qıvumun ızlağan, (11) tüzlükñü colun çaşav coruqlarına sanağan adamları, süymeklik (12) çaşav tuturuğu bolğanına bizni iynandırğan çaşnı bla kıznı (13) sıfatları açıqlanğan ese, qıvanırıkma.

(14) Bıllay adamları kim bolğanların suratlağan qıturğan suvdan (15) cüzüp ötgenden tıñ tüyüldü. Bütünda suvnu barğan canından (16) örge aylansañ, birda ayama, muratıña cetalsañ. Cılağan etme, cilap (17) ırhıdan qıutulalmazsa.

(18) Tersboyunları suratlav çığarmamda atların aythan sağıatımda, (19) «sizni kibik köpleni kereklerin bergenme» degen oyumnu va başımdan (20) ketermeyme. Kesi aqılına büsüregenley, başın kökge kötürgenley (21) çaşaydı meni bir «şuyohum». Siz üre turasız degenligi bolur. Alay (22) ayta, kesini kim bolğanın añılap, cerlenğan atha qonup, tüz colğa (23) atlanıp keter ese va.

(24) Bileme, Qaliyar ulu ceñil adamdı. Birgesine ösgen teñlerine (25) oquna haramlıq eterge hazırdı. Bılayda artıq söz aytmayma. Sabıylıgından (26) tanıyma. Derslede, artıqırağda Malkar literaturanı (27) derslerinde, ustaz anı biliminden ese, meni bilimime igirek bağa (28) biçse, klass otovdan kaç da ket! Aythan sözü seni sözüñü uğay, (29) ustaznı sözün oquna caralı etedi. Ustazla, ata-anala bizni klassnı (30) sabırlıgın, oquvğa köl salğanın, teyri, şuyohluğubuznu da tav (31) gülnü bek arıv çağğan zamanı bla teñleşdiredile, Qaliyar ulunu (32) va gülle arasında ösgen şinci butağğa sanaydıla.

— (33) Aycayak Hamzatovna, Tavқан'nı kökge kötürüp, meni va enişge (34) çökdürgen halıñı kaçan qoyarıksa? — dep qıturdu Qaliyar ulu (35) ustazğa.

(1) Ustaz a, aña aytır söz tapmay, şintigine gam olturup, klass curnalını (2) çapıraqların arı-beri avdurup, sanay, kesine sabırlık (3) aladı.

(4) «Bu maña nek erişe bolur, ahırısı-kışhası», — dedim kesi (5) aklımda?! Anı atası — kolhoznu predsedateli, meni atam a — koyçu. (6) Qoş tamata okuna tüyüldü. Kullukçunu çaşı koyçunu çaşından (7) oñlu bolurğa kerekdi okuvda. Kız saylağanda da — alay. Ol (8) oyumnu bek alğa Azret’ni aklına atası salğandı.

(9) Ol türlü uçhara oyumla bizni arabızda çüyreliklieni tuvdurdula. (10) Povestni caza turup, bir kişige caq basmağanma, har kim boluşu (11) boluşunlay tüşgendi kağıtha. Azret — mahtançaq, bu çığarmanı (12) qolğa alğan Tavқан’a — sabır, mahtanmağanına mahtanğan caş. (13) Ayıp etmegiz, halkda cürügen sözleni katlayma bılayda. Aña da (14) namısına kelişmegen söznü aytıp a birda oynama.

— (15) Tavқан, sen Tanzilya’nı ızından çabıp aylanğanıñı eşitgenme, (16) saq bol, caşla bek terk soqurandırırğa qolğa alğan işiñden, (17) — dedi bir col Azret, columdan tıyp. — Meni kim bolğanımı (18) bilemise?

— (19) Bileme, Qaliyar ulu Azretse.

— (20) Andan sora va cuq da bilmeymise? — dep, ol qatıma bek cuvuk (21) kelip tohtadı. Avuzundan bir kılıksız tütün iyis da urdu.

(22) Bılay qarağanda, közüñ toymaz sıfatından. Gıntısına va (23) Nalçık şahar tarlıq etedi. Men ilmu-izlem institutunda işlegenimi (24) bilemise? Azret ösümünden örgerek kötürüldü, bayam. Kızıl (25) kölegini tizginin cıyğan kızıl galstugunu tüyülgen cerine eki-üç (26) kere uzaldı uzun aq barmaqları bla. Sora ol barmaqla bla kalın (27) kap-kara çaçın da taradı. Tap işlenñen burunu eki-üç kere (28) tartdı bir taqıykanı içinde. Şkolda da alay boluvçu edi. Anı ol (29) kılıgın bek alğa Tanzilya eslegenin da unutmağanma.

(30) «Azret, burunuñu cavur etese», — degen edi bir col kız. Şöndüğü (31) aklıma boy salsam, kız, bayam, Azret’ge köz qarata bolur edi. Bu (32) col bolmasa, es burmağanma Azret’ni közlerine. Ullu qara közle. Alay (33) nek ese da alanı hıkkı basıp turğan sundum, suvlanıp edile. Şkolda (34) Tanzilya bla bir partada olturğanım sebepli, iç sözün bilmegenlikge, (35) süymeklik cırlanı maqamların muruldavçusun a unutmağanma. (36) Cırçıkla cazıvçusu da esimdedi.

(37) Üyübüznü allında kirşi qayala,

(38) *Anda kögürçünle buğalla.*

(39) *Süymeklik kanña kirgen esem a,*

(40) *İynarla cerden çığalla.*

(41) Allay tizginlege uzaqdan köz cetdirgen bolmasa, köl salıp bir (42) kere da oqumağanma. Halsızlığım Tanzilya'nı canına tier dep (43) qorqup. Ol bu tizginlege es bur dese va, kesimi duniyada bek nasıplığa (44) sanar edim, maña süymeklik cır cazğanına işeksiz bolur, (45) terekle, gülle, sabanla da meni üçün çaqqan, bulbulla da meni üçün

-3-

(1) cırlağan sunup. Tanzilya şkolda Azret'ge köz cetdirivçüsün a sezgenley (2) çaşağanma. Anı qatına barıp, külüvçüsünden da carıq (3) külse, arivdan-ariv boluvçu edi. Olsağatda anı cürek arivluğun (4) menden başha can eslemegendi. Ol zatları esler üçün, Tanzilya'nı (5) çolpan közlerini külgenleri, söleşgeni cüregiñe bir başha çaşav (6) bergenin sezerge kerek ediñ.

(7) Bütün a aña har tübegenim sayın küçsüneme, bir kişide bolmağan (8) uzun bal betli eşmeli Tanzilya, sensiz çaşav coqdu maña (9) dep kıcıradı tavuşun kişi eşitmegen cüregim. Alay andan urğan (10) cılıvnu va sezmeyme. «Tavqan, papam ölmesin, seni tuvğan qarındaşıma (11) sanayma», —degenin köp kere eşitgenme. Allay kızğa kerti (12) sözünü ne aytıp ańılathın? Tanzilya'ğa cır etip, anı çaşırtın (13) oqup, kesimi capsara çaşayma.

(14) *Biyikde — tavla, qalın çegetle;*

(15) *Tögerigibiz — kaya tar.*

(16) *Sen, arivçigum, ketip bara eseñ,*

(17) *Canıñı kesime qoya bar.*

(18) *Tılpıvum kökde tuman boladı;*

(19) *Ah, içim kara küygenden,*

(20) *Eki közüñü qaqqay qarayma.*

(21) *Cüregim kemsiz süygenden*

—(22) İgi çaş, Tanzilya menikidi, anı atın unut, — dedi Azret, oramda (23) meni bla köbürek süelgenine ıylıqğanımı etdi, alaydan terk keterge (24) aşıkğanın sezdim. — cazğançıklarını da oquy-oquy turama. (25) Gazetle, curnalla da bizni qolubuzdadıla. Kesiñi alğa salırğa (26) küreşgeniñi qoymasañ, cazğan zatçıqlarını

üslerinden (27) kerti söz aytırğa da qolubuzdan kellikdi. Ol zamanda çabırlarını (28) cıqları bek terk sedirerle!

— (29) Çabırla qoyçu atam da kiymegendi.

— (30) Adamlıq daracaña bağa biçgenligimdi.

— (31) Meni tuqumum özden tuqumları orta cıhırlarında cürügen (32) tuqumdu.

— (33) Añıladım anı da, aqıllı pisatel. Özdenle mahtanıvçı zaman (34) qayda bolğanın unutma, tiliñi qapdırırma.

— (35) Azret, men tanımağan adam tüyülse, ne mahtanıvğa qaldıñ ?

(36) Andan arı Azret avuzundan söz cıqarmadı, ketdi.

(37) *Sen meni cüregimden ketmeyin,*

(38) *Ol bitev otun saña bergendi.*

(39) *Qadar meni nasıplı etmeyin,*

(40) *Seni başhağa durus körgendi.*

(41) Men a, Azret'den ayırılğandan sora, ol tizginleni okudum kesi (42) aqılımda. «Keçe tüşümde, kündüz çaşav columda nek qoymaysa (43) meni? Tüşünde körgeniñ tamamdı degenligiñmidi?

(44) Tavqan, essiz hapaqlarını qulları-qaravaşları bolup çaşagandan (45) ne mağana? ömüründe qızğa bir süymeklik söz aytmağansa.

-4-

(1) Sora ne izleyse andan ?» — ol kimni avazı bolğanın añılamadım.

(2) Tanzilya, men añılamayma süymeklik ne zat bolğanın dep aytallıq (3) tüyülme. Bu col tübeşgenibizde bek tansıqladı, meni saña (4) qoşhanım çokdu, maña qarındaş izletmeyse, nasıplıma dep.

(5) Qız oñ qolun oñ bilegime şoş saldı. Bileğim uğay, cüregim (6) bir seyirlik cılıv sezdi, közlerim alas-bulas kördüle. Ol (7) qolun bilegimden ayıradı dep qorqıdım. Bir kesekden anı qolu (8) qolumu uğay, betimi sılağan sundum. Ma busağat betin betime cetdirlikdi. (9) Meni va kıızıvlıqları suvuq suvnu qaynatırıq erinlerim (10) anı çolpan közlerine cuvuklaşdıla. Nek ese da sol qolum (11) bla uzun eşmelerine uzaldım. Ne zatdan ese da elgenip, qolumu artha (12) aldım. Közlerimi uva, sılay ketdim da, ala cañıdan duniya carıgın (13) kördüle. Olsağatda Tanzilya'nı sıfatı duniyada barmıdı-coqmıdu (14) unutturdu. Andan ulla, kerti süymeklik bolur amalı çokdu.

(15) Har zamanda da alay bolğanlay turluq sundum. Sözübüz, muratıbiz, (16) Allah’dan tilegibiz da — bir, tılpıvıbiz da — bir, unduruğubuz, (17) castıq-töşegibiz da — ekibiznikile, (18) Tanzilya’nı cüregini tepgen tavuşun eşitgenimde, qorqğan oquna (19) etdim.

(20) Har zamanda birge bolluqbuz. Qonşuda tuvup, birge ösgebiz. (21) Anı anası Zuliyha, atası Muhtar bla meni atam Qanşavbiy bla anam (22) Afuvacan bir üyürnü adamlarıça caşav kelgenbiz. Alanı cañız (23) sabiyleri — Tanzilya, bizde va — üç caş bla bir kız. Suqlana bolurmu (24) edile bizge Tanzilya’nı atası-anası? Aytallıq tüyülme. Bir (25) col Zuliyha anama: «Afuvacan, bek nasıplısa», — degeni va esimdedi. (26) Sabiy edim, añılamagan edim ol sözleni mağanaların. Bayam, (27) cañızlıqnı sağış bolur edi ol sözleni aytdırğan.

(28) Şkoldan sora Tanzilya universitetni romano-german fakultenini (29) İngiliz bölümün mahtav bla boşap, işlerge anda qalğandı, ilmu (30) bla küreşedi, Azret Malkar til bla adabiyat bölümün tavushandı, (31) men agronom bolğanma. Cañılğan esem da, tüz colğa tüzelgen esem (32) da, bilmeyme, sabiylikden tıñsız etip turğan işni — gazette, curnalla (33) bla bayamlıqnı alğanma qolğa.

(34) Tanzilya’ğa tübegenim sayın, bir zatha es burama. Bu col da alay:

(35) Har nege da sabiy zamanındaça mağana beredi. Bayam, nöger tapsa, (36) bugün da oynarıqdı ginci. Çana bla, konkiyle bla uçarıqdı, (37) oñ tapsa, kızıl tamğalı cıyırıkçıqnı etekleri, kuş qanatlarıça, (38) celde süzüle. Betin-qaşın boyap a birda körmegenme.

(39) Men bu col anı közlerine bugün birinci kere körgeça, bek (40) ıñanlap qaradım da, alada kesimi suratımı kördüm. Meni közlerimi (41) suratları va körüne bolurlanı anı közlerinde? Ol cahil soruvnu (42) va qalay sorayım kesine? Aña calanda bir kere aythanma bılay: (43) «Duniyada senden ariv kız bolurmu»? — dep. Uyaldım. Alay ol meni

-5-

(1) sözlerime başha mağana berdi: «Qarındaşına egeçi har zamanda (2) alay körünedi».

(3) Bir col men caşla bla süelip turğanımlay, Tanzilya art canımdan (4) kelip, közlerimi eki qol ayazı bla qışhan edi.

— (5) Bildim kim bolğanıñı, Tanzilya’sa, — dedim.

(6) Meni ol sözlerim süymeklikge can salıqlarına işeksiz edim. (7) Kadalırğa kerekme. Pismo cazarğa tavkel boldum. Arı deri tüberge (8) süydüm. Telefonum bla şöleşdim da, «Balkariyanı» ol kün (9) iñirde bolluq toyuna çaqırdım.

— (10) Meni arı Azret çaqırğandı, birge barırbız, — dedi Tanzilya.

(11) Suvuq tin-teri basdı meni. Sanlarım suvdula, cüregimi tebivü (12) sanlarımı tıprıdatdı, birde kesin coqladı. Kesimi duniyada coqğa (13) sanadım. Coqma men duniyada.

* * * * *

(14) Zulyiha Afuvacan'ını bugün başha künleden ese, alğarak coqladı. (15) Ullu koz terekni tübünde ariv oyuvlu kiyizni üsüne olturup, (16) cün işlerin da ete, uşakını kızdıradıla. Zulyiha, alğadan oquna (17) kölünde bolğannı açık eter aqıldadı bugün.

(18) Ekisini da quvançlarına sanallıq arbazların, üylerin bütünde (19) carıtırık, suvsapların qandırılık, bek alğa Zulyiha'ğa (20) asıv berlik, alay tavlu adetge hazna sıyınmazlık haparın başlarğa (21) sıltav izleydi.

— (22) Ey kız, bugün burunum bir bek süyünüp, çaşavsuz etip turadı, — (23) dedi Zulyiha, urçuğun tobuq tiyresine keltirip, oñ kolu (24) bla burup, aña cañıdan can sala, — bugün Tanzilya kelmese, meni (25) ötürükçüğe sanağız.

— (26) Allah kızğanmasın, nasıplısa Zulyiha. Tanzilya'ını ariv (27) ışarğanı, sabır sözü oquna bardıla el bağası, — deydi Afuvacan, (28) eşiv etgen iynelerine ayak bükdüre. — Allah birdi, ol barlık (29) üyge da bek suqlanama. Zamanı bolğandı, tışına çıqsın, saña (30) beşik cır aytdırsın. Biz kesibizge ölümsüzlük tiley, ertte eter (31) işibizni artha ata barabız.

— (32) Qalay aqıllı adamsa sen, Afuvacan, — dedi Zulyiha, kol (33) işine sabırlıq bere. — Kimni da bek süygen adamı aytırıkdı ol (34) sözleni. Adamı cüregi tohtamay çaşavğa dav etgenley aşıradı (35) zamanlanı.

— (36) Tüz aytasa, alaydı. Köp zat izleydi adam çaşavdan.

— (37) Tüzün aytsaq, ol ulluğa-gitçege da töredı, biz tergev etip (38) küreşmegenlikge.

— (39) Ayıp etme, ey kız, bir igi zat tüşüp turadı esime.

— (40) Ayt, Zulyiha, ayt, art bolcalğa salma.

— (41) Ey kız, bılayda tuvğanlı da qonşuda çaşaybız, közün qara (42) bolsun dep aytmaganbız bir birge, igilik surağan bolmasa. Bizni

(1) tatlılığımız duniya ırışından köp kerege igidi. Sabiyleribizde (2) bolğan tatlılık a?

— (3) Allah haķına, Zuliyha, men aytırıklanı aytdıñ. Erteden da (4) bir igi zat tüşüp turadı esime. Bu art kesivde va ol oyumum başımı (5) biylegendi da, üyümde bir cañı çaşav başlanñan sunup turama, (6) anı saña aytırğa da bazınmay.

— (7) Nek bazınmaysa, sen bla men iç sözübüznü bir birge aytmasaķ, (8) kimge aytırıķbız? Biz tuvğan egeçledenmi başhabız?

— (9) Tanzilya’nı bla Tavķan’nı birge қоşarmı edik, siz uğay demesegiz?

— (10) Allah birdi, Zuliyha, men aytırıķnı sen aytdıñ.

(11) Afuvacan bir kesek sağış etdi da, ariv erinleri, köksül közleri (12) birça ışardıla. Er kişini қollarına uşağan ulla қol ayazlarını (13) terlegenlerin al botasına sürtdü. Ol kök keñligine köz қақmay (14) қараdı. Olsağatda Afuvacan kökde culduzla izlegen sunar ediñ.

(15) Ol kezivçükde alayğa Қаңsavbiz’ni tamata қарındaşı Ashat (16) kelip қалdı. Tişirıvla örge terk turdula.

— (17) Künügüz aћşı bolsun, —dedi Ashat, alğa Zuliyha’nı, ızı bla (18) Afuvacan’nı қolların tuta. — Öрге ozup bara edim da, sizni körüp (19) қaythanma. Allah қızғанmasın, zavuқ etesiz, işigizni da, uşağığızni (20) da қızdıra. Men bilip, tatlılığız tuvğan egeçlege (21) teñdi, suқlanama sizge. Cuvuқ ülüş bolup қuvandırsaęız a, bek (22) ırazı bolлуқma.

(23) Afuvacan bla Zuliyha bir birge қараşdıла. Caşnı anası ol (24) sözge ırazılığın bildire, başı bla havladı.

— (25) Қız da, caş da bılayda bir arbazda ösgendile, — dedi Ashat. — (26) Başha ellege barıp, kelin, kiev izlep aylanırıқ tüyülsüz. (27) Meni ertteden esime tüşüp turadı bu iş. Қız da, caş da biz aythandan (28) çıқmazla, talanñan.

(29) Olsağatda Ashat’nı halına es burған adam, ol Muhtarnı bla Zuliyha’nı (30) üylerine barıp, cuvуқluқ alıp, қolların tutup, alęış etip çıқған sunar ediñ.

(31) Ol efendilege қоşулup, mavlutlege cürümegenlikge, kesin tanıғанlı (32) dinñe ulla köllü tüyüldü. Uruşha atlanñan күnünde (33) Çeçenlanı Kerim cazған duvasın canından ketermegendi. Uruşdan (34) sav ol қaytarganına işeksizdi.

(35) Ashat kanlı uruşha kirgeni sayın, ullan Allah'ın atın sağıınmağan (36) sağıatı bolmağandı. Ol anı cüregin cılıthandı, igilikge, (37) kerti közbavsuz çaşavğa köllendirgendi.

(38) Ariv aq betli Ashat'ın — kalın sağıalı ariv işlenip, kış da, (39) cay da teşmegen başlı kara sahtiyan çurukları, kümüş tilini (40) cılıtrağanı uzakdan eslenñen bel bavı, gelefey köñcegi. Birda (41) bolmağança tap işlenñen ağıacı ol cıl sanda da bek tiridi, askerde (42) teñlerini allarından barıvçu zamanındaçadı, hazna türlenmegendi, (43) atlaşı, cürüşü da — alay.

-7-

(1) Kolhoz işden erikmegendi uruşha deri da, andan sora da. Otuzunçu (2) cıllada ustazla hazırlağan kursları tavusup, başlanñan klasslada (3) sabiyleni cazarğa, okurğa üyretip turgandı.

— (4) Men aythannı üsünden sağış etigiz, — dedi Ashat, alaydan (5) ketip tebiregeninde, — bir ağılğa kelişigiz. Er kişile bla men (6) söyleşirme.

* * * * *

(7) Analarbızın tübeşivlerinden haparı çokdu Tanzilya'nı. Men (8) da bu col elge barğanımda, atamı karındaşı Ashat çalındırğandı. (9) Men anı bla artık ullan uşaqğa kirmey, bir canına tayarğa (10) süydüm. Kızın ağılın bilmey etilgen onov kayaga cumduruk (11) cetdirgenden başha tüyüldü neda tav suvnu süymeklik cırına (12) tınılağandan. Prometey kayaga begitilgenden başha tüyüldü (13) meni işim, kolum-ayağımda kuruşupdula, tilim söyleşmeydi, közlerimi (14) av basıpdı. Tanzilya Azret'ni saylağandı çaşav nögerge. Ol (15) işni buzar karıv kayda. Ahşı umutlarım tav ıfıqlıktan avup, (16) kaya koyununa kısılıp tohtağandı. Meni kıynılıktan sağılağan (17) tavlağa tınç keçe tileyik. Tanzilya'nı va kuvançlıdı süymeklik (18) duniyası, çok cüreginde kayğısı.

(19) «Sağıla, Tavkan, caynı kelirin, kışnı kelirin da. (20) Kızğa kağıt caz. Caz başını arıvluğun keltir maña, ol kesiñse de. (21) Cüregime da ıratlılık, tınçlık ber de. Ne eteyim, çokdu mende (22) allay öt da, kişilik da» — ol avaz tınçlığını aldı.

* * * * *

(23) Seyirge-tamaşağa kalırsız bugün maña kelgen pismonu okusağız. (24) Anı Aliyhanları Tanzilya cazğandı.

(25) «Tavkan, bılayda seni kölüne ceterça söz tapmay tñılayma. (26) arındaşımmı deyim, oğese şuyohummu deyim? aysın saylaysa? (27) aysın'a ırızısı? Ekisin da cazallıkma bir biri ızından.

(28) Seni birini kitapıını aldım bugün tükenden. Anı al tizginlerin (29) okuan adam ahırına ıkını tınayırık tüyüldü. (30) Ol ışha ıarmada bek köp zatnı üsünden aytıladı.

(31) Erikmeyse, har oyum sağış etdiredi, uvandıradı, carsıladı. (32) Kulturaa, iskusstvoa, suratlav sözge közüñü cañıdan açadı. (33) Ala va adamnı ömürlük çaşav nögerleridile. Allay zatlaa sansız (34) arara caramaydı. Adamnı eni adarına bütünda, süymeklik (35) avara etgense ol adamnı.

(36) Közbavsuz aytayım, süymeklik üçün çaşanıñnı añılathansa. (37) Aytı ol ıznnı kerti atın, men da uvanayım, arındaşım. (38) Duniyada bolan halladan, süyseñ, süymeseñ da, az-köp bolsa da, (39) ülüşlü bol. Ala bizni atıbızda süeledile. Alanı köre bilsek, (40) bek igisi oldu.

-8-

(1) Tavan, kitabını «A taşnnı ara bavuru» degen bölümünde (2) cazıvu suratlaan taş aysın'nnı «Caralı taşından» başhadı. (3) Sabırlılıı, tüzümlölüü bla va uşaydı «Caralı taşha». Körümdüsü (4) bla va uay. Sen adamnı adarın taşnnı üsü bla suratlaanıñ (5) sebepli, taşnnı tüzümlölüü, bılay araanda, körümdüsü (6) okuna ozan cıllanı arıta kelgen tavlunu sıfatına uşaydı (7) derge bazınama. Köknü ulluluun önelerge olundan kele ese cazıvunu, (8) taşha adamda bolan çaşav halnnı bergeni üçün, davlaşır (9) kereklisi barmıdı? Neda suv caada ösken tal terek aın taray (10) turanın közübüzge tuvra ete ese poet, suratlav sözde bolan küçnü (11) ne bla önelerge bollubuz?! Bir zat bla da uay, anı kertiligine (12) iynanıp alıra kerekbiz.

(13) Allay şartla çaşava, tarıhha, tabiyatda bola turan cañılılaa (14) köz aramıbıznnı türlendirip, busaat zamannı duniyabıza (15) tuvra etip tohtaydı. Kök keñliginde ua eseñ, arı endi barlılaa (16) hapar ayt. Tavan, birda-birda közbav etgen sunma, bek igi (17) kitap cazansa. Anda bolan suratlav söznü bir zat bla da teñleşdiralmayma. (18) Bilgen, añılaan zatıbıznnı suratlara oranıbız tamamdı. (19) İlhamları, fahmuları uharala ol zatnnı añlamaanları (20) va bedişıdı. Allaylanı üslerinden kerti söz aytıra aşıkmaybız. (21) Ol bek amandı.

(22) Tavan, köp canşadım, ayıp etme.

(23) Tanzilya'ma men, qarındaşım, cañı kitabıñı saklayma».

* * * *

(24) Bıllay işni kim körgendi: Tanzilya suratlav çığarmağa alay (25) teren bağa biçerça kız bolğandı dep kimni aqılında bar edi. (26) Ayt aña, bazınıp, süymeklik sözüñü.

* * * *

(27) Redaktornu işlegen cerine birinçi kere barmayma. Alay har coldan arı (28) atlanñanım sayın, inbaşlarımnan bir avur cük bashança (29) bolama, süyseñ, süymeseñ da, çığarmamı üsünden anı bla uşaq (30) eterge tüşedi.

(31) Povestni literatura cigitlerinde bolğan oyum, sabırlıq, çamlanıvluq, (32) bilim, eslilik añılaşına ese, cazıvçu çığarmasını (33) üsünden tartınmay söyleşedi.

(34) Redaktor bla har uşaq etgenim sayın, anı kim bolğanına tüşüñeden-tüşüñe (35) barama. Birinçi tübegenibizde, anı otovunda bir (36) birge cuvuk oturabız. Men da cazıv iş bla küreşgenimi bileği. (37) Redaktsiyada Tavsoğa cetgen otov erkindi. Anda anı stolundan, şintiginden (38) sora da beri kelgenlege dep, şintikle, oturğan zamanda (39) üç-tört adam sıynırça, divan da bardıla. Televizor — gitçe, alaşa (40) stolçukda. Keñ terezele ariv gurbaba cabıv bla casalıpdıla. (41) Otovnu qabırğalarında surat, küyüz degen zat coqdu — sıydamdı

-9-

(1) qabırğa, ariv aq bla sürtülüpdü. Stol üsünde — ariv aq telefon, (2) cartı cazılğan qağıtla!

(3) Otovda erkin olturama, erkin soluyma. Arı kirgen sağıatımda (4) va cunçuğan edim, sağıreyligibiz kesine igi da cer taba barganlıqğa. (5) Tavso eki ayağın meni taba igi da sozğandı. Olsağıatda (6) cumuşaq artlı şintigi artha igi da ıhtırılğandı. Bir kesekden (7) ayakların bir birge cüklep, bavurun stolğa salıp, közüme qarap (8) tohtadı. Qısıq közlerini cıltırağanlarından men añılağan: (9) ala kişige da igilikni coqlay bolmazla. Qalın erinleri, közleri (10) da ışarırğa küreşgenlikge, ne avruv bar ese da, çapırğanı igi (11) da bilinñen betinden suvuk ayaz urğan sundum. «Uvbet» devçüdüle (12) bıllaylağa.

(13) Añılağanma meni sözüme tıñılarga hazırlanñanın. Bir (14) biri üslerine cüklenip turğan ayakların enişge eslep salmasa, (15) ariv qara könçeğini buçhaqları bla sıyparıqdı ayak kiyimlerin. (16) Men bu zatlanı caza turğan sağıatımda, anı millet

kulturanı (17) üsünden ilmu işge tarthan, köp bolmay gazetde basmalanñan statyasını (18) üsünden aytırğa süygenimi unutup, men da Tavsonu közüne (19) köz kaçmay qaradım. Nek ese da birda cunçumadım ol sağıatda. (20) « Sen — kim, men — kim » degen oyum okuna keldi aqılıma.

(21) «Caşçıq, ne izleyse menden», — dese, ne aytırıqma? Körese da, (22) essizlik qallay halğa keltiredi adamnı? Men Tavsoça atı ayılğan (23) partiya kulluqçunu statyasını üsünden aytır çekge cetişmegenmemi? (24) Ol oyumğa cuvap beralmayma. Caş cazıvçunu gıntısı qolğa (25) alıpdı meni. Redaktorğa essiz söz aytsam, men añılağandan, kölü (26) küllükdü, qıvanırıqdı. Andan ese, kesim cazıp başlağan povestimi (27) üsünden hapar aytayım. Aña bağanı Tavso biçer, zıttıvluğumu (28) añılap, seni kibikleni povestlerin oqurğa zamanım (29) coqdu dep, muratın açıq etip tohtasa va? «Caş cazıvçu fahmulu (30) bolğanın añılasa, kesin kökde uçan sunadı, teñleri da kökge qarap, (31) aña suqlanñan. Zarlanñan eteriklerine da işeksiz bolup, birbirle (32) bla söleşirge, alanı aythanlarına tıñılarga da büsüremey (33) tohtaydı», — degen edi bir col Tavso. Alay ol igi adet tüyüldü dep (34) a ayتماğan edi. Bayam, Tavқан men aythan şartladan kesine oyum eter (35) degen mağananı tuvrağa çığarıp qoyğan bolur edi.

(36) Biz, biri biribizni oyumun, aythanın deyik, tüz añılağan adam (37) bolsaq, cañıllıq tüyül edik. Nek qıvanmazğa kerekbiz şuyohubuznu (38) işine? Ol izlep, sorup, kerti işin igi da eslilikni birgelerine (39) cürütgen qartlanı aythanların tıñılı caraştırıp, alanı (40) tuvrağa çığarırga qolundan kelgen, oquvu cetişgen şuyohubuzğa (41) nek qıvanmaybız.

(42) Men bu zatlanı Tavsonu gazetde basmalanñan statyasını üsünden (43) aytırğa tavkel boldum. « Süyseñ, süymeseñ da, allay statyalanı (44) oqusañ, sen kerti adam bolluqsa», — dep da qoşayım.

-10-

(1) Aytdım, tıñılatdım. Ol oyumumu birdirgenden sora, Tavso, şintiginden (2) örge turup, qatıma kelip, meni bla salamlaşdı.

(3) «Süygen kıznıñdan umut üzgeniñi igi etgense», — dedi olsağıatda (4) süygenni-küygeni üsünden çırtıda söz ayılmağan çaqda.

(5) Men anı amanlıqnı işin qolğa alırga hazırlanñan közlerine (6) tiredim közlerimi. Ol kıız bizge kelin bolluqdu, Azret meni (7) pemyannigimdi degeninde,

kesim — alayda, cüregim a cerge kaplanıp, (8) Allah'dan boluşluk tiledi. « Alğa bolmasa, artha atlamazma», — (9) derik edim, canım içimde bolsa.

(10) Zavuqlada cerni, köknü da cırlathan elimde körgenme men Tavsonu. (11) Köremisiz bu satlıkni? Nalat bolsun satlıkğa.

* * * *

(12) Tanzilya, bugün olturğan cerimden örge tururğa, kııldarğa, (13) söleşirge qarivum cetmeydi. Qalam tuthan barmaqlarım quruşup, (14) qoluma alğan zatım cerge tüşüp ketedi. Kesi kesime zor etip (15) cazama bu tizginleni. Saña pismo cazarğa bazınñanım üçün sinayma (16) ol zatlanı barısın da. Süymeklikni oq-top da tıyalmazlıklarına (17) iynandım.

(18) Süyseñ, ayıp et, süyseñ, külüp zavuq et, sen sözüme es burmasañ, (19) mağana bermeseñ, ömürde üsümde ketmezlik kıynlık (20) sinatırıksa maña. Süymeklik ne zat bolğanın endige deri añılamağan (21) sunma. Uğay, şkolda bir partada olturuvçu zamanıbizdan beri (22) da tınçlık bermeydi maña süymeklik. Bıllay işge köz açmağanma: (23) süymeklik kesi da tınçaytmaydı ne keçe, ne kün, meni va aqıldan (24) şaşdırğan zamanları boladı.

(25) Tanzilya! Bek kıyın kezivümde tavlu comakla bla colovçu bolama. (26) Alada da süymeklik har kimge da birça caq basmaydı. Çırtında (27) aqılıña başha oyum alma, süymeklik otunda küydürme meni. (28) Quruda «qarındaşım» dep turğan sözüñü et keri. Ariv çaşavnu (29) coluna tüşeyik. Ant etdirme. Ömürden ahırğa bugünça arivlay (30) turursa, men savluqda.

(31) Süymeklik pisonu kök küküregen tavuşha sanasañ da, tüzdü, (32) ol ariv eşmelerini şoş-şoş sılay, cürek tebivüñden hapar aytır, (33) bir sözümde da aldav bolmağanına şağatlık eter, keleşilik (34) aytır, seni cañı çaşavğa köllendirir.

(35) Bugün saña pismo cazarğa bazınñan Tavқан qalay nasıplıdı! (36) Seni «süygenleni», meni «süymegenleni» açı sözlerin unutdur, (37) haramlıklarına soqurandır, kerti da, közbavsuz da muratını aytıp.

(38) Aytırğa da bolursa: «Senden başhalanı süymeklikleri haramlıqlanı (39) cavdurup, seni süymekliğin a tav avuşladan avdururğa nek (40) kerekdi dep?»

(41) Ne da ayt, sant etgen sunma. Aq tavlanı koyunlarında ösgeñ can, (42) çaşavnu ömürlük çuvağısa, et meni nasıplı. Cay keçeme, cay künüme

(1) kuvandır meni. Tav suvlarımız teñizge cetsele, soluruk sunabız. (2) Men a, ayıp etme, anamı qoyununda da tıñayırık tüyülme (3) sensiz.

(4) Tavqan'dı saña bu sözleni cazğan, tañnı entta da atarına iynanñan (5) Tavqan».

* * * *

(6) Bu col Tavso'ğa tübegenime soqurandım. Zıraf da, zar da adamğa (7) sanadım anı.

— (8) Seni kesiñ cazğan zatlağa ırız bolmağanla bardıla, — dedi (9) Tavso, şintiginden örge kötürölüp, işçi otovunda arı-beri atlay. (10) Ol haparnı ayta turup da, başın örge tuthanlay, artallıda meni taba (11) qaramaydı. «Qarındaşım» degen söznü va terk-terk qatlaydı.

— (12) Süymegenleriñ köpdüle, qarındaşım, — dedi Tavso, — bu cıl (13) sanda halk bla cav bolsañ, ızlağan çaşav coluñdan şaşarıksa. (14) Men çaş adamla üçün canñan otha kirirge hazırma. Meni başım bla (15) va kişi da oynamasın. Başhanı koy, kesiñi kitabıñı üsünden da (16) obkomğa kağıt cazğandıla. «Tavqan seni bla terk-terk tübeşe (17) turğanın bilebiz, bu tarıgıv pisonu anı kesine oqu da artha (18) qaytar », — dep bergendile. Uğay demegenme. Ma anda cazılğan bir (19) qavum söz:

(20) Tavqan'nı povestin oquğandan ese, ağaçda qanatlıları cırlağanlarına (21) tıñılağan, arbazda kıttaynı tepsegenine qarağan (22) hıçıvundu bizge. «Taşa ölüm coqdu», — dep cazadı Tavqan. Biyik (23) tavğa örlep, taşnı andan enişge tongeretçi, ol zamanda körürse anı (24) qalay qaçılğanın.

(25) Caş süygen kıznı üsünden bıllay oyum etedi dep silkinese, (26) Tavqan. Qaydan bilese caşnı başında qallay sağışı bolğanın? (27) Saña aythanmı etgendi?

(28) «Tañ entta atar» degeniñ a ne mağananı tutadı? Busağatda çaşav (29) savlay da keçe qaranısı bolğanlaymı turadı? Başha çaşavmu (30) küseyse?! Alıqa erge barmağan tavlu kız Asiyat, halk qarap (31) turğanlay, teşinip, kölge kirip cuvunadı. Ol nege uşağan işdi?!

(32) Duşmanlarımız ağaçha taşayıp, anda amanlıqğa hazırlanıp, (33) cañıdan baş kötürüp başlağandıla. Ol nege uşağan işdi, Tavqan? (34) Biz Gitlerni uvathanlı elli cıl boldu. Sen ne duşman hapar (35) aytasa?!

(36) Azatlıq kelir. Qanatlı, tuzaqğa tüşmey, qutulur azapdan. (37) Tuman basıp turmaz elibizni har zamanda. Keter, Allah buyursa. Ol zamanda (38) bayram kuvançı

kelir. Halkğa cürek ırahatlık kelir, baş (39) erkinlik da kelir, tabar ol tuvğan cerin, cañı çaşavnu. Qallay (40) çaşav kerekdi, Tavqan, saña?

(41) Kökde culduzla carıq canadıla. Bizge va kelmeydi alanı carıqlıqları. (42) Nedi ol aythanıñ, Tavqan?

-12-

(1) *Men catarma kişi cerinde uzak,*

(2) *Qabırımı saq cavunla cuvarla!*

(3) *Savla, siz boluguz halkıbizğa saq,*

(4) *Azamlıqnı ökülleri tuvarla.*

(5) Ne azatlık izleyse?

(6) Tañ carıgın saqlağança saqlayma Tanzilya'nı cürek sözün!

— (7) Ma alaydı, qarındaşım, — dedi Tavso, pismonu kökürek hurcununa (8) suğa.

— (9) Kazim'ni 1910 cılda cazılğan nazmusuna çurum taphan siz etmezlik (10) coqdu.

— (11) Meni va nek qoşasa?

— (12) Ayıp etme, tamata, pismoda seni avazıñ añılaşınadı. Köp (13) bolmay, obkomda seni İsmayıl'nı üsünden cazğan tarıgıvuñu (14) oquvğandıla, meni da tınılatıp.

— (15) Da obkomda meni pismomu halkğa nek oquvğa kerek edile?

— (16) Ol soruvğa men cuvap berallıq tüyülme.

— (17) Qarayma da, sen a köplege oyun körgüztürükse. İşge çağırır (18) edim dep tura edim. Soqurandım. Sarıvek cürekli, börü uluğanı (19) qatlağan cazıvçu köreme sen. «Kökde culduzla canadıla, alay alanı (20) carıqları bizge kelmeydile», — dep cazğan adamsa sen.

(21) «Azatlık kelir», «Tañ entta atar» dep cazasa. Sovet vlast (22) bergen azatlık azlıqmı etedi saña? «Tañ entta atar» dep, kesiñ (23) kibikleni eski çaşavnu qaytırına iynandırasa. Açıtırıqsa kesiñi, (24) hatañ bizge da ceter dep da qorqama.

— (25) Andan teren kirme, tamata. Men komsomolçuma, atam alçı qoyçudu, (26) kommunistdi.

— (27) Ne alamat kişi ese da, seni tüz colğa salalmaqandı.

— (28) Cumurthada tük izlep küreşese.

— (29) Sen cazğan kitap tüzlükni boyunun buvarğa çaķıradı (30) halknı.
— (30) Suratlav ıǵarmaǵa tüz baǵa bie bilmeyse, tamata.
— (31) Sen üyretirgemi aldı meni başım. İǵilikni añılamaǵan (32) cansa, cazıvuuk.

— (33) Busaǵatda otuzunu cılla tüyüldüler. Seni santlarıña kii (34) da tıñları tüyüldü. Bar edile murdarlını tuvdurǵanla. (35) Kiyimleri cürekleri da — ara adamla, Sovet vlastnı cavları, (36) tüz adamları coyǵanla. Sen Andrey Belıy’ni cazǵanların ouǵanmısıa?

— (37) Mında işlegen haltursikleni cazǵanların oup da boşayalmayma.

— (38) Belıy’ni üsünden cu oumaǵanmısıa?

— (39) Alan, ırdıñ munu bla, bu kim ese da?

— (40) Seni kibikle coyǵandıla anı zamansız.

(41) Moskva universitetni fahmulu studentı, ca cazıvu Boris (42) Bugaev ozǵan ömürnü cıyırmanı cıllarında Andrey Belıy dep

-13-

(1) kesine psevdonim alıp, literaturaqı işañılı col alǵandı. Mıımay (2) tüşedile munu ızından, kesini tuumun Belıy dep türlendirgendı. (3) «Ala» canlıdı, Sovet blastha açavdu. 1920 cılda poet (4) tı ıralǵa keter aılǵa kelip, tilek aǵıtları bir biri (5) ızlarından ciberedı Kremlge. Köple küreqedile aña boluurǵa. (6) Bir kere da tüz cuvap almaydı başından. Caırtın dokumentlenı (7) birinde bılay cazılıpdı: « 1923 god. Bolevistskiy vocd Lev (8) Trotskiy, podozritelno oglyadıvaya literaturnıy front, metit groznım (9) perstom Andrey Belogo: «Samıy psevdonim svidetel’stvuet o ego protivopolocnosti (10) revolyutsii, ibo samaya boevaya epoha revolyutsii prošla (11) v borbe krasnogo s belım». Eta ideologıeskaya revolyutsiya — signal (12) dlya TPU: vzyat na pritsel». Curnal «*Novıy Mir*. 1998 g. No 6.

(13) Menı kitabımı üsünden cazǵanıñ ol maǵanarı tutmadı?

(14) Tavso, köz köre, ugu-cugu boldı, ol turǵan şintiginde iǵı da (15) enıge ökgen sundum. Men cu añılay esem, soluvun da alalmay (16) ıynaldı. Bir zamanda cua uvurtları ızardıla, burun canları (17) aǵardıla. Ot caǵada cana turǵan otu öülgena, tögereǵine tıñsız (18) bolup aradı. Ot caǵanı külün ozǵarǵa ısha izlegen (19) sunar edıñ, ol enıge iyilip, alayda oñ olu bla, sol olu bla da (20)

tögerekni-başnı ıarmağanın körseñ. Bayam, ot çağası otsuz ıalğanına (21) küydü-bişdi. «Ey-hey, tıpır suvmasın, talanñan», — dedi (22) kesi aqılında.

— (23) Ne işdi bu, tıpır taşım da suvup başlağandı. Uğay, alay a (24) cararık tüyüldü. Bir suvburunnu canşağanına tıñlap, nek buzama (25) ıanı mı?! Kesiñi üsüñden aman sözle cazmazların süe eseñ, (26) tap cürüt kesiñi, igi povestle caz. Kesi namısıñı, kesi daracañı (27) añılap atla, ıayda bolsañ da. Men kitap basmanı redaktoruma, (28) sen a — sabanları bitmegen, ayıp üsüñden ketmegen kolhoznu agronomu. (29) Barmıdı bılayda teñlik? Barmıdı bılayda telisine (30) kerilirge sıltav? Coğdu. Sora kerilme. «Nasıp ıaçan bolsa da maña (31) col tapmay amalı coğdu», — dedi. Allah’dan, adamladan da igilik (32) tiledi. Men a aytıp ıoyayım: aqılıñı başıña cıyıp, uçalavuğ (33) kılığın tırlendirmeseñ, canım savluğda sanıñ cılınırça (34) bir cañız igilik etmem. Menden üyren cazarğa, çaşarğa da. Allıma (35) tobuğlanıp cilasañ da, capsarmam, canım sav bolup».

(36) Tavso öre süeldi da, meni közüme suhu ıaradı hıkkı közleri bla. (37) Üsüne ıara camıçı ıaplap turğan sundum, bir ullu ıara avana (38) köz üsümde süelgeninde. Ol can hurcunundan bir ıara taraknı (39) ıığardı da, cuğa ıara çaçın artha taradı, ıara kölegini baş tüymesin (40) teşdi, ıara kostumun teşip, kesi olturğan şintikge «kıydirdi». (41) Ol sözün şarayıpsız aytırğa hazırlandı. Tavso, çaşağan (42) duniyasında üyürü ıuvançsız bolmazlıklarına tolu iynanıp, kesi (43) nasıplılığın bla meni nasıpsızlıgımı közüme tutarğa tavkel (44) boldu. Kertige köp ötürükleni da ıoşarığdı ol. Kesini olsağatda (45) sınağan tıñsızlığın çaçarığdı, «ıarındaşım» degen söznü

-14-

(1) da ıoşup, çam etgen halda birde atları duniyağa aytılğan adamları (2) sözlerinden da ülgüle saylap, meni va keregimi berlikdi.

—(3) Cazıvçuçuk! — dedi ol kışha. ıurgak cötel etip, tamağın (4) arıvlay, uzun burun ııyırına oñ ıolu bla uzala.

— (5) Ol degeniñ a nedi?! — dedim, avazımı kötürüp.

— (6) Caş cazıvçulanı atlarıdı ol.

— (7) Adam kesini kim bolğanın añılağandan igisi va coğdu. — (8) ıollarımı, erinlerimi ıaltırağanların sezdim. Andan arı söz (9) aytalmay turdum igi kesekni. Tilim büldürgü etip, avuzuma sıyınmay (10) ıaldı. Sabiyle, meni nögerlerim, közüme

köründüle olsağatda. (11) Ala bir biri ızlarından çabıp, tav suvnu şorhasına taşayıp, (12) cuvunup, andan çığıp, arlakda kaçan ese da birde suv barğan ızda (13) cayılğan kızıv kum töbege, suvğa çançılğança, çançıladıla. (14) Men a turama süelip, cuvunurğa korkup, suvuk tin-teri basıp.

(15) Atamı, anamı da coqladım alayda, alanı boluşluqların izledim. (16) Tüzün aytsam, alanı alayda körmegenime kuvandım. Atam anama:

— (17) Sovet vlast kullanı, qaravaşlanı ayak tüplerine atıp koydu (18) bizni, ahırısı-kışhası, — dep, bir zatdan buyukmay aytırıkdı (19) aqılında bolğanı. Alaysızda amanlık eterge sıltav izlep aythanña (20) Tavso ayak bügerikdi.

— (21) İgi ökürlükse, teyri, cazıvçuçuk. Siz tukum hapar aythandan (22) kutulmay kaldıgız!

(23) Arığanı tanıla, tav artına ava barğan künnü kördüm, terezeden (24) qarap. Kırdığım kurudu, başım cuq ańılamay tohtadı. (25) Qaysın'nı «Osuyatında» Harun'ña kelgen kün kele turğanın sezdim. (26) Adamlğa kıynılık izlegen, kıynılık sınağanlağa cüregi (27) bla kuvanñan adamnı qatında cerge cıgıp, bedişlik etmezligin (28) tiledim Allah'dan. «Tukum» degen söznü avuzumdan cıgarmağanma, (29) kaydan bildi aqılımda ne bolğanın? Kulaklarım, başım boran, (30) ırhı tavuşdan, tavdan qar üzülgen tavuşdan toldula. Bu uvbet kaydan (31) bildi meni aqılımda ne zat bolğanın? Sabıylıgimde körgen (32) düşmanım uşkogun köküregime tiredi. Sampilına qatılıkdı (33) busağat. Ullu Allah, küç-qariv ber. Saqla meni ölümnden.

(34) Nalat bolluq, it Azret cetdire turadı maña bu kıynılıqlanı. (35) Ullu Allah, tüzlükñü teren mağanasın ańılarga aqıl ber (36) igige, amanña da.

— (37) Tamata, meni tüz ańılamagansa, — dep, şoş da, hıçıvun da (38) şöleşirge küreşdim. — Cazıvçu cazıvçu bolğanın, alim alim bolğanın, (39) kulluqçu halknı cumuşun eterge caratılğan can bolğanın (40) ańılarga kerekdile. Anı aytırğa küreşeme. Essizlik etip, (41) cürekge sav bolmazlık cara salmayıq. Adamsızlık coqlamasın (42) bizni.

— (43) Sav bol, aqıl üyretgeniñ üçün! Men ciyirgenñen zatlanı (44) aytdıñ, tamatanı közüne qarap. Tavso, stolunu kübürçeginden cıgarıp, (45) közlükle saldı közlerine. Bu col bolmasa, eslenmegenme anı

(1) ol zatın: boyununu kıshalığın, kollarını barmaqları dobarla (2) bolğanların da birinçi kere kördüm. Barmağında cüzüğün, sağıtın da oñ buvununda bolğanların (3) da birinci kere kördüm.

— (4) Caşçık, duniyada qayğısız caşarğa süe eseñ, «anonimşikse» (5) degen oyumuñu unuthan et.

(6) Bu col Tavso da cumuşaq söleşirge küreşdi, el telisiz bolmağanın (7) da sağındı. Anı ne üçün aythanın anılamadım. Kesin (8) a telige sanarık tüyüldü. Azret’ni bla Tanzilya’nı va sağınmadı.

(9) Dağıda türlendi Tavso. Cuqaqalaq beti açıv buvğança (10) qaraldı. Tögeregile qaradı, içerge suv izledi, bayam. Uzaq barmay (11) tapdı izlegenin, arlaqda gitçe stolçuknu üsünde grafinni alıp, (12) andan stakannı tolturup, suv kıydu da, solumay içdi ahırına deri. (13) Avuzundan köküregine bir kesek suv tögülgenin eslemedi.

(14) Bu otovda andan sora da ekeven olturadıla — tişirıvla. Busağatda (15) ala mında coqdula. Terezege cuvuk barıp, anı cabıvun sol (16) canına tartıp, tışına — uzakğa — başları körünmegen kısır (17) qayalağa qaradı. Ne zatnı üsünden sağış etgeni va belgisiz edi.

* * * *

—(18) Ov künüm, ne etese, Tavқан? Pismoñu alıp, anı oquy turama. (19) Duniyada qarındaşıım, egeçim degenden igi da, hıçıvun da söz (20) barmıdı? Bir atananı aytnasaq, aladan igi da, hıçıvun da, cılı (21) da söz coqdu. Cüregim küedi, canadı. Uyalmay, sen aythan sözge qalay (22) boy salırma men?

(23) Ah künüm, ne zatla aytasa, Tavқан? Cilatma meni. Cerge kireyim (24) andan ese. Kavkaz tavla ekibizge qarap çamlanırıklarından haparıñ (25) barmıdı? Milletde cürümegen adetge boy saladıla bıla derle.

(26) Sen suratlav söznü ustası allay adepsiz işge qalay boy saldıñ?

(27) Tilim tutuldu mıçımay. Söleşalmayma, cazıv etalmayma. Tışında (28) tereze tübünde çapıraç tavuşla oquna elgendiredile busağatda (29) meni. «Süymeklik caş cüreklege ot saladı, alanı bir ot (30) cağağa qaratadı», — dep cazasa. Saña eltgen colum ömürlük nasıbımdı (31) deyse. Uğay, bu iş ömürde esibizde bolmağan küyleni (32) tuvduurğa bolluqdu bizge. Ol qayadan sekiirtir ekibizni da, cigitleni (33) qanları tökülgen cerge kömer ekibizni da. Ol igidi, sen (34) aythan süymeklikden ese!

(35)...Tanzilya'nı cüregin bir seyirlik sezim aldı qolğa. Alıqa (36) biz bilmeybiz ne zat bolğanın. Ertte-keç bolsa da, tuvrağa çıkar ol (37) sezim. Busağatda va anı aqılında bolğan zat: elge barıp, Tavqan'nı (38) adepsizligin aytırğadı kesi anasına da, Afuvacanña da.

* * * *

(39) Tanzilya'nı közüne, alğın qaravçumça, qararğa zaman kişilik, (40) tavkellik da bersin. Pismo cazama dep, ayırılıpmı qaldım maña (41) suratlav sözümü cazarğa ilham da, oñ da bergen Tanzilya'mdan? Oldu

-16-

(1) çığarmalarımnda tişirivnu arivluğun ay bla kün bla teñleşdirirge (2) közbavsuz tavkellik bergen. Tişirivnu közlerini arivluğu, (3) tılı iylegen qollarını cııvları poetge nazmu cazarğa, tişirivnu (4) culduzla bla, tañ carıǵı bla teñleşdirirge oñ bergen (5) küçü, qudureti, kişi aytıp añılatalmazça halallıǵı, çomarlıǵı (6) künde, keçede da birgebizgedile.

(7) Ne aytıp tüberikme bugün Tanzilya'ğa? Pismomu sansız etip (8) nek koyduñ derge kişilik qayda mende? Culduzları canñanlağa (9) suqlanıp çaşayma derme, «Tavqan, canım, qalaysa?» — dep, alğınça (10) erkeletse.

(11) Azret, Tavso da universitetde bolluqduyla bugün, Muhtarını (12) kızçıǵı Tanzilya kandidat dissertatsiyasın qoruvlarıqdı. Az (13) köl keñdirmezle Azretları maña. Bu faqır, culduzu kökten küyüp (14) tüşgenin bile turğanlay, ne aylanadı qaramın cerge tirep derle, (15) atlağanı sayın ayakları çaldışe, inbaşları da tömmegin enişge (16) tartıp, boyunu da boyunsadan qutulğan ögüznü boyununa uşap, qıñırına (17) ketip.

(18) Külürle ayamay! Meni bolumsuzluǵumu añılap etedile ala alay.

(19) Zulmuluqda cırlarğa kerekdi cazıvçu, qatındaǵıla da aña (20) qoşulup cırlar üçün. Tüzlükge qacav bolğanlanı betlerin (21) halkğa tuvra eter üçün. Cazıvçu bla kişi da oynamasın. Aña (22) qara saban sürmeklik, qol küçü bla qısır qayanı oyarğa küreşgenden (23) başha tüyüldü. Alay sunarğa kerekme, Azretle, Tavso'la bla (24) demleşe turup. Nek bilmeydi Tanzilya ol zatnı? Alim alimni birgesine (25) bolurğa kerekdi degenligi bolur. Köremise, dissertatsiyasın (26) bolcalından alğa tamamılap, bugün ilmulu bola turğanın. Azret (27) da bolur anı ızından ilmulu, Tavso haram da.

Aytdırmay qoymay (28) esegiz, kök keňligi tarlık etedi cazıvçuğa, süygen kıızı bla anda (29) uçup aylanırğa.

(30) Anı alaylıgın bilmegenmi sunasa meni cavlarım? Biledile, (31) bilmezge süedile.

(32) Men universitetge cuvuklaşa turğanımı Tanzilya da, anı katında (33) süelgen Azret bla Tavso da esledile. Tanzilya'nı nögerleri erkeletgenlerin (34) körüp turama. Hapar aytadıla, endi Tanzilya kesi namısına (35) tasha tüşürmey, algın etivçüsüça, meni bla carık salamlaşsa, (36) duniya kuvançından ülüşlü bolluqma. Pismom columu kesdi ese (37) da, süymeklikdi ters, başha kışı da uğay. Azret bla Tavso Tanzilya'nı (38) ortağa alıp, universitetni eşigine cuvuklaşdıla. Artha kaytırğa (39) neda alğa barırğa bilmey, armav boldum. Cüregimi inıçhağanın (40) eşitdim. Bir kesekden cüregim qara kıydi. Meni qan (41) cuğu taşlağa cıqdı. Dağıda eşitdim cüregimi inıçhağanın. (42) Tamblağı künümü suratlarına sanadım ol kıyınlıqlanı. Men (43) universitetge cuvuklaşdım. Anı eşiginde va — ullu qara kirit. (44) Bu palah ne zatdı?! Ne boldula ol adamla va? Anam, atam, maña bolur (45) boldu. Cilamağız siz! Kıyın sermeşde da tüzlük horlağandı.

-17-

(1) Başkesle oquna öltürälmağandıla anı. Alay Azret bla Tavso külüp, (2) hılıkka etip, uruşda atsız qabırğa suqđula meni. Oy, qallay (3) kıyınlıq sinadım bugün. Caralı soldatnı inıçhavun da (4) eşitdile qulaqlarım.

(5) Süymeklik, nek sinatasa maña bu azapnı? Duniya kıyınlıgı (6) cüregimde...

(7) Bir zamanda şoş ayaz sıladı betimi. Külmegiz, teli sağışlarımı (8) çotha almağız. Endi cazılıq povestimi al tizginlerin (9) qagıtha tüşürdüim:

(10) Tanzilya, ol eki caşdan ayırılıp, artha kaytdı da, meni kuçaqlap: (11) «Nek mudahsa, qarındaşım? — dep sordu. — Bugün kuvançıñ (12) seni kökge uçururğa kerekdi, egeçiñ uçeniy bola turadı».

* * * *

(13) Aliyhanları kıızlarına qurmanlıq etdile, Tanzilya ol işni (14) bolurun süymey turğanlay. Kuvañ Muhtar'nı atası Aznavur qaçan (15) ese da birde aqaçın «Tapşinden» arqası bla keltirip işlegen üyünü (16) içi qonaqdan tolu edi. Azret bla Tavso da mındadıla. Azret'ni (17) atası Muhtar qumanlıqğa semiz irik, Tanzilya'ğa altın cüzük (18) keltirgendi.

(19) Tavkan'ı çağırmağandı Tanzilya. Cañı üyür kұravnu (20) üsünden Ashat, Zuliya, Afuvacan etgen onov ürkütgendi Tanzilya'nı. (21) Qaşıavbiy bla Afuvacan a mındadıla — kōnaqlağa uğay, (22) üylü adamlğa sanaladıla ala mında. Alada bolğan carıqlıknı (23) kōrgen adam Tavkan üydegili bolğan sunarık edi. Qaşıavbiyni (24) cırlathan da etdile kūrmanlıkğa cıyılğanla. Başha cerlede, (25) başha zamanlada bağalı etdirivçü Qaşıavbiy ekinçi kere söz aytdırmadı. (26) Ol cırlap başlağan sağıatda Muhtar'ı arbazın carık (27) ayazı sıladı. Tavlarıbızın kılanc colları bla biyiklege eltivçü (28) ayakları kanat tavuşı ete tepsedi Qaşıavbiy cırdan sora. Ömürle (29) bla eski bolmağan tüz tūpsevge cañıdan can salğan sunduq usta, (30) alay ceñil tepsegenine kōrap.

(31) Qaşıavbiy da, Afuvacan da Azret'ni mında bolğanın bilgenlerinden (32) sora, açığından tıñsız edile. Ahşı muratlarına kim ese (33) da ot salğanca boldula, ol otnu Tanzilya'dan sora kışı da öçültalmaz.

(34) Bir birleri bla kōzleri bla sōleşedile Qaşıavbiy bla Afuvacan, (35) işni boluşun añılarga süyüp. Afuvacan tūş kōrgen edi, (36) Tanzilya Tavkan'ı atdan atarga kūrēşip. Kesini da ol kōbuz soğarga (37) işlenñen ariv kolları da künñe küyüp.

(38) Afuvacan Tanzilya'ı kātına barıp, ariv aytdı, Tavkan'ı atdan (39) atmazlığın tiledi. Kız a küldü: «Men Tavkan'ı atdan kōlay (40) atar edim. Tūnene tavidan kiyik öltürüp kelgenin caratmağanma. (41) Caramaydı alay — duniyağa caşarga dep tūvğan cannı coyarga. (42) Ariv cırnı cer cuthandan başha tūyüldü ol. Uruş caş soldatnı (43) coyğanın kōrgendile appalarıbız. Anı üçün sūymeyme kiyikni

-18-

(1) ilişañña alğannı. Afuvacan, ahşılık tileyik duniyağa caşarga (2) dep caratılğan canlağa. Eşıtmeyik ana sarnavun.

(3) Afuvacan terlep uyandı. Uruş tūtünün etdirdi Tanzilya'ı aythanları. (4) Oğurlu Zuliya'ı oğurlu kızına alğış etdi ol.

(5) Azret'ni atası keltirgen kūrmanlıknı da kōrüp, cuvuk-teñi (6) Tanzilya'ı tōgereğine çabıp aylanñanları bütünda ötdü (7) Afuvacan'ña. Üyüne keter aqılğa keldi. Uzaq barlık tūyüldü. Bir (8) arbazdan çığıp, ekinçi arbazğa kirip kallıkdı. Qaşıavbiy: (9) «Kubadiy kızı, bılayda sen kaniñi buzarça zat çokdu, — dedi, (10) Afuvacan'ña, anı tıñsızlığına carsıp. — Kızın cüz adam tileydi (11) da, alğan a birevlen etedi. Seni

carsıvuñ caşıña boluşmaz. (12) Bolsa, — nasıbıbiz, bolmasa da, kesibizni otha atmak. Oltur ceriñe, (13) carsıvuñu kişiğe bildirme».

(14) Tavso uşakğa hazna hoşulmaydı, Azretni tavuşu va iç otovdan (15) arbazğa eşitedi. Ol da uzak barmay kandidat navk bolluqdu. (16) Qaraçay'da, Malkar'da da ol cıyğan comaklağa, halk cırlağa (17) aña deri kişi es burmağandı. Bek mahtağanıbiz Şahmırzalanı (18) Saidni ol zatda etgen işine. Alay, bugün sav bolsa, ol da Kalıyar (19) ulu Azret'ge suqlanırx edi.

* * * *

(20) «Tanzilya, bugün sabıyligim közüme köründü, — dep başladı (21) Tavқан kızğa cibermezlik pismosun. — Qurmanlıqda etilgen (22) alğışla qabil bolsunla. İlmunu bayrağın kökge kötürlük üyür (23) quralırğa köllenñeniñe quvandım. Süymeklikni sathan atasın, (24) anasın sathandan başha tüyüldü. Alay aythanlığıma, sen satmaysa (25) süymeklikni. — sabıylıqden süygeniñi etek tübüne cıyışırğa (26) hazırlanasa. Meni kibikle va — hılikkya cubançıñ.

(27) Ne eteyik, sabıyligibizni esgerip, anı bla cubana çaşayma. Aytama (28) da, sen da birgeme elibizni oğarı canı tüşde gülle cıyıp (29) aylana edik. Ol zamanda da qolum bla eşmeçikleriñe tiysem, kök (30) da, cer da, ekibiz cıyğan gülle da maña cuqlanñan suna edim. Bugünñü (31) termilivüm sabıylıqden başlanñanın añılağanma. Endi (32) tüşümde köreme bugünñü künüme ızlağan columu qıyınlıqın, (33) zavuqluğun da.

(34) Zavuqluğum — saña tübegen sağatımı quvançı. Sen meni (35) saqlap turğan sunup, çabıp allıña bargan çağımı teñiz da, (36) kök da keñligi. Nasıp carıgım, Tanzilya, tav başı buzlanı eritgen (37) kün tayaqları, ketme qatımdan, biyiklege da uçma, sinsıtma (38) meni. Sen küydürseñ, içer suvum tavusulur, sın taşım tav taşdan (39) conulur.

(40) Gülle cıyğan künübüzde betingi qara şavdannı suvu bla cuvup, (41) sora eki uvuçuñ bla suv alıp, betime çaçhanıñ esiñdemidi? Men (42) teli ceñim bla, qol cavluğum bla da sürtdüm betimi. Bugünñe (43) deri nek turmağa qoymadım anı?! Biz ekibiz bir üyür quramasaq,

-19-

(1) qara şavdan qurur, elibizni adamların mudah eter. Ol a qalay ullu (2) amanlıqdı.

(3) Saklayık şavdannı, tav suvlanı, kanatlıla uyasın, kertmeli, (4) almalı ağaçıbizni. Ellileribiz tavğa cürüp, şavdan suvdan (5) kansınla, tav suvlaribızda cuvunup, tavça bek bolsunla, ağaç kögetleribiz (6) kanatlandırsın öhtem tavlunu. Caşlık esirtgen cılla (7) zıttıvlağa sanatmasınla.

(8) Kalay igidi süymeklik otunda küygen. Ne seyir, ölüm korkuvun (9) coqlamaydı ol. Aytıp koyayım, Tanzilya, süymeklik üçün (10) ölgen bediş tüyüldü. Anı sinamay ölgen a nasıpsızdı. Bu duniyağa (11) boşunağa kelip kaythan adamdı ol.

(12) İgilikni işin etgenlege, süymeklikni ot cağasında cılınırğa (13) küsegenlege tañ entta atar, caz entta kelir.

(14) Bu zatlanı aytdırğan süymeklikge mahtav!»

(15) Bılayda caş Tanzilya'nı avazın eşitdi:

(16) «Tavkan, kuvañım, carsıvum da sensiz bolmazla dep turğanma...(17) Ne işdi bu? Cer kapdırlıksa, karındaşım, maña...»

(18) Kızını teren sağış etgeni közüne köründü Tavkan'nı: «Sensiz (19) tilim tutulur meni. Sensiz cana turğan caşav otum öçülür (20) meni».

(21) «Kara bu işge?» — dedim. — Cañılmayma, Tanzilya'nı avazı edi (22) ol: « Tavkan, tañ entta atar ekibizge. Kuru saña uğay, ekibizge (23) da. Tavkan, nele canşayma men? Ket, men teli bola turama. Anam, (24) busağatda men aythan sandıraqlanı Tavkan eşitmesin. Men seni (25) unuthan kün carık cana turğan çırağım öçülür».

(26) Süymeklik cırımı tizginleri: «Sensiz gülüm çaqmaz».

(27) «Tavkan, sen meni izlegenmi etdiñ? Süymeklik kağıtını (28) aldım. Da ekibiz egeç-karındaş edik da? Anam, sen cılarsa bu zatnı (29) eşitseñ. Atam eşitse, ayıp eter Tavkan'ña, maña da. Bilemisiz, (30) cüregim birde cırlaydı, birde buzlaydı. Menden ne izleyse, Tavkan? (31) Tüzün ayt, arı-beri kırkıdırıp turma da. Men kobuz tavuş (32) eşiteme. Bu tüşüm tüyüldü, ırıslama, seni atañ bla meni anam (33) tepsey turadıla. Allay adet barmıdı tavlulada sabiylerini toylarında (34) tepsegen?

(35) Ma cır da eşitiledi kulağıma. Atan Kañşavbiy cırlaydı:

(36) *Eki süygenim bardı da meni,*

(37) *Ekisin süyüp ne eteme?*

(38) *Biri bolmasa, biri bolur dep,*

(39) *Allah'dan umut eteme.*

- (40) *Sen süe eseñ, men da süeme,*
(41) *Kel ekibiz da süeyik,*
(42) *Sen da ay bolup, men kün bolup,*
(43) *Ekibiz birden tepseyik.*

-20-

- (1) *Süeme dedin, küeme dedin, —*
(2) *Aythaniñ barı ömürük.*
(3) *Sıyrat köpürden qalay ömürükse,*
(4) *Ah, günahımı kötürüp,*

- (5) *Sen süymey eseñ, men da süymeyme,*
(6) *Süyallık tüyülme zor bla.*
(7) *Temir Qazaq'ğa minip küreşeme,*
(8) *Da cürüy turçu col bla.*

- (9) *İynar ayt deysiz, qalay aytayım,*
(10) *Men iynar ayta bilmesem?*
(11) *İynarnı sizge qalay tabayım,*
(12) *Süymeklik otha kirmesem?*
(13) *Tavqan, seni atañı cırı Qaysın'nı bu nazmu tizginlerin esime tüşürdü:*
(14) *Süymeklik, sen caz kelgença kelese,*
(15) *Sen bizge qıvanç, carsıv da berese.*
(16) *Sen kirmegen üy bar ese duniyada,*
(17) *Coqdu andan carlı üy cer başında.*

(18) Sabır, oyumlu, fahmulu caşçık, seniça cazıvçu bolmağanlıqğa, (19) sözleni biri biri ızlarından men da bileme tize. Cüregim (20) qıvansa, carsısa da, nazmula cazıvçuma. Bir kere da oqumağanma (21) alanı saña, kölün külmesin, es burçu bu tizginlege:

- (22) *Stolğa olturup, pismo cazama,*
(23) *İy, ariv nanım, men saña.*
(24) *Carathan Allah can salğan bolurmu*

(25) Menden kıynlı insanñâ?

(26) Seni süygença, kişini süymedim.

(27) Sanlarım bolup sarı altın.

(28) Carık duniyam karañı bolup,

(29) Öleme seni amaltın.

(30) Endige deri kalay çıdarem,

(31) Bu süymeklikni sınısam?

(32) Buzçukla ağıp, terekle cilayla,

(33) Atıñı ayıp cilyasam.

(34) Men seni süeme, oy, ayıp etme,

(35) Ah, süemise, sorayım?

(36) Ah, ariv nanım, tolğan ayım,

(37) Canıña kurman bolayım...

-21-

(1) Seni közleriñde — duniya suratı. Alada — kesin çığarmalarıñda (2) suratlağan ceribizni arivluğu, tavğa eltgen aylanç colla, (3) caynı, kışnı cırlarımız; özenlede — sabanlarımız, sabançılarımız; (4) arbazlanı carık culduzları — sabıyle. Tersklikge kaçav (5) kaya bolup süelgen seni kibik çaşlarımız, adam ulunu cer başına (6) carathan seni anañça analarımız.

(7) Tavқан, sen a — duniya carığı, mende bolğan süymeklikni va (8) ańılamagan, bilmegen teliçigim. Har kim da saña uşarğa küreşedile. (9) Bir seyirim, ala mudah bolsala, sen da mudah bolğan sunama. (10) Cerge, kökge, adamlğa, literaturğa süymekligiñ halknı (11) sağıaysın! Carık avazlı bol har zamanda. Seni mudahlıgıñı (12) körsem, cüregim kömür bolur».

(13) Seni pismoñu okuyma bılayda: «Tanzilya, sen bolğan cerde (14) şavdan suvla, terek çapıraqla, gül bahçala, ariv çaķğan sabanla (15) cır aythan, қобуз соққан sunama. Sen uғay deseñ da, uruşup, (16) қıçırıp, çaşavsuz etseñ da, sen bar қadar nasıplıma men, seni (17) түşümde көрген сағатлада da nasıplıma men. Ol түşнү маña көргүзтген (18) қадарıma da ırazıma men...»

(19) Seni, aqıllı da, fahmulu da Tavqan'ını, bu tizginlerini oqurğa (20) oñum bolğan men da nasıplıma! Süymeklikni ne zat bolğanın (21) maña añılathan çaşha, Tavqan'ña, ırızıma men. Kesi sözlerini (22) kesiñe qaytarayım: «Erttenlikde tavlanı iynaqlay çıqğan künümse (23) sen meni. İñir qarañısında kökge qarap, anda izleyme seni. (24) Culduzla arıvlıqları bla iynaqlaydıla seni».

* * * *

(25) Tavso'nu ırbinña tıyıp turğan hapaqları bardı. Tışından (26) adamnı hatası cetgendi deydi. İgi adamğa tübeseñ, nasıpha alğış (27) etese. Qıvanç hapaq eşitiriñe (28) umutçu bolup, ol bolsa va, qadarıña baş urup. Tavso'nu bu (29) işden erkin etmezle, literaturadan ese, şintigin bek süedi. Eki tilni (30) bile. Çaşavğa alğış etgenine tñılap, duniya zavuqlığun (31) tabasa. Ol alaydan ketse, anı bla mahtanıp çaşğan cuvuk-teññe (32) avaralık tuvar. Bir col Azret'ni: « Tavso, sensiz çaşav maña azapdı», — (33) degenin eşitgenme. Kokalanıpmı aytdı, kölü blamı aytdı, (34) sor, anı bilgen adam tapsañ.

(35) Tınçım, qıyınım da — kesimikile, boluşluq izlep, kişini (36) qıynağan adam tüyülme. Tavso va kitapçıqımı redaktoru edi, (37) suratlav söznü üsünden oyumun carathanma. Suhu söyleşip cibergen (38) kılığı va bardı. Tüz söz kerekdi adamğa: ol işinden ketse, carsırıkma, (39) tansık a bolluq tüyülme. Cürek cılıv berirge kerekdi (40) adam adamğa. Qıyınlıq avur, ceñil bolsa da, sinsıtağı canı (41) bolğanı. Allaylağa cır da beredi asıvluq. Tavso va poetdi, biz (42) aythan oyumğa üleş qoşsun. Ariv cır cazsa, cırnı va Qanşavbiy'ge (43) aytdırırız. Qanatlıla uzaklağa eltirle anı avazın.

* * * *

-22-

(1) «İtten tuvğan it, — dedi Azret, kesi aqılında, — acalına qıvturğandı». (2) Köremise anı sen? Biz tanığan kişiden tuvğansa. Atamı (3) üsünden ayamay cazıp, qulluğundan qıstathansız. Biz şinci (4) bolup nek qaldıq bu itleni közlerine? Kesinden oñlunu qarındaş-geç (5) da süymeydile degenleri kertidi. Meni atam Qanşavbiy'ge (6) orden berdirir üçün, keçe-kün tınçaymay aylanğandı. İgilikge — (7) amanlıq! Ala atamı üsünden cazdıla, qulluğundan qıstatdıla.

(8) Kaşavbiy a, kolhoznu ırışısına sak predsedatelden kutulğanlay, (9) cutluk etip, tölevge tüşüp, cuvuk-teñ boluşup, kolhozğa (10) cıyırma ceti koy berip, tutmaqlık sinamay kutuldu.

(11) Endi Tavso'ğa ilinñendile. Anı orununa tüşerge küreşip (12) aylanadı etbaş Tavkan. Atasını başı! Kim sallıkdı anı allay (13) kullukğa.

* * * *

(14) Çakırdıla Tavkan'nı obkomğa, etgen onovların aña añılatır (15) üçün.

— (16) Tavkan, biz seni adamlığıña, bilimiñe, fahmuña da mağana (17) berip, Tavso'nu orununa barlığını tiyişli körgebiz, — dedi (18) bu işge cuvablı kullukçu.

— (19) Bir da, eki da aytmağız, alayğa tiyişli adam tüyülme men, (20) ol igi da, fahmulu da poetni şintigine oltururğa tiyişli adam (21) tüyülme men.

— (22) Biz aythan bolurğa kerekdi.

— (23) Bolmazlık işge kısmamız. Tavso'ğa hürmetim ulludu.

— (24) Ol kim bolğanın körgüztgendi bizge.

(25) Az cerde açırğa bollukdu adam. Men kimme aythılık cazıvçulağa (26) onov eterge. Ol çekge cetmegenme alıka.

— (27) Teli bolma, Tanzilya da kuvanır, — dedi şağırey avaz.

— (28) Anam, canıña tiymesin, ne bek tavkel bolurğa küreşe esem (29) da, boy saldıralmayma kesime.

— (30) Atañ da kuvanırıkdı.

— (31) Kısmamız, anam!

— (32) Karayma da, bizni onovubuzğa sıyımıvçu zamanıñı eski etgense.

— (33) Kısmamız, anam!

(34) Cay çillede suvuk cel kaltıratdı meni. Çok kuvanç, carıklık (35) da. Cır, kobuz tavuş cer başından umutsuz bolup kalğança, (36) duniyanı şoşluk aldı. Közlerimi katı kısdım da, elde (37) üyübüz artı tikni túbünden örge calanayaq çabıp çıkdım. Anda (38) ol ariv talaçıkda sabıyle köp. Meni teñlerim: Azret, Tanzilya, tış (39) elden köp bolmay bizge köçüp kelgen Mayılını caşı Tavka da — alayda. (40) Ol çabıp keldi da meni kuçakladı. Azret da, Tanzilya da kuçakladı (41) meni. Alayda tabiygat da erkeletdi meni, ariv çaķķan qalın

(1) ağaçdan hıçıvun iyis keldi maña. Men sabıyligimi aşırğan maydan (2) kün carıklığından toldu.

(3) Közlerimi açdım da, tögeregime qaradım. Nalçık parkda ariv (4) boyalğan uzun şintikge oturup turğanımlay, alayğa Tavso kelip (5) qaldı. Salamlaşmadı, qatıma va oturdu. Köp turduq bir birge (6) söleşmey.

(7) Maña ullu kölkaldısı bolğan sundum. Ol a çırpabaş terekde (8) uya işley turğan çıpçıqladan köz almaydı. Qalın erinleri (9) bla terenden qarağan ullu qara közleri birden ıšara edile. Qanatlılağa (10) kim da es bururça edi, ata bla ananı bir birge al bermey (11) işlegenlerine. İzevge bargan coldaşıla alaça qatı küreşsele, tamatalarından (12) ullu mahtav alır edile.

(13) Bila tav ağaçlada çıpçıqlaça qadalıp cırlamağanların esledik. (14) Bayam, qayğıları, açıvları va çok.

(15) Teyri, Tavso meni izlep kелgendi alayğa. Anı halına köre işeksizme (16) ol zatha. Bir kesekden qalaq beti, çüy saqalı topuraq bet (17) aldıla. Erinleri qaraldıla, közlerini, qollarını qaltırağanların (18) da esledim. Eki qol ayazı bla oñ tobuğun quçakladı.

(19) «Ömürümde bir kişini satmağanma, cilatmağanma, — dedi kesi (20) aqılında. — Ol işimi nasıpha sanayma».

(21) Hayırıñ a tiygen bolurmu adamlğa? Caşıрма, igiligiñi, (22) amanlığıñı da ayt qatıñda ol turğan duşmanıña. Ol seni adamğa (23) sanamaydı, sen a aqılıñda bolğanı anı başından enişge (24) quyarğa hazırlanasa. Meni qarındaşıla sanay eseñ, sağış et.

— (25) Azret, saña da ıšanıvum azdı. «Tavqan'ın kitabını üsünden (26) erişi söz caz, abındır ol etbaşnı», — degen sen tıyılmü ediñ? Seni (27) oyumuñ a bugün meni abındırdı.

— (28) Tavso, kir işleriñe meni koşma. Cazarıq da, aytırıq da (29) bolsam, kişiden boluşluq tilerik tıyılme, açığından sermerikme, (30) seniça anonimkala tırnap küreşmey. Direktoburuznu üsünden (31) tarıgıv cazğanma da, atımı, tuqumumu birda buqdurmağanma. (32) Körürse ahırı ne bla boşallıgın.

— (33) Senden qalsın ol demeñili adamnı başı.

— (34) Süt, gircin kibik taza adamları tıñsız etmezge kerek edik. (35) Men soquranñanma etgen amanlıqlarıma. Seni hatañdan Tavqan'ını (36) kesime çamlandırdım. Bütün meni abındırğan oldu.

(37) Tavso, teke kalkıvdan uyanñan kart kişiça, az elgendi da, (38) avurluğun sezip turğan başın örge kötürdü, közüme calınıvlu (39) qaradı.

— (40) Sen aythanlağa mağana bermey, kesi eşigimi kesim capdım. (41) Mından kara künnü da sınatmasın Allah. Bar, meni şintigime oltur, (42) kuvan.

(43) Cay çillede boran da, suvuk da tanıtıla keslerin. Özen tuman (44) ariv çaķğan terekleni kuçağına cıydı. Har canña da igilikni (45) coralağan kün carıǵı muthuz boldu.

-24-

(1) Kıynlık otundan çıǵarğa madar izlegença, tıñsız qaradım (2) tögeregime. Ahır küñüm kelse da, eterigim ol edi, bayam. Kişiden (3) boluşluk tapmayma. Biyağı men atamı-anamı da coqladım. Qaydan (4) billik edim, bugün bılay palah kelligin. Tavso qatımda olturğanın (5) da unuthanma. Tañ carıǵımıdı, oğese iñir karañısıımıdı (6) bu?

(7) Közlerim cuķ körmeydile, bir zamanda sabiy avazla çalındıla (8) kulağıma. Aqılıımı cıydım başıma. Parkda oynay-küle aylanñan (9) sabiyle meni kıynlıqdan keri etdile. Ala Tavso'dan da etdile (10) keri, turup ketdi alaydan.

(11) Calğan davnu kıynlıǵından a kutulluǵumu bla qallıǵımı (12) bilmeyme.

* * * *

(13) Bütünñü kuvañçıma kuvañç koşhan innamı avazı edi: beşik (14) cırnı anıça ariv aythan inna coķ edi bizni tiyrede. Innam (15) tuvduqlarını barısını beşiklerin da tebiretgendi bir birlerini (16) ızlarından. Maña tıñlık bermegen saǵışlarım köpdü. Alay (17) ala beşik cırnı maqamın unutturalmaydıla, bugün caz cılıvun (18) keltirgen da ol maqamdı, keñ arbazımda omaqlıķnı naķışlağan (19) güllerimi çaķdırğan da, Tanzilya bla söleşirge oñ bergen da (20) beşik cırnı maqamı sunama. Tavso'nu sabiyleri da beşik cırnı (21) birgesine ösgendile.

(22) Bılayda da cürek carıqlıǵımı Tavso'nu üsünden esgerivüm (23) muthuz etdi. Bek alğa anı kesine canım avrudu, üyüründen, cuvuk-teñden, (24) başhaladan da uyalǵanına kıynaldım. «Tavso üyrenñen (25) işin koyarık tüyüldü», — degen edi universitetde anı birgesine (26) oquğan, artıda ullu kulluqğa saylanñan teñi. Aña duniya

ķarañıdı, (27) cüregi bir zatha carımaydı. Tavso'nu añılavunda «amanla» (28) bla küreşiv aña Allah bergen nasıpdı. Kimni da Tavso'dan igi, (29) bilimli, fahmulu bolurğa, ullu ķullukda işlerge ne erkinligi (30) bardı? Añılaymısız alayın?

(31) Ant etgen edim, ahır tübeşivüzden sora ķatına barmazğa. (32) Ƙatışdırgandı bolğannı: kitabımı üsünden kesime aythan (33) «şarayıplanı» ķoşhan da etip, cazıp, gerekli cerge tapdırgandı (34) anonimkasın.

(35) «Men kişige amanlık izlemeyme, men izlegen — tüzlükdü. Bolsun (36) ol har cerde da, har adamnı üsünde da. Ƙıralğa, adamlağa hata (37) etgenleni köre turğanlay, tınçayıp, tözüp turalmayma. Ƙanşavbiy (38) ulu Tavķan'nnı kitapçığı haramlıķdan toludu. Kesigiz oķuğuz, ol (39) zamanda körlüksüz anda men aythanla kerti bolğanların. Ol aķılımnı (40) obkomdan başha cerge işanmayma. Partiyağa, sovet halkğa (41) aman ayılğan oyumla bardıla anda: «Ƙorķmağız, tañ bizge entta (42) atar», «Caz entta kelir»...

-25-

(1) Men bek alğa Ƙanşavbiy ulunu bıllay bedişlik kitabın basmağa (2) tiyişli körgen redaktorğa — Amirhan ulu Tavso'ğa — çamlanama.

(3) Dağıda Tavso'nu ķolunda işlegen İsmayıl'nnı betsizligin da (4) kötöralmayma. Allay sıylı, cuvaplı işni adamı savdügerçilik (5) etedi. Allayla komsomolçulağa, sovet çaş tölüge nögerlik eterle (6) deymisiz? Basmağa allay adam kerek tüyüldü.

* * * *

(7) Adamça çaşap da başlağınçı, ne ķadar çüyre işge tübedim. (8) İgi tergev etip ķarasak, sansız etip ķoyarça biri da coķdu: alga (9) agronom ustalıķnnı saylağanıma soķuranıp, cuķusuz bolğanlay (10) turdum, Tanzilya'ça, Azret'ça filolog bolsam gerek edi dep. Atam mal (11) dohtur bolurumu süydü, anam nege da oķu, birgeme çaşa ömürden (12) ahırğa dedi. «Tuvduķlarımı da ösdüre, anamça beşik cır da ayta, (13) çaşarğa süeme. Cuvuğuñ teñiñ — elde, ķalay nasıpdı kün sayın (14) alanı körgen, ala bla salamlaşhan, uşak etgen.

— (15) Canımı şahar çaşav aladı: teñ coķlağan coķ, bir birge (16) al bermey çaphanlay, taza hava coķ, ömürlük nögerge ķız izleseñ, (17) saña nasıp, ķuvanç, berirçasın tabarığın coķ.

(18) Anam izlegen calanda bir zatdı: sabiyleri ata-ananı birgesine (19) çaşasınla. Gurt tavuq okuna süymeydi balaları katından keterlerin.

* * * *

(20) Kim sorsa da, ayta turğanma saylağan ustalıgıma soquranmağanımı. (21) Al kezivde nögerlerim bla bolmağanıma kıynalğanlıqğa, (22) agronomnu işi — cer bla baylamlı. Mirzev ösdürgenden ulla (23) nasıp kayda? Mirzev bolsa, ot çağañ otsuz qalmaz, tıprıbiz (24) suvmaz, horlarsa kıynlıqlanı. Cerni taş, ağacı da — sıylı. (25) Ol kanña boyalmasın dep tileyik. Anı baylıgı kişiden ne gırcın, (26) ne ırıştı tiletmez.

(27) Toylada tepsetgen, cırda cırlathan — ol, süymeklikni gülça (28) çaqdırğan da — ol, sabiyleni oyunların qurağan da — ol, suratlav (29) çığarmada baş cerni alğan da — ol.

(30) Az zat bolmaz çaşavda: igilik, amanlıq. Taza süymeklik qutharır (31) bar kıynlıqladan. Eski cırlarızını barısında da ayıladı (32) anı kertiligi. Ol tañ alası bla terezeñden qarar. Tanzilya, (33) taşlı collada, boran sızgırğan tav töppelede, cavun cibitgen (34) sabanlada, malçı qoşlada, qanatlıları cırlarında da çaşaydı (35) süymeklik. Ansız çaşav suv amaltın quruğan terek bahçağa uşar.

— (36) Biz tiyreni çaşçıqları bla qızçıqları elni künlüm (37) canı töşge oynarğa barsaq, köz köre, töbentin kelgen qalın tuman (38) Ürdü suvnu üsünde taş köpürnü qatına cetip, suv boyununa bavurlansa, (39) Tanzilya, sen tamaşağa qalıp qaravçuñu da unutmağanma. (40) Anı bla kesime aperimlik alama dep uğay, saña aytır sözüme allay

-26-

(1) esgerivlerimden sebeplik tabama. Maña çaşavnu kıymatın ańılathan (2) süymeklikdi. Maña kıznı cuvabın saqlathan süymeklikge (3) mahtav, tüşüme kirgen taza süymeklikge mahtav, ömürden ahırğa (4) birgeme çaşarık süymeklikge mahtav. Kıral darmanla caramağan (5) süymeklikge mahtav, ertten-iñir közlerime közür oynathan süymeklikge (6) mahtav.

(7) Tanzilya, bu aytımlada cazğan har sözüm cüregimi carıladı, (8) muratım tolluğuna işeksiz etedi. Ala boş sözle tüyüldüle, canım, (9) cañı çaşavubuznu murdor taşıdıla, sıltavsuz süymeklik, (10) kızğanma maña igilikni!

(11) Atam-anam ańılağandıla Tanzilya'sız çaşavumu coqluğun. Ol (12) başhağa ketse, duniyada bolğan kıynlıqla barısı da başımdan (13) basadıla. Ol a avur

cükdü, avrutmay öltürlük azap. Tanzilya'çık, (14) süymeklik ölümge horlatmazlığına iynanıp қалайлық, salma saña (15) termilgen cüregime cara.

(16) Başhağa süymekligiñi da ayak түpge atmayma. Meni nasıbım (17) meni birgeme bolsa süeme. Analarıbızni etgen onovların eşitip, (18) duniya қуванçı üyübüzge kirgen sundum. Ne aytdıñ ol oğurlu onovğa? (19) Artha sozma sözünü!

(20) Бүгүн мен насıplıma. Sen da насıplısa. Halk da, Allah da (21) süygen cansa.

(22) Köp zamanla ozarla, alay Tanzilya bla birge oқуған cıllarım (23) ömürden ahırğa columu carıthanlay caşarla. Birle sabiyine Tanzilya (24) dep atasa, unarıқ tüyülme. Duniyada ol atnı cürütürge tiyişli (25) calanda bizni Tanzilya'dı. Calanda oldu meni nasıplı eterik, (26) calanda oldu meni atama-anama қуванч berlik, üyümü, arbazımı (27) ayça, күнча carıtırık, tereklerimi қақdırлық, cañı kitap (28) cazdırлық.

(29) Tanzilya, sen tatlı teñimi sözüne tıñılayma dep, zarlağa aldatma. (30) Kesinden igini kim süygen sunasa. Meni nasıbım tutup, seni (31) esiñe түşgen saғatımda ayğa, күнñe қара, culduzla bla uşaq (32) et. Ala aytırla kimni kim bolğanın — seni tamblañı kerti haparın. (33) Қulluғı, baylıғı bla mahtaññan adam kerek tüyüldü bizge. (34) Adamlıқ kerekdi adamğa. Bılayda men kesimi mahtağan sunma. (35) Teren sağışlı zamanlarım seni coқlathan kezivlerinde calanda (36) seni söz nögerge taphanıma da түz añıla. Şaşhan etgen sunsañ da, (37) öpkelerik tüyülme, süymeklik şaşdırgandı carlı Tavқан'ını (38) dep қoy. Seni nasıplı etalsam, duniya baylıғı — meni, duniya baylıғı — (39) ekibizni!

* * * *

(40) Boş kaka kötürüp turғанma ansı, қulluқ da caray köreme cazıvçulağa. (41) Televidenie bla radio da tıñsız etgenley turadıla (42) meni. Alada işlegenle malқar halkda menden «fahmulu» cazıvçu (43) bolmağanın bir birlerine al bermey aytadıla. Cañı povestimi

-27-

(1) bolcalsız basmaladı literatura-suratlav curnalıbız. Anı ızından (2) a gazetibiz mahtav statya çıғardı.

(3) Ma, köresiz da, bu zatnı üsünde қуванırға, sağış eterge da (4) түşedi. Asırı calған fatıvala coқlaydıla Tavқан'ını degenle (5) bolurlamı? Oyun tüyüldü ol sözle. Tavқан ayağı arı kirginçi (6) oқuna қulluғın hayırlanıp başlaғandı degenle bardıla,

teyri. (7) Alanı avazları kulağıma eşitledi uzakdan. Meni kölüme (8) ceterge süygenle köp bolğanlıqğa, uçara adam aytırık oyumla (9) canıma tieriklerin da biledile. Ala literaturada avazları mıçımay (10) coyulluqladıla. Fahmusu ne qadar say bolğan coldaşnı gıntısı (11) elge sıynmaydı. Tözerge tüşedi, carsıvğa, kesamat söznü mıçımay (12) qolğa alıvğa da tüşerikdi. Literatura bla, iskusstvo bla bet (13) eterge caramaydı. Kitaplanı bir biri ızlarından quydurup, suratlav (14) söznü mağanasın anı bla öñçelerge küreşedile. Cañı işimde (15) da eşiteme anı köpleden. Ol sözle bla kesi kesibizni sökgenibizni (16) añılaybız. Qolubuz, ayağıbız qışadı.

(17) Meni bu oyumumu okuruqla bolurla, bilmeyme sözüm qalayğa (18) ceterigin. Men bilgen: «cazıvçulanı» közlerine şinci bolup çançılıqma. (19) Mahtañçaqğa da çıqarıla atımı. Ala «narodniyleni» (20) coqlarık sözledile.

(21) Fahmululanı kötürsem, millet literaturabızğa aman bolluq (22) tüyüldü. Fahmusuzla va başların qabırğağa ursunla, boran kesin (23) qayağa urğança. Allayanı literaturadan soqurandırmazlıqıbızni (24) da bileme. Körmeymisiz, ol «narodniyni» har cañı kitabı (25) çıqğanı sayın, sözün-başın türlendirip tehiregenin. Televideniyağa (26) çıqğan saqatında va, it çibin qaplan acir kibik, örge-örge (27) sekirip söleşgenin.

(28) Köp ayta bolurma, alay har sözümü ızı qalsa süeme. Ol zamanda (29) süymeklik nasıp bergença, kögüm çuvaq bolur, igilikni murdorunda (30) amanlıq tuvmaz.

* * * *

(31) Qadarım, meni arı-beri sıza kelip, bu işni tiyişli kördü (32) ese, meni sözümü eterge kimni da ne erkinliği bardı?! Nasıpha, bilimleri, (33) fahmuları, aqılları bolğanla allay uçara silkinivden (34) keñdedile. Cel qaysı canına ursa, ol canına can athanla başhaladıla. (35) Allah ol halğa köllendirip carathandı ol qavumnu. Sora (36) tözerge kerekbiz, demleşip küreşmey. Süygenleribizni betlerin, (37) cüreklerin cıltırğa qoldan kele ese, qıvanıp qalayıq.

(38) Süygenleribiz çaşğan arbazlanı kün, ay carıthanlarına da (39) qıvanayıq, üylerinde beşik tehiretgen kelinni qıvançın körüp (40) qıvanayıq. Allayla salğan çaşav col, sora köpür adamlğa ömürge (41) qulluq eterikdile, tutuqlu qanatları bizni ahşı umutlaribızğa (42) uçurluqdula.

(1) Duniyağa köz açdırğan kışa zamannı içinde sınığan kezivlerimiz (2) da boldula. Ol zatha men eterik bardı dep bilmeyme. Küysüzlükge (3) horlatıp, homuh bolurğa va caramaz. Ogurluluk horlamay (4) amalı çokdu çaşavda. Alay bolmasa, kölsüzlük kimni da ırbinña (5) tıymay madarı çokdu. Küysüzlük kanatların kerginçi, adam (6) uluğa nasıp keltirgen süymeklik çaşavnu tolusunlay qolğa alır.

(7) Tanzilya, keçe-kün da seni avanañda turama. «Korkma, süymeklikden (8) ülüşsüz tüyülse, — deydi maña ahşı muratım. — Erttenlikde (9) tavlağa kün tiygen çakğa kara da, ol kün tayaqla cüregini (10) cılıtır, Tanzilya da qatında süymeklik cırmı maqamın eşitdire. (11) Qalay qıvançlıdı ol çaşav! Cüregini açtırık işlege (12) da tüberikse. Alay ala ceni uğay, haramlıqnı qolğa alğanlanı (13) açtırıqdıla».

(14) Bıllay kezivde meni sağışlarım uzak colovçulukğa eltdile. (15) Anda eski curtubuzda — mamır çaşav! Kök — çuvaq, caylıqla — (16) maldan tolu, tavla eteginde — sabanla, terekle ariv çağıp. Dağıda (17) artdarakda men körgeñ: çaşla — çalgıda, kızla — dırında. Alanı (18) cırları, Üzlüynü va qobuz tavuşu — tav töppelede eşitle. Uzak (19) colovçula minñen atların bir avuqğa tohtatıp, ol seyirlik çaşav (20) küyge uçunup tıñılaydıla.

(21) Innam, Sozay kız Abıdat, har zamanda teñlerin hapaqlarına (22) tıñılatırğa süygeñ adam, meni kelgenime asırı qıvanñandan, (23) toyda tüz tepsevnü kızdırğan sunar ediñ, anı keñ arbazda meni (24) allıma aytıp kelgeñin körseñ:

— (25) Cüregimi kün tamırı, çaşavumu çaşavuna carıqlıq qoşan (26) köz carıqım, qaydan çıqdıñ? Bütün saqlamağan qıvançım!

— (27) Inna, saña asırı tansıqdan bugünñü işimi tamblağa qoyup (28) kelgeñme.

— (29) Atañ da allay halal candı. Maña tansıq bolğanlay, qoy (30) sürüvün nögerlerine amanat etip, keçdi-erttedi demey, caylıqdan (31) üyge kelivçüdü. Bir tashabızını da aytayım bılayda. Atañ çaş zamanında (32) oquna mal urlarğa da oç edi. Algın baylanı malların (33) sürüp, Tav artına ötdürüp turğandı, artı va — kolhoz malları. (34) Bayla anı ızın tapmağanlıqğa, kolhoz bek terk qolğa etdi anı. (35) Cigitligine el suqlanñan çaşıma üç cıl tutmaqlıq sınatdıla. (36) Ol andan qaythınçı, çaşav kıyınlıq sınatıp, üç cılını cer (37) bla uşaq etip turdum.

(38) Allah'ha miñ kere şukur, alğınñı işine tohtap, kolhoz qoylanı (39) bek igi aynıtıp çaşaydı, tölünü da birda andan köp kişi da (40) almaydı kolhozda. Ol tutmaqlıq

sınağanı çırmaydı ansı, ullu (41) orden allık kişidi atağız. Balam, appağız a cañı cerden kelgen (42) zamanında oğuna cırları bla kızlanı cüreklerine süymeklik (43) avruv salıvçu edi.

— (44) Inna, saña va cır etgenmi edi?

-29-

— (1) Anı va sorğan iş da etme. Inna çaçına-başına, cıyrık (2) çağasına uzalıp, tizginin cıyargı küreşdi. Betini cıyırılğanları (3) ketip, nür cayıldı arıksuv uvurtlarına. «Elimi, alamnı kün, (4) ay sıfatlı kıızı Abidat», — dep, cırlap başlasa, tavda kiyikle da (5) tohtap tıñılağandıla aña. Ket, ey caş, aytmazlığımı aytdırdıñ. (6) Sen ariv balaçığım, süymeklik keçe-gün da arbazın carıtıp turğan (7) üyde tuvgansa. Süymeklik seni arbazıñı, üyüñü da keçe-kün (8) da duniyanı carıthança carıthanlay tursun, cürügen collarıñı da.

(9) Sabıyligimi arıthan collada aylanıp, arbazıbızın bereketligin (10) körüp, innamı meni beşikge bölegen qollarını cıvırları (11) kökge uçurğanların cañıdan sezip, duniya zavukluk sinadım. Körgen, (12) sınağan zatlarım — barısı da çaşavumu carıq etgen ömürde (13) unutulmazlık kuvañım.

* * * *

(14) Caş zamanım (sabıyligim dep oğuna aytayım) esime tüşse, kesi (15) kesimden uyalama. Teñlerimi, artıgırağda kızlanı qatlarına (16) barsam, uşaqğa qoşulurğa bazınmay, öre süelgenley, har kimni (17) haparına tıñılap (alanı mağanaların da hazna añılamay), har (18) kim da meni bolumsuzluğumu añılağan sunup, aytır sözüm avuzumdan (19) çıkmay, bedişlikge qalğan sağıtlarım köp edile. Tanzilya (20) va meni qarıvsuzluğuma içinden külgen sunama. Azret edi maña (21) es tapdırırğa küreşgen: «Sen başı teren ağıldan tolğan atanı (22) çaşısa. Har sözün bizni kuvandırılığın bilip qoy. Ol Ahmat'ın (23) köremise, teñlerini arasında aytır sözüne üyde hazırlanıp kelgenin (24) aythandı bir col. Küzgünü allına süelip, boyunun alğa sozup, (25) qolların arı bla beri atıp, ma alay üyrenedi usta söyleşirge. Anı (26) ol halı adabiyat derslede oğuna açık eslenedi. Es burçu anı ol halına. (27) Usta söz çaşavnu carıq etedi. Sen qarap turçu, men Tanzilya'ğa (28) qalay usta laqırda eterikme...»

(29) Azret'ni aqıl üyretgenine ırızı boldum. Alay Tanzilya'nı sağıñnanlay, (30) ol çaşağan arbazğa, cürügen collağa baş urup çaşağan (31) canım cansızlıqın sinadı.

Bayam, kızğa kerti süymekligim (32) olsağatda belgili boldu kesime. Erttenlikde cuğudan uyanıp, (33) közlerimi açhanım sayın, tañ carıǵından alğa Tanzilya'nı sıfatın (34) körüvçü boldum. Tañña etgen algışımı Tanzilya'nı anasına (35) etgen algışım horlay başladı.

(36) Nek qolğa etdi meni bu seyirlik sezim? Birde ol kıynlık (37) menden kökge uçan çapıraçça keterigin küsedim, canıma tınçlık (38) izlep. Cay çillede qış kelip, meni camıçı tübüne cıyıp, sabırlıq (39) al, caş canıña desin, es tapdırsın. Oquvğa köl sal, ata-anañı, (40) ustazlarıñı süy, qızñı arıvluğuna baş urur zamanıñ (41) kellikdi tambla desin. Ol zatnı qışdan kesim tileyme.

(42) Qış ketse, cay kelir, saña qızlanı saylatırık cay. Ol zamanda (43) quvanırca caşavnu arıvluğuna, nasıp ol kün tuvğan kibik saña.

-30-

(1) Ol kün betimi nasıp sılağan sundum. Bir bek erkeletdi ol meni, (2) sabiy zamanımda innam, anam erkeletivçüleriça. Alıqa üsümden (3) sabiyliğim ketmegen da sundum. Ataları, anaları savla ol quvançdan (4) kerı bolmağanların eşite turğanma.

(5) Men nasıplıma!

(6) Atam, anam, sora süymeklikdi meni nasıplı etgen. Cır maqamı (7) da alağa qoşulsa va, sorğan da etme cüregimde bolğan quvançnı. (8) Ala caşavğa qanat bergen, cansızğa can salğan tarqaymazlık (9) küçdüle, hapaqlağa, közbavağa boy salmazlık süymeklikni erkeletirik, (10) igileni betlerin hıçıvun sılarık küç.

* * * *

(11) Tüşüñde körgen hıçıvun zatlarıña bla esgerivleriñe iynanıp (12) caşamaqlıq, ölgenni sav eterge küreşgenden başha tüyüldü. (13) Tüşümü bla esgerivlerimi kezivünde sınağan quvançımı çotha (14) almağanlığımdı bılayda aythan oyumum. Süymeklikni üsünde birevge (15) erişmeklik bek aqılsızlıqdı, cilavluk caşav — ay neda (16) kün kara bulutha taşayıp, ömürde da andan çıkmayturluk hal (17) sınathan kıynlık bla teñleşdirivge bolluqdu anı, duniyanı (18) qolğa etgen qarañılık bla. Qalay qutulayık ol kıynlıqdan? (19) Taza, közbavsuz, ömürlük süymeklikdi andan qutharlık. Duniyanı (20) carıtırık, caşav teregibizni çaqdırılık, sabanıbnı, (21) gülübüznü çaqdırılık süymeklik.

(22) Seni saylavuñ saña kölsüzlüğün körgüzdü ese, aynı, künnü (23) carığı saña bir zamanda da bermezle cılvıların. Caznı çaşıl (24) talası, qanatlını carıq cırları da — boş ol zamanda.

(25) Allay zatları kimden da igi añılağan Tanzilya nek küydüredi (26) birde cüregimi? Tünene tañ carığı bla erişgen sözlerin aytıp, (27) bugün a kırdığımı qıv etdi, közüme qarap, Azret'ni ilmuğa köl (28) salğanın mahtap.

(29) Bolsun ne igi da, ne mahtavlu da Azret. Süymeklik qol taş tüyüldü (30) birde arı, birde beri sıza aylanırğa. Nege kerek edi Tanzilya'ğa (31) ol iş — Azret'ni ayamay mahtap, sora ol kesine cazğan pismonu (32) qoluma tutdurup, oqu dep qısırğa. Sense ayım, küñüm derik (33) sunup, çaşap keleme, süymeklik otuna kömülüp. Qızda ol aqıl (34) çok. Bir kün körmey qalsam, Tanzilya, saña tansıq bolup, cumuşaq (35) şintigim taşdan da qatı bolup olturama. Telefon bla söyleşmey, (36) külgen tavuşu şibilya butağı bolup eşitilgen çaqda da avazını (37) hiçıvunluğı süymeklik sıılır etgen başıma tavrıllık bere (38) çaşayma.

(39) «...Bileme, cılatırıkça meni, küydürlükse, qıv eterikse, — (40) dep cazadı Azret. — Men ters tüyülme, qadarını cavla, — derikse (41) ahırında.

(42) Añılap turama cañılğanını. Tınçaymam, seni art qıvançıñdan (43) soqurandırqıncı. Köp zamanını cüregimi tereninde saqlanñan

-31-

(1) sözlerimi aytama saña. Cüregime ırrahatlıq berirmi bu (2) teliligim?

(3) Arivum, qıyınlıqnı kötüralmay, qara kesev bolğan cüregimi (4) qıvandır. Uçenıynı kolhozçuğa alışma. Seni arıvluğuna, (5) subaylığına suqlana çaşayma, seni arbazımda toyda meni bla tepser (6) küñünü saqlay. Alay bolğandan arısında va ne qıyınlıq, (7) ne carsıvu da, termilivnü avur cüğü da, zarları bizge tecegen qıyınlıqları (8) da menden kerı keterikdile. Atam ieri kerekleri altın, (9) kümüş bla sıırılğan atha minerikdi, anam omaq, cumuşaq tahtağa (10) olturluqdu. Arbazımda erttegili halk cırla cırlanırıkdıla, (11) çaşlıqımız a culduzladan da carıq bolup. Esiñdemidi şkolde (12) İshaq'ğa aytıvçu sözleriñ: «Gülde — şinci butaq».

(13) Ol sözleni esibizge tüşürgenim üçün ayıp etme. Ekibizni süymeklik (14) gülübüzde da şinci butaqla meni cuqusuz etgendile. Seni (15) atını aythan sağıatımda atam ösdürgen terekle, anam ösdürgen gülle (16) bütünde arıv çağadıla, köz köre, qolğa alğan işimde kölsüzlük (17) etmezge boluşadıla. Ilmu işime bıçgen bağañ

öhtemlik, cañı tañ (18) carığın da beredi maña, keçegide kün çuvaķ tiygenin da sanaydı. (19) Seni maña coralağan közlerim bütünda carıķ kördüle. Saña etgen (20) cırlarımı endi köple arasında cırlayma.

(21) Ol carıķlıgımı karañı etmeziñi tileyme».

(22) Azret’ni pismosun oqup, aqılımda bolmağan zatha tübedim. (23) Ol allay oyundu, köple añılamazça — kıyın çot. Al sözlerinde — (24) kölsüzlüknü azabı. Bayam, kız caşha «süymekligibizni tutuçsuzluķğa (25) sala» dep, ahır sözün aythan bolur.

(26) Azret’ni pismosun maña oqurğa bergenin a añılamadım. (27) İçimden ayıp oquna edim Tanzilya’ğa. Anımı hılıkka etdi, oğese (28) menimi? Adamlıķnı kaçına katılmayık. Ol ne köp oyunla körgüztse (29) da, kesinden tüñültallık tüyüldü. Meni bek süygen caşav (30) cııımdı Tanzilya.

(31) Aşhamda arbazıma karañı cata başlağan zamanda, Tanzilya (32) arbazımda körünse, tañ carıķı kesin tanıadı. Üyde da cıraķ (33) kerekli bolmayma. Palah bolğan cerde nasıp bolğanın da kördük, (34) amanlık bla igilik da birge aylanñanların sınağık. Süymeklik (35) bergin nasıpha cetgen a coķ duniyada. Ol birgeñe bolsa, caşavnu (36) tatlı etgen da — ol, alğa tavkel qarathan da — ol, ertten sayın (37) igilikni avazın eşitdirgen da — ol, toyda tepsetgen da — ol, kırdıgıñı, (38) bahçañı çaķdırlık da — ol, bar palahlanı horlarıķ da — ol, caz (39) carığın carıķ etgen da — ol.

(40) Alay terslik tözümnü horlasa, caşavnu açıvun esiñe tüşür. (41) Bolsada ne türlü kıyınlıkda da süymeklikni betin tırnama. Ol (42) carsıv bolup kirir cürekge. Bu oyumnu üsünde sözüñe tabılmasañ, (43) ölgenñe sana kesiñi. Süygen kıızıñı közlerinde süymeklik (44) culduz canmasa, işiñ kak bolğanın añılada qoy. Süymeklikni

-32-

(1) küçü teñizni terenliğin unutdurğanın a tolu añılağanma (2) men.

(3) Meni bu tizginlerimi oquruķ adamğa tilerigim:

(4) Ananı sütü bla, tabiyğatnı küçü bla berilmegen fahmunu kişi (5) tilep alalmaydı. Cürekni gül duniyası — caşavum. Süymeklik cürek (6) avrulum. Alay kölsüzlük karañı kör bolğanına va başhanı (7) uğay, kesimi da iynandırılmayma.

(8) Tanzilya’nı atın sağıññan sağıatımda kulağıma ariv cırnı (9) maķamı eşitiledi, adamlğa igilikni izlerge köllendiredi ol at (10) meni. Ansız iñirlikni avanası

ömürlük columu karañı etip, duniya (11) carıklığın izletir edi. Koy sürüvüme canlı çaphança, sav (12) adamğa kabır kazğança bolur edim, kaydağımı, ne etgenimi da (13) añılamay, ömürde bir can sınağan palahnı sınar edim.

(14) Bir zamanda Tanzilya bolğan otovğa kirdim, oruvsuz-soruvuz. (15) Eşikni kesim açdım. Közlerim bla karamadım üynü için. Anda va (16) bir can da çok. Çıkdım arbazğa. Oy, sıylı Allah, men kimge ne (17) hata etgenme? Anı bir añılat maña?

(18) «Közleriñi aç, kayda bolğanıñı, ne aylanñanıñı añıla» — (19) ol belgisiz avaz bir kesek akıl berdi maña. Teli sağışlarım arı-beri (20) sozğanların añıladım.

* * * *

(21) Esimde bolmağan colovçulukğa atlanırğa tüşdü. Mingi tav (22) tiyresine barıp, bir kavum kün solur akılda edim. Kulluknu (23) hayırından türlendirirge tüşdü muratnı. Şimal Kavkaz'da meniça (24) işlegenleni — kitap basmalanı baş redaktorlarını — cıylıvları (25) bollukdu Terk başında. Barmayma derge oñ çok. Anda üç kün (26) tururğa tüşerikdi. Colğa atlanırdan eki gün alğa, divanda tayanıp, (27) kalkıp kaldım. Tohtamay tüş körgenleymı turasa demegiz. (28) Caşavda har kün, har sağat sayın köre, tübey turğan zatların tüşünde (29) kuvandıra, kıynılık da sinata turğanları belgilidile (30) canı bolğan adamğa. Bu col a tüşüm talığı salıp, köz açdırmay (31) iyledi.

(32) Uyanñanımlay, adamlardan eşite turğan haparımı kertiligine (33) çırtıda işekli bolmay, patçahla cayavlay cürüvçü cerge mıçımay (34) taşaydım. Tüşümü anda aytdım. Maña tñılağanña bek tiledim, (35) düşümde körgenlerimi menden keri et, igige corala dep.

(36) Tilegime cuvap çok. Eşitmedim birda-birda bir avaz. Boş hapar (37) bolur aythanları. Başım sağışlıdı: duniya birde kapp-karañı (38) körünedi, birde közlerimi bek ullu açarğa küreşeme. Ol zamanda da (39) ketmeydile kara avanala.

(40) Kimle kayrı eltgenlerin bilmeyme, Tanzilya'nı eki at cegilgen (41) bir seyirlik faeton bla alıp baradıla, başında aq cavluğu da (42) celde kanat tavuş ete. Andan sora közüme cuq körünmeydi.

* * * *

(1)Azret, kışnı boranı cetgença, öşün uruş eterge kelgença, suhu (2) kirdi eşikden. Anda çaşav tavkellik eslenmeydi. Adamlık ilişanda (3) az. Tüyüşürge-çağalaşırğa kelgen sundum. Bek omaqdı: (4) üsünde — qap-qara kostumu, çımmaq-aq kölegi, ariv qara çurukları, (5) qalın çaçı artha sıydam taralıp. Bir seyirlik qara közlüğü (6) da bar. Ol adetin a birinçi kere köreme. Har nesi da — kesini toyuna (7) tıñılı hazırlanıp çıqğan çaşda bolğan tizginlik.

(8) Anı ol tizginligi bla kesin cürütgen halı va birge kelişmeydile. (9) Ol eşikden kirgen cerde igi kesek süeldi da, andan sora salamlaşdı (10) meni bla. Az ışarıp, aq tişlerin açdı, erinleri kesleri (11) kesleri bla salamlaşhan sundum, ala tömmeginden ayırılğan gurgun (12) quyruğuça qaltıradıla.

(13) Men a stolumu qatında öre süelgenley turama. Ne aytırığın (14) saqlayma. Sav kel, alayğa-bılayğa oltur dep da aytmağanma alıqa. (15) Qol uzatdı ol maña. Salamlaşdım. Şkolda cürüvçü atın, Cora (16) dep, aytırğa azdan qaldım.

— (17) Teyri, pisatelçik, bu barıvdan barsaq, bir biribizni atın (18) oquna unuturuqbuz. Bir kokabaşnı hatasından bir birden ayırılıp (19) qalayıqmı endi? Elge barsam, atam-anam seni haparıñnı suramay (20) qoymaydıla, men a kerti hapar aytalmayma.

— (21) Kimdi ters?

— (22) Sen da, men da.

— (23) Tüz aytasa, Azret.

— (24) Kokabaş Tanzilya bizni cav etgendi.

— (25) Tanzilya'nı namısı bla oynama.

(26) Ol tıñıladı. Başın arı-beri burdu. Tıñısızlığı eslendi, (27) meni bla sözün sabır etdi. Anı gumhotun körmez üçün, tışına çıqarğa (28) hazırlandım. Bılayda men bir qucur işni qolğa alğan (29) sunmağız. Azret maña ne murat bla kelgenin añılamay, igi da sağışlı (30) boldum. Kesimi qolğa alırğa küreşeme. Adam ne aqıllı, (31) bilimli bolsa da, köp zatnı qolğa alırğa bazınmaydı. Busağatda (32) da kesi kesime onov etalmayma. Coqdu allay qarıv, bayam, ozdurğanma (33) aqılımda bolğan işni, başımda bolğan davurnu tohtatılmayma. «Ne (34) kesini otha atasa, neda har atlamıñdan palahha tübegen (35) sunup, etme allayla! Azret saña hıçıvun hapar aytıp başlağanın (36) añılağan bolursa. «Kokabaş» degenigiz?! Kim kokabaş bolğanın (37) körgüztürme ekigizge da. Boş oynaysız namısım bla! Tanzilya».

— (38) Meni boş koşasa uçenyge. Ekigiz da — uçenyyle. Men a — (39) kolhozçu.

— (40) Söznü küçüne senden kem iynanmayma, mahtanma».

— (41) Qarayma da, küçden işlene turğan üyüme ot salırğa aylanasa. (42) Aqılımda bolmağan fatıvalanı tuvrağa çığartırğa küreşese, (43) Tanzilya! Sen meni bırnak etip tohtasañ, duniyada bir kün da

-34-

(1) çaşarık tüyülme. Sanama meni ozğan künñe. Meni süymekligim (2) seni açta ese, saña aythan cürek sözüm maña cavluq ete ese, allıña (3) tobuqlanıp keçginlik tileyim, çırttanda avur körmey, sense (4) meni qadarımdan quvandırılıq. Süymeklikni cügün kötürürge (5) oñ berlik da sense. Tileyme, sen qayğılı tüyülme men.

— (6) Süymeklik otunda küy, sen qayğılı tüyülme men.

— (7) Bu kün kelligin bilip çaşğanma, zamanlanı cansız aşıra. (8) Seni körgenim sayın, quvançım cerden kökge cetgen cındısın (9) üzdüñ. Alay meni ahşı umutlarım duniyalıqnı ekili körgen bedişlikni (10) ayak tüpge ururla. Keç uçhara sözleni aytırğa bazınñan (11) teli Tavqan'ını! Duniyanı birde carıq, birde qarañı etgen süymeklikni (12) qanlım da sınamasın. Bu aythanlarımı barısı da kerti bolğanlarına (13) iynanıp kıçırama, avazımı bitev duniyağa eşitdirip.

— (14) Qalay murdarlıqdı süymeklikni quvançı carsıvğa, (15) cilavğa tayansa. Sağış et, pisatelçik.

— (16) Bılayda Azret'ni sözleri bla söleşese. Añılağanma ekigizni (17) da kimle bolğanıgızını.

— (18) Azret'ni menden oñluğa sanasañ da, coqdu davum.

(19) Tanzilya bla uşağım kertidi, anı da, meni da kim bolğanıbızni (20) açıklğan. Azret Tanzilya'ını üsünden uçhara sözleni ayta başlağanında, (21) kıdırdım meni Tanzilya'ğa eltivçü collanı, sarnay, (22) birde anı mudahlıgım horlay. Süymeklik sarnathan çaşha ayıp (23) etmegiz. Kesimi aldayalmayma, kerti söznü kişi ilişanña salalmaz, (24) ahşı umutum da — tav başında. Qalay zavuqdu çaşav. Ol busağatda (25) özen tumandan qutulğan künñü carıgına uşadı. Azret'ni hayırından (26) nasıbım allıma kelgen sundum.

(27) Ol Tanzilya'ını üsünde etgen muratından artha taysa, bir ullu kelişmevlük (28) anı qolğa alğanına da işeksiz boldum.

* * * *

(29) Azret süymekligi taza çaşav çırağı bolğanına tolu iynana (30) kelip, endi aña colu aytıp tavusmazça tik bolğanın ańılap tohtağanına (31) seyir etdim... Uğay, ol meni serlendire turadı. Bu işni (32) üsünde ne қара күч da kesine boy saldırlıǵın ańılap turǵanlay, (33) қар, buz cavdururǵa күreşedi üsüme. «Қуванır arıǵan cüregim», — (34) dep a men.

— (35) Tavқан, көз-қаş bermeyse қонаǵıña. Men da tözeme, şuyohum, (36) men aña қонақ bolmaǵanımnı ańılap dep. Ne bek қаş tүйseñ da, (37) çibinlerik sunma. Tanzilya va, bileme, saña da, maña da kaka kötüredi. (38) Ters boladı. Maña түбese — seni, saña түбese, meni sögedi. Ol (39) murdarlıqdı. Қатın, қыз da tabılırla bizge, bir birge көl аşavnu (40) da unutup қалайқ.

(41) Cañı kitabıña қувандım. Saña da algış eteyim, satıp алған (42) kitabıma da қол saldırayım dep kelgenme. Ariv атаǵansa kitabıña:

-35-

(1) «Süymeklik — çaşlıқnı bayraǵı». Iзі қалın bolsun, (2) fahmulu şuyohum.

(3) Bizni klassda literaturanı seniça süygen çok edi. Bu қуванçlı (4) colnu sabıyley sınaǵansa, barıbıznı da қувандıra çaşa.

* * * *

(5) Andan sora bölek күn ozdu aradan. Tanzilya’ǵa telefon bla söleşdim (6) көp kere. Cuvap çok. İzley bardım işlegen, çaşaǵan cerlerine. (7) Tapdırmadı kesin. Ol a Nalçık’de Қaysın атlı oramdan қutulup, (8) eki col ayırılған cerde demeñili çıpıñña tayanıp, eki colnu (9) қaysısına түşerigin bilmey, armav bolup süelgenin eşitdim. Men (10) olsaǵat оқuna pismo cazarǵa bazındım:

(11) «Tanzilya Muhtarovna, atıñ carlı canıma қуванç bere saқlarıқma (12) kerti sözüñü. Saǵış et. Bil, senden cüregim ömürde da (13) suvmaz. Eliyanı dev күçü da öçültalmaz süymeklikni çıraǵın... (14) Ariv atıñ — tañ carıǵı. Sensiz çaşavum bolлуқdu cansız. Tañ (15) entta atarına iynanama. Colnu түзün, ömürlüǵün sayla. Süymeklik (16) sözüm — saña amanat».

4. ÇEVİRİ

AŞK SÖZÜM SANA EMANET

-1-

(1) Yazdığım şeyin senin kim olduğunu (2) halka karşı açık etmemesinin imkânı yoktur. Evet, olsun (3) ben ele aldığım işin dışında kalmayı (4) sevmiyorum. Beğendin mi beğenmedin mi, (5) yüzüme karşı, söyle düşünceni. Sen övüp başkaları övmese, yüreğim (6) o zaman sıkıntı çekecek. Sanat eserinde titizlik, değer biçmeye (7) kabiliyetleri, bilgileri yeterli olan kişileri arama isteğimdir. (8) Hikâyenin başkahramanlarından biri olan Kaliyar oğlu Azret'in (halkın (9) koyduğu soyaddır o) kim olduğunu açıklayabilirsem, şanslıyım.

(10) Tanzilya ile Tavkan'ın birçok iyiliğini arzuyla takip etmiş (11) doğruluğun yolunu yaşam kaidelerine dâhil eden insanlara, aşkın (12) hayatın temeli olduğuna bizi inandıran delikanlı ile kızın (13) vasıflarını açıklayabilirsem, sevineceğim.

(14) Böyle insanların kim olduklarını betimlemek azgın sudan (15) yüzüp geçmekten (daha) kolay değildir. Özellikle suyun gittiği taraftan (16) yukarıya yönelsen, hiç kıskanmam, isteğine ulaşabilsen. Ağlama, ağlayarak (17) selden kurtulamazsın.

(18) Söz hakkı tanımayanların sanat eserimde adlarını söylediğim zaman, (19) “sizin gibi pek çoğunun (hakettiği) karşılığı verdim” deme fikrini aklımdan (20) çıkarmıyorum. Kendi aklını beğenerek, başını göğe erdirip (21) yaşıyor benim bir “dostum”. Siz boş konuşuyorsunuz dediği olur. Öyle (22) söyleyerek, kendisinin kim olduğunu anlayıp, eyerlenmiş ata binip, düz yola çıkıp (23) gidecek ise...

(24) Biliyorum, Kaliyar oğlu öfkeli. Beraber büyüdüğü dostlarına (25) bile hainlik yapmaya hazırdır. Burada artık söz söylemiyorum. Çocukluğundan (26) tanıyorum. Derslerde, en çok da Malkar edebiyatı (27) derslerinde, öğretmen onun bilgisinden ziyade, benim bilgime daha iyi puan (28) verdiğinde, sınıf ortamından kaç da git! Söylediği söz senin sözünü değil, (29) öğretmenin sözünü bile yaralıyor. Öğretmenler, anne-babalar bizim sınıfın (30) sakinliğini, okumaya gönül vermesini, vallahi, dostluğumuzu dağ (31) gülünün çok güzel çiçek açtığı zaman ile karşılaştırıyorlar, Kaliyar oğlunu (32) ise güller arasında büyüyen diken dalı sayıyorlar.

—Aycayak Hamzatov'na, Tavkan'ı göğe çıkartıp, beni ise yere (33) vurma halini ne zaman bırakacaksın? — deyip sinirlendi Kaliyar oğlu, (34) öğretmene.

(1) Öğretmen ise, ona söyleyecek söz bulamıyor, sandalyesine oturup, sınıf defterinin (2) sayfalarını öte-beri çevirip sayıyor, kendi sakinliğini (3) koruyor.

(4) “Bu neden kendisini benimle karşılaştırıyor, eninde sonunda — dedim kendi (5) kendime ?! Onun babası — çiftliğin başkanı, benim babam ise — çoban. (6) Ağıl yöneticisi bile değil. Kahyanın oğlunun çobanın oğlundan (7) daha üstün olması gerekir tahsilde. Kız seçtiğinde de — öyle. O (8) düşüncüyü ilk önce Azret’in aklına babası koymuş.

(9) O türlü basit düşünceler bizim aramızda anlaşmazlıklar doğurdu. (10) Hikâyeyi yazarken kimseye taraf olmadım, herkes (11) olduğu gibi döküldü kağıda. Azret — övünmeyi seven, bu eseri (12) ele alan Tavkan’a — sakın, kibirlenmemeyle övünen genç. (13) Kınamayın, toplumda geçerli olan sözleri tekrarlıyorum burada. Ona (14) ahlakına uymayan sözü söyleyip hiç oynama.

—(15)Tavkan, senin Tanzilya’nın peşinden koşup durduğunu işittim, (16) dikkatli ol, gençler çok çabuk pişman ettirirler ele aldığın işinden, (17) — dedi bir kez Azret, yolumdan alıkoyup.

— Benim kim olduğumu (18) biliyor musun?

—(19) Biliyorum, Kaliyar oğlu Azret’sin.

—(20) Ondan başka bir şey bilmiyor musun? — diyerek o yanı başıma (21) gelip durdu. Ağzından kötü bir tütün kokusu geldi.

(22) Böyle baktığında, gözün doymaz görünüşünden. Kaprisine (23) Nalçık şehri dar geliyor. Benim ilmî-araştırma enstitüsünde çalıştığımı (24) biliyor musun? Azret gelişiminden daha yukarıya yükseldi, belli. Kırmızı (25) gömleğinin uygun olarak taktığı kırmızı kravatını bağladığı yere iki-üç (26) kere dokundu uzun beyaz parmaklarıyla. Sonra o parmaklarıyla kalın (27) simsiyah saçını da taradı. Yara izi yaptığı burnunu iki-üç kez (28) çekti bir dakika içerisinde. Okulda da öyle oluyor idi. Onun o (29) halini ilk önce Tanzilya’nın fark ettiğini de unutmadım.

(30) “Azret, burnunu yara ediyorsun”, — demişti bir kez kız. Şimdiki (31) aklıma boyun eğsem, kız, belli, Azret’e göz yumuyor olurdu. Bu (32) sefer olmasa, dikkat etmemiştim Azret’in gözlerine. Büyük siyah gözler. Böyle (33) nedense onların göz yaşlarının akıp durduğunu zannettim, nemlenmişlerdi. Okulda (34) Tanzilya ile

aynı sırada oturduğum için, içinden geçenleri bilmememe rağmen (35) aşk türkülerinin makamlarını mırıldanışını da unutmadım. (36) Şiirler yazdığı da hafızamdadır.

(37) *Evimizin önünde yalçın kayalar,*

(38) *Orada güvercinler saklanabilirler.*

(39) *Aşk kanına girdi isem de,*

(40) *Maniler topraktan çıkabilirler.*

(41) Böyle mısralara uzaktan göz atmış olmasam da, gönül koyup bir (42) kere bile okumadım. Zayıflığım Tanzilya'nın gücüne gider üzer diye (43) korkarak. O bu mısralara dikkatini verdiğinde de kendimi dünyada çok şanslı, çok mutlu (44) sanırdım, bana aşk şarkısı yazdığına emin olur, (45) ağaçların, güllerin, tarlaların bile benim için açtığını, bülbüllerin de benim için

-3-

(1) şarkı söylediğini sanarak. Tanzilya okulda Azret'e göz attığını sezerek (2) yaşadım. Onun yanına gidip, güldüğünden daha da mutlu (3) gülse, güzeller güzeli oluyordu. O anda onun yüreğinin güzelliğini (4) benden başka kimse fark etmemiştir. O şeyleri fark etmesi için, Tanzilya'nın (5) parlayan gözlerinin güldüğünü, konuşmasının yüreğine bir başka hayat (6) verdiğini anlamam gerekiyordu.

(7) Bugün ona her rastladığımda iç çekiyorum, hiç kimsede olmayan (8) uzun bal renkli örgülü Tanzilya, sensiz hayat yoktur bana (9) diye bağılıyor hiç kimsenin sesini işitmediği yüreğim. Fakat ondan gelen (10) sıcaklığı da hissetmiyorum. “Tavkan, babam ölmesin (yemin ederim), seni öz kardeşim (11) sayıyorum, — dediğini çok kez işittim. Böyle bir kıza gerçek (12) sözünü ne deyip anlatacaksın? Tanzilya'ya şiir yazıp, onu gizlice (13) okuyarak, kendimi teskin ederek yaşıyorum.

(14) *Yüksekte — dağlar, gümrak ormanlar;*

(15) *Çevremiz — dağ boğazı.*

(16) *Sen, güzelim, (uzaklaşıp) gidiyorsan,*

(17) *Ruhunu bana bırakıp git.*

(18) *Nefesim gökte bulut oluyor;*

(19) *Ah, içim kara yanmaktan,*

(20) *İki gözümü kırpmadan bakıyorum,*

(21) *Yüreğim dopdolu sevdiğinden.*

—(22) Delikanlı, Tanzilya benimdir, onun adını unut, — dedi Azret, sokakta (23) benimle çok fazla dikilmesine utandı mı, oradan hızlıca giderken (24) acele ettiğini fark ettim. — Yazdıklarını da okuyup okuyup duruyorum. (25) Gazeteler, dergiler de elimizdedirler. Kendini öne koymaya (26) çabanı bırakmasan da yazdığın şeylerin üstünde (27) gerçek söz söylemek de elimizden gelecektir. O zaman çarıkların (28) ilmikleri çok çabuk sökülürler!

—(29) Çarıkları çoban babam da giymedi.

—(30) İnsanlık mertebene değer biçmiş olmamdır.

—(31) Benim soyum, ikinci derecede soylu sülalelerin orta seviyede yaşamış bir (32) soydur.

—(33) Onu anladım, akıllı yazar. Özdenler övündüğü zaman (34) nerede olduğunu unutma, dilini kaptırma.

—(35) Azret, beni tanımayan adam değilsin, ne övünmeye kaldın?!

(36) Ondan sonra Azret ağzından söz çıkarmadı, gitti.

(37) *Sen benim yüreğimden gitmiyorsun,*

(38) *O bütün ateşi sana vermiş.*

(39) *Kader beni mutlu etmeyerek*

(40) *Seni başkasına layık görmüş.*

(41) Ben, Azret'ten ayrıldıktan sonra, o mısraları okudum kendi (42) kendime. “Gece rüyamda, gündüz hayat yolumda niçin bırakmıyorsun (43) beni? Rüyanda görmen tamamdır mı diyorsun?

(44) Tavkan, mantıksız haberlerin kulları hizmetçileri olarak yaşamaktan (45) nedir mana? Ömründe kıza bir sevgi sözü söylememişsin.

-4-

(1) Peki ne istiyorsun ondan?!” — onun kimin sesi olduğunu anlamadım.

(2) Tanzilya, ben anlamıyorum sevginin nasıl bir şey olduğunu diye söyleyecek değilim. (3) Bu kez karşılaştığımızda çok özledim, ben sana (4) katılmıyorum, bana kardeş aratmıyorsun, şanslıyım diyerek.

(5) Kız sağ elini sağ koluma sakince koydu. Kolum değil, yüreğim (6) hayret verici bir sıcaklık sezdi, gözlerim bulanık gördü. O (7) elini kolumdan ayırıyor diye korktum. Birazdan onun kolunun (8) kolumu değil, yüzümü okşadığını sandım. İşte şimdi yüzünü yüzüme dokunduracak. (9) Benim harareti soğuk suyu kaynatacak dudaklarım

(10) onun iri gözlerine yaklaştı. Nedense sol elim (11) ile uzun örgülerine uzandım. Herhangi bir şeyden korkup, elimi arkaya (12) aldım. Gözlerimi ovup, okşayarak gittim, onlar yeniden dünya aydınlığını (13) gördüler. O anda Tanzilya'nın yüzü dünyada var mı yok mu (14) unutturdu. Ondan büyük (ve) gerçek aşk olmasının imkânı yoktur.

(15) Her zaman böyle olunca duracak sandım. Sözümüz, arzumuz (16) Allah'tan dileğimiz — bir nefesimiz — bir yatağımız, (17) yastık, döşeğimiz de — bir artık doğacak çocuklar da — ikimizinkiler, (18) Tanzilya'nın kalbinin atışını duyduğumda bile korktum.

(19) Her zaman beraber olacağız. Komşu olarak doğup birlikte büyüdü. (20) Onun annesi Zulyha, babası Muhtar ile benim babam Kanşavbiy ile annem (21) Afuvacan bir evin insanı gibi yaşayıp gelmişiz. Onların tek (22) çocukları — Tanzilya, bizde — üç oğul ile bir kız. (23) Tanzilya'nın annesi babası bize imrenirler miydi? Söyleyemeyeceğim. Bir (24) kez Zulyha anneme: “Afuvacan, çok şanslısın”, — dediği hatırımda. (25) Çocuktum, anlamamıştım o sözlerin anlamlarını. Belli, (26) o sözleri söyleten yalnızlığın kaygısıydı.

(27) Okuldan sonra Tanzilya üniversitenin Roma-Alman fakültesinin (28) İngiliz bölümünü iftihar ile bitirip, çalışmak için orada kalmış, ilim (29) ile uğraşılıyor, Azret Malkar dili edebiyatı bölümünü bitirdi, (30) ben ziraat mühendisi oldum. Yanılısam da doğru yola girsem (31) de bilmiyorum, çocukluktan beri huzursuz edip duran işi — gazeteler, dergiler (32) ile bağımlılığı ele aldım.

(33) Tanzilya'ya her rastladığımda, bir şeye dikkatimi yoğunlaştırıyorum. Bu kez de böyle:

(34) Her şeye çocuk zamanındaki gibi anlam veriyor. Belli, arkadaş bulsa, (35) bugün bile oyuncak bebek ile oynayacak. Kızak ve paten ile uçacak, (36) güç bulsa, kırmızı armalı elbisenin etekleri, kuşun kanatları gibi, (37) rüzgârda süzülür. Yüzünü kaşını boyadığını özellikle görmedim.

(38) Ben bu kez onun gözlerine bugün ilk kez görmüş gibi, çok (39) dikkatlice baktım, onlarda kendi yüzümü gördüm. Onun gözlerinde (40) benim gözlerimin sureti görünüyor mu? O cahil soruyu (41) nasıl sorayım kendisine? Ona sadece bir kere şöyle söyledim: (42) “Dünyada senden güzel kız olur mu?” — diye. Utandım. Ama o benim

(1) sözlerime başka anlam verdi: — “Abisine kız kardeşi her zaman (2) öyle görünür”.
(3) Bir kez ben gençlerle dikilip durduğumda, Tanzilya arkamdan (4) gelip, gözlerimi iki avucu ile kapattı.

—(5) Bildim, kim olduğunu, Tanzilya’sın, — dedim.

(6) Benim o sözlerimin aşka ruh vereceğine emindim. (7) Sarılmalıyım. Mektup yazmaya cesaretlendim. O zamana kadar karşılaşmayı (8) istedim. Telefonumla konuştum ve “Balkariya’nın” o gün (9) akşam olacak düğününe çağırdım.

—(10) Beni oraya Azret çağırdı, beraber gideriz, — dedi Tanzilya.

(11) Soğuk ter bastı beni. Azalarım su oldu, yüreğimin kıpırdanmaları (12) azalarımı kıpırdattı. Bazen kendini kontrol etti. Kendimi dünyada yok (13) saydım. Yokum ben dünyada.

* * * *

(14) Zuliyha Afuvacan’ı, bugün diğer günlerden, daha önce kontrol etti. (15) Büyük ceviz ağacının dibinde güzel desenli keçenin üstüne oturmuş, (16) yün işlerini yapıp, sohbete daldılar. Zuliyha, önceden (17) gönlünde olanı hemen açık ederdi akıllandı bugün.

(18) İkisini de mutluluklarına dâhil edecek; bahçelerini, evlerini tamamıyla (19) aydınlatacak, susamışların susuzluğunu giderecek, ilk önce Zuliyha’ya (20) fayda verecek fakat dağlı geleneğe çok uymayacak hikâyesini başlamaya (21) bahane arıyor.

—(22) Ey kız, bugün burnum pek çok süyünüyor (*iyi haber gelecek anlamında*), nefessiz bırakıyor (23) — dedi Zuliyha, iği dizinin yanına getirerek, sağ eli (24) ile çevirip, yeniden can vererek, — bugün Tanzilya gelmese, beni (25) yalancı sayın.

—(26) Allah esirgesin, nasiplisin Zuliyha. Tanzilya’nın güzel (27) gülümsemesi, sakın sözü bile çok değerlidir, — dedi Afuvacan, (28) örme yapan iğnelerine dans ettirerek.
— Allah birdir, o gideceği (29) eve de çok imreniyorum. Zamanı geldi, dışarı çıksın, sana (30) ninni söyletsin. Biz kendimize ölümsüzlük dileyip, erkenden yaptığımız (31) işimizin sonunda babaya gideriz.

—(32) Nasıl zeki bir insansın, Afuvacan, — dedi Zuliyha, el (33) işine sakinlik verip.

— Kimi de çok sevdiği adama söyleyecek o (34) sözleri. Adamın yüreği durmadan hayatla mücadele ederek geçiriyor (35) zamanını.

—(36) Doğru söylüyorsun, çok şey istiyor insan hayattan.

—(37) Doğrusunu söylersek, o büyüğe-küçüğe kanundur, biz hesaplama yapıp (38) uğraşmayacağız.

—(39) Ayıp etme, ey kız, iyi bir şey geldi aklıma.

—(40) Söyle, Zuliyha, söyle, son mühlet verme.

—(41) Ey kız, doğduğundan beri burada komşuluk yapıyoruz, gözün kara (42) olsun diye bir söz söylemedik birbirimize, iyilik soran olmasa. Bizim

-6-

(1) tatlılığımız dünya nimetinden çok daha iyidir. Çocuklarımızda (2) olan tatlılık peki?

—(3) Allah için, Zuliyha, benim söyleyeceğimi sen söyledin. Baştan beri (4) iyi bir şey aklıma düşüp duruyor. Bunun nihayetinde o düşüncem zihnimi (5) ele geçirdi⁹⁰ ve evimde yeni bir hayat başladığını sanıp duruyorum, (6) onu sana söylemeye cesaret etmeden.

—(7) Niçin cesaret etmiyorsun, seninle ben içimizdekini birbirimize anlatmasak, (8) kime anlatacağız? Biz öz kardeşlerden farklı mıyız?

— (9) Tanzilya ile Tavkan'ı birbirine eş eder miydik, eğer siz hayır demeseniz?

—(10) Allah birdir, Zuliyha, benim söyleyeceğimi sen söyledin.

(11) Afuvacan biraz düşündü ve güzel dudakları, maviye çalan gözleri (12) aynı anda gülümsediler. Erkek ellerine benzeyen büyük el ayalarının (13) terlerini kırmızı önlüğüne sildi. O gök genişliğindeki gözünü kırpmadan (14) bakıyor. O an, Afuvacan'ın gökteki yıldızları aradığını sanırdın.

(15) O sırada oraya Kaşavbiy'in büyük kardeşi Ashat (16) gelip oturdu. Kadınlar hemen ayağa kalktılar.

—(17) Günaydın, — dedi Ashat, ilk Zuliyha'nın, ardından (18) Afuvacan'ın ellerini tutarak. — Yukarıya geçiyordum da sizi görünce (19) döndüm. Allah esirgesin, mutlu olunuz, hem işinizi (20) hem de sohbetinizi artırsın. Ben bilirim tatlılığınız öz kardeşlere (21) denktir, imreniyorum size. Yakın akraba olup sevindirseniz çok (22) memnun olurum.

(23) Afuvacan ile Zuliyha birbirleriyle bakıştılar. Delikanlının annesi o (24) söze memnunluğunu bildirerek başı ile onayladı.

⁹⁰ Başka bir şey düşünemez oldum anlamında.

—(25) Hem kız hem de oğlan burada bir bahçede büyüdüler, — dedi Ashat. (26) — Başka köylere gidip, gelin, güvey arayıp gezmeyeceksiniz. Benim (27) önceden aklıma geldi bu iş. Kız da, çocuk da bizim söylediklerimizden (28) çıkmazlar, heyhat. (29) O anda Ashat'ın durumuna dikkat ettiği adam, o Muhtar ile Zuliyha'nın (30) evlerine gidip, yakınlık kurup, ellerini tutup, dua edip çıkacak (31) diye sanırdın. (32) O imamlara katılıp, mevlilere gitmeyen, kendini (33) bildiği dine kibirli değildir. Mücadeleye girildiği gün (34) Çeçenlerin Kerim yazılı muskasını yanından ayırmadı. Savaşta, (35) sağ döneceğine emindi. (36) Ashat her kanlı savaşa girdiğinde, yüce Allah'ın adını anmadığı (37) an olmazdı. O onun yüreğini ısıtmış, iyiliğe, (38) gerçek gösterişsiz hayata cesaretlendirirdi. (39) Güzel ak yüzlü Ashat'ın — koyu sakalı güzel yaratılmış hem kış (40) hem yaz değişmediği siyah parlak deri çizmeleri, gümüş süsünün (41) parladığını uzaktan fark ettiren kemeri, pantolon şalvarı. Hiç (42) olmamış gibi münasip çalıştığı vasıfları o yıl, vücudunda da çok fazlaydı; askerde (43) arkadaşlarının önlerinden gittiği zamandaki gibiydi, çok değişmedi, (44) atlara binişleri, yürüyüşleri de — öyle.

-7-

(1) Kolhoz işinden bıkmadı savaşa kadar, ondan sonra da. Otuzlu (2) yıllarda hocaların hazırladığı kursları bitirip, başladığı sınıflarda (3) çocuklara yazma, okuma öğretip durdu.

—(4) Beni anlatma konusunda mutlu ettiniz, — dedi Ashat, oradan (5) gidip harekete geçtiklerinde, — bir akla uyunuz. Erkeklerle ben (6) konuşurum.

* * * *

(7) Annelerimizin karşılaşmasından haberi yoktu Tanzilya'nın. Ben (8) de bu kez köye gittiğimde, babamın kardeşi Ashat çıtlattı. (9) Ben onunla artık önemli sohbete girmeden, bir yanında dayanmak (10) istedim. Kızın düşüncesini bilmeden alınan karar kayaya yumruk (11) vurmaktan başka bir şey değildir ya da dağ suyunu aşk türküsü yerine (12) dinlemekten. Prometheus'u kayaya bağlamaktan başka bir şey değildir (13) benim elim-ayağım falan kaskatı oldular, dilim söylemiyor, gözlerime (14) perde indi. Tanzilya Azret'i seçti hayat arkadaşı olarak. O (15) işi bozacak güç nerede. Güzel umutlarım dağ geçitlerden göçüp, (16) kayaların bağına kısılp kaldı. Beni felaketten koruyan (17) dağlara huzurlu gece dileyelim. Tanzilya'nın da mutluydu aşk (18) dünyası, yok yüreğinde kaygısı.

(19) “Bekle, Tavkan, yazın geleceğini de kışın geleceğini de. Kıza (20) mektup yaz. Yaz başının güzelliğini getir bana, o sensin. (21) Yüreğime de rahatlık, huzur ver. Ne yapayım, yoktur bende (22) öylesi bir cesaret de kişilik de” o ses huzurumu aldı.

* * * *

(23) Seyre-temaşaya kalırsınız bugün bana gelen mektubu okusanız. (24) Onu Aliyhanların Tanzilya yazmıştı.

(25) “Tavkan, burada senin gönlüne dokunmuş söz bulmadan dinliyorum. (26) Kardeşim mi diyeyim yoksa dostum mu diyeyim? Hangisini seçiyorsun? (27) Hangisine razısın? İkisini de birbiri ardından yazabilirim.

(28) Senin ilk kitabını aldım bugün dükkândan. Onun ilk mısralarını (29) okuyan kişi sonuna gelinceye kadar rahatlamayacak. (30) O kısa eserde pek çok şey hakkında konuştu.

(31) Bıkmıyorsun, her fikir düşündürüyor, sevindiriyor, üzüyor. (32) Kültüre, sanata, resme gözünü yeniden açıyor. (33) Onlar insanın ebedi hayat arkadaşlarıdır. Onun gibi şeylere dikkatsiz (34) bakmak yaramıyor. Adamının şahsi kaderine özellikle, aşk (35) meşk etmişsin o adamı.

(36) Sade anlatayım, aşk için yaşadığını anlatmışsın. (37) Söyle o kızın gerçek adını, ben de sevineyim, kardeşim. (38) Dünyada olan halleri, sevsen de sevmesen de, az-çok olsa da, (39) refah içinde ol. Onlar bizim yanımızda duruyorlar. Onlara göre bilsek, (40) en iyisi odur.

-8-

(1) Tavkan, kitabının “Ak taşın kara bağı” dediği bölümünde (2) yazarın anlattığı taş Kaysın’ın “Yaralı taşından” başkadır. (3) Sabırlılığı, dayanıklılığı ile benziyor “Yaralı taş”. Dış görünüşü (4) ile değil. Sen insanın kaderini taşın üstü ile betimlemenden (5) dolayı, taşın dayanıklılığı böyle baktığında görünüşü (6) bile geçen yılları temizlemeye gelen dağlının yüzüne benziyor (7) demeye cesaret ediyorum. Göğün büyüklüğünü ölçmek yazarın elinden geliyorsa, (8) taşta insanda olan hayatın halini verdiği için, mücadele etme (9) gereği var mı? Ya da ırmak kenarında büyüyen dal ağacın saçını tarayıp (10) durduğunu gözümüzün önüne getiriyorsa şair, anlatımın sözde olan gücünü (11) neyle ölçmüş olacağız?! Bir şey de değil, onun gerçekliğine (12) inanmamız gerekir.

(13) Böyle gerçekler, hayata, zamana, tabiatta olup duran yeniliklere (14) bakışımızı değiştirip, hemen zamanı dünyamıza (15) karşı yapıp duruyor. Gök genişliğinde uçuyorsan, o zaman şimdi o zenginliği (16) hikâye et, Tavkan, hiç dalkavukluk yaptığını sanma, çok iyi (17) kitap yazmışsın. Onda olan anlatımı hiçbir şeyle kıyaslayamıyorum. (18) Bildiğimiz, anladığımız şeyleri anlatmaya korkanlarımız (19) çoktur. İlhamları, yetenekleri zayıf (olan)ların o şeyi anlamayacakları (20) da utanç vericidir. Öyleleri üzerinden gerçek söz söylemeye acele etmiyoruz. (21) O çok kötüdür.

(22) Tavkan, çok gevezelik ettim, ayıplama.

(23) Ben Tanzilya; kardeşim, yeni kitabını bekliyorum.

* * * *

(24) Öylesi işi kim görmüş: Tanzilya sanat eserine öyle (25) derin bir değer biçecek bir kız olacağı kimin aklına gelirdi. (26) Söyle ona, cesaret ederek, aşk sözünü.

* * * *

(27) Editörün çalıştığı yere ilk kez gitmiyorum. Ama her yola (28) çıktığım seferde omuzlarımdan bir yük basıyormuş gibi (29) oluyorum, istesen de istemesen de, eserim hakkında onunla sohbet (30) etmem gerekiyor.

(31) Hikâyenin edebiyat kahramanlarında olan düşünce, sakinlik, kızgınlık, (32) bilim, akıllılık, anlaşılıyorsa yazar eseri (33) hakkında çekinmeden konuşur.

(34) Editörle her sohbet ettiğimde, onun kim olduğuna rüyadan rüyaya (35) dalıyorum. İlk rastladığımızda, onun odasında birbimize (36) yakın oturuyoruz. Benim de yazma işi ile uğraştığımı biliyor. (37) Baskıda Tavso'ya düşen oda rahattır. Orada onun masasından, sandalyesinden (38) başka da buraya gelenler için sandalyeler, oturduğu zaman (39) üç-dört kişi sığacak kadar kanepede de var. Televizyon — küçük kısa (40) masada. Geniş pencereler güzel dantel yazma ile süslenmişler. (41) Odanın duvarlarında resim, kilim denilen bir şey yoktu. — parlaktı

-9-

(1) duvar, güzel beyaz (bir boya) ile boyanmış. Masa üstünde — güzel beyaz bir telefon, (2) yarı yazılan kağıtlar!

(3) Odada rahat oturuyorum, rahat nefes alıyorum. Oraya girdiğim saatte (4) mahcup olmuştum, samimiyetimiz kendi kendine iyi yere doğru gidiyor. (5) Tavso iki ayağını bana doğru iyice uzattı. O esnada (6) yumuşak arkalı sandalye arkaya iyice geriye

düşmüştü. Biraz (7) ayaklarını birbirine kenetleyip, göğsünü masaya verip, gözüne bakıp (8) durdu. Kısık gözlerinin parıldamasından benim anladığım: (9) onlar insana iyiliği sormazlar. Kalın dudakları, gözleri (10) gülmeye çalıştığında, ne hastalık varsa, kabardığı iyice (11) bilinen yüzüne soğuk ayaz vurduğunu sandım. “Meymenetsiz” diyorlar (12) böylelerine.

(13) Sözümü dinlemeye hazırlananları anlıyorum. Birbiri (14) üzerine konulmuş duran ayaklarını yere fark edip koymasa, (15) güzel siyah pantolonunun paçaları ile silecekti ayakkabılarını. (16) Ben bu şeyleri yazdığım saatte, onun millet kültürü (17) konusunda ilmi göreve çağıran, çok geçmeden gazetede basılan makalesinin (18) hakkında söylemek istediğimi unutup ben de Tavso’nun gözüne göz (19) kırpmadan baktım. Her nedense hiç utanmadım o zaman. (20) “Sen kim, ben kim” dediği düşünce geldi aklıma hemen.

(21) “Delikanlı, ne istiyorsun benden”, dese, ne söyleyeceğim? Görüyorsun ya, (22) akılsızlık ne hale getiriyor adamı? Ben Tavso gibi adı söylenen (23) sevkiyat görevlisi makalesi konusunda konuşup sınıra ulaşmadım mı? (24) O düşünceye cevap veremiyorum. Genç yazarın marifeti ele (25) geçirdi beni. Editöre mantıksız söz söylesem, beni anladığından, içten (26) gülecektir, sevinecektir. Ondansa, yazmaya başladığım hikâyem (27) hakkında bilgi vereyim. Onun değerini Tavso biçer, aksiliğimi (28) anlayıp, senin gibilerinin hikâyelerini okumaya zamanım (29) yok diyerek, maksadını açık edip duruyorsun ha? “Genç yazar yetenekli (30) olduğunu anlasa, kendisinin gökte uçtuğunu sanır, arkadaşlarının da göğe bakıp, (31) ona imrendiğini. Kıskançlık edeceklerine emin olup, birbirleri (32) ile konuşmaya, onların söylediklerini dinlemeye de minnet etmeden (33) durur”, — demişti bir kez Tavso. Ama o iyi bir alışkanlık değil diye (34) söylememişti. Açıkçası, Tavkan benim söylediğim özelliklerden kendince düşünür (35) denilen anlamı doğruca çıkarıp ortaya koyardı.

(36) Biz, birbirimizin düşüncesini, söylediğini söyleyelim, doğru anlayan kişi (37) olursak, yanılmayacaktık. Niçin sevinmemeliyiz dostumuzun (38) işine? O aradı, sordu, gerçek işin elbette beraberinde (39) idare eden yaşlıların söylediklerini titizce düzeltti, onları (40) doğruya çıkarmak için elinden gelen, okumayı yetiştiren dostumuza (41) niçin sevinmiyoruz.

(42) Ben bu şeyleri Tavso'nun gazetede basılan makalesi hakkında (43) konuşmak için cesaretlendim. “İstesen de, istemesen de, böyle makaleleri (44) okursan, sen gerçek adam olacaksın”, — diye ekleyeyim.

-10-

(1) Söyledim, dinlettim. O düşüncemi bildirdikten sonra, Tavso, sandalyesinden (2) kalkıp, yanıma geldi, benimle selamlaştı.

(3) “Sevdiğin kızdan ümit kesmekle iyi ettin”, — dedi o anda (4) sevdiği-yandığı hakkında asla söz söylenilmediği zamanda.

(5) Ben onun kötü işini gerçekleştirmeye hazırlandığı gözlerine (6) diktim gözlerimi. O kız bize gelin olacak, Azret benim (7) yeğenimdir dediğinde kendim — orada, yüreğim yere kapanıp, (8) Allah'tan yardım diledi. “Öncesi olmasa, geriye dönmem”, (9) diyecektim, takatim olsa.

(10) Mutluluğu yerin, göğün türkü söylediği köyümde gördüm ben Tavso'yu. (11) Görüyor musunuz bu haini? Lanet olsun hainlere.

* * * *

(12) Tanzilya, bugün oturduğum yerden ayağa kalkmaya, kımıldamaya, (13) konuşmaya gücüm yetmiyor. Kalem tutan parmaklarım kaskatı kesildi, (14) elime aldığım her şey yere düşüp gidiyor. Kendi kendimi zorlayıp (15) yazıyorum bu satırları. Sana mektup yazmaya cesaret ettiğim için görüyorum (16) o şeylerin hepsini. Sevgiyi silah-cephane ile muhafaza edemeyeceklerine (17) inandım.

(18) İstersen, ayıpla, istersen, gülüp mutlu ol, sen sözüme ilgi (19) göstermesen, önemsemesen, hayatta üzerimden gitmeyecek sıkıntı (20) yaşatacağsın bana. Aşkın ne olduğunu şimdiye kadar anlamadığımı (21) sanma. Hayır, okulda aynı sırada oturduğumuz zamanlardan beri (22) huzur vermiyor bana aşk. Böylesi bir işle hiç oyalanmadım: (23) aşkın kendi de yatırmıyor ne gece ne gündüz benim aklımı (24) yitirdiğim zamanlar oluyor.

(25) Tanzilya! Çok zor zamanlarımda dağlı masallarla yol alıyorum. (26) Onlarda da aşk herkese aynı tarafı tutmuyor. Asla (27) aklına başka düşünce getirme. Aşk ateşinde yandırma beni. (28) Her zaman “kardeşim” deyip durduğun o sözü geri al. Güzel hayatı (29) yoluna koyalım. Söz veriyorum. Hayat boyu bugünkü gibi güzel (30) olursun, ben sağ oldukça.

(31) Aşk mektubunu gök gürlmesi sesi sanıyorsan, doğrudur, (32) o güzel örmelerini yavaş yavaş okşayarak, yürek kıpırdamandan haber verir, (33) bir sözümde bile yalan olmadığına şahitlik eder, elçilik (34) eder, seni yeni hayata cesaretlendirir. (35) Bugün sana mektup yazmaya cesaret eden Tavkan nasıl nasiplidir! (37) Senin “sevdiklerinin”, benim “sevmediklerimin” acı sözlerini unuttur, (38) hainliklerine pişman ettir, hem gerçek hem de iltifatsız arzunu söyleyerek. (39) Bununla birlikte olursun: “ Senden başkalarının sevgileri kötülüklerini (40) yağdırdı senin sevgin dağ geçitlerden geçerken niçin (41) gereklidir?” demiş. (42) Ne söylersen söyle, kayıtsız kalacağını sanma. Ak dağların bağırılarında büyüyen can, (43) hayatın ebedî berraklığısın, beni nasipli et. Yaz geceme, yaz günüme

-11-

(1) sevindir beni. Dağ sularımız denize ulaşılar, dinleneceğiz sanıyoruz. (2) Beni kınama, annemin göğsünde de rahatlamayacağım (3) sensiz. (4) Tavkan... Sana bu sözleri yazan, şafağın yeniden atacağına inanan (5) Tavkan.

* * * *

(6) Bu kez Tavso’ya rastladığıma pişman oldum. Hem boş hem de kıskanç adam (7) saydım onu.

— (8) Bizzat senin yazdığın şeylerden memnun olmayanlar var, — dedi (9) Tavso, sandalyesinden kalkıp, çalışma odasında oraya buraya dolanarak. (10) O haberi veriyor, başını yukarı kaldırdığında hiç bana doğru (11) bakmıyor. “Kardeşim” sözünü hızlı hızlı tekrarlıyor.

—(12) Sevmeyenlerin çok, kardeşim, — dedi Tavso, — bu yaşta (13) bu kadar halkla düşman olursan, takip ettiğin hayat yolundan şaşacaksın. (14) Ben genç insanlar için ateşe girmeye hazırım. Benim başım gözüm üstüne, (15) kimse de oynamasın. Başkasını bırak, kendi kitabın hakkında (16) komiteye yazı yazmışlar. “Tavkan seninle sık sık devamlı (17) görüşüyoruz, bu şikâyet mektubunu onun kendisine oku sonra geri (18) ver”, diye verdiler. Hayır demedim. İşte orada yazılan (19) bir kısım söz:

(20) Tavkan’ın hikâyesini o okumaktansa, ağaçtaki kuşların ötüşlerini (21) dinlemek, avludaki horozun oynamasına bakmak (22) hoştur bize. “Taşa ölüm yoktur”, diye yazıyor Tavkan. Yüksek (23) dağa tırmanıp, taşı oradan aşağı yuvarladığın anda görürsün onun (24) nasıl dağıldığını.

(25) Genç, sevdiği kızın hakkında böyle düşünüyor diye acele ediyorsun (26) Tavkan. Nereden biliyorsun gencin kafasında nasıl düşünceler olduğunu? (27) Sana söyledi de mi yaptı ?

(28) “Şafak yeniden atar” dediğin şey ne anlama geliyor? Şu anda (29) hayat tamamen gece karanlığı olmuş gibi mi duruyor? Başka hayat (30) mı istiyorsun? Henüz evlenmeyen dağlı kız Asiyat, insanlar bakıp (31) dururken, soyunup, göle girip yıkanıyor. O nasıl iştir ?!

(32) Düşmanlarımız ormana gizlenip, orada kötülüğe hazırlanıp, (33) yeniden başkaldırmaya başladılar. O nasıl iştir, Tavkan? (34) Biz Hitleri yok edeli elli yıl oldu. Sen hangi düşmanı haber (35) ediyorsun?

(36) Özgürlük gelir. Kuş tuzağa düşmeden kurtulur azaptan. (37) Her zaman köyümüzü duman kaplamaz. (Bunlar da geçip) gider, Allah buyurursa. O zaman (38) bayram sevinci gelir. Halkın yüreğine huzur gelir, kafa (39) rahatlığı gelir, bulur o doğduğu yeri, yeni hayatı. Nasıl (40) hayat gerek, Tavkan, sana?

(41) Gökte yıldızlar aydınlık içinde parlıyor. Bize ise gelmiyor onların parıltıları. (42) Nedir o söylediğin, Tavkan?

-12-

(1) Ben yatarım insan yerinden uzak

(2) Mezarımı sağanak yağmurlar yıkar

(3) Hayatta olanlar, siz halkımıza göz kulak olun

(4) Hürriyetin vekilleri duyar

(5) Ne özgürlüğü istiyorsun?

(6) Sabah aydınlığını bekler gibi bekliyorum Tanzilya'nın yürek sözünü!

(7) İşte öyledir, kardeşim, — dedi Tavso, mektubu göğsünün cebine (8) sokarak.

—(9) Kazım'ın 1910 yılında yazılan şiirine kusur bulanın size etmeyeceği (10) yoktur.

—(11) Beni niçin katıyorsun?

—(12) Ayıplama, başkan, mektupta senin sözlerin anlaşılıyor. Geçenlerde, (13) komitede senin İsmayil hakkında yazdığın acıklı metni (14) okudular, bana da dinlettiler.

—(15) Peki, komitede benim mektubumu halka niçin okumaları icap etti?

—(16) O soruya ben cevap veremeyeceğim.

—(17) Bakıyorum da sen çoğuna oyun göstereceksin. İşe çağırırdım (18) deyip duruyordum. Vazgeçtim. Timsah kalpli, kurt ulumasını (19) tekrarlayan yazar olarak görüyorum seni. “Gökte yıldızlar parlıyor fakat onların (20) parlaklıkları bize gelmiyor.”, — diye yazan adamsın sen.

(21) “Özgürlük gelir”, “Şafak yeniden atar” diye yazıyorsun. Sovyet güçlerinin (22) verdiği özgürlük az mı geliyor sana? “Şafak yeniden atar” diyerek kendin (23) gibilerini eski yaşamın döneceğine inandırıyorsun. Kendini acındırıyorsun, (24) hatan bize de ulaşır diye korkuyorum.

—(25) Ondan derine girme, başkan. Ben komsomolçuyum babam lider bir çobandır, (26) komünisttir.

—(27) Ne kadar mükemmel bir adamsa da seni doğru yola getirememiş.

—(28) Yumurtada tüy arayıp mücadele ediyorsun.

—(29) Senin yazdığın kitap doğruluğun boynunu sıkmaya çağırıyor (30) halkı.

—(31) Sanat eserime doğru değer biçmeyi bilmiyorsun, başkan.

—(32) Senin öğreteceklerin mi kaldı benim başıma? İyiliği anlamayan (33) insansın, yazar.

—(34) Şu anda otuzlu yıllar değil. Senin aptallıklarını kimse (35) dinlemeyecek. Pisliklerini durduracaklar var. (36) Hem kıyafetleri hem de yürekleri — kara adamlar, Sovyet güçlerinin düşmanları, (37) doğru adamları harcayanlar. Sen Andrey Belıy’ın yazdıklarını okudun mu?

—(38) Burada çalıştığın yazıların yazarlarını okuyup da gevşeyemiyorum.

—(39) Belıy’ın hakkında hiçbir şey okumadın mı?

—(40) Dost, kırdın bununla, bu kim ise?

—(41) Senin gibiler harcamışlar onu zamansız.

(42) Moskova üniversitesinin zeki öğrencisi, genç yazar Boris (43) Bugaev geçen ömrünün yirminci yıllarında Andrey Belıy diye

-13-

(1) kendine takma ad alıp, edebiyatta güvenilir yol almış. Hemen (2) düşünüyorlar bunun peşine, kendi soyunu Belıy şeklinde değiştirmiş. (3) “Beyazlar” taraftır, Sovyet güçlerine muhaliftir. 1920 yılında şair (4) yabancı devlete gider, aklına gelip, dilekçeleri birbiri (5) arkasından Kremlin’e gönderiyor. Çok defa ona yardım etmeye uğraşıyorlar. (6) Bir kere doğru cevap almıyor başından beri. Gizli belgelerin (7)

birinde şöyle yazılmış: “1923 yıl. Bolşevik lideri Lev (8-12) Trotskiy şüpheyile edebi cepheye bakarak korkunç işaretleri parmağıyla göstererek Andrey Belogo’ya: «Onun takma adı devrime karşı olduğunu gösteriyor çünkü devrimin savaş dönemi kırmızılardan beyazlarla savaşıyla geçti. Bu ideolojik devrim TPU için bir sinyaldi: Nişan al». *Dergi «Yeni Dünya 1998 y. No:6.*

(13) Benim kitabım hakkında yazdığın o manayla örtüşüyor mu?

(14) Tavso, gözle görülür şekilde buruştu, oturduğu sandalyede iyice (15) çöktüğünü sandım. Ben bir şey anlıyorsam, nefes alabilmesi de (16) zorlaştı. O anda zayıf yanakları kızardı, burun yanları (17) ağardı. Ocağın önünde yanıp duran ateşi söndürdüğü gibi çevresine huzursuz (18) bir şekilde bakıyor. Ocağın kenarında külü kıpırdatmaya maşa aradığını (19) düşünürdün, o aşağı eğilip, orada sağ eliyle, sol eliyle (20) çevresini-başını bulmaya çalıştığını görsen. Belli, ocağın ateşsiz kaldığına (21) yandı-pişti. “Ey-hey, ocak sönmesin, heyhat — dedi (22) kendi kendine.

—(23) Ne iştir bu, ocak taşım soğumaya başladı. Hayır, öyle (24) fayda sağlamayacak. Bir sümüklünün gevezeliğini dinleyip, niçin bozuyorum (25) niyetimi ? Kendin hakkında kötü sözler yazmamalarını istiyorsan (26) ilerlet kendini, iyi hikâyeler yaz. Kendi gururunu, kendi önemini (27) anlayarak adımını at, nerede olursan ol. Ben kitap basım editörüyüm, (28) sen de — tarlaları bitmeyen, kabahatin üstünden gitmediği kolhozun ziraat mühendisi. (29) Var mıdır burada denklik? Yok. Var mıdır burada delisine (30) gerilmeye bahane? Yok. Tamam gerilme. “Nasip ne zaman olursa olsun bana (31) bir yol bulmanın imkânı yoktur”, — dedi. Allah’tan ve insanlardan iyilik (32) istedi. Ben şunu söyleyip sözlerime burada son vereyim: Aklını başına toplayıp, kaypak (33) tavrını değiştirmezsen, hayatta olduğum sürece içini ısıtacak (34) tek bir iyilik yapmam. Benden öğren yazmayı da yaşamayı da. Önüme (35) diz çöküp ağlasan da teskin etmem, canım sağ olsa da”.

(36) Tavso kalkmak istedi, gözlerine ağlamaklı gözleriyle sert bakıyor. (37) Üstüne siyah bir pelerin geçirdiğini sandım, büyük bir siyah gölge (38) gözümün önünde dikilmekte. O yan cebinden siyah bir tarağı (39) çıkardı, ince siyah saçını arkaya taradı, siyah gömleğinin baş düğmesini (40) çözdü, siyah kabanını çıkarıp, kendi oturduğu sandalyeye “astı”. (41) O sözü eksiksiz söylemeye hazırlandı. Tavso yaşadığı (42) dünyasında ailesinin mutsuz olmadığına tam inanarak, kendi (43) talihiyle benim

nasipsizliğimi gözüme sokmaya kararlıydı. (44) Gerçeğe pek çok yalanı da ekleyecek o. Kendisinin o an (45) sınıadığı huzursuzluğunu saçıyordu, “kardeşim” dediği sözü

-14-

(1) de ekleyip, şaka yapar bir vaziyette özellikle isimleri dünyaya yayılmış kişilerin (2) sözlerinden de örnekler seçerek, benim ağzımın payını verecekti.

—(3) Yazarcık! — dedi o hemen. Kuru öksürüp, damağını (4) temizleyerek, uzun burun kenarına sağ eliyle uzanarak.

—(5) O dediğin nedir? — dedim, sesimi yükselterek.

—(6) Genç yazarların adlarıdır o.

—(7) İnsanın kendisinin kim olduğunu bilmesinden iyisi yoktur. (8) — Ellerimin, dudaklarımın titrediklerini sezdim. Ondan başka söz (9) söylemeden durdum bir hayli. Dilim dolaşıp, ağzıma sığmadan (10) kaldı. Çocuklar, benim arkadaşlarım, gözüme göründüler o anda. (11) Onlar birbiri arkasından koşup, dağ suyu şelalesine atlayıp, (12) yıkanıp, oradan çıkıp, biraz ötede daha önceleri bir suyun gittiği izde (13) yayılmış kızgın kum çevresine, suya saplanmış gibi saplandılar. (14) Ben dikilip duruyorum, yıkanmaya korkup, soğuk ter dökerek.

(15) Babamı ve annemi aradım orada, onların yardımlarını istedim. (16) Doğrusunu söylesem, onları orada görmediğime sevindim. Babam anneme:

—(17) Sovyet güçleri kölelerin, cariyelerin ayak diplerine bıraktı (18) bizi, eninde sonunda, — deyip, bir şeyden sıkılmadan anlatacak (19) aklında olanı. Başka türlü, kötülük yapmaya sebep arayıp söyledikleri için (20) Tavso oynayacak.

—(21) İyi böğüreceksin, vallahi, yazarcık. Sizin sülale haber vermekten (22) kurtulamadınız!

(23) Yorulduğu anlaşılıyor, dağ ardına ava gittiği gün gördüm, pencereden (24) bakıp. Yeşilliğim kurudu, başım hiçbir şey anlamadan durdu. (25) Kaysın’ın “Vasiyetinde” Harun’a geldiği gün gelmekte olduğunu anladım. (26) İnsanlara zorluk çıkaran, çile çekenlere kalbiyle (27) sevinen birinin karşısında yere düşürüp, rezil etmemesini (28) diledim Allah’tan. “Sülale” dediği sözü ağzımdan çıkarmadım, (29) nereden bildi aklımda ne olduğunu? Kulaklarım, başım boran, (30) sel sesiyle; dağdan kopan kar sesiyle doldu. Bu uğursuz nereden (31) bildi benim aklımda ne olduğunu? Çocukluğumda gördüğüm (32) düşman silahını göğsüme dayadı. Tetiğine dokunacak (33) şimdi. Yüce Allah, güç kuvvet ver. Korum beni ölümden.

(34) Lanet olsun, it Azret yaklaştırıp duruyor bana bu felaketleri. (35) Yüce Allah, doğruluğun derin manasını anlamaya akıl ver (36) iyiye, kötüye de.

—(37) Başkan, beni doğru anlamamışsın, — diye hem sakın hem de tatlı (38) konuşmaya çalıştım. — Yazarın yazar olduğunu, âlimin âlim olduğunu, (39) hizmetçinin halkın hizmetini yapmak için yaratılan can olduğunu (40) anlaması gerekir. Onu anlatmaya çalışıyorum. Akılsızlık edip, (41) kalbe iyileşmeyecek yara açmayız. İnsafsızlık yoklamasın (42) bizi.

—(43) Sağ ol, akıl verdiğin için! Beni iğrendiren şeyleri (44) söyledin, başkanın gözüne bakarak. Tavso masasının küçük çekmecesinden çıkartıp (45) gözlüklerini gözüne taktı. Bu zamana kadar farkına varmadım onun

-15-

(1) o şeyin: boynunun kısılğını, ellerinin parmaklarının şişko (2) olduklarını ilk kez gördüm. Parmağındaki yüzüğün, saatinin de sağ bileğinde olduğunu (3) ilk kez gördüm.

— (4) Delikanlı, dünyada kaygısız yaşamak istiyorsan, «anonim-şçikse» (5) denilen düşünceyi unut.

(6) Bu kez Tavso da sakın konuşmaya çalıştı, köyün delisi olmadığını (7) hatırladı. Onu neden söylediğini anlamadım. Kendisini (8) deli sanacak değil. Azret ile Tanzilya'yı da hatırlamadı.

(9) Yine değişti Tavso. İnce kaşık yüzü öfke boğmuşçasına (10) kararmış. Çevresine bakıyor, içmeye su arıyor, belli. Uzağa gitmeden (11) buldu aradığını, biraz ötede küçük masanın üstündeki sürahiyi alıp, (12) oradan bardağa su koyup doldurdu, nefes almadan sonuna kadar içti. (13) Ağzından göğsüne biraz su döküldüğünü fark etmedi. (14) Bu odada ondan başka iki kişi oturuyor — kadınlar. Şu anda (15) onlar burada yoklar. Pencereye yaklaşıp, onun perdesini sol (16) tarafa çekip, dışarı — uzağa — başları görünmeyen sarp (17) kayalara bakıyor. Ne hakkında düşündüğü ise belirsizdi.

* * * *

— (18) Vay vay vay, ne yapıyorsun, Tavkan? Mektubunu aldım, onu okuyup duruyorum. (19) Dünyada kardeşim, kız kardeşimin sözünden iyi ve hoş söz (20) var mıdır? Bir anne babayı saymazsak, onlardan iyi, hoş hatta sıcak (21) bir söz yoktur. Yüreğim yanıyor. Utanmadan, senin söylediğin söze nasıl (22) teslim olurum ben.

(23) Vay vay vay, neler anlatıyorsun, Tavkan? Ağlatma beni. Yerin dibine gireyim
(24) ondansa. Kafkas dağlarının ikimize bakıp öfkeleneneğinden haberin (25) var mı?
Halkın yürürlükte olmayan adetlerine boyun eğiyor bunlar derler.
(26) Sen söz anlatma üstadısın böyle saygısız işe nasıl boyun eğdin?
(27) Dilim tutuldu aniden. Konuşamıyorum, yazı yazamıyorum. Dışarıda (28) pencere
dibindeki yaprak sesleri bile korkutuyor şimdi (29) beni. «Sevgi genç yürekleri
yakıyor, onları bir ateşin (30) kıyısına baktırıyor», — diye yazıyorsun. Sana götüren
yolum ebedî nasibimdir (31) diyorsun. Hayır, bu iş asla aklımızda olmayan ağıtları
(32) ortaya çıkaracaktır bize. O kayadan atlayıp ikimizi de kahramanların (33)
kanlarının döküldüğü yere gömer. O daha iyidir, senin (34) anlattığın sevgiden ise!
(35) ... Tanzilya'nın yüreğini ilginç bir his ele geçirdi. Henüz (36) biz bilmiyoruz ne
olduğunu. Er ya da geç doğruya çıkar o (37) his. Şimdi ise onun aklında olan şey: köye
gidip, Tavkan'ın (38) terbiyesizliğini kendi annesine söylemektir, Afuvacan'a

* * * *

(39) Tanzilya'nın gözüne, ilk seyirci gibi baktığım zaman yiğitlik, (40) cesaret versin.
Mektup yazıyorum diye ayrıldım mı, bana (41) sözümü yazmaya ilham ve güç veren
Tanzilya'mdan? Odur

-16-

(1) eserlerimde kadının güzelliğini ay ve güneş ile kıyaslamaya (2) iltifatsız cesaret
veren. Kadının gözlerinin güzelliği, (3) hamur yoğuran ellerinin sıcaklığı şaire şiir
yazmak için, kadının (4) yıldızlarla, sabah aydınlığı ile kıyaslamaya imkân veren (5)
gücü, kudreti, herkesin söyleyip anlatamadığı gibi helalliği, cömertliği (6) gündüz ve
gecede bizimle birliktedir.

(7) Ne söyleyip rastlayacağım bugün Tanzilya'ya? Mektubumu hiçe sayıp (8) niçin
terk ettin demek için cesaret nerede bende? Yıldızların parlamalarına (9) imrenerek
yaşıyorum derim, «Tavkan canım nasılsın?» — deyip eskisi gibi (10) şımartsan.

(11) Azret ve Tavso üniversitede olacaklar bugün, Muhtar'ın (12) küçük kızı Tanzilya
bilim adayı tezini savunacak. Az (13) alay edip sevinmediler Azretler bana. Bu
zavallının, yıldızı gökten yanıp (14) düştüğünü de bildiklerinde, ne geziyor bakışını
yere dikmiş derler, (15) her adım attığında ayakları birbirine dolanıyor, omuzları da
vücudunu aşağıya (16) çekiyor, boynu da boyunduruktan kurtulan öküzün boynuna
benzeyip, eğrisine (17) gider.

(18) Gülerler durup dinlenmeden. Benim beceriksizliğimi anlayıp böyle yapıyorlar.
(19) Zalimlikte şarkı söylemek gerek yazar, yanındakiler de ona (20) katılıp şarkı söylesin diye. Adaletle muhalif olanların yüzleri (21) halka karşı olduğu için. Yazarla kimse oynamasın. Ona (22) çamur atmak, el gücü ile sarp kayayı yıkmaya çalışmaktan (23) başka bir şey değildir. Zannederim, Azretler, Tavsolarla (24) kavga edip duruyor. Niçin bilmiyor Tanzilya bunu? Âlim âlimle beraber (25) olmalı denir. Görüyor musun, tezini (26) zamanından önce tamamlayıp, bugün ilim sahibi olduğunu. Azret (27) de onun izinden ilim sahibi olur, Tavso kötü niyetli de. Söyletmeden bırakmıyorsanız (28) gök genişliği kadar sıkıntı veriyor yazara, sevdiği kızla orada (29) gizlice dolaşmalı.
(30) Onun öyle olduğunu düşmanlarımın bilmediğini mi sanıyorsun? Biliyorlar, (31) bilmeyene söylüyorlar.
(32) Benim üniversiteye yaklaşmakta olduğumu Tanzilya da onun yanında (33) dikilen Azret ile Tavso da fark ettiler. Tanzilya'yı arkadaşlarının şımarttığını (34) görüyorum. Haber ediyorlar, şimdi Tanzilya kendi gururuna (35) taviz vermiyor, önceden yaptığı gibi benimle içtenlikle selamlaşsa, (36) dünya mutluluğundan nasibimi alacağım. Mektubum yolumu kestiyse de (37) sevgidir hatalı, başka kimse değil. Azret ile Tavso Tanzilya'yı (38) ortaya alıp, üniversitenin kapısına yaklaştılar. Arkaya mı dönmeli (39) ya da öne mi gitmeli tereddüt ettim. Yüreğimin inlediğini (40) işittim. Biraz yüreğim karalar giydi. Beni kanlı (41) taşlara yıktı. Tekrar işittim yüreğimin inlediğini. (42) Yarınki günümün güzelliklerine sayıyorum o sıkıntıları. Ben (43) üniversiteye yaklaştım. Onun kapısında ise — büyük siyah kilit. (44) Bu dert nasıl bir şey? Ne oldu o insanlara? Annem, babam, bana olan (45) oldu. Ağlamayın siz! Zor mücadelede de doğruluk kazandı.

-17-

(1) eşkıyalar bile öldürememişler onu. Ama Azret ve Tavso gülüp, (2) alay ederek, savaşta isimsiz mezara soktular beni. Oy nasıl (3) çile çektim bugün. Yaralı askerin inlemesini (4) işitti kulaklarım.

(5) Aşk, niçin bana bu azabı yaşıtıyorsun? Dünya sıkıntısı (6) yüreğimde.
(7) Bir anda hafif rüzgâr okşadı yüzümü. Gülmeyin, deli düşüncelerimi (8) saymayın. Şimdi yazılacak hikâyemin ilk satırlarını (9) kâğıda döktüm.

(10) Tanzilya, o iki gençten ayrılıp arkasına döndü ve beni kucaklayıp: (11) «Neden üzgünsün, kardeşim? — diye sordu. — Bugün sevincin (12) seni göğe uçurmalı, kardeşin bilim adamı olmak üzere. »

* * * *

(13) Aliyhanlar kızlarına kurban kestiler, Tanzilya o işin (14) olmasını istemiyor. Mutlu Muhtar'ın babası Aznavur'un (15) bir vakit ağacını «Tapşın'den» sırtıyla getirip kurduğu evinin (16) içi misafirle doluydu. Azret ve Tavso da buradalar. Azret'in (17) babası Muhtar kurbanlığa semiz koç, Tanzilya'ya altın yüzük (18) getirmiş.

(19) Tavkan'ı çağırmadı Tanzilya. Yeni aile kurma (20) konusunda Ashat, Zuliyha ve Afuvacan'ın verdiği karar ürkütmüştü Tanzilya'yı. (21) Kavşanbiy ile Afuvacan da buradalar — misafirlere değil, (22) evdekilere dâhil edildiler onlar burada. Onlarda olan yakınlığı (23) gören kişi Tavkan'ın aileden olduğunu zannedecekti. Kavşanbiy'e (24) şarkı söylediler, kurbanlık kestirdiler. Başka yerlerde, (25) başka zamanlarda ısrar ettiren Kavşanbiy ikinci kez söz söylettirmedi. (26) O türkü söylemeye başladığı anda Muhtar'ın bahçesini parlak (27) soğuk rüzgâr okşadı. Dağlarımızın virajlı yolları ile yükseklerle götüren (28) ayakları kanat sesi vererek oynadı Kavşanbiy'in türküsünden sonra. Asırlardır (29) eskimeyen düz oyuna yeniden can verdiğini düşünen usta, (30) öyle çabuk oynamasına baktı.

(31) Hem Kanşavbiy hem de Afuvacan Azret'in burada olduğunu anladıktan (32) sonra durumdan rahatsız idiler. İyi niyetlerini birisi (33) ateşe vermiş gibi oldular, o ateşi Tanzilya'dan sonra kimse söndüremez.

(34) Kavşanbiy ve Afuvacan, gözleriyle konuşuyorlar, (35) işin doğrusunu anlamak isteyerek. Afuvacan rüya görmüş idi, (36) Tanzilya, Tavkan'ı attan atmaya çalıştı. Kendisinin o akordeon çalmaya (37) çalıştığı güzel elleri de güneşte yandı.

(38) Afuvacan Tanzilya'nın yanına gidip, tatlı sözle onu ikna etti, Tavkan'ı attan (39) atmamasını istedi. Kız da güldü: «Ben Tavkan'ı attan nasıl (40) atarım. Dün dağda geyik öldürüp gelmesinden hoşlanmadım. (41) Fayda sağlamıyordu ama — dünyaya yaşamak için iki canın birbirini yok etmesi gerekir. (42) Bu, güzel bir şarkıyı yerin yutmasından başka (bir şey) değildir. Savaşın genç askeri (43) öldürdüğünü görmüş dedelerimiz. Onun için sevmiyorum geyiğe

(1) nişan alınmasını. Afuvacan, iyilik dileriz dünyaya yaşasın (2) diye yaratılmış canlara. Duymayalım anne feryadını.

(3) Afuvacan terleyerek uyandı. Savaş dumanı çıkarttı Tanzilya'nın söyledikleri. (4) Merhametli Zuliyha'nın merhametli kızına dua etti.

(5) Azret'in babasının getirdiği kurbanlığı da gördü, akraba dostu (6) Tanzilya'nın etrafında dönüp dolaşmaları tamamen ağrına gitti Afuvacan'ın. (7) Evine gidince aklına geldi. Uzağa gitmeyecek. Bir (8) bahçeden çıkıp, ikinci bahçeye girecek. Kanşavbiy: (9) «Kubadiy'in kızı, burada senin moralini bozacak bir şey yok, — dedi, (10) Afuvacan'a, onun huzursuzluğuna üzüldü. — Kızı yüz adam ister, (11) bir kişi alır. Senin üzüntün çocuğuna yardım etmez. (12) Olsa, — nasibimiz, olmasa da kendimizi ateşe atmayalım. Otur yerine, (13) üzüntünü kimseye belli etme/bildirme.»

(14) Tavso sohbeta hiç katılmıyor, Azret'in sesi ise salondan (15) bahçeye duyuluyor. O yakında doktora yapacak. (16) Karaçay'da, Malkar'da o toplanan masallara, halk türkülerıyla (17) onun kadar kimse ilgilenmedi. Çok gurur duyuyoruz Şahmırzaların (18) Said'in o yaptığı işe. Fakat bugün sağ olsa, o da Kaliyar (19) oğlu Azret'e imrenecek idi.

* * * *

(20) «Tanzilya, bugün çocukluğum gözümün önüne geldi, — diye başladı (21) Tavkan kıza göndermeyecek mektubunu. — Kurbanlıkta edilen (22) dualar da kabul olsun. İlminin zaferini göğşe taşıyacak olan aile (23) kurmaya cesaretlenmene sevindim. Aşk satmak babasını, (24) annesini satmaktan başka bir şey değildir. Ama söylediğim, sen satmıyorsun (25) sevgini — çocukluğundan beri sevgini etek altına atmaya⁹¹ (26) hazırlanıyorsun. Benim gibiler de — alay ederek eğlenin.

(27) Ne yapalım, çocukluğumuzu hatırlayıp, onunla eğlenip yaşıyorum. Anlatıyorum (28) seninle beraberim köyümüzün yukarı taraftaki tepesinde güller toplayıp (29) geziyorduk. O zamanlar elimle avuçlarına dokunsam, göğün (30) de yerin de topladığımız güllerin de bana imrendiğini düşünürdüm. Bugünkü (31) hasretimin çocukluktan başladığını anladım. Şimdi (32) rüyamda görüyorum bugünkü günümü takip eden yolumun zorluğunu, (33) mutluluğunu.

⁹¹ Eteğinde biriktirmek.

(34) Mutluluğum — sana rastladığım zamanın sevinci. Sen benim (35) bekleyip durduğumu düşünüp koşup önüne gittiğim ıssız deniz, (36) göğün genişliği. Şans nurum, Tanzilya, dağ başı buzları eriten (37) güneş ışıkları, gitme yanımdan, yükseklerle de uçma, ağlatma (38) beni. Sen yakarsan, içecek suyum tükenir, mezar taşım dağ taştan (39) yontulur.

(40) Gülleri topladığımız gün yüzünü kaynak suyuyla yıkayıp, (41) sonra iki avucunla su alıp yüzüme serpmen hatırında mı? Ben (42) deli kıyafetimle, mendilimle sildim yüzümü. Bugüne (43) kadar niçin durmak için bırakmadım onu? Biz ikimiz bir yuva kuramazsak,

-19-

(1) kaynak suyu kurur, köyümüzün insanlarını mutsuz eder. O nasıl büyük (2) bir kötülüktür.

(3) Koruyalım kaynak suyunu, dağ sularını, kuşların yuvasını, armutlu, (4) elmalı ağaçlarımızı. Köylülerimiz dağa yürüyüp, kaynak suyundan (5) doysunlar, dağ sularımızda yıkanıp, dağ gibi çok olsunlar, ağaç meyvelerimiz (6) kanatlandırırsın yüce dağlıyı. Delikanlıyı sarhoş eden çağları (7) serseriliğe sanmasınlar.

(8) Nasıl güzeldir aşk ateşinde yanmak. Ne garip, ölüm korkusu (9) yoklamıyor. Söyleyip terk edeyim, Tanzilya, aşk için (10) ölmek ayıp değildir. Onu yaşamadan ölen ise talihsizdir. Bu dünyaya (11) boşuna gelip dönmüş biridir o.

(12) İyilik edenlere, aşkı ateş kenarında ısınmaya (13) hasret kalanlara şafak yine söker, yaz yine gelir.

(14) Bu şeyleri söyleten aşka övgü!»

(15) Burada genç Tanzilya'nın sesini duydu:

(16) «Tavkan, sevincim de üzüntüm de sensiz olmaz diye dedim durdum...(17) Ne iştir bu? Öldüreceksin kardeşim beni...»

(18) Kızın derin düşünmesi gözüne göründü Tavkan'ın: «Sensiz (19) dilim tutulur benim. Sensiz yanan yaşam ateşim söner (20) benim.

(21) «Bak bu işe» — dedim. — Yanılmıyorum, Tanzilya'nın sesiydi (22) o: «Tavkan, şafak yine söker ikimize. Yalnız sana değil, ikimize (23) de. Tavkan, neler söylüyorum ben? Git, ben deli oluyorum. Anne, (24) şimdi benim anlattığım saçmalıkları Tavkan duymasın. Ben seni (25) unuttuğum gün yanıp duran meşalem söner».

(26) Aşk şiirimin mısraları: «Sensiz gülüm açmaz.»

(27) «Tavkan, sen beni mi aradın? Aşk mektubunu (28) aldım. Pekâlâ, ikimiz kardeş değil miydik? Annem, sen ağlarsın bu şeyi (29) duyarsan. Babam duysa, ayıplar hem Tavkan'ı hem de beni. Biliyor musunuz, (30) yüreğim bazen şarkı söylüyor bazen donuyor. Benden ne istiyorsun Tavkan? (31) Doğruyu söyle, oraya buraya kıvırıp durma. Ben akordeon sesi (32) duyuyorum. Bu benim rüyam değil, kötüye yoruyorum, senin baban ile benim annem (33) oynayıp duruyorlar. Öyle adet var mıdır dağlılarda çocukların düğünlerinde (34) oynamak?»

(35) İşte şarkı geliyor kulağıma. Baban Kanşavbiy söylüyor:

(36) *İki arzum vardır benim,*

(37) *İkisini isteyip ne yapıyorum?*

(38) *Biri olmasa, biri olur diye*

(39) *Allah'tan umut ediyorum.*

(40) *Sen seviyorsan ben de seviyorum*

(41) *Gel ikimiz de sevelim,*

(42) *Sen ay ol, ben güneş,*

(43) *İkimiz birden dans edelim.*

-20-

(1) *Seviyorum dedin, yanıyorum dedin,*

(2) *Söylediğinin hepsi yalan.*

(3) *Sırat köprüsünden nasıl geçeceksin,*

(4) *Ah, günahımı kaldırıp*

(5) *Sen sevmiyorsan, ben de sevmiyorum,*

(6) *Sevecek değilim zorla*

(7) *Demir Kazak'a binmeye çabalıyorum,*

(8) *Şimdi yürüyerek demir yollar ile*

(9) *Mani anlat diyorsunuz, nasıl anlatayım,*

(10) *Ben mani düzmeyi bilmesem?*

(11) *Maniyi size nasıl bulayım,*

(12) *Aşk ateşine girmesem?*

(13) Tavkan, senin babanın türküsü Kaysın'ın bu şiir dizelerini aklıma (14) getirdi:

(15) *Aşk, sen yazın geldiği gibi geliyor sun,*

(16) *Sen bize sevinç, endişe de veriyorsun,*

(17) *Senin girmediğin ev var ise dünyada,*

(18) *Yoktur oradan fakir ev dünyada.*

(19) Sabırlı, düşünceli, yetenekli delikanlı, senin gibi yazar olmasam da, (20) sözleri birbirini ardından ben de biliyorum dizmeyi. Yüreğim (21) sevinse de üzülsün de şiirler yazıyorum. Bir kere de okumadım (22) onları sana, kınama, dikkat et bu mısralara.

(23) *Masaya oturup, mektup yazıyorum,*

(24) *Ey, güzel sevgilim, ben sana.*

(25) *Yaratan Allah can veren olur mu?*

(26) *Benden zavallı insana?*

(27) *Seni sevdiğim gibi kimseyi sevmedim,*

(28) *Bedenim olur sarı altın.*

(29) *Aydınlık dünyam karanlık olup,*

(30) *Ölüyorum senin yüzünden.*

(31) *Şimdiye kadar nasıl dayanırım,*

(32) *Bu sevgiyi yaşasam?*

(33) *Buz taneleri akıp, ağaçlar ağlıyor,*

(34) *Adını söyleyip ağlasam.*

(35) *Ben seni seviyorum, ey, kınama,*

(36) *Ah, seviyor musun, sorayım?*

(37) *Ah, güzel sevgilim, dolunayım,*

(38) *Canına kurban olayım...*

-21-

(1) Senin gözlerinde — dünyanın sureti. Onlarda — kendi eserlerinde (2) anlattığın yerlerimizin güzelliği, dağa götüren dolambaçlı yollar, (3) yaz, kış türkülerimiz; vadilerde — tarlalarımız, çiftçilerimiz; (4) bahçelerin parlak yıldızları — çocuklar.

Adaletsizliğe karşı (5) kaya olup dikilen senin gibi gençlerimiz, insanoğlunu dünyaya (6) getiren senin gibi anaç annelerimiz.

(7) Tavkan, sende — dünya ışığı, bende olan sevgiyi dahi (8) anlamayan, bilmeyen deliliğim. Herkes sana benzemeye çalışıyor. (9) Bir tuhafım, onlar üzgün olsalar, sen de üzgün olacaksın zannediyorum. (10) Yere, göğe, insanlara, edebiyata olan sevgin halkı (11) uyandırсын! Aydınlık sesli biri ol her zaman. Senin mutsuzluğunu (12) görsem, yüreğim kömür olur.

(13) Senin mektubunu okuyorum burada: « Tanzilya, senin olduğun yerde (14) kaynak sularının, ağaç yapraklarının, gül bahçelerinin, güzel yeşeren tarlaların (15) şarkı söylediğini, akordeon çaldığını düşünüyorum. Sen hayır desen de azarlayıp (16) bağırarak, nefessiz bıraksan da sen benim kaderimin nasibisin, Seni (17) rüyamda gördüğüm zamanlarda da şanslıyım ben. O rüyayı bana gördüren (18) kaderime de razıyım ben...»

(19) Senin, hem akıllı hem de yetenekli Tavkan'ın; bu mısralarını okumaya (20) gücüm olduğu için ben de şanslıyım! Sevginin her şey olduğunu (21) bana anlatan delikanlıya, Tavkan'dan razıyım ben. Kendi sözlerini (22) sana tekrarlayayım: « Sabah vakti dağları okşayarak çıkan güneşimsin (23) sen benim. Akşam karanlığında göğe bakıp, orada arıyorum seni. (24) Yıldızların güzellikleri ile okşuyorlar seni.

* * * *

(25) Tavso'nun köşeye sıkıştırıldığının haberleri vardı. Dışarıdan (26) bir adamın kötülüğü dokunmuş diyorlar. İyi insana rastlasan, talihe dua (27) ediyorsun, yarın hakkında düşünüyorsun. Mutlu haber duyduğundan (28) umutlu oldu ama kaderine de boyun eğdi. Tavso'yu bu (29) işte serbest bırakmazlar, edebiyattan ise, sandalyesini çok seviyor. İki dil (30) biliyor. Yaşamak için dua ettiğini duyup, dünya mutluluğunu (31) buluyorsun. O oradan gitse, onunla övünüp yaşayan akraba dostu (32) endişe eder. Bir defasında Azret'in: «Tavso, sensiz hayat bana azaptır», (33) — dediğini işittim. Öylesine mi söyledi, içinden gelerek mi söyledi, (34) sor, onu bilen adam bulursan.

(35) Huzurum, sıkıntım da — benimdir, yardım isteyip kimseye (36) zahmet verecek biri değilim. Tavso ise kitabımın editörüydü, (37) tasvirler konusundaki düşüncesini beğendim. Sert konuşup gönderecek (38) karakteri de vardı. Doğru söz gerek insana: o işinden gitse, üzüleceğim, (39) özlemeyeceğim. Gönül sıcaklığı vermesi gerekir (40) insan insana. Dert ağır da olsa hafif de olsa ağlatıyor canı (41) olanı. Öylelerine şarkı

fayda veriyor. Tavso da şairdir, bize (42) söylediği fikre hak versin. Güzel şarkı yazsa, şarkıyı Kanşavbiy'e (43) söylettiririz. Kuşlar uzaklara götürürler onun sesini.

-22-

* * * *

(1) «İtten doğan it, — dedi Azret, kendi içinden, — eceline (2) susamıştı». Görüyor musun onu sen? Bizim tanıdığımız kişiden doğdun. Babam (3) hakkında çekinmeden yazıp, görevinden kovdurdunuz. Biz (4) neden diken oluverdik bu itlerin gözlerine? Kendinden güçlüyü erkek kardeş de (5) kız kardeş de sevmez dedikleri doğrudur. Benim babam Kavşanbiy (için) (6) sipariş verdirmek için, gece gündüz dinlenmeden dolaştı. İyiliğe (7) kötülük! Onlar babam hakkında yazdılar, görevinden kovdurdular. (8) Kavşanbiy ise kolhozun rızkına dikkat eden başkanından kurtulunca, (9) açgözlülük edip, borca düştü; akraba-dost yardım edip, kolhoza (10) yirmi yedi koyun verip tutuklanmadan kurtuldu.

(11) Şimdi Tavso'ya iliştiler. Onun yerine gelmeye çabalayıp (12) dolanıyordu etbaş Tavkan. Babasının başı! Kim koyacak onu böyle (13) göreve.

* * * *

(14) Çağırdılar Tavkan'ı komiteye, yaptıkları istişareyi ona anlatmak (15) için. — (16) Tavkan, biz senin insanlığına, bilgine, yeteneğine de önem (17) verip, Tavso'nun yerine geçmeni uygun gördük, — dedi (18) bu işte sorumlu memur. — (19) Bir de iki de demeyin, oraya uygun bir adam değilim ben, (20) o iyi ve yetenekli şairin sandalyesine oturmaya uygun kişi (21) değilim ben.

(22) Bizim dediğimizin olması gerek.

(23) Olmayacak işe zorlamayın. Tavso'ya hürmetim büyüktür.

(24) O kim olduğunu gösterdi bize.

(25) Az yerde üzülür adam. Ben kimim ki söylenilen yazarlara (26) fikir vermem gereksin. O sınıra yetmedim henüz.

— (27) Deli olma, Tanzilya da sevinir, — dedi tanıdık bir ses.

— (28) Annem, canına değmesin, ne çok becerikli olmaya çalışıyorsam (29) da söz geçiremiyorum kendime.

(30) Baban da sevinecekti.

(31) Kızmayın, annem!

(32) Bakıyorum da fikrimize sığındığın zamanını geçmişsin.

(33) Zorlamayın, anneciğim!

(34) Yazın en sıcak kırk gününde soğuk rüzgâr titretti beni. Yok sevinç de mutluluk
(35) da. Şarkı, akordeon sesi dünyadan umutsuz oluvermiş gibi, (36) dünyayı (bir)
sessizlik aldı. Gözlerimi sıkıca kapattım da köyde (37) evimiz arkası yokuş(un)
dibinden yukarı yalınayak koşup çıktım. Orada (38) o güzel açıklıkta çocuklar çok.
Benim arkadaşlarım: Azret, Tanzilya, dış (39) köyden çok olmadan bize göçüp gelen
Mayıl'ın oğlu Tavka da — orada. (40) O koşup geldi beni kucakladı. Azret ve Tanzilya
da kucakladı (41) beni. Orada tabiat şımarttı beni, güzel açan kalın

-23-

(1) ağaçtan hoş koku geldi bana. Çocukluğumu geçirdiğim meydan (2) gün ışıyla
doldu.

(3) Gözlerimi açtım ve çevreme baktım. Nalçık parkında güzel (4) boyanmış yüksek
sandalyeye oturup dururken oraya Tavso geliverdi. (5) Selamlaşmadı, yanıma oturdu.
Uzunca durduk birbirimizle (6) konuşmadan.

(7) Bana çok kırıldığını sandım. O eğri böğrü dallı ağaçta (8) yuva yapmakta olan
serçelerden gözünü ayırmıyor. Kalın dudakları (9) ile derinden bakan büyük siyah
gözleri birden gülümsüyor idi. Kuşlar (10) kim olursa olsun dikkat çekecek gibiydi,
baba ve annenin birbirine sıra vermeden (11) çalıştığını. Yardıma giden yoldaşlar
onlar gibi sıkı çalışsalar, başlarından (12) büyük övgü alırlar.

(13) Bunların dağ ağaçlarındaki serçeler gibi sarılıp şarkı söylemediğini fark ettik. (14)
Belli, dertleri, acıları pek yok.

(15) Vallahi, Tavso beni takip edip gelmiş oraya. Onun halini görünce emin oldum
(16) bundan. Bir süre sonra düz yüzü, çivi sakalı toprak rengini (17) aldı. Dudakları
karardı, gözlerinin, ellerinin de titrediğini (18) fark ettim. İki elinin avucu ile sağ dizini
kavradı.

(19) «Ömrümde bir kişiyi (bile) satmadım, ağlatmadım, — dedi kendi (20) kendine.
— Bu başıma geleni nasip görüyorum».

(21) İyiliğin dokunmuş olabilir mi insanlara? Saklama iyiliğini, (22) kötülüğünü de
söyle yanında oturan düşmanına. O seni adamdan (23) saymıyor, sen ise aklında olanı
onun başından aşağı (24) dökmeye hazırlanıyorsun. Beni kardeşin görüyorsan, (bunu)
düşün/tart.

— (25) Azret, sana da güvenim azdır. «Tavkan'ın kitabı hakkında (26) kötü sözler yaz, ayağını kaydır o etbaşın », — diyen sen değil miydin? (27) Senin düşüncen bugün benim ayağımı kaydırdı.

— (28) Tavso, kirli işlerine beni katma. Yazacak da söyleyecek de (29) olsam, kimseden yardım dilemeyeceğim, açığından yakalayacağım, (30) senin gibi anonimler bulup tırmalayıp çabalamadan. Yönetmenimiz hakkında (31) şikâyet mektubu yazdım, adımı, soyumu özellikle saklamadım. (32) Görürsün sonunun ne ile biteceğini.

(33) Sende kalsın o sağlam adamın başı.

— (34) Süt, ekmek gibi saf, temiz adamları rahatsız etmememiz gerekirdi. (35) Ben dertlendim yaptığım kötülöklere. Senin kötü niyetin yüzünden Tavkan'ı (36) kendime gücendirdim. Bugün beni tökezleten odur.

(37) Tavso, şekerleme uykusundan uyanmış yaşlı adam gibi biraz irkildi de (38) ağırlığını sezip durduğu başını yukarı kaldırdı, gözüne yalvararak (39) baktı.

— (40) Senin söylediklerine anlam vermeden, kendi kapımı kendim kapattım. (41) Bundan (daha) kara günü de göstermesin Allah. Git, benim sandalyeme otur, (42) sevin.

(43) Yazın bunaltıcı sıcak kırk gününde fırtına, soğuk da tanıttılar kendilerini. Vadi bulutu (44) güzel yetişmiş ağaçları kucağına topladı. Her ruha iyiliğı (45) hayal ettiren güneş ışığı soldu.

-24-

(1) Felaket ateşinden çıkmaya çare arar gibi huzursuz baktım (2) etrafıma. Son günüm gelse de yapacağım oydu, belli. Kimseden (3) yardım bulmuyorum. Yine ben anne babamı aradım. Nereden (4) bilirdim, bugün böyle (bir) bela geleceğini. Tavso'nun yanımda oturduğunu da (5) unuttum. Şafak aydınlığı mıdır yoksa akşam karanlığı mıdır (6) bu?

(7) Gözlerim hiçbir şey görmüyor, bir anda çocuk sesleri geldi (8) kulağıma. Aklımı başıma topladım. Parkta güle oynaya dolanan (9) çocuklar beni felaketten uzaklaştırdılar. Onlar Tavso'dan da uzaklaştırdılar, (10) kalkıp gitti oradan.

(11) Boş muhabbetin sıkıntısından ise kurtulacağımı ve kalacağımı (12) bilmiyorum.

* * * *

(13) Bugünkü sevincime sevinç katan ninemin sesiydi: Ninniye (14) onun gibi güzel söyleyen yoktu bizim mahallede. Ninem (15) torunlarının hepsinin beşiklerini de

sallamış birbirlerinin (16) arkasından. Bana huzur vermeyen düşüncelerim çok. Öyle ama (17) onlar ninni sesini unutturamıyorlar, bugün yaz sıcağını (18) getiren de o sestir, geniş bahçemde güzelliğin işlendiği (19) güllerimi yeşerten de Tanzilya ile konuşmaya güç veren de (20) ninninin sesi makamı(dır) sanıyorum. Tavso'nun çocukları da ninni (21) ile büyüdüler.

(22) Burada da yürek (esenliğimi) aydınlığım Tavso hakkındaki anılarım (23) hüznlendirdi. İlk önce onun kendisine canım sıkıldı, ailesinden, eş (24) dosttan, başkalarından utanmasına üzuldüm. «Tavso öğrendiği (25) işi bırakmaz», demiş idi üniversitede onunla beraber (26) okuyan, ardından büyük (bir) göreve seçilen arkadaşı. Ona dünya karanlık(tır), (27) yüreği bir şeye aydınlanmaz. Tavso'nun anlayışında «kötüler» (28) ile uğraşmak ona Allah (tarafından) verilen bir nasip. Kimin Tavso'dan iyi, (29) bilgili, yetenekli olmaya, büyük görevlerde çalışmaya ne hakkı (30) vardır? Anlıyor musunuz orasını?

(31) Ant etmişim, son karşılaştığımızdan sonra yanına gitmemeye. (32) Her yeri karıştırmış: kitabım hakkında kendime söylediğim (33) «eksiklikleri» de katıp yazıp gerekli yerlere ulaştırmış (34) anonimliğini.

(35) «Ben kimseye kötülük istemiyorum, benim istediğim — doğruluk. Olsun (36) o her yerde de her insanın içinde de. Devlete, insanlara zarar (37) verenleri görürken, bir köşeye çekilip, dayanıp kalamıyorum. Kavşanbiy'in (38) oğlu Tavkan'ın kitabı da kötülükle doludur. Kendiniz okuyun, o (39) zaman göreceksiniz orada benim söylediklerimin gerçek olduklarını. O fikrimi (40) komiteden başkasına (açmaya) güvenmiyorum. Gönderiye, Sovyet halkına (41) kötü söylenmiş düşünceler var onda: « Korkmayın, şafak bize yeniden (42) atar », «Yaz yeniden gelir» ...

-25-

(1) Ben ilk önce Kavşanbiy'in oğlunun böyle utanç verici kitabını basmaya (2) uygun gören editöre — Amirhan oğlu Tavso'ya — kızıyorum.

(3) Ayrıca Tavso'nun yanında çalışan İsmayil'in utanmazlığını da (4) kaldıramıyorum. Öyle saygıdeğer, sorumluluk isteyen işin insanı tüccarlık (5) yapıyor. Onun gibiler komsomolculara Sovyet gençlerine arkadaşlık eder (6) der misiniz? Matbaaya öyle adam gerekmiyor.

* * * *

(7) Adam gibi yaşamaya başlayıncaya kadar ne kadar ters işe rastladım. (8) İyi hesaplayıp baksak, önemsenmeyecek bir tane bile yok: ilk (9) ziraat mühendisliği hocalığını seçtiğime pişman olup, uykusuz (10) kaldım, Tanzilya gibi Azret gibi filolog olmam lazım diye. Babam veteriner (11) olmamı istedi, annem de oku ama yine de ahir ömrümde yanımda yaşa (12) dedi. «Torunlarımı da büyütüp annem gibi ninni söyleyerek (13) yaşamak istiyorum. Yakının, dostun — köyde, nasıl büyük bir nasip her gün (14) onları görmek, onlarla selamlaşmak, muhabbet etmek. »

— (15) Ruhumu şehir hayatı bunaltıyor: arkadaşı kontrol eden yok, birbirine sıra vermeden koşarak, temiz hava yok, hayat yoldaşlığına kız arasan, (16) sana nasip, sevinç, verecek (gibisini) bulacağın yok.

(17) Annemin istediği yalnız bir şeydir: Çocukları anne babasının yanında (18) yaşasınlar. Kuluçkadaki tavuk bile sevmez yavrularının yanından ayrılmasını.

* * * *

(19) Kim sorarsa sorsun seçtiğim bölüme pişman olmadığımı söyledim. (20) Başlangıçta arkadaşlarımla olmadığımı üzülsem de (21) ziraat mühendisinin işi — yer ile alakalı. Ekin yetiştirmekten büyük (22) nasip nerede? Ekin olsa, ateş ocağı ateşsiz kalmaz, ocağımız (23) soğumaz, zorlukları yenersin. Yerin taşı da ağacı da — kutsaldır. (24) O kana boyanmasın diye dileyelim. Onun cömertliği kimseden ne ekmek, (25) ne rızık ister.

(26) Düğünlerde dans ettiren, şarkılar söyleten — o, aşkı gül gibi (27) yeşerten de — o, çocukların oyunlarını kuran da — o, sanat (28) eserimde baş yerini alan da — o.

(29) Az şey olmaz hayatta: iyilik, kötülük. Saf sevgi kurtarır (30) tüm felaketlerden. Eski şarkılarımızın hepsinde de söyleniyordu (31) onun gerçekliği. O tan ağarmasıyla pencereden bakar. Tanzilya, (32) taşlı yollarda, fırtına koparan dağ tepelerinde, yağmurun ıslattığı (33) tarlalarda, çoban kulübesinde, kuşların şarkılarında yaşıyor (34) sevgi. Onsuz hayat su yüzünden yok olan ağaç bahçesine benzer.

— (35) Bizim mahallenin oğulları ile kızları köyün güney yamacındaki (36) tepeye oynamaya gitsek, göz görüp, aşağıdan gelen yoğun sis (37) Ürdü suyun üstünde taş köprü'nün yanına ulaşır, ırmak kıyısına uzansa, (38) Tanzilya, senin hayretler içinde kalıp seyre daldığını da unutmadım. (39) Onunla kendime aferin alıyorum diye değil, sana söyler böylece

(1) anılarımdan fayda buluyorum. Bana hayatın kıymetini anlatan (2) sevgidir. Bana kızın cevabını bekleten sevgiye (3) övgü, rüyama giren saf sevgiye övgü, doğumdan ölüme (4) beraber yaşayacak sevgiye övgü. Büyük dermanların fayda sağlamadığı (5) sevgiye övgü, sabahtan akşama (kadar) kumar oynatan sevgiye (6) övgü.

(7) Tanzilya, bu cümlelerde yazdığım her söz yüreğimi aydınlatıyor, (8) isteğimin olacağına eminim. Onlar boş sözler değil, canım, (9) yeni hayatımızın temel taşıdır, sebepsiz sevgi, (10) esirgeme benden iyiliğini!

(11) Annem babam anlamışlar Tanzilyasız hayatımın yokluğunu. O (12) başkasına gitse, dünyada olan belaların hepsi başıma toplanır. (13) O ağır yüküdür, hasta etmeden öldürecek azap. Tanzilya'cık, (14) aşkın ölüme yenilmeyeceğine inanacağız, verme sana (15) can atan yüreğime yara.

(16) Başkasına aşkını ayaklar altına atmıyorum. Benim nasibim (17) benimle beraber olsun istiyorum. Annelerimizin verdiği kararları duyup, (18) dünya sevincinin evimize gireceğini sandım. Ne söyledin o merhametli düşünceye? (19) Sonraya bırakma sözünü!

(20) Bugün ben talihliyim, sen de talihlisin. Hem halkın hem de Allah'ın (21) sevdiği cansın.

(22) Çok zaman geçer, öyle Tanzilya ile beraber okuduğum yıllar (23) doğumdan ölüme yolumu aydınlatarak yaşarlar. Bir de çocuğuna Tanzilya (24) diye isim verirse, kabul etmeyeceğim. Dünyada o adı taşımaya uygun (25) yalnızca bizim Tanzilya'dır. Yalnızca odur beni baht sahibi yapacak, (26) yalnızca odur benim anneme babama mutluluk verecek, evimi, avlumu (27) ay gibi güneş gibi aydınlatacak, ağaçlarımı yeşertecek, yeni kitap (28) yazdıracak.

(29) Tanzilya, sen tatlı dostumun sözünü dinliyorum diyen, kıskançlara kanma. (30) Kendinden iyi kimin seveceğini sanıyorsun. Benim nasibimi tutup, senin (31) aklına düştüğüm zaman aya, güneşe bak, yıldızlarla sohbet (32) et. Onlar söylerler (sana) kimin kim olduğunu — senin yarınının gerçek haberini. (33) Görevi, zenginliği ile övünen adam lazım değildir bize. (34) Adamlık gerektir adama. Burada benim kendimi övdüğümü düşünme. (35) Derin düşünceli zamanlarım seni arayıp sorduğu anlarda sadece (36) seni söz arkadaşı bulduğumu da doğru anla. Çıldırıldığımı düşünsen de (37) küsmeyeceğim, aşk aklını oynatmış zavallı Tavkan'ın (38) diyerek bırak. Seni nasipli yapabilsem, dünya zenginliği — benim, dünya zenginliği (39) — ikimizin!

* * * *

(40) Boş ayak kaldırıp durdum aksi takdirde vazifede fayda görüyorum yazarlara. (41) Televizyon ile radyo rahatsız edip duruyor (42) beni. Oralarda çalışanlar Malkar hakkında benden «yetenekli» yazar (43) olmadığını birbirlerine fırsat vermeden anlatıyorlar. Yeni hikâyemin

-27-

(1) vadesiz yayınladı edebiyat-sanat dergilerimiz. Onun peşinden (2) de gazetemize övgü makalesi çıkardı.

(3) İşte, görüyorsunuz ya bu şey hakkında sevinmek, düşünmek de (4) gerekiyor. Çok sahte belgeler inceliyorlar, (bunlar) Tavkan'nın dedikleri (5) olur mu? Oyun değil o sözler. Tavkan oraya adım atar atmaz (6) görevinden faydalanmaya başladı diyenler var, vallahi. (7) Onların sesleri kulağıma geliyor uzaktan. Benim gönlümü (8) hoş etmek isteyenler çok olmasına (karşın), basit insan(ların) söyleyeceği fikirlerin (9) canımı sıkacaklarını da biliyorlar. Onlar(ın) edebiyatta sesleri anında (10) kaybolacak. Yeteneği ne kadar sığ olursa olsun yoldaşın kibri (11) memlekete sığmaz. Sabretmek gerekiyor, sıkıntıya, anlaşılan sözü gecikmeden (12) ele almak gerekir. Edebiyatla, sanatla alçak gönüllü (13) olunmuyor. Kitapları birbiri arkasından döküp sanat (14) kelimesinin manasını onunla ölçmeye çalışıyorlar. Yeni işimde (15) de duyuyorum onu çoklarından. O sözle kendi kendimizin arkasından iş çevirdiğimizi (16) anlıyoruz. Kolumuz, ayağımız kısa.

(17) Benim bu fikrimi okuyacaklar vardır, bilmiyorum sözün nereye (18) varacağını. Benim bildiğim: «yazarların» gözlerine diken olup saplanacağım. (19) (Kendiyle) övünene de çıkardılar adımı. Onlar «halkı» (20) arayacak sözlerdir.

(21) Yeteneklileri yüceltsem, millet edebiyatımız için kötü olmayacak. (22) Yeteneksizler ise başlarını duvara vursunlar, fırtına(nın) kendini (23) kayaya vurduğu gibi. Öylelerini edebiyattan vazgeçiremeyeceğimizi (24) de biliyorum. Görmüyor musunuz, o «halkın» her yeni kitabı (25) çıktığında, sözünü başını değiştirmeye başladığını. Televizyona (26) çıktığı zamanda ise eşek arısının ısırıldığı at gibi yukarı (27) zıplayıp konuştuğunu.

(28) Çok konuşuyor olabilirim, öyle (ki) her sözümün izi kalsın istiyorum. O zaman (29) aşkın nasip ettiği kadar göğüm açık olur, iyiliğin temelinde (30) kötülük doğmaz.

* * *

(31) Kaderim, beni öte-beriye atıp, bu işi uygun gördü (32) ise benim dedikodumu yapmaya kimin ne hakkı vardır?! Şansa, bilgileri, (33) yetenekleri, akılları olanlar öyle basit yalpalanmaktan (34) uzaktadırlar. Rüzgâr hangi taraftan vursa, o tarafa can atanlar başkalarıdır. (35) Allah o hale cesaretlendirmiş ve yaratmış o güruhu. Sonra (36) sabretmeliyiz, kavga edip uğraşmadan. Sevdiklerimizin yüzlerini, (37) yüreklerini ısıtmak için elden geliyorsa, sevinip, mutlu olalım.

(38) Sevdiklerimizin yaşadığı bahçeleri güneş(in), ay(ın) aydınlattığına da (39) sevinelim, evlerinde beşik sallayan gelinin sevincini görüp (40) sevinelim. Öylelerinin verdiği hayat hikâyesi, sonra ayağı çukurda olan insanlara ömür boyu (41) hizmet edecekler, tutmaçlı kanatları bizi güzel umutlarımıza (42) uçuracaklar.

-28-

(1) Dünyaya göz açtığın kısa zaman içinde dert yandığımız anlarımız (2) da oldu. O şeye ben(im) yapacak (bir şey) var mı diye bilmiyorum. Merhametsizliğe (3) yenilip tembel olmak yaramaz. Merhametin üstün gelmesinden başka (4) yol yoktur hayatta. Öyle olmasa, cesaretsizliğin kişiyi köşeye (5) sıkıştırmamasının imkânı yok. Merhametsizlik kanatlarını gerinceye kadar insan (6) oğluna şans getiren aşk hayatın tamamını zapt eder.

(7) Tanzilya gece gündüz senin gölgede duruyorum. «Korkma, aşktan (8) mahrum değilsin, — diyor bana iyi niyetim. — Sabah vaktinde (9) dağlara güneşin ulaştığı zamana bakarak, o güneş ışınları kalbini (10) ısıtır, Tanzilya yanında aşk şarkısı, makamını duyuyor. (11) Nasıl sevinçlidir o hayat! Kalbini acıtacak işlere (12) de rastlayacaksın. Ama onlar senin değil, kötülüğü elinde tutanların (13) canını acıtacaklar. »

(14) Böyle anlarda benim düşüncelerim uzak yolculuğa çıkarlar. (15) Orada eski vatanımızda — mutlu hayat! Gök — berrak, yaylalar — (16) mal ile dolu, dağların eteğinde — tarlalar, — ağaçlar güzel yeşermiş. Yine (17) biraz sonra benim gördüğüm: gençler — tırpanda, kızlar — biçilmiş otta. Onların (18) şarkıları, Üzlü'ün akordeon sesi — dağ tepelerinde duyuluyor. Uzak (19) yolcular bindiği atlarını bir aralık durdurup, o hayret verici hayat (20) makamını heyecanla dinliyorlar.

(21) Ninem, Sozay kızı Abidat, her zaman arkadaşların hikâyelerini (22) dinletmeyi sevdiği kişi; benim geldiğime çok sevindiğinden, (23) düğünde düz oyunun kızdırdığını sanırdın, onun geniş avluda benim (24) önüme söylenip geldiğini görsen:

— (25) Yüreğimin güneş kaynağı, hayatımın yaşamına aydınlık katan (26) göz nurum, nereden çıktın? Bugün beklemediğim sevincim!

— (26) Nine, seni çok özlediğimden bugünkü işimi yarına bırakıp (27) geldim.

— (27) Baban da öyle iyi niyetli insan. Beni özlediğinde, koyun (28) sürüsünü arkadaşına emanet edip, geç erken demeden, yayladan (30) eve gelirdi. Bir sırrımızı da söyleyeyim burada. Baban genç yaşında (31) bile hayvan bakmaya meyilli idi. Önce zenginlerin mallarını (32) sürüp, dağ ardına geçirirdi, sonra da — kolhoz hayvanlarını. (33) Zenginler onun izini bulamayınca, (anlaşıldı ki) kolhoz onu hemen sahiplendi. (34) Yiğitliğine köyün imrendiği gencime üç yıl tutsaklık yaşattılar. (35) O oradan dönünceye kadar, hayat dert çekip, üç yıl toprakla (36) sohbet edip durdum.

(37) Allah’a bin kere şükür, önceki işine ara verip, kolhoz koyunlarını (38) çok iyi besleyip yaşıyor, neslini özellikle oradan çok kişi (39) almıyor kolхозda. O tutsaklık yaşamasaydı büyük (40) makamı olacak kişiydi babanız. Evladım, dedeniz bir yerden yeni geldiği (41) zaman bile şarkılarıyla kızların kalplerine aşk (42) hastalığı veriyor idi.

— (43) Nine, sana da şarkı söyledi mi?

-29-

— (1) Onun sorduğu da iş mi. Nine saçına başına, bozduğu (2) yakasına uzanıp, sırayla toplamaya çalıştı. Yüzünün buruşukları (3) gidip, nur saçıldı zayıf yanaklarına. «Köyümün âlemi; güneş, (4) ay yüzlü kızı Abidat», — diye şarkı söylemeye başlasa, dağdaki geyikler de (5) durup onu dinliyorlar. Git, ey delikanlı, asla söylemeyeceğimi söyledin. (6) Sen, güzel çocuğum, sevginin gece gündüz bahçeyi aydınlatıverdiği (7) evde doğdun. Aşk senin bahçeni, evini gece gündüz (8) dünyayı aydınlattığı gibi aydınlatıp dursun, yürüdüğü yolları da.

(9) Çocukluğumu yoran yollarda gezip, bahçemizin bereketliliğini (10) görüp, ninemin beni beşiğe sardığı ellerinin sıcaklığını, (11) (beni) havaya atmalarını yeniden hatırlayıp dünya mutluluğunu yaşadım. Gördüğüm, (12) yaşadığım şeylerin — hepsi hayatımı aydınlatan ömürde (13) unutulmayacak sevincim.

* * * *

(14) Gençlik çağlarım (çocukluğum diye hemen söyleyeyim) aklıma gelse, kendi (15) kendime utanıyorum. Akranlarımın, özellikle kızların yanlarına (16) gitsem, sohbete katılmaya cesaret edemiyor, ayağa kalkarak herkesin (17) havadisini dinleyip (onların

önemlerini de çok anlamıyor), herkesin (18) benim beceriksizliğimi anladığını sanıp, söyleyecek söz ağzımdan (19) çıkmıyor, rezil olduğum zamanlar çoktur. Tanzilya'nın (20) rezilliğine içinden güldüğünü düşünüyorum. Azret idi benimle (21) ilgilenmeye çalışan: «Sen derin düşünen bir babanın (22) oğlusun. Her sözünün bizi mutlu ettiğini biliver. O Ahmet'i (23) görüyor musun, arkadaşları arasında söyleyeceği sözüne evde hazırlanıp geldiğini (24) söyledi bir kez. Gözünü önüne dikip boynunu öne uzatıp (25) ellerini oraya buraya koyup, işte öyle öğreniyor ustaca konuşmayı. Onun (26) o hali edebiyat derslerinde bile fark ediliyor. Dikkat et onun o haline (27) ustaca söylenmiş söz hayatı aydınlatır. Sen bakıp durdukça, ben Tanzilya'ya (28) nasıl ustaca espiri yapacağım...»

(29) Azret'in akıl vermesine memnun oldum. Öyle Tanzilya'yı düşünerek, (30) onun yaşadığı bahçeye, yürüdüğü yollara baş koyup yaşayan (31) ruhum cansız yaşıyor. Açıkçası, kıza gerçek sevgim (32) o anda belli oldu. Sabah uykudan uyanıp, (33) gözlerimi her açtığımda, şafak aydınlığından önce Tanzilya'nın yüzünü (34) gördüm. Sabaha kadar ettiğim duam Tanzilya'nın annesine (35) ettiğim duaya galip gelmeye başladı.

(36) Niçin ele aldı beni bu garip his ?! Özellikle o derdi (37) benden göğşe doğru uçan yaprak gibi götüreceğini arzu ettim, ruhuma huzur (38) istedim. Yazın bunaltıcı kırk gününde kış gelip, beni pelerinin himayesine alarak, genç ruhuna sakın (39) ol, desin, akıl versin. Okumaya gönül ver, baba (40) ve anneni, öğretmenlerini sev; kızın güzelliği karşısında diz çökme zamanının (41) gelecektir yarın desin. O şeyi kıştan kendim istiyorum.

(42) Kış giderse, yaz gelir, sana kışları tercih ettirecek yaz. O anda (43) sevinirsin hayatın güzelliğine, nasip o güneş doğduğu gibi sana.

-30-

(1) O gün yüzümü talihin okşadığını sandım. Çok fazla sevdi o beni, (2) çocukluğumda ninemin, annemin sevdikleri gibi. Henüz üzerimden (3) çocukluğumun gitmediğini sandım. Babaları, anneleri bütün o sevinçten (4) geri olmadıklarını işitiyordum.

(5) Ben şanslıyım.

(6) Annem, babam sonra aşktır beni şanslı eden. Şarkı makamı (7) da onlara katılsa, sorma yüreğimde olan sevinci. (8) Onlar hayata kanat veren, cansıza can veren

eksilmeyecek (9) güçlerdir, olaylara, gösterişe boyun eğmeyecek aşkı şımartacak, (10) iyilerin yüzlerini tatlı okşayacak güçtür.

* * * *

(11) Rüya da gördüğün tatlı şeylerle aklına getirdiklerine inanıp (12) yaşamak, ölüyü sağ yapmaya çalışmaktan başka (bir şey) değildir. (13) Rüya ile hatıralarım sırasında yaşadığım sevincimi sayamamamdandır (14) burada söylediğim düşüncelerim. Sevginin üstünde birine (15) iddialaşmak pek akılsızlıktır, ağlamaklı hayat — ay ya da (16) güneşe bakıp buluta kaybolup, hayatta oradan çıkmadan duracak hal (17) yaşadığın dert ile karşılaştırma olacak onu, dünyayı (18) ele alan karanlıkla. Nasıl kurtulacak o dertten? (19) Saf, gösterişsiz, sonsuz sevgidir ondan kurtaracak. Dünyayı (20) aydınlatacak, hayat ağacımızı yeşertecek, Tarlalarımızı, (21) güllerimizi açtıracak sevgi.

(22) Senin seçimin sana cesaretsizliği gösterdi ise ayın, güneşin (23) aydınlığı sana bir anda vermezler sıcaklıklarını. Yazın yeşil (24) kırı, kuşun aydınlık şarkısı da — boş o anda.

(25) Öyle şeyleri herkesten iyi anlayan Tanzilya niçin yakıyor (26) özellikle yüreğimi? Dün tan meşalesi ile ulaştığın sözleri söyleyip, (27) bugün varlığımı yok etti, gözüme bakıp, Azret'in ilmine gönül vermenin (28) övgüsü.

(29) Olsun ne iyi ne övgülü Azret. Aşk uzağa taş atma oyunu değildir (30) bazen oraya bazen buraya atıp gezmek. Niye gerekti Tanzilya'ya (31) o iş — Azret'in durup dinlenmeden övülmesi, sonra o kendine yazdığı mektubu (32) elime sıkıştırıp, oku diye bastırır. Sensin ayım, güneşim diyecek (33) sanıp, yaşayıp duruyorum, aşk ateşine gömülüp. Kızda o akıl (34) yok. Bir gün görmesem, Tanzilya, sana özlem duyuyor, yumuşak (35) sandalyem taştan da katı olup oturuyorum. Telefonla konuşmadan, (36) gülen sesi şibila dalı olup işitildiği anda (onun) sesini (37) huzuru aşk sersemi eden başıma cesaret verip (38) yaşıyorum.

(39) «...Biliyorum, ağlatacaksın beni, yakacaksın, mahvedeceksin, — (40) diye yazıyor Azret. — Ben suçlu değilim, kaderine küs, — diyeceksin (41) sonunda.

(42) Anlayabiliyorum yanıldığını. Rahat etmem, seni son sevincinden (43) vazgeçirene kadar. Çok zamandır kalbimin derinlerinde sakladığım

-31-

(1) sözlerimi söylüyorum sana. Kalbime rahatlık verir mi bu (2) deliliğim?

(3) Güzelim, derdini kaldıramıyorum, kömür haline gelen yüreğimi (4) sevindir. Bilim insanı kolhozcuya dönme. Senin güzelliğine, (5) zarafetine imrenerek yaşıyorum, senin bahçemdeki düğünde benimle oynayacağın (6) günü bekliyorum. Öyle olduktan sonrasında ise ne dert (7) ne üzülmeye ne de özlemin ağır yükü, kıskançların bize sunduğu dertleri (8) benden geri gidecekler. Babam eyeri ve koşum takımı altın, (9) gümüş ile kaplanmış ata binecek, annem süslenmiş, yumuşak tahtaya (10) oturacak. Bahçemde sabahleyin halk şarkılar söyleyecek, (11) gençliğimiz yıldızlardan parlak oldu. Aklında mı okulda (12) İshak’a söylediğin sözler: «Gülde — dikenli dal».

(13) O sözleri aklımıza getirdiğim için ayıplama. İkimizin aşk (14) gülümüzde dikenli dallar beni uykusuz bıraktı. Senin (15) adını söylediğim zamanlarda babamın büyüttüğü ağaçlar, annemin büyüttüğü güller (16) hepsi güzel açıyor, göz görüp, ele aldığım işte gönülsüzlük (17) yapmayıp yardım ediyorlar. Bilimsel çalışmama biçtiğin değer, gurur verici; yeni şafak (18) aydınlığını da veriyor bana, geceleyin gün aydınlığının değdiğini de anlatıyor. (19) Seni hayal eden gözlerim tamamen aydınlığı gördüler. Sana söylediğim (20) şarkılarımı şimdi kalabalıklar arasında söylüyorum.

(21) O aydınlığımı karanlık etmemeni diliyorum.

(22) Azret’in mektubunu okurken aklımda olmayan (bir) şeye rastladım. (23) o öyle oyun, çocuklarının anlamayacağı kadar — zor meşgale. İlk sözlerinde — (24) kararsızlığın azabı. Belli, kız delikanlıya «aşkımızı temelsiz (25) bırakıyor» diye son sözü söyledi.

(26) Azret’in mektubunu bana okumam için verdiğini anlamadım. (27) İçimden; kesinlikle ayıp ettim Tanzilya’ya. Onu mu hafife aldı yoksa (28) beni mi? İnsanlığın haysiyetine dokunmayalım. O ne kadar çok oyun gösterse (29) de kendisinden umudunu kesecek değil. Benim çok sevdiğim hayat (30) şarkımdır Tanzilya.

(31) Akşam vakti avluma karanlık çökmeye başladığı zaman, Tanzilya (32) avlumda görünse, tan ışığı kendini gösteriyor. Evde mum (33) gerekmiyor. Şer olan yerde hayır olduğunu da gördük, (34) kötülük ve iyiliğin beraber dolaştığını gördük. Sevdiği (35) kısmetine ulaşan da yok dünyada. Beraber olsalar, hayatı (36) hoş eden de — odur, ilk cesur baktığın da — odur, her sabah iyiliğin (37) sesini duyuran da — odur, düğünde dans ettiren de — odur, çimenliğini, (38) bahçeni yeşertecek de — odur, bütün belaları yenecek de — odur, yaz (39) aydınlığını aydınlatacak da — odur.

(40) Öyle (bir) kabahat sabrı tükettiğinde hayatın acılarını aklına getir. (41) Böyle olsa da her türlü sıkıntıda aşkın yüzünü tırmalıyorum. O (42) üzüntü verip girer yüreğe. Bu fikir hakkında verdiğin sözü tutmazsan, (43) öleceğini sanarak kendi kendine. Sevdığın kızın gözlerinde aşk (44) yıldızı yanmazsa, işinin bozulacağını anlasan da bırak. Aşkın

-32-

(1) gücünün denizin derinliğini unutturduğunu tamamen anladım (2) ben.
(3) Benim bu mısraları okuyacak kişiye temennim:
(4) Annenin sütü ile tabiatın gücü ile verilmeyen kabiliyeti insan (5) isteyerek elde edemez. Kalbin gül dünyası — hayatım. Aşk, yürek (6) sızım. Ama çaresizlik karanlığının mezar olduğuna ise başkasını (7) bırak, kendimi dahi inandıramıyorum.
(8) Tanzilya'nın adını andığım zaman kulağıma güzel bir şarkının (9) makamı ulaşıyor, insanlar için iyiliği aramamaya için cesaretlendiriyor o ad (10) beni. Onsuz akşamın karanlığı ebedi yolumu karanlık edip, dünya (11) aydınlığını aratıyordu. Koyun sürüme kurt girmiş gibi sağ (12) adama mezar kazmış gibi oluyordum, hiç kimse ne yaptığımı (13) anlamıyor, hayatta kimsenin yaşamadığı belayı yaşıyordum.
(14) Bir anda sorgusuz sualsiz Tanzilya'nın olduğu odaya girdim. (15) Kapıyı kendim açtım. Gözlerimle görmedim evin içini. Orada da (16) kimse yok. Çıktım avluya. Ey yüce Allah, ben kime ne (17) hata yaptım? Onu bir anlat bana?
(18) «Gözlerini aç, nerede olduğunu, niçin döndüğünü anla » — (19) o belirsiz ses bir nebze akıl verdi bana. Deli düşüncelerimin oraya (20) buraya uzadığını anladım.

* * * *

(21) Aklımda olmayan yolculuğa hareket etmem gerek. Mingi Tav (22) dairesine gidip, birkaç gün dinlenirim düşüncesinde idim. Hizmetin (23) kazancına göre değiştirmek gerek isteği. Şimal Kavkaz'da benim gibi (24) çalışanların — kitap yayınevlerinin başeditörlerinin — toplantıları (25) olacak Terk başında. Gitmiyorum demeye imkân yok. Orada üç gün (26) kalmak gerekiyor. Yola çıKMadan iki gün önce, divana yaslanıp, (27) uyuyakaldım. Durmadan rüya mı görüp duruyorsun demeyin. (28) Hayatta her gün, her saat, her an görüp, rastlamakta olduğun şeyler rüyanda (29) seni sevindiriyor, sıkıntı verip duranlar bellidir (30) ruhu olan insana. Bu kez rüyam tokmak vurup, göz açtırmadan (31) dövüyor.

(32) Uyandığımda, insanlardan işitmekte olduğum hikâyenin gerçekliğine (33) asla emin olmadan, padişahların yayan yürüdüğü yerde hemen (34) kayboldum. Rüyamı orada anlattım. Beni dinlemesini çok istedim, (35) rüyamda gördüklerimi benden geri al, iyiye yor diye.

(36) Dileğime cevap yok. Duymadım hiçbir ses. Boş hikâye (37) olur söyledikleri. Kafam düşünceli: dünya bazen kapkaranlık (38) görünüyor, bunun üzerine gözlerimi daha çok açmaya çalışıyorum. O zaman da (39) gitmiyor siyah gölgeler.

(40) Kimleri nereye götürdüklerini bilmiyorum. Tanzilya'yı iki at koşulan (41) garip bir fayton ile alıp gidiyorlar, başındaki beyaz başörtüsü de (42) rüzgârda kanat sesi veriyor. Ondan sonra gözüme hiçbir şey görünmüyor.

-33-

* * * *

(1) Azret, kışın fırtınanın geldiği gibi, sonunu düşünmeden hareket etmeye gelmiş gibi (2) sert girdi kapıdan. Onda hayat cesaret fark edilmiyor. İnsanlık belirtisi (3) az. Kavga etmeye, boğuşmaya geldiğini sandım. Çok süslüydü: (4) üstünde — kapkara kıyafeti, bembeyaz gömleği, güzel siyah ayakkabıları, (5) kalın saçı arkaya hoş taranmış. Çok ilginç siyah bir gözlüğü (6) de var. O âdeti de ilk kez görüyorum. Her şeyi — kendinin düğüne (7) özenli hazırlanıp çıktığı çağda olduğu muntazamlıkta.

(8) Onun o muntazamlığı ile kendinin taşıdığı hali birlikte uyuşmuyorlar. (9) O kapıdan girdiği yerde biraz dikildi, ondan sonra selamlaştı (10) benimle. Az gülümseyip, dişlerini gösterdi, dudaklarının kendi (11) kendilerine selamlaştığını sandım, onlar bedeninden ayrılan kertenkelenin (12) kuyruğu gibi titriyorlar.

(13) Ben de masamın yanında ayakta duruyorum. Ne söyleyeceğini (14) bekliyorum. Hoş geldin, orada burada otur diye (bir şey) de söylemedim henüz. (15) El uzattı o bana. Selamlaştım. Okulda yürüyen adın, Cora (16) diye söylememe ramak kaldı.

— (17) Vallahi, yazar, bu gidişle gidersek, birbirimizin adını (18) bile unutacağız. Bir etbaşın hatasından (dolayı) birbirimizden ayrı mı (19) kalacağız şimdi? Köye gitsem, annem babam senin halini sormadan (20) bırakmıyorlar, ben de gerçek olayı anlatamıyorum.

— (21) Suçlu kim?

— (22) Sen de, ben de.

— (23) Doğru söylüyorsun, Azret.

— (24) Kocabaş Tanzilya bizi düşman etti.

— (25) Tanzilya'nın gururu ile oynama.

(26) O sustu. Başını sağa sola çevirdi. Huzursuzluğu fark ediliyordu. (27) Benimle konuşması sakindi. Onun ince, kemikli suratını⁹² görmediğim için dışarı çıkmaya (28) hazırlandım. Burada benim garip bir işi ele aldığımı (29) düşünmeyin. Azret bana hangi amaçla geldiğini anlamadan, elbette (30) düşündüm. Kendimi ele almaya çalışıyorum. Adam ne akıllı, (31) bilgili olsa da çoğu şeyi elinde tutmaya cesaret etmiyor. Bu esnada (32) kendi kendime karar veremiyorum. Yok böyle güç, açıkçası, geçirdim (33) aklımda olan işi, başımda olan gürültüyü durduramıyorum. (34) « Niye kendini ateşe atıyorsun ya da her adımında belaya düştüğünü (35) sanarak, yapma öyle! Azret sana kötü haber vererek başladığını (36) anlarsa. «Kocabaş» dediniz?! Kimin kocabaş olduğunu (37) gösteririm ikinize de. Boşuna gururumla oynuyorsunuz! Tanzilya».

— (38) Beni boşuna ekliyorsun bilim insanına. İkiniz de — bilim insanları. Ben ise — (39) çiftçi.

— (40) Sözün gücüne senden az inanmıyorum, övünme».

— (41) Bakıyorum da güçten yapılmakta olan evimi ateşe vermeye dolanıyorsun. (42) Aklımda olmayan fetvaları ortaya çıkarmaya çalışıyorsun, (43) Tanzilya! Sen beni uzaklaştırıp durursan, dünyada bir gün bile

-34-

(1) yaşayamam. Beni geçmiş günlerine sayma. Benim aşkım (2) senin canını acıtıyorsa, sana söylediğim gönül sözüm bana düşmanlık ediyorsa, önüne (3) diz çöküp bağışlanma dileyeyim, hiçbir şekilde yüksünmeden, sensin (4) beni bahtımdan yana güldürecek. Aşkın yükünü kaldırmaya (5) güç verecek de sensin. Seni diliyorum, kaygı duymuyorum.

— (6) Aşk ateşinde yan sen kaygılı değilim ben.

— (7) Bugün geleceğini bilerek yaşadım, bu kadar zamanı ruhsuz geçirerek. (8) Seni her gördüğümde, sevincim(in) yerden göğe ulaşan halatını (9) kopardın. Öyle benim güzel umutlarım, dünyanın çift gördüğü rezaleti (10) ayaklar altına alırlar. Geç basit sözler söylemeye cesaret eden (11) deli Tavkan'ı. Dünyayı bazen aydınlık bazen

⁹² hayvanların yüzünün önündeki sivri ve çıkıntılı kısım.

karanlık eden aşkı (12) düşmanım da yaşamasın. Bu anlattıklarımın hepsinin gerçek olduklarına (13) inanarak sesleniyorum, sesimi tüm dünyaya dinlettirip.

— (14) Nasıl alçaklıktır, aşkın sevinci sıkıntıya, (15) ağlamaya dayansın. Düşün, yazar.

— (16) Burada Azret'in sözleriyle konuşuyorsun. Anladım ikinizin (17) de kim olduğunuzu.

— (18) Azret'in benden güçlü (olduğunu) sanıyorsan, başka bir şey demiyorum.

(19) Tanzilya ile muhabbetim gerçektir, onun da benim de kim olduğumuzu (20) açıkladığı. Azret Tanzilya'nın üzerinden basit sözler söylemeye başladığında (21) gezdim beni Tanzilya'ya götüren yolları, ağlayarak, (22) bazen onu, mutsuzluğumu yenerek. (23) Aşkın ağlattığı genci ayıplamayın. (24) Kendimi kandıramıyorum, gerçek söz insanı nişan alamaz, (25) güzel umudum — dağ başında. Nasıl mutlu hayat. O bu esnada (26) vadiyi kaplayan buluttan kurtulduğum günün aydınlığına benzedi. Azret'in sayesinde (27) talihimin önüme geldiğini sandım.

(28) O Tanzilya'nın hakkındaki beklentilerinden artık vazgeçsin. Büyük bir uyuşmazlığın (29) onu ele geçirdiğine eminim.

* * * *

(30) Azret aşkı saf hayat mumu olduğuna çok inanıverip, (31) şimdi ona yolu söylediğimde bitmeyecek gibi dik olduğunu anlamaya başladığını (32) gördüm... Hayır, o beni şımartıp duruyor. Bu işin (33) üzerinde ne kara güç kendine itaat ettirdiğini anlayarak durunca, (34) üzerime kar, buz yağdırmaya çalışıyor. «Sevinir yorulan yüreğim», — (35) diye ben.

— (36) Tavkan, memnun olmuyorsun misafirine. Ben de sabrediyorum, dostum, (37) benim ona misafir olmadığımı anlar diye. Ne kadar kaşlarını çatsan da (38) kızacak sanma. Tanzilya, biliyorum, sana da bana da kızacak. (39) Ama o al. Bana rastlasa — seni, sana rastlasa beni çekiştiriyor. O (40) alçaklık. Kadınlar, kızlar bize geliyorlar, birbirimize küstüğümüzü (41) dahi unutuyoruz.

(42) Yeni kitabına sevindim. Seni de tebrik edeyim, satın aldığım kitaba (43) da imza attırayım diye geldim. Güzel isim vermişsin kitabına:

-35-

(1) «Aşk — gençliğin bayrağı». Okuyanı çok olsun, (2) yetenekli dostum.

(3) Bizim sınıfta edebiyatı senin gibi seven yok idi. Bu kutlu (4) yolu çocuk gibi yaşadın, hepimizi de sevindirerek yaşa.

* * * *

(5) Ondan sonra birkaç gün geçti aradan. Tanzilya'yı telefon ile aradım (6) çok kere. Cevap yok. Arayıp çalıştığı, yaşadığı yerlere gittim. (7) İzini kaybettirdi kendinin. O Nalçık'te Kaysın adlı sokaktan geçip, (8) iki yolun ayrıldığı yerde sağlam direğe dayanıp, iki yolun (9) hangisine gideceğini bilmeden, kararsız bir şekilde dikildiğini işittim. Ben (10) o anda hemen mektup yazmaya cesaretlendim:

(11) Tanzilya Muhtarovna, adın zavallı canıma sevinç vererek bekleyeceğim (12) gerçek sözünü. Düşün, bil, yüreğim senden hayatta (13) soğumaz. Eliya'nın dev gücü de söndüremez aşkın çirasını...(14) Güzel adın — sabah nuru. Sensiz hayatım ruhsuz olacak. Şafağın (15) yeniden atacağına inanıyorum. Yolun doğru, sonsuzluğunu seç. Aşk (16) sözüm — sana emanet».

5. SONUÇ

Süymeklik Sözüm Sanga Amanat adlı hikâye günümüze ait bir eser olmasına rağmen Karaçay-Malkar Türkçesinde bulunan çoğu dil bilgisi özelliğini içerisinde barındırmaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesindeki Kıpçak Türkçesi özelliklerinden olan adak yerine ayak, tag yerine tav, kalan yerine kalgan, olmak yerine bolmak şekillerinin bu eserde kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle kelime başında y- sesinin c- sesine dönüşmesi olayı metnin bütününde görülmüştür.

Öğrenilen geçmiş zaman çekimi metinde genel olarak /-GAn/, /-hAn/ ekleriyle yapılırken sadece üç yerde /-Ipdı/ şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Metinde öğrenilen geçmiş zaman ekinin bilinen geçmiş zaman yerine kullanıldığı görülmüştür.

İsim-fiil eklerinden biri olan /v/ ünlü ile biten fiillerden sonra /-v/; ünsüzle biten fiillerden sonra ise yardımcı ünlüsü ile /-Uv/ şeklinde kullanılmaktadır. Bu ek, Kiril harfli metinlerde –ы (-ıv / -iv) şeklinde yazılmışsa da telaffuzları –uv / -üv şeklinde yapılmaktadır. Ele alınan metinde bu isim-fiil ekinin -ıv / -iv olarak yazıldığı yerler tespit edilmiştir: барıv “gitmek”

Türkiye Türkçesinde ağızlarda görülen veyahut kullanılmayan Türkçe kökenli bazı kelimelerin metinde farklı anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir: ашук- “acele etmek”, түңүл- “ümidini kesmek”.

Metinde geçen Rusça alıntı kelimelerin coğrafi, sosyal ve siyasî faktörler neticesinde ana dilde kullanıldığı şekliyle yer aldığı; Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin ise ses değişimlerine uğrayarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Metinde gelecek zaman çekimi, Kıpçak Türkçesi özelliği göstermektedir fakat bu çekim diğer Kıpçak lehçelerinden farklı olarak kendine has özelliği ile /-Ar/ geniş zaman kuran eklere /-IİK/ eklerinin eklenerek /-I/ ünsüzünün düşmesiyle oluşan /-IİK/, /-rIİK/ ve /-ArIİK/ ekleriyle yapılmaktadır. Olumsuz şekli *tüyül* edatı üzerine getirilen zamir kökenli şahıs ekleri ile oluşturulmuştur.

Emir kipi bütün şahıslar için özel şahıs ekleriyle yapılır. Bu ekler genel yapısı itibariyle Türkiye Türkçesindekilere çok benzer. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi 1. şahıslarda istek bildirir. Fakat bazı farklar da vardır. Eski Türkçe ve Türkiye

Türkçesinden farklı olarak emir 1. çoğul şahıs çekimi için metinde *-(a)lım/-(e)lim* yerine *-(a)yık/-(e)yik* kullanılmıştır.

Metinde yeterlik fiilinin çoğunlukla olumsuz şekli tespit edilmiştir.

/(I)p/ zarf-fiil ekinin Karaçay-Malkar Türkçesinde iki şekilde yazılışı bulunmaktadır. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde kullanılan imlada */-b/ (б)* iken Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nde kullanılan imlada ise */-p/ (п)* biçimindedir. Ele alınan metinde bu zarf-fiil ekinin yalnızca */-p/ (п)* şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bir dilin zenginliğini ortaya koyacak deyimler ve halk söyleyişleri de metinde dikkat çekmektedir: bağa biç- “değer vermek”, bolcal sal- “mühlet vermek”, ayak бүк- “dans etmek, oyun oynamak”, қanın buz- “niyet bozmak”, canına tiy- “gücenmek, alınmak”, көл кеңdir- “alay etmek, intikam almak”, cara sal- “yaralamak”, başımı biyle- “zihnimi ele geçirmek”, burun сүйүн- “hoş olmayan bir duygu hissetmek”.

KAYNAKÇA

- Adiloğlu, A, (2003), “Karaçay-Malkar Edebiyatı”, Karaçay-Balkarlar, Tarih, Toplum ve Kültür (Der. Ufuk Tavkul-Yaşar Kalafat), Ankara: Karam Yayınları.
- Adiloğlu, A, (2006), Karaçay-Malkar Yazılı Edebiyatının Kurucusu Kâzım Möçü, Turkish Studies International Periodical For the Languages. Literature and History of Turkish or Turkic Volume 1/2 Fall.
- Adiloğlu, A, (2019), Türkiye Türkçesi ile Karaçay-Malkar Türkçesi Arasındaki Ses Denklikleri, III. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya.
- Aksan, D, (1983), Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel, Sözcük Türleri, Ankara: TDK Yayınları.
- Alkaya, E, (2017), Tatar Türkçesi Yazı Dilinde ve Ağızlarında y/-c Sesi Üzerine, Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD), C.1, Sayı: 1, 24-38.
- Ata, A, (1992), Karaçay, Balkar ve Kumuk Türkçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi, Ankara Üniversitesi, DTCF, 10, 227-269.
- Ata, A, (2009), Türk Dillerinde +lA Çokluk Eki, International Journal of Central Asian Studies, S. 13, s. 89-99.
- Banguoğlu, T, (2011), Türkçenin Grameri, Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, K, (1984), Türkçe Dilbilgisi, 3. Baskı. İstanbul.
- Buran, A, ve Alkaya, E, (1999), Çağdaş Türk Lehçeleri, Elazığ: TİSAV.
- Buran, A, ve Alkaya, E, (2014), Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3 Kuzeybatı/Kıpçak Grubu, Elazığ: Akçağ Yayınları.
- Caferoğlu, A, (1988), Türk Kavimleri, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Doğan, L, (2007), Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı, İstanbul: Kriter Yayınları.
- Eckmann, J, (1962), Çağatayca’da İsim-Fiiller, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, s. 51-60.
- Ediskun, H, (1999), Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eraslan, K, (1980), Eski Türkçede İsim-Fiiller, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Eraslan, K, (2012), Eski Uygur Türkçesi Grameri, Ankara: TDK Yayınları.

- Ercilasun, A, B, (1984), Kutadgu Bilig Grameri-Fiil, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Ercilasun, A, B, (2009), Türk Dili Tarihi, İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M, (1998), Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Dağıtım.
- Gencan, T, N, (1979), Dilbilgisi, Ankara.
- Gülsevin, G, (2001), Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 2, S. 2, 125-144.
- Gültek, V, (2004), Rusça-Türkçe Sözlük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Günay, A, (2017), Karaçay-Malkar Türkçesinin Kendine Has Özellikleri ve Kıpçak Lehçeleri Arasındaki Yeri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 53, 109-114.
- Güngör, O, C, (2019), Karaçay-Malkar Türkçesindeki Arapça Ve Farsça Alıntı Sözlerde Ses Ve Anlam Değişimleri, Dil Araştırmaları. 139-173.
- Hatipoğlu, V, (1972), Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatipoğlu, V, (1984), Türkçenin Sözdizimi, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Hengirmen, M, (1999), Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Engin Yayınları.
- <http://kbpravda.ru/node/22366> (17.02.2023).
- Hunutlu, Ü, (2017), Cümle Nitelikleri Yönüyle Türkçe Atasözleri, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hunutlu, Ü, (2018), Türkçede K- > G- Ve T- > D- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 63, 161-186.
- Hunutlu, Ü, Salan, E, Üşenmez, E, Ekşioğlu, S, Yılmaz Çal, G, ve Gürbüz, E, (2023), Tarihî Türk Lehçelerinin Ses Bilgisi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kabartı-Malkar İlmu-İzlem İnstitut, (1966), Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası, (Redaktor A. N. Baskakov), Nalçık: Kabartı-Malkar Kitab Basma.
- Karaağaç, G, (2015), Türkçenin Ses Bilgisi, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaca, V, İ, (2016), Ötümlüleşme Kavramı ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Ötümlüleşme, ZFWT Vol. 8, No. 3, 369-390.

- Karahan, L, (1999), Yükleme ve İlgi Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler, Ankara: 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı-1996, 605-611.
- Karahan, L, (2018), Türkçede Söz Dizimi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, N, (1990), Yeni Dil Bilgisi, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Komisyon, (2005), Karaçay-Malkar Tilni Morfologiyası, Nalçik.
- Korkmaz, Z, (2007), Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z, (2007), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z, (2007), Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 55, 87-110.
- Köktekin, K, (2011), Eski Anadolu Türkçesi, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Küçük, S, (2015), Tarihî Türk Lehçelerinde İsimden İsim Yapma Ekleri, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nevruz, Y, (1991), Karaçay-Malkar Türkçesinden Türkiye Türkçesine Açıklamalı Büyük Sözlük.
- Nevruz, Y, (2003), “Giriş”, Karaçay-Balkarlar, Tarih, Toplum ve Kültür (Der. Ufuk Tavkul-Yaşar Kalafat), Ankara: Karam Yayınları.
- Tavkul, U, (2001), “Karaçay-Malkar Türkçesi'nin Kelime Hazinesi ve Ses Değişimleri Bakımından Eski Türkçe İle Mukayesesi”, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 121-145.
- Tavkul, U, (2002), “Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları”, Türkler, Cilt 20, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tavkul, U, (2004), “Modern Karaçay-Malkar Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi, 1. Bölüm”, Kırım Dergisi, 12.
- Tavkul, U, (2007), “Karaçay-Malkar Türkçesi”, Türk Lehçeleri Grameri, (Edt. A. Bican Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tavkul, U, (2020), Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T, ve Ölmez, M, (1999), Türk Dilleri Giriş, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, T, (2003), Orhun Türkçesi Grameri, (Yayımlayan: Mehmet Ölmez) İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Yayını.
- Topaloğlu, A, (1989), Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Toparlı, R, - Vural, H, - Karaatlı, R, (2007), Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.
- www.elbrusoid.org (03.02.2023).

SÖZLÜK

abındırmağ: Düşürmek, ayak kaydırmak, sendeletmek.

acal: Ecel.

açmak: Açmak.

açı: Acı.

açımak: Acımak.

açık: Açık.

açıklamak: Açıklamak.

açıtmağ: Acıtmak.

açiv/açuv: Acı, kızgınlık

adabiyat: Edebiyat.

adam: Adam, insan.

adamlık: Adamlık, insanlık.

adezsiz: Edezsiz.

adezsizlik: Edezsizlik.

adet: Âdet, gelenek.

ağaç: Ağaç.

ağarmak: Beyazlaşmak.

agronom: Ziraat mühendisi.

ahır: Son.

ahırısı-kışhası: Esasen, zaten.

ahşı: İyi, güzel.

ahşılık: İyilik, güzellik.

ağmak: Akmak.

ağ: Beyaz.

ağıl: Akıl.

ağıllı: Akıllı.

almak: Almak.

al: Ön, ilk, birinci.

ala: Onlar.

ala: Karaçay-Malkar dilinde zamanla alakalı bir sözcüktür.

alamat: Muhteşem, şahane, mükemmel.

alas-bulas: Bulanık, karışık.

alas-bulas körmek: Bulanık görmek.

alaşa: Alçak.

alay: Öyle.

alay a: Fakat, ama.

alayda: Orada.

alayğa: Oraya.

aldamak: Kandırmak, aldatmak.

aldatmağ: Kanmak, aldanmak.

aldav: Hile, yalan dolan.

alğa: İleri, önce.

alğarak: Daha önce.

alğın: İlk önce, önce.

alğış: İyi dilek, dua.

alğış etmek: İyi dilekte bulunmak, dua etmek.

alıka: Daha, henüz.

alim: Âlim.

al keziv: ilk önce, başlangıçta.

Allah: Allah. Allah'ha miñ kere

şukur: Allah'a binlerce kez şükürler olsun.

allay: Öyle.

allı: Önü, başı.

almalı: Elmalı.

altın: Altın.

altın cüzük: Altın yüzük.

amal: Çare, imkân. **amalı çokdu:** imkânı yoktur, çaresi yoktur.
amaltın: ...yüzünden, ...sebebi ile.
aman: Kötü.
amanat: Emanet.
amanat etmek: Emanet etmek.
amanlık: Kötülük, fenalık.
ana: Anne.
anda: Orada.
andan: Oradan.
andan arı: Ondan sonra.
andan sora: Ondan başka.
Andreya Belogo: Rus roman yazarı.
anılamağ: Anlamak.
añılatmağ: Anlatmak, açıklamak.
añılav: Akıl, zeka, bilinç, şuur.
anonimka: Yaygınlık.
anonim-şçıkse: Yaygın fikir, genel düşünce.
ansı: Yoksa, aksi takdirde.
ant: Yemin.
ant etmek: Yemin etmek.
aperim: Aferin.
appa: Dede.
arbaz: Avlu, bahçe.
arı: 1. Öte, oraya, o tarafa. 2. Sonra.
arımağ: Yorulmak.
arı-beri: Öte beri, ileri geri.
arı bla beri: Oraya buraya.
arıksuv: Cılız, zayıf.
arıtmağ: Yormak.
ariv: Güzel, iyi.

arivlamağ: Temizlemek.
arivluğ: Güzellik, hoşluk, saflık.
arğa: Sırt, arka, geri.
arlağ: Öte taraf, diğer taraf.
armav: Tereddüt.
armav bolmağ: Ne yapacağını bilememek.
art: Arka, geri.
artallıda: Hiç, sakın.
artdarağda: Daha sonra.
artha: Geriye, sonraya.
artha kaytmağ: Arkaya dönmek, geri dönmek.
artıgırağda: Bilhassa, özellikle.
artık: Fazla.
arthı: Arkalı.
asırı: Fazla, çok.
asıv: Fayda, yardım.
asıv bermek: Fayda vermek.
asker: Asker.
asuvluğ: Fayda, hayır.
aşav: Yemek.
aşhamda: Akşam vaktinde.
aşığmağ: Acele etmek.
aşıрмаğ: Uğurlamak, göndermek.
at: 1. Ad, isim. 2. At.
at atamağ: İsim vermek.
atha minmek: Ata binmek.
atmağ: Atmak.
ata: Baba.
atamağ: İsim vermek, ad koymak.

atlamak: Adım atmak, yürümek, geçmek, aşmak.

atlanmak: Hareket etmek.

atsız: İsimsiz.

av: Gözbebeği üzerindeki leke, katarakt.

av basmak: Göze perde inmek.

avmak: Aşmak.

avana: Gölge.

avara: Telaş, endişe, kaygı.

avara etmek: Telaşlandırmak, huzursuz etmek.

avaralık: Güçsüzlük, düşkünlük.

avaz: Ses.

avazlı: Sesli.

avdurmak: Devirmek, geçirmek, aşmak.

avrumak: Ağrımak.

avrutmak: Hasta etmek, hastalandırmak.

avruv: Hastalık.

avuk: Devir, zaman.

avur: Ağır.

avurluk: Ağırlık, güçlük, zorluk.

avuş: Geçit.

avuz: Ağız.

ay: Ay.

ayamak: Esirgemek, korumak.

ayaq: Ayak.

ayaq bük-: Dans etmek, oynamak.

ayak kiyim: Ayakkabı.

ayaz: 1. Ayaz, soğuk rüzgâr. 2. Avuç, el ayası. **közlerimi eki kol ayazı bla kışan edi:** Gözlerimi iki el avucu ile kapattı.

ayaz urmak: Rüzgâr esmek.

ayıp: Ayıp.

ayıp etmek: Kınamak, ayıplamak.

ayırmaq: Ayırmak.

ayırılmaq: Ayrılmak.

aylanmaq: Gezmek, dolaşmak.

aylanç: Virajlı, dolambaçlı.

aylanç col: Virajlı yol.

aynıtmaq: Kuvvetlendirmek.

aytmaq: Söylemek.

aytdırmak: Söyletmek.

aythılıq: Meşhur, tanınmış, ünlü.

aytılmaq: Söylenmek, anlatılmak.

aytım: Cümle.

az: Az.

azap: Azap.

azathıq: Hürriyet, özgürlük.

azdan: Az daha, az kalsın. **aytırğa**

azdan kaldım: Az kalsın söylüyordum.

azlıq: Azlık.

azlıq etmek: Az gelmek, yetişmemek.

bağa: Değer, kıymet, paha, fiyat.

bağa biçmek: Fiyat vermek, değer vermek, paha biçmek.

bağalı: Kıymetli, değerli.

bahça: Bahçe.

bal: Bal.

bala: Evlat, yavru, çocuk.
bar: Var, mevcut.
barmağ: Gitmek.
barı: Hepsi.
barımız: Hepimiz.
barısı: Hepsi, tamamı.
barıv: Gitme, gidiş.
barlık: Varlık, zenginlik.
barmağ: Parmak.
basmağ: Basmak.
basma: Matbaa, yayın.
baş: Baş.
baş bla oyna-: Gururunu kırmak.
başha: Başka, diğer, değişik.
başkes: Eşkıya.
başlamak: Başlamak.
bavur: Bağır, sine.
bavurlanmağ: Yüzükoyun yatmak.
bay: Zengin, güçlü.
bayam: Açık, belli, aşikâr.
baylamlı: İlişkili, ilgili, bağlantılı. **cer**
bla baylamlı: Yer ile ilgili.
baylamlık: Bağlamlılık, münasebetlilik.
baylık: Zenginlik.
bayrak: Bayrak.
bayram: Bayram.
bazınmağ: Cesaret etmek.
bediş: Rezalet, ayıp.
bedişlik: Rezillik.
begitilmek: Sağlamlaştırmak, berkitmek.

bek: Çok, pek.
bek alğa: İlk önce.
bel bavu: Kemer.
belgili: Belli, bilinen.
belgisiz: Belirsiz.
bermek: Vermek.
bereketli: Verimli, zengin, bolluk.
beri: Bu taraf, buraya.
berilmek: Verilmek.
beşik: Beşik.
beşik cırnı: Ninni.
beşik tebiretmek: Beşik sallamak.
beşik tebretmek: Beşik sallamak.
bet: 1. Yüz. 2. Renk. **topurak bet:** Toprak rengi.
betsizlik: Yüzsüzlük.
bıla: Bunlar.
bılay: Böyle.
bılayda: Burada.
bılaydan: Buradan.
bırnak: Uzaklaştırma.
bırnağ etmek: Uzaklaştırmak.
biçmek: Vermek.
bilmek: Bilmek.
bilek: Kol.
bilim: Bilim, bilgi.
bilimli: Bilgili, akıllı.
bir: Bir.
bir biri ızından: Birbiri arkasından.
bir col: Bir kez, bir defa.
birça: Aynı.
birda: Hiç.

birda-birda: Hiçbir.
birde: Bazen, ara sıra.
birev: Biri, birisi.
birevlen: Bir kişi, birisi.
birge: Beraber, birlikte.
birinçi: Birinci, ilk.
bir kesek: Biraz.
bişmek: Pişmek.
bitev: Bütün.
biyağı: Önceki, demin, yine.
biyik: Yüksek. **biyik tav:** Büyük dağ.
biylemek: Ele geçirmek, fethetmek.
bolmak: Olmak.
bol'shevik: Bolşevik.
bolcal: Vade, müddet.
bolcalından alğa: Vaktinden önce.
bolcal salmak: Mühlet vermek.
bolumsuzluk: Beceriksizlik.
boluş: Yardım.
boluş etmek: Yardım etmek.
boluşmak: Yardım etmek.
boluşluk: Yardım.
boran: Fırtına.
boş: Boş.
boşamak: Bitirmek.
boşalmak: Bitmek.
boşaymak: Gevşemek.
boşunağğa: Boşu boşuna.
bota: Önlük.
boy: Boy.
boyamak: Boyamak.
boyalmak: Bulanmak.

boy salmak: Teslim olmak.
boyun: Boyun.
boyunsa: Boyunduruk.
bölemek: Beşiğe yatırmak, sarmak.
bölüm: Bölüm, kısım.
börü: Börü.
börü ulumak: Kurt ulumak.
bu: Bu.
buçhak: Pantolon paçası.
buçmak: Saklanmak, gizlenmek.
buçdurmak: Gizlemek, saklamak.
bulbul: Bülbül.
bulut: Bulut.
burmak: Çevirmek, döndürmek.
burun: Burun.
burun süyünmek: İnsan bazen burnunda hoş olmayan yanma gibi bir duygu hisseder. Bu his Karaçay-Malkar Türkçesinde “burun süyünmek” şeklinde tabir edilir.
busağatda: Şimdi.
butak: Dal.
buvmak: Sıkamak.
buvun: Bilek.
buyukmay: Sıkılmadan, çekinmeden.
buyurmak: Emretmek, buyurmak.
buz: Dolu tanesi.
buz cavdurmak: Dolu yağdırmak.
buzlanı eritmek: Buzları eritmek.
buzmak: Bozmak, kırmak.
buzçuk: Buz taneleri.
buzlamak: Donmak.

bügün: Bugün.
bükme: Eğmek, bükme.
büldürgü: Kekeleme.
büsüremek: Beğenmek, hoşuna gitmek.
bütünda: Tamamen.
cabuv/cabıv: Örtü.
cağa: Yaka.
cağalaşmak: Boğuşmak.
cahil: Cahil.
cağ: Koruma, savunma.
cağ basmak: Tarafını tutmak, savunmak.
calanayağ: Yalın ayak.
calanda: Yalnızca, sadece.
calğan: Yalan, boş.
calğan fatıva: Yalan fetva.
camıç: Kafkas dağlı halklarına özgü keçeden pelerin.
can: 1. Can. 2. Yan, taraf.
canı avrumak: Canı acımak.
canına tiymek: Gücenmek, alınmak.
can salmak: can vermek.
canmak: Yanmak.
cañ: Yeni. **cañı caşav:** Yeni hayat.
cañıdan: Yeniden.
cañılmaq: Yanılmak, hataya düşmek.
cañılık: Yenilik.
cañız: Yalnız, tek, sadece.
cañızlık: Yalnızlık.
canşamak: Gevezelik etmek.
capmak: Örtmek, kapatmak.

capsarmak: Yatıştırmak.
caramak: Yaramak, faydalı olmak.
cara: Yara.
caralı: Yaralı.
caratmak: 1. Beğenmek. 2. Yaratmak.
caraşdırmak: Hazırlamak.
caratılmak: Yaratılmak.
carımak: Aydınlanmak.
carık: Işık, aydınlık.
carıklık: Mutluluk.
carıtmak: Aydınlatmak.
carlı: Zavallı.
carsımak: Endişe etmek, üzülmek.
carsıtmak: Üzmek, sıkıntı vermek.
carsıv: Sıkıntı, endişe.
cartı: Yarım, yarı. **cartı cazılğan**
kağıtla: Yarı yazılmış kağıtlar.
casalmaq: Süslenmek.
castık: Yastık.
caş: 1. Genç, delikanlı, oğul. 2. Yaş..
caşamak: Yaşamak.
caşçık: Delikanlı, küçük erkek çocuk.
caşırmak: Saklamak, gizlemek.
caşırtın: Gizlice.
caşıl: Yeşil.
caşlık: Gençlik.
caş tölü: Genç nesil.
catmak: Yatmak.
cav: Düşman.
cavdurmak: Yağdırmak.
cavlamak: Küsmek, darılmak.

cavluḡ: Başörtüsü, Kafkas kızlarının ipek şalları.
cavun: Yağmur.
cavur: Yara.
cayav: Yaya.
cayılmaḡ: Yayılmak, serilmek.
caylıḡ: Yayla.
caz: Yaz.
cazmaḡ: Yazmak.
cazılmaḡ: Yazılmak.
cazıv: Yazı.
cazıvçu: Yazar.
cegilgen: Koşulan. **eki at cegilgen bir seyirlik faeton:** iki at koşulan garip bir fayton.
cel: Rüzgâr.
ceñ: Yen, elbise kolu.
ceñil: Öfkeli, sabırsız.
cer: Yer.
cerge kömmek: Toprağa gömmek.
cerge tüş-: Yere düşmek.
cerlenmek: Eyerlenmek.
cetmek: Ulaşmak, yetişmek.
cetdirmek: Yetiştirmek, ulaştırmak.
ceti: Yedi.
cetişmek: Yetişmek, yeterli olmak.
cıl: Yıl.
cılı: Sıcak.
cılınmaḡ: Isınmak.
cılıtmaḡ: Isıtmak. **ol kün tayaḡla cüregini cılıtır:** O güneş ışıkları yüreğini ısıtırlar.

cılıv: Sıcaklık.
cılıtırmaḡ: Parlamak.
cır: Şarkı, türkü.
cırlamaḡ: Şarkı söylemek.
cırlatmaḡ: Şarkı söyletmek.
cıymaḡ: Toplamak.
cıyılmaḡ: Toplanmak.
cıyılıv: Toplantı.
cıyırılmaḡ: Buruşmak.
cıyırma: Yirmi.
cıyırmañçı: Yirminci.
cıyışmaḡ: Toplamak, derlemek.
cıyırıḡ: Kırışık, buruşuk.
cibermek: Göndermek, yollamak.
cibitmek: Islatmak.
cigit: Yiğit.
cigitlik: Yiğitlik, mertlik.
cilamaḡ: Ağlamak.
cilatmaḡ: Ağlatmak.
ciyirmek: Tiksinmek, iğrenmek.
coḡ: Yok.
coḡlamaḡ: Yoklamak.
col: 1. Yol. 2. Kere, sefer, defa, kez.
coldaş: Yoldaş, arkadaş.
col kesmek: yol kesmek.
colovçu: Yolcu.
colovçuluḡ: Yolculuk.
comaḡ: Masal, destan.
conulmaḡ: Yontulmak, soyulmak.
coralamaḡ: Hayal etmek, ümit etmek.
coruḡ: Metot, usul.
coymaḡ: Yok etmek, harcamak.

coyulmak: Harcanmak, kaybedilmek, yitirmek.
cötel: Öksürük. **ķurķak cötel:** Kuru öksürük.
cubanmak: Oyalanmak.
cubanç: Eğlence.
cuķu: Leke. **ķan cuķu:** Kan lekesi.
cuķ: Şey, bir şey.
cuķa: İnce, seyrek. **cuķa çaç:** İnce saç.
cuķu: Uyku.
cuķusuz: Uykusuz.
culduz: Yıldız.
cumduruk: Yumruk.
cumurtha: Yumura.
cumuş: İş, hizmet.
cumuşak: Yumuşak.
cunçumak: Sıkılmak, bunalmak, mahcup olmak.
curnal: Dergi.
curt: Yurt, vatan.
cutmak: Yutmak.
cutluk: Açgözlülük, hırs.
cuvmak: Yıkamak.
cuvap: Cevap.
cuvab bermek: Cevap vermek.
cuvaplı: Sorumlu, görevli, mesul.
cuvuk: 1. Yakın. 2. Akraba.
cuvuklaşmak: Yaklaşmak.
cuvukluk: Yakınlık, akrabalık.
cuvuk-teñ: Akraba-dost.
cuvunmak: Yıkanmak.
cük: Yük. **avur cük:** Ağır yük.

cüklemek: Yükleme.
cün: Yün.
cürek: Kalp, yürek.
cürüme: Yürüme.
cürüş: Hız, tempo.
cürütmek: Yürütmek. **Duniyada ol atnı cürütürge tiyişli calanda bizni Tanzilya'dı:** Dünyada o adı taşımaya uygun tek (kişi) bizim Tanzilya'dır.
cüz: Yüz. **ķıznnı cüz adam tileydi:** Kızı yüz adam istiyor.
cüzme: Yüzme.
cüzük: Yüzük. **altın cüzük:** Altın yüzük.
çabır: Kafkasyalıların yumuşak deri çizme üzerine içine yumuşak kuru ot koyarak giydikleri, boķa veya öküz derisinden yapılan bir çeşit çarık.
çaç: Saç. **cuķa ķara çaçın artha taradı:** İnce siyah saçını arkaya taradı.
çaçmak: Saçmak, dağıtmak.
çaķım: Seyrek, az, sürgün.
çaķmak: Açmak. **Sensiz gülüm**
çaķmaz: Sensiz gülüm açmaz.
çaķ: Zaman, an.
çaķdırmak: Yeşertmek, açtırmak.
çaķırmak: Davet etmek, çağırma.
çaldışmak: Ayakları birbirine dolanma.
çalķı: Tırpan.
çalınmak: Biçilmek.
çalındırma: Çıtlatma.

çam: Şaka, mizah, nükte.
çam etmek: Şaka yapmak.
çamlanmak: Kızmak, öfkelenmek.
çamlandırmak: Kızdırmak, öfkelenmek.
çana: Kızak.
çancılmak: Saplanmak.
çapmak: Koşmak.
çapıraq: Yaprak, sayfa. **curnal**
çapıraq: Dergi sayfası.
Çeçen: Kafkas halklarından Çeçen.
çeget: Orman.
çek: Sınır, hudut. **Ol çekge**
cetmegenme alıqa: O sınıra erişmedim henüz.
çıdamak: Dayanmak, sabretmek.
çığarmak: Çıkarmak.
çığarma: Eser, edebî eser.
çihir: Köz.
çık: İlmik. **çıkları sediredi:** İlmikleri söküldü.
çıkmaq: Çıkmak.
çımmaq-aq: Bembeyaz.
çındı: Kayış.
çındı üzmeq: Kayış kopmak.
çıpçık: Serçe.
çıpın: Direk.
çıraq: Meşale, lamba.
çırpabaş: Kıvrıkcık saçlı.
çırtda: Hiç.

çırtdanda: Hiçbir şekilde. **Çırtdanda**
aqlılıña başha oyum alma: Hiçbir şekilde aklına başka düşünce alma.
çibin: Sinek. **it çibin:** Eşek arısı.
çibinlemek: Kızmak, öfkelenmek.
çille: Yaz ve kış mevsimlerinin en soğuk ve en sıcak kırk günü. **cay cille:** Yazın en sıcak kırk günü.
çolpan: Sabah Yıldızı.
çomarlıq: Cömertlik.
çot: Sayı, hesap.
çotha almak: Saymak, hesaplamak.
çuruk: Çizme, ayakkabı.
çurum: Kusur, sebep, bahane. **çurum**
tapmaq: Kusur bulmak.
çuvaq: Açık, berrak hava.
çüy: Çivi.
çüyre: Eğri, ters, aksi.
çüyre iş: Ters iş, aksi iş.
çüyrelik: Anlaşmazlık.
da: 1. Da, de; dahi, bile. 2. Pekâlâ, şimdi, bu halde.
dağıda: Yine, tekrar.
daraca: Önem, ehemmiyet.
darman: Derman, ilaç. **kıral**
darmanla caramağan süymeklikge
mahtav: Devlet dermanları yaramayan aşka övgü.
dav: İstek, talep.
davlaşmaq: Tartışmak, münakaşa etmek.
davur: Gürültü, patırtı.

demek: Demek, söylemek.
degen: Denen, denilen.
demeñili: Sağlam, güçlü, dayanıklı.
demeñili çıpın: Sağlam direk.
demleşmek: Kavga etmek, çekişmek.
dep: Diye. «Tañ entta atar» dep
cazasa: Şafak yeniden atar diye yazıyorsun.
deri: Kadar. **bügünñe deri:** Bugüne kadar. **endige deri:** Şimdiye kadar.
uruşha deri: Savaşa kadar.
ders: Ders.
dırın: Biçilip toplanmamış ot.
din: Din.
direkto: Yönetmen.
dissertatsiya: Tez.
divan: Divan, kanep, sedir.
dlya: İçin.
dokument: Belge. **caşırtın**
dokument: Gizli belge.
duniya: Dünya.
durus: Doğru, düzgün, iyi.
duşman: Düşman.
duva: Muska.
duva cazmağ: Muska yazmak.
efendi: İmam, molla.
egeç: Kız kardeş.
ego: Onun.
ekeven: İki kişi.
eki: İki.
ekinçi: İkinci.
el: Köy.

elge barmağ: Köye gitmek.
elgenmek: Korkmak, ürkme.
elgendirmek: Korkutmak.
elli: Köylü.
eltmek: Götmek. **Ėanatlıla anı**
avazın uzaklağa eltirle: Kuşlar onun sesini uzaklara götürürler.
ençi: Özel, hususi.
endi: Şimdi.
enişge: Aşağı.
enişge iyilmek: Aşağı eğilmek.
entta: Yine, tekrar. **tañ entta atar:** Şafak yine atar.
er: Erkek, yiğit.
erikmek: Sıkılmak, usanmak, bıkmak.
erin: Dudak.
erişmek: Yarışmak, rekabet etmek.
erişi: Kötü.
eritmek: Eritmek.
erkeletmek: Şımartmak. **Alayda**
tabiyğat da erkeletdi meni: Orada tabiat şımarttı beni.
erkin: Serbest, hür.
erkin etmek: Serbest bırakmak.
erkinlik: Hürriyet.
ertte: Eski zamanda, erken.
erttenlik: Sabah.
erttenlikde: Sabah vaktinde.
es: Akıl.
es burmağ: İlgilenmek, dikkat etmek, alaka göstermek.
esgermek: Hatırlamak.

esgeriv: Hatırlama.

esge tüşmek: Akla gelmek,
hatırlamak.

esirtmek: Sarhoş etmek.

eski: Eski.

eski bolmağ: Eskimek.

eslemek: Fark etmek.

eslilik: Akıllılık, zekilik.

essiz: Akılsız.

eşik: Kapı.

eşitmek: Duymak, işitmek. **Caralı
soldatnı inçhavun da eşitdile
kulaqlarım:** Yaralı askerin iniltisini de
işitti kulaklarım.

eşiv: Örme.

eşme: Örgü, saç örgüsü.

eşmeli: Örgülü. **bir kişide bolmağan
uzun bal betli eşmeli Tanzilya:** Hiç
kimsede olmayan uzun bal renkli
örgülü Tanzilya.

eta: Bu.

etbaş: Etbaş.

etek: Etek.

faeton: Fayton.

fahmu: Yetenek, istidat.

fahmulu: Yetenekli, kabiliyetli.

fahmusuz: Yeteneksiz, kabiliyetsiz.

fağır: Fakir, zavallı, biçare.

fakulte: Fakülte.

fatıva: Fetva.

filolog: Filolog.

front: Ön.

galstuğ: Kravat.

gam: Üzerine oturan. **şintigine gam**

olturmağ: Sandalyesine oturmak.

gazet: Gazete.

gelefey: Pantolon.

gıntı: Kapris.

gırcın: Ekmek.

ginci: Oyuncak bebek, kukla.

gitçe: Küçük.

god: Yıl.

grafın: Sürahi.

groznıy: Zorlu.

gumhot: Ağız ve burun ile ağız
çevresinden oluşan yüz bölümü.

gurcaba: Dantel.

gurcaba cabıv: Dantel yazma.

gurgun: Kertenkele.

gurt: Kuluçka.

gurt tavuğ: Kuluçkadaki tavuk.

gül: Gül.

gül çağmağ: Gül açmak.

hağına: Hakkı için. **Allah hağına:**
Allah hakkı için.

hal: Hâl, durum, vaziyet.

halal: Helal, temiz kalpli, iyi niyetli.

halallığ: Helallik, temiz kalplilik.

halğ: Halk, millet.

halsızlığ: Halsizlik, bitkinlik.

halturşçik: Yazı.

hapar: Haber; hikâye.

hapar aytmağ: Hikâye anlatmak.

har: Her.

haram: Kötü, kötü niyetli.
haramlık: Kötülük, hainlik.
har kün: Her gün.
har kim: Herkes.
har ne: Her şey.
har saġat: Her saat.
hata: Hata.
hava: Hava.
havlamaġ: Onaylamak.
hayır: Fayda, hayır.
hazır: Hazır.
hazırlanmaġ: Hazırlanmak.
hazna: Pek, fazla. **uřaġġa hazna**
koşulmaydı: Sohbeta pek katılmıyor.
hıçvun: Tatlı, hoş. **aġaçdan hıçvun**
iyis keldi: Aġaçtan hoş koku geldi.
hıkkı: Çapak.
hılıkka: Ařaġılama, küçümseme.
hılıkka etmek: Ařaġılamak.
ho: Evet.
homuh: Tembel, miskin.
homuh bolmaġ: Tembel olmak.
horlamaġ: Yenmek, galip gelmek.
hurcun: Cep.
hürmet: Hürmet, saygı.
ıfçıġ: Daġ geçidi, daġ boġazı.
ıhtırılmaġ: İtelenmek, geri itilmek.
ınıçamaġ: İnlemek.
inna: Nine.
ırahathıġ: Rahatlık.
ırazı: Razı, kabul, memnun.

ırazı bolmaġ: razı olmak, memnun olmak.
ırazılıġ: Razılık.
ırbın: Köşe, bucak.
ırbınña tıymaġ: Köřeeye sıkıştırmak.
ırhı: Sel.
ırışhı: Nasip, nimet, rızık.
ırıslamaġ: Kötüye yormak, uğursuz saymak.
ıřanmaġ: Güvenmek.
ıřañılı: Güvenilir.
ışanıv: Güven. **saña da ışanıvum**
azdı: Sana da güvenim azdır.
ıřanlamaġ: Nişan almak.
ıřarmaġ: Gülümsemek.
ıylıġmaġ: Utanmak.
ız: İz.
ızından: Peşinden, arkasından, ardından.
ızından çapmaġ: Arkasından koşmak.
ızlamaġ: Takip etmek.
ızlarından cibermek: Arkalarından göndermek.
ıç: İç, içeri.
ıçmek: İçmek.
ıç otov: Salon.
İdeologiya: İdeoloji.
ıgi: İyi.
ıgi da: Elbette.
ıgi kesek: Hayli, epey.
ıgilik: İyilik.
ıgilik coralamaġ: İyilik dilemek.

igirek: Daha iyi.
ilham: İlham.
ilinmek: Takılmak, musallat olmak.
ilişan: Hedef, nişan.
ilişanña almak: Nişan almak.
ilişanña salmak: Hedefe almak.
ilmu: İlim, bilim.
ilmu iş: Bilimsel çalışma.
ilmulu: Bilgili.
inbaş: Omuz.
iñir: Akşam.
iñir karañı: Akşam karanlığı.
insan: İnsan.
institut: Enstitü.
irik: İğdiş edilmiş üç yaşındaki erkek koyun.
iskusstvo: Sanat.
iş: İş, görev.
işçi: İşçi.
işekli: Şüpheli, kuşku.
işekli bolmak: Şüphelenmek.
işeksiz: Şüphesiz, emin.
işeksiz bolmak: Şüphelenmemek, güvenmek.
işlemek: Çalışmak, yapmak.
işlenmek: Yapılmak.
işni kolğa almak: İş ele almak.
it: Köpek.
it çibin: Eşek arısı.
iyilmek: Eğilmek.
iyis: Koku.
iylemek: Hamur yoğurmak.

inyaqlamak: Okşamak, gönül almak.
inyanmak: İnanmak.
inyar: Mani.
inyar aytmak: Mani söylemek.
iyne: İğne.
izlemek: 1. İstemek. **ne izleyse andan?** Ne istiyorsun ondan? 2. Aramak.
izlem: Araştırma.
ķabil: Kabul, razılık.
ķabil bolmak: Kabul olmak.
ķabır: Mezar, kabir.
ķabırğa suķmak: Mezara koymak.
ķabır ķazmak: Kuyusunu kazmak.
ķabırğa: Duvar.
ķabırğağa urmak: Duvara vurmak.
ķacav: Muhalif, karşıt, zıt.
ķacav bolmak: Karşıt olmak, muhalif olmak.
ķaçan: Ne zaman.
ķadalmak: Sarılmak, üşüşmek.
ķadar: 1. Kadar, ölçüde. 2. Kader.
ķaķıt: Kaķıt.
kaka: 1. Çocuk dilinde ayak, 2. Koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların çocuklara yedirilen dizden aşağıdaki ayak kısmından yapılan yemek.
kaka kötürmek: İtibar yükseltmeye çalışmak.
kak bolmak: İşini bozmak.
ķalmak: Kalmak.

kalak: Yontulmuş düz tahta parçası; kaşık.

kalay: Nasıl.

kalın: 1. Koyu, yoğun. 2. Sık, kalabalık. **kalın çeget:** Sık orman.

kalkımak: Uyuklamak.

kalkıv: Uyuklama.

kaltıramak: Titremek.

kaltıratmak: Titretmek. **suvuk cel**
kaltıratdı meni: Soğuk rüzgâr titretti beni.

kan: Kan.

kanat: Kanat.

kanat bermek: Cesaret ermek, ilham vermek.

kanatlı: Kuş.

kandırmağ: Gidermek, yatıştırmak.

kandidat: Aday.

kandidat navk: Doktora.

kanın buzmağ: Niyeti bozmak.

kanlı: Düşman.

kanmağ: Doymak.

kanña boyalmağ: Kana bulanmak.

kapmağ: Isırmak.

kapdırmağ: Kaptırmak.

kap-ğara: Simsiyah.

kaplanmağ: Üzerine kapanmak, kapaklanmak.

ğappa-karañ: Kapkaranlık.

ğar: Kar.

ğara: Siyah, kara. **ğara kün:** Sıkıntılı gün, kara gün. **ğara avanala:** Siyah gölgeler. **ğara küç:** Kaba kuvvet.

ğara kiymek: Yas tutmak.

ğaralmağ: Kararmak.

ğaramağ: Bakmak.

ğaram: Bakış, görüş.

ğarañ: Karanlık.

ğara saban sürmek: Kuyusunu kazmak.

ğara suv: Kaynak, pınar.

ğaraşmağ: Bakışmak.

ğaravaş: Cariye, kadın köle.

ğaravçu: Seyirci.

ğarındaş: Kardeş.

ğarıv: Güç, kuvvet.

ğarıv bermek: Güç vermek.

ğarıvsuzluğ: Güçsüzlük, kuvvetsizlik.

ğart: Yaşlı, ihtiyar.

ğaş tüymek: Kaş çatmak.

ğat: Yan, yanı.

ğatı: Sıkı, sert, dayanıklı.

ğatılmağ: Dokunmak.

ğatın: Kadın.

ğatışdırmağ: Karıştırmak, kurcalamak.

ğatlamağ: Tekrarlamak, tekrar etmek.

ğavum: 1. Bölüm, parça, kısım. 2.

Birkaç. **bir ğavum kün:** Birkaç gün.

3. Kabile, klan, aşiret.

ğaya: Kaya.

ķayda: Nerede. **ķayda bolķanın**
unutma: Nerede olduķunu unutma. **Ol**
işni buzır ķarır ķayda? O işi bozacak
güç nerede?
ķaydan: Nereden. **ķaydan bilese?**
Nereden biliyorsun?
ķayķı: Kayķı, dert, tasa.
ķayķılı: Kayķılı, dertli, tasalı.
ķayķısız: Kayķısız, dertsiz, tasasız.
ķaynatmak: Kaynatmak. **suv**
ķaynatmak: Su kaynatmak.
ķayrı: Nereye.
ķaysı: Hangi, hangisi.
ķaytmak: Dönmek. **Örge ozup bara**
edim da, sizni körüp ķaythanma.
Yukarı geķip gidiyordum, sizi görüp
döndüm.
ķaytarmak: Döndürmek, çevirmek.
ķazmak: Kazmak.
ķeç: Geç, geķ vakit.
ķeçmek: Affetmek, baķıřlamak.
ķeçe: Gece.
ķeçegide: Geceleyin.
ķeçginlik: Af, baķıřlama.
ķeçginlik tilemek: Özüş dilemek.
ķelmek: Gelmek.
ķeleçilik: Dünürcülük.
ķeleçilik aytmak: Kız istemeye
gitmek.
ķelin: Gelin.
ķeliřmek: Uyuşmak, uygun olmak,
yakışmak.

ķeliřmevlük: Uyuşmazlık.
ķeltirmek: Getirmek.
ķemsiz: Çok, pek fazla.
ķeñ: Geniş, ferah. **ķeñ terezele:** Geniş
pencereler.
ķeñde: Uzakta.
ķeñdirmek: Geniřletmek, rahatlatmak,
ferahlatmak.
ķeñlik: Genişlik, uzaklık.
ķere: Kere, defa, kez. **birinçi kere:** İlk
defa.
ķerek: Gerek, ihtiyaç, lazım.
ķeri: 1. Geri. 2. Uzak.
ķeri bolmak: Uzaklaşmak.
ķeri etmek: Uzaklaştırmak.
ķerilmek: Gerilmek.
ķerti: 1. Gerçek, doğru. 2. Dürüst,
sadık.
ķertilik: Gerçeklik, hakikat.
ķertmeli: Armutlu.
ķesmek: Kesmek.
ķesamat: Tenkit.
ķesev: Köz, ateş durumuna gelmiş
odun ya da kömür parçası, kor.
ķesi: Kendi, kendisi dönuşlölük zamiri.
ķetmek: Gitmek.
ķeziv: Zaman, an, esna.
ķıçır-: Baķırmak.
ķıdırmak: Dolaşmak, gezmek.
ķılanç: Viraj.
ķılıķsız: Aksi, kaba, görgüsüz.

kımıldamaq: Hareket etmek, kımıldamak.
ķıñır: Eğri.
ķıral: Devlet.
ķırdıķ: Çimen.
ķırķdırmaq: traş ettirmek, kestirmek, kırptırmak.
ķısmak: Sıkıştırmak, bastırmak.
ķısha: Kısa.
ķıshaç: Maşa.
ķısıķ: Yumuk, kapalı. **ķısıķ köz:** Yumuk göz, kapalı göz.
ķısılmaq: Sıkışmak.
ķısır: Sarp, yalçın. **ķısır ķayala:** Sarp kayalar.
ķıstatmaq: Kovdurmak.
ķış: Kış.
ķıttay: Horoz.
ķıyın: Zor, güç.
ķıyınlı: Sıkıntılı, zor.
ķıyınlıķ: Dert, bela, acı, keder.
ķıyır: Kenar.
ķıymat: Kıymet, değer.
ķıynamak: Zahmet çektiirmek.
ķıynalmaq: Zahmet etmek, sıkıntı çekmek.
ķız: Kız.
ķızçık: Küçük kız.
ķızğanmaq: Cimrilik etmek, tamah etmek, esirgemek.
ķızıl: Kırmızı.

ķızır: Kızgın, çok sıcak. **ķızır ķum:** Kızgın kum.
ķızırılmaq: Kızgınlık, sıcaklık.
ķibik: Gibi, benzer. **seni ķibik caşlarıbız:** Senin gibi gençlerimiz.
ķiev: Güvey. (?)
ķim: Kim soru zamiri.
ķim da: Herkes.
ķim ese da: Herhangi biri.
ķirmek: Girmek.
Kavkaz: Kafkas. **Kavkaz Tavla:** Kafkas Dağları.
ķirit: Kilit.
ķirşi: Sarp, yalçın. **ķirşi ķaya:** Sarp kaya.
ķişi: Kimse, adam.
ķişilik: Erkeklik, yiğitlik, kahramanlık.
ķitap basmaq: Kitap basmak.
ķitapçık: Kitap.
ķiymek: Giymek.
ķiyik: Geyik, dağ keçisi, geyik gibi yabani hayvanların genel adı.
ķiyim: Elbise, giyim.
ķiyiz: Keçe.
ķlass: Sınıf.
ķobuz: Kafkas mızıkası, akordeon.
ķobuz soķmaq: Akordeon çalmak.
ķoka: Taranmamış, keçeleşmiş.
ķokabaş: Taranmamış saç.
ķokalan-: Keçelenmiş, taranmamış.
ķol: El

kol ayaz: Avuç içi.
kol cavluk: Mendil.
kolğa al-: Ele almak.
kol taş: Taşı uzağa atma oyunu.
kommunist: Komünist.
komsomolçu:
konmak: Binmek, oturmak.
konak: Misafir.
konkiy: Paten.
konşu: Komşu.
korķmak: Korkmak.
korķuv: Korkma, korku.
koruvlamak: Korumak, sakınmak.
kostum: Kostüm.
koş: Yaylalarda kurulan ahır ve barınaklar.
koşmak: Katmak, eklemek.
koşulmak: Katılmak, dâhil olmak.
koy: Koyun.
koymak: Bırakmak, terk etmek.
koyçu: Çoban.
koyun: Koyun, sine, kucak.
koz: Ceviz. **koz terek:** Ceviz ağacı.
kozğamak: Hareketlendirmek, kıpırdatmak.
köbürek: Daha fazla.
köçmek: Göçmek.
köget: Meyve.
kögürçün: Güvercin.
kök: Gök, gökyüzü.
köksül: Mavimsi.
kökürek: Göğüs.

köl: Gönül, ruh.
kölek: Gömlek.
kölķaldı: Dargınlık, gücenme.
köl kendirmek: İçini rahatlatmak, sevinmek, ferahlamak.
köllemek: Niyetlenmek, cesaretlenmek.
köllendirmek: Cesaretlendirmek, yürelendirmek.
köllü: Cesaretli
kölsüzlük: Korkaklık, cesaretsizlik.
kölü külmek: Kınamak, ayıplamak.
kömmek: Gömmek.
kömülmek: Gömülmek.
telefon: Telefon.
kömür: Kömür.
könçek: Pantolon.
köp: Çok.
köpür: Köprü.
körmek: Görmek.
köre: Göre, nazaran.
körgüztmek: Göstermek.
körümdü: Görünüş.
körünmek: Görünmek.
kötürmek: Kaldırmak.
köz: Göz.
köz av: Göz perdesi.
köz cetdirmek: İncelemek.
köz kaçmak: Göz kırpmak.
köz kıram: Dünya görüşü.
közbav: Gösteriş, riya; sihir.
közbavsuz: Gösterişsiz.

közlük: Gözlük.
közür: Kumar.
Kreml: Moskova Kremlini, Rusya devlet başkanının resmî ikametgâhıdır.
ķucur: Garip, tuhaf, acayip.
ķuçak: Kucak.
ķuçaklamak: Kucaklamak, sarılmak.
ķuduret: Kudret, güç.
ķul: Kul, köle.
ķulaķ: Kulak.
ķulluk: Hizmet, görev.
ķullukķu: Hizmetli, görevli.
kultura: Kùltür.
ķum: Kum.
ķurmaķ: Kurmak.
ķurav: Toplama, düzenleme.
ķurgak: Kuru.
ķurman: Kurban.
ķurman bolmak: Kurban olmak.
ķurmanlık: Kurbanlık.
kurs: Kurs.
ķuru: Sadece, yalnız.
ķurumak: Kurumak.
ķuruda: Hep, her zaman.
ķuruşmak: Tutulmak, felç olmak.
ķutharmak: Kurtarmak.
ķutulmak: Kurtulmak.
ķuturmak: Kudurmak, fıķkırmaq.
ķuv: Kurumuş, kupkuru.
ķuvanmak: Sevinmek.
ķuvaņķ: Sevinç, mutluluk.
ķuvandırmak: Sevindirmek.

ķuv etmek: Yok etmek.
ķuvum: Tahmin; fikir, niyet, arzu.
ķuymak: Koymak.
ķuydurmak: Koydurmak, yaķdırmak.
ķuyruk: Kuyruk.
kübürķek: Çekmece.
küç: Güç.
küçsünmek: Ah çekmek, iç çekmek.
külmek: Gülmek.
kül: Kül.
külvüķü: Gülümseme, gülme.
kümüş: Gümüş.
kün: 1. Gün. 2. Güneş.
kündüz: Gündüz.
künlüm: Güneye bakan daķ yamacı.
kün tayaķı: Güneş ışıını.
küreşmek: Uķraşmak, çalışmak, çabalamak.
küsemek: Özlemek, hasret kalmak.
küy: Makam, melodi.
küymek: Yanmak, tutuşmak.
küydürmek: Yakmak.
küysüzlük: Merhametsizlik, acımasızlık.
küyüz: Halı.
küzgü: Ayna.
laķırda: Şaka, espri.
Lev Trotskiy: Bolşevik siyasetçisi, devrimci.
literatura: Edebiyat.
ma: İşte (gösterme edatı).
madar: Çare, imkân.

mağana: Mana, anlam, önem.
mağana bermek: Önem vermek.
mahtamağ: Övmek, methetmek.
mahtanmağ: Övünmek.
mahtançağ: Övünmeyi seven.
mahtav: Övgü.
mağam: Müzik, ses.
mal dohtur: Veteriner.
mal: Küçük ve büyükbaş hayvan.
malçı: Çoban.
Malkar: Rusya Federasyonu Kafkasya bölgesindeki Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nde Malkarlıların yaşadığı topraklar.
mamır: Rahat, huzurlu.
mavlüt: Mevlüt.
maydan: Meydan.
metit': İşaret.
mıçımay: Gecikmeden, anında, hemen.
mında: Burada, bunda.
millet: Millet, halk.
minmek: Binmek.
miñ: Bin.
mirzev: Tahıl, ürün, ekin.
Moskva: Moskova.
mudah: Üzgün, sıkıntılı.
mudah bolmağ: Üzülmek, hüznlenmek.
mudahlığ: Hüzn, keder.
murat: Amaç, maksat, gaye.
murdarlığ: Alçaklık, pislik.

murdor: Temel, esas.
muruldavçu: Mırıldama.
muthuz: Mat, donuk, renksiz, soluk.
muthuz bolmağ: Soluklaşmak.
na: Açık.
nağışlamağ: Nakışlamak, işlemek.
nalat: Lanet, beddua.
Nalçık: Rusya'nın güneyindeki Kuzey Kafkasya'da yer alan Kabardin Balkar Cumhuriyeti'nin başkentidir.
namıs: Namus, şeref, gurur.
nanı: Sevgili.
narodniy: Halk, ulusal, milli.
nasıb: Nasip, şans, kısmet.
nasıblı: Nasıplı, şanslı.
nasıbsız: Şanssız, talihsiz.
nazmu: Şiir.
ne: Ne (soru zamiri).
neda: Ya da.
nege: Niye, niçin.
nek: Neden, niçin.
ne....ne....: Ya..ya.
ne üçün: Ne için.
Noviy Mir: Yeni Dünya.
nöger: Arkadaş, dost.
nögerlik: Arkadaşlık.
nür: Nur, ışık.
obkom: Komite.
o ego: Onun hakkında.
oğarı: Yukarı.
oğese: Yoksa, aksi takdirde.
oglyadıvat': Arkaya/geriye bakmak.

oğurlu: Merhametli, iyi kalpli.
oğurluluk: İyi kalplilik,
ok: Kurşun, mermi.
okumak: Okumak.
okuna: Hatta, bile, dahi, hemen.
okuv: Okuma, tahsil.
ol: O (şahıs zamiri)
olsağatda: O anda, o zaman, o esnada.
olturmak: Oturmak.
omağ: Gösterişli, şık, güzel.
omağlık: Şıklık, zariflik, güzellik.
oñ: 1. Sağ. 2. Güç, kudret.
oñ bermek: Güç vermek.
oñlu: Güçlü, kuvvetli.
onov: Fikir, öğüt, karar.
onov etmek: Karar vermek.
oram: Sokak, cadde.
orden: Sipariş.
orden bermek: Sipariş vermek.
orta: Orta.
orun: Yer, mevki.
oruv-suz-soruv-suz: Sorgusuz sualsiz.
osuyat: Vasiyet.
ot: Ateş.
ot cağa: Ateşin kıyısı.
ot salmak: Ateşe vermek.
otov: Oda.
otuzunçu: Otuzuncu.
oy: Fikir, düşünce.
oymak: Yıkmak, bozmak.
oynamak: Oynamak.
oyum: Düşünce, fikir.

oyumlu: Düşünceli, akıllı.
oyun: Oyun.
oyuvlu: Desenli, nakışlı.
ozmak: Geçmek.
ozdurmak: Geçirmek.
öç: Meyilli, düşkün, zaafı olan.
öçülmaq: Sönmek.
öçültmek: Söndürmek.
ögüz: Öküz.
öhtem: Yüce, görkemli.
öhtemlik: Mağrurluk, görkemlilik.
ökül: Vekil, avukat.
ölmek: Ölmek. **papam ölmesin:**
Babam ölmesin! Karaçay-Malkar
Türkçesinde bir dua şeklindedir.
ökürmek: Böğürmek.
öltürmek: Öldürmek.
ölüm: Ölüm.
ölümsüzlük: Ölümsüzlük.
ömür: Ömür.
ömürlük: Ebedî, sonsuz.
önçelemek: Beğenmek, benimsemek,
yadırgamak.
öpkelemek: Küsmek, darılmak.
ör: Yüksek, yükseklik.
örge: Yukarı.
örgerek: Daha yukarı.
örlemek: Tırmanmak.
ösmek: Büyümek, yetişmek.
ösdürmek: Büyütmek, yetiştirmek.
öşün: Göğüs.
öt: Cesaret.

ötmek: 1. Geçmek. 2. Ağrına gitmek.
ötdürmek: Geçirmek.
ötürükçü: Yalancı.
özden: Karaçay-Malkar toplumunda prenslerden sonra gelen ikinci derecede soylular, hür halk tabakası.
özen: Vadi. **özen tuman:** Vadideki duman.
palah: Bela, dert.
park: Park.
parta: Okul sırası.
partiya: Sevkiyat, gönderi.
patçah: Padişah, kral, Rus çarı.
perst: Parmak.
pisatel: Yazar.
pismo: Mektup.
pismo cazmak: Mektup yazmak.
plemyannigi: Yeğen.
podozritel'no: Kuşkulu, şüpheli.
poet: Şair.
povest: Hikâye.
povest cazmak: Hikâye yazmak.
predsedatel: Başkan.
pritsel: Amaç, hedef, nişan.
prometey: Prometheus.
protivopolocnost':
Aykırılık, tezat, karşıtlık, hilaf.
psevdohim: Takma ad.
radio: Radyo.
redaktor: Editör.
redaktsiya: Baskı.
revolyutsiya: Devrim, ihtilal, inkılap.

romano-german: Roma-Alman.
saban: Tarla.
sabançı: Çiftçi, rençber.
saban sürmek: Tarla sürmek.
sabır: Sakin, dingin.
sabırlık: Sakinlik, soğukkanlılık, sabırlılık.
sabiy: Çocuk.
sabiylik: Çocukluk.
sağat: Saat, zaman.
sağaytmak: Uyandırmak, dikkatini çekmek.
sağınmak: Düşünmek, hatırlamak, bahsetmek.
sağış: Düşünce.
sağış etmek: Düşünmek.
sahtiyan: İşlenmiş yumuşak deri, maroken.
sağ: Dikkatli, tedbirli.
sağal: Sakal.
sağlamak: Saklamak, beklemek.
sağlatmak: Bekletmek.
salmak: Koymak, yerleştirmek.
salamlaşmak: Selamlaşmak.
samıy: En çok.
sampal: Tetik.
san: Vücut, eller ayaklar, beden.
sanamak: Saymak, kabul etmek.
sanalmak: Sayılmak, dâhil olmak.
sanatmak: Saydırmak, kabul ettirmek.
sandırak: Saçma.
sansız: Önemsiz, dikkatsiz.

sansız etmek: Önem vermemek, ilgilenmemek.
sant: Ahmak, aptal, sersem.
sarı: Sarı.
sarıvek: Timsah.
sarnamak: Ağlamak, feryat etmek.
sarnatmak: Ağlatmak.
sarnav: Feryat, bağıris.
satmak: Satmak.
satlık: Hain.
sav: Sağ.
sav bolmak: İyileşmek.
savdüğerçilik: Tüccarlık.
savlay: Tamamen, bütün.
say: Sathi, yüzeysel.
say bolmak: Yüzeysel olmak.
sayın: Her. **kün sayın:** Her gün.
saylamak: Seçmek, tercih etmek.
saylanmak: Seçilmiş, seçilen.
saylatmak: Seçtirmek.
saylav: Seçim, tercih.
sebepli: Sebepli, yüzünden.
sebeplik: Yardım, fayda.
sedirmek: Çözölmek, sökölme, açılmak.
sekirmek: Atlamak, zıplamak.
sekirtmek: Atlatmak, zıplatmak.
semiz: Semiz, şişman.
serlendirmek: Şımartmak, nazlandırmak.
sermek: Karmak, yakalamak, vurmak.

sermeş: Mücadele, savaş, kavga.
seyir: İlginç, tuhaf, garip.
seyirlik: İlginç, ilgi çekici, tuhaf, garip.
seyir-tamaşa: İlgi çekici, hayret verici, muhteşem.
sezmek: Sezmek, anlamak.
sezim: His, duygu.
sıfat: Sıfat, görünüş.
sılamak: Okşamak.
sılıhr: Sersem, aptal.
sıltav: Bahane, sebep.
sıltavsuz: Bahanesiz, sebepsiz.
sın: Mezar.
sınamak: Denemek, yaşamak, tecrübe etmek.
sınatmak: Denetmek, yaşatmak.
sınsıtmak: Ağlatmak.
sın taş: Mezar taşı.
sırılmak: Kuşatılmak.
sıydam: Hoş, güzel.
sıyınmak: Uyuşmak, sığmak, itaat etmek.
sıylı: Yüce, kutsal, asil, değerli.
sıypamak: Silmek.
sıyrat: Sırat.
sıyrat köpür: Sırat köprüsü.
sızmak: Atmak, fırlatmak.
sızğırmak: Islık çalmak, ulumak.
signal: Sinyal.
silkiniv: Silkelenme, hareketlenme, ilerleme.
soğmak: Müzik aleti çalmak.

sokuranmak: Pişman olmak, vazgeçmek.
sol: Sol.
soldat: Asker.
solumak: Nefes almak, dinlenmek.
sormak: Sormak.
sora: 1. Sonra. 2. Başka. 3. Peki.
soruv: Soru.
Sovet blast: Sovyet Güçleri.
sozmağ: Uzatmak.
sökmek: Arkasından konuşmak, çekiştirmek, iftira atmak.
söleşmek: Konuşmak.
söz: Söz.
stakan: Bardak.
statya: Makale.
stol: Masa.
stolçuğ: Küçük masa.
student: Öğrenci.
subaylık: Zarafet, cazibe, güzellik.
suhu: Sert, hızlı, şiddetli.
sukmak: Sokmak.
suklanmak: İmrenmek, gıpta etmek.
sunmak: Sanmak, zannetmek.
suramak: Sormak, sual etmek.
surat: Resim, fotoğraf.
suratlamak: Anlatmak, tasvir etmek, betimlemek.
suratlav: Anlatma, tasvir, tanımlama.
suratlav çığarma: Sanat eseri.
suv: Su.
suv çağa: Irmak kenarı.

suvburun: Sümüklü.
suvdan kan-: Suyu doymak.
suvlanmak: Islanmak.
suvsap: Susuzluk.
suvsap kandırmak: Susuzluğunu gidermek.
suvuğ: Soğuk.
süelmek: Dikilmek.
sürmek: 1. Sürmek, kovalamak. 2. Toprak sürmek.
sürtmek: Silmek.
sürüv: Sürüv. **koy sürüv:** Koyun sürüsü.
süt: Süt.
süymek: Sevmek, istemek.
süymeklik: Aşk, sevgi.
süyünmek: Sevinmek, neşelenmek.
süzülmek: Rüzgârda uçmak.
svidetel'stvovat': Tanıklık etmek, şahitlik etmek.
şağathık: Şahitlik.
şağırey: Tanıdık, samimi.
şağıreylik: Samimiyet, dostluk.
şahar: Şehir.
şarayıpsız: Kusursuz, eksiksiz.
şart: Özellik, vasıf.
şaşmak: Şaşmak, aklını oynatmak, şaşırarak, delirmek.
şaşdırmak: Delirtmek, aklını oynatmak.
şavdan: Kaynak suyu.
şibilya: Şibila.

şinci: İğne, diken.

şintik: Sandalye.

şkol: Okul.

şorha: Dere, sel, dalga.

şoş: Sakin, sessiz, yumuşak.

şoşluk: Sakinlik, durgunluk.

şöndüğü: Şimdi, şu anda.

şukur: Şükür.

suyoh: Dost, arkadaş.

tabılmağ: Bulunmak.

tabiyğat: Tabiat, doğa.

tahta: Tahta.

takıyka: Dakika.

tal: Söğüt ağacı.

tala: Orman içerisindeki açık alan, kır.

talanñan: “Heyhat, hey” anlamlarında bir ünlem.

talkı: Deri tabaklarken deriyi yumuşatmak için kullanılan alet, tokmak.

tamamlamağ: Tamamlamak.

tamaşa: Merak, ilgi, hayranlık.

tamata: Lider, başkan, önder.

tambla: Yarın.

tamblağı: Yarınki.

tamğalı: Damgalı, armalı.

tamır: Kök, köken, menşe, kaynak.

tañ: Şafak vakti, sabah.

tañ ala: Sabah vakti.

tañ carığı: sabah ışığı.

tañ carımağ: Şafak sökmesi.

tanımağ: Tanımak, bilmek.

tanıtmağ: Tanıtmak, bildirmek.

tansık: Özlem, hasret.

tansık bolmağ: Özlemek.

tansıklamağ: Özlemek.

tap: İz, leke, yara izi.

tapmağ: Bulmak.

tapdırmağ: Buldurmak.

tapış: Rızık, bereket.

taramağ: Taramak.

tarak: Tarak.

taralmağ: Taranmak.

tarıgıv: Şikayet, sızlanma, dert yanma.

tarıh: Tarih.

tarğaymazlık: Bitmez, tükenmez.

tarlık: Darlık, sıkıntı, eziyet.

tartmak: 1. Çekmek, 2. Tartmak, 3. Gönül vermek.

tartınmağ: Utanmak, sıkılmak, çekinmek.

tasha: Sır.

taş: Taş.

cıkmağ: Devirmek, düşürmek.

taşaymağ: Gözden kaybolmak, ortadan kaybolmak.

teñleşdiriv:

tatlı: Tatlı, hoş.

tatlılık: Tatlılık.

tav: Dağ.

tav avuş: Dağ geçidi.

tavkel: Cesur, kararlı, gözü pek.

tavkellik: Cesaret, kararlılık, azim.

tavlu: Dağlı.

tavusmak: Bitirmek.
tavusulmak: Bitmek.
tavuş: Ses.
tavuş etmek: Seslenmek.
taymak: Vazgeçmek, geri dönmek.
tayak: Sopa, değnek.
tayanmak: Dayanmak, dinlenmek.
taza: Temiz, saf.
tebiremek: Başlamak, hareket etmek.
tebiretmek: Sallamak, hareket ettirmek.
tebiv: Nabız. **cürek tebiv:** Kalp atışı.
tecemek: Sunmak, ikram etmek.
teke: Teke.
teke kalıv etmek: Uyuklamak.
televidenie: Televizyon.
televizor: Televizyon.
teli: Deli, apmak, aptal.
Temir Kazak: Demir Kazak.
teñ: Arkadaş, yakın, dost.
teñiz: Deniz.
teñleşdirmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak.
teñlik: Arkadaşlık, dostluk.
tepmek: Kımıldamak, hareket etmek.
tepsmek: Oynamak, dans etmek.
tepsiv: Oyun, dans.
ter: Ter.
terek: Ağaç. **terek bahça:** Park.
teren: Derin.
terenlik: Derinlik, genişlik.
tereze: Pencere.

tereze cabıv: Perde.
tereze tüb: Pencere kenarı.
tergev: Hesap.
terk: Hızlı, çabuk.
Terk Başı: Kuzey Osetya'nın başkenti, Vladikavkaz.
terlemek: Terlemek.
termilmek: Acı çekmek, can çekişmek, ıstırap çekmek.
termiliv: Acı çekMe, can çekişme.
ters: Yanlış, hatalı. **men ters tüyölme:** Ben hatalı değilim.
tersboyun: Aksi, inatçı, muhalif.
terslik: Terslik, yanlışlık.
teşmek: Çözmek, çıkarmak.
teşinmek: Soyunmak, çıkarmak.
teyri: Bir yemin sözü: Vallahi.
tılı: Hamur.
tılıv: Nefes.
tınç: Rahat, huzurlu, sakin.
tınçaymak: Rahatlamak, dinlenmek.
tınçaytmaq: Rahatlatmak, dinlendirmek.
tınçlık: Rahatlık, kolaylık.
tıñlamak: Dinlemek,
tıñlı: Özenli, titiz, güvenli.
tıñsız: Rahatsız, huzursuz, güvensiz.
tıñsızlık: Huzursuzluk, güvensizlik.
tıpır: Ocak.
tıptırdatmaq: Kıpırdatmak.
tırnamak: Tırmalamak.
tış: 1. Dış, dışarı. 2. Yabancı.

tış kıral: Yabancı devlet.
tıymak: Engellemek, mâni olmak, çevirmek.
tik: Dik, yokuş.
til: 1. Dil, lisan. 2. Kafkasya'da erkeklerin bellerine taktıkları gümüş işlemeli kemerlerin gümüş süsleri.
tilemek: Dilemek, istemek.
tili büldürgü etmek: Kekelemek.
tin: Ruh, beden, gövde.
tin teri basmak: Çok fazla terlemek.
tirmek: Dayamak.
tiri: Diri, dinç, çevik.
tiş: Diş.
tişiruv/tişirıv: Kadın.
tiymek: Dokunmak, değmek, temas etmek.
tiyişli: Uygun, münasip.
tiyre: Mahalle, semt, yakın çevre.
tizmek: Dizmek.
tizgin: Saf, sıra, satır.
tizginlik: Düzenli, özenli, muntazam.
tobuķ: Diz.
tobuķlanmak: Diz çökmek.
tohtamak: Durmak.
tohtatmak: Durdurmak.
tolgan ay: Dolunay.
tolmak: 1. Dolmak. 2. Gerçekleşmek.
tolturmak: Doldurmak.
tolu: Dolu.
topurak: Toprak.
toy: Düğün, şölen.

toymak: Doymak.
töbentin: Aşağıdan, aşağı taraftan.
tögerek: Etraf, çevre.
tögölmek: Dökölmek.
tölev: Ödeme.
tölevge tüşmek: Ödemeye düşmek, borca düşmek.
tölü: Nesil. **caş tölü:** Genç nesil.
tömmek: Vücut.
töngeretmek: Yuvarlamak.
töppe: Tepe, zirve.
töre: Mahkeme, kanun.
töş: Göğüs.
töşek: Döşek.
tözmek: Dayanmak, sabretmek.
tözömlölük: Sabırlılık, dayanıklılık.
tuķum: Soy, sölale.
tuman: Sis, duman. **özen tuman:** Vadiyi kaplayan bulut.
turmaķ: Durmak, kalkmak.
tuthuķlu: Temelli, esaslı.
tuthuķsızluķ: Delilsizlik, kanıtsızlık.
tutmaķlıķ: Esirlik.
tutulmaķ: Tutulmak, yakalanmak.
tuturuķ: Temel, esas, dayanak.
tuvmak: Doğmak.
tuvduķ: Torun.
tuvra: Doğru, karşı.
tuzak: Tuzak.
tüb: Dip, alt.
tübemek: Rastlamak.
tübeşmek: Karşılaşmak, rastlaşmak.

tük: Tüy, kıl.
tüken: Dükkân.
tünene: Dün.
tüñülmek: Umudu kesmek.
türlenmek: Değişmek.
türlendirmek: Değiştirmek.
türlü: Çeşitli, türlü.
tüşmek: 1. Düşmek, inmek. 2. Gerekmek, gerektirmek.
tüş: Düş, rüya.
tüş көrmek: Rüya görmek.
tüşürmek: İndirmek, düşürmek.
tütün: Duman.
tüymek: Bağlamak, düğümlmek.
tüyme: Düğme.
tüyül: Değil.
tüyüşmek: Dövüşmek.
tüz: Doğru, düzgün, düz.
tüz tepsev: Karaçay-Malkar halk dansı.
tüzelmek: Düzelmek, yoluna girmek.
tüzlük: Doğruluk, adalet.
uçmak: Uçmak.
uçeniy: Bilim adamı.
uçhalavuk: Kaygan, kaymaya yatkın.
uçhara: Basit, önemsiz, zayıf.
uçunmak: Heyecanlanmak, coşmak.
uçurmak: Uçurmak.
uğay: Hayır, değil.
ugu-cugu: Buruşuk, kırışik.
ugu-cugu bolmak: Buruşmak, kırışmak.

ullu: Büyük.
ulluluğ: Büyüklük.
ulu: “Oğlu” anlamındaki bu sözcük hem baba adından sonra hem de soy adından sonra kullanılır.
ulumak: Ulumak.
umut: Umut, ümit.
umut etmek: Ümit etmek.
unamak: Kabul etmek, razı olmak.
unduruğ: Karyola, yatak.
universitet: Üniversite.
unutmak: Unutmak.
unutdurmak: Unutturmak.
urmak: Vurmak.
urçuk: İğ, iplik eğirme aleti.
urlamak: Çalmak, kaçırmak.
uruş: Savaş, muharebe.
usta: Usta.
ustalık: Ustalık.
ustaz: Öğretmen, hoca.
uşamak: Benzemek.
uşak: Sohbet, konuşma.
uşak etmek: Sohbet etmek.
uşkok: Tüfek.
uvmak: Ovmak.
uvatmak: Kırmak, ufalamak, parçalamak.
uvbet: Meymenetsiz, soğukyüzlü, uğursuz.
uvurt: Yanak.
uya: Yuva.
uyalmak: Utanmak.

uyanmak: Uyanmak.

uzak: Uzak.

uzak barmay: Yakında.

uzalmak: Uzanmak.

uzun: Uzun.

üç: Üç.

üçün: İçin.

ülkü: Örnek, misal, model.

ülüş: Hisse, pay.

ülüşlü: Hisseli, paylı.

ülüşsüz: Hissesi olmayan, paysız.

ürmek: Havlamak.

ürkütme: Ürkütme.

üs: Üst, üzeri.

üsünden: ...hakkında, ...konusunda.

üy: Ev.

üydegili: Aile sahibi, evli.

üydegili bolmak: Evlenmek.

üylü: Evli.

üyrenmek: Öğrenmek.

üyretmek: Öğretmek, eğitmek.

üyür: Aile.

üzme: Koparmak.

Ürdü: Yer adı.

vocd': Önder.

vzyat': Almak.

zaman: Zaman.

zar: Kıskaç.

zarlanmak: Kıskaçmak, haset etmek; imrenmek.

zat: Şey, nesne.

zavuk: Mutlu, mesut.

zavukluk: Mutluluk, memnuniyet.

zıttıv: Aylak, serseri, ters, kaçık.

zıttıvlu: Serserilik, aylaklık.

zıraf: İsraf, ziyan, boşuna, gereksiz yere.

zor: Kötü, fena, zor, bela.

zulmuluk: Zalimlik, gaddarlık, eziyet.

ПРОЗА

ШАВАЛАНЛЫ Хасан

**СЮЙМЕКЛИК СЁЗЮМ –
САНГА АМАНАТ**

Повесть

Жазгъан затынг сени ким болгъанынгы халкъгъа туура этмей амалы жокъду. Хо, болсун, мен къолгъа алгъан ишимден тышында къалыргъа суймейме. Жаратдынгмы, жаратмадынгмы, бетинге кёре, айт оюмунгу. Сен махтап, башхала махтамасала, жүрегим ол заманда къыйналлыкъды. Суратлау чыгъармагъа тынгылы багъа бичерге фахмулары, билимлери жетиширик адамланы жокълагъанлыкъымды. Повестьни баш жигитлеринден бирини Къалияр улу Азретни (халкъ атагъан тукъумуду ол) ким болгъанын ачыкълаялгъан эсем, насыплыма.

Танзиляны бла Таукъанны, кёп игиликлени къууумун ызлагъан, тюзлюкню жолун жашау жорукъларына санагъан адамланы, суймеклик жашау тутуругъу болгъанына бизни ийнандыргъан жашны бла кызыны сыфатлары ачыкъланган эсе, къууанырыкъма.

Быллай адамланы ким болгъанларын суратлагъан къутургъан суудан жүзюп ётгенден тынч туююлдо. Бютюнда сууну баргъан жанындан ёрге айлансанг, бирда аяма, мура тынга жеталсанг. Жилигъан этме, жилип ырхыдан къутулалмаса.

Терсбоюнланы суратлау чыгъармамда атларын айтхан сагъатымда, «сизни кирик кёплени кереклерин бергенме» деген оюмну уа башымдан кетермейме. Кеси акъылына бюсюрегенлей, башын кёкге кётюргенлей жашайды мени бир «шуёхум». Сиз юре турасыз дегенлиги болур. Алай айта, кесини ким болгъанын ангылап, жерленген атха къонуп, тюз жолгъа атланып кетер эсе уа.

Билеме, Къалияр улу женгил адамды. Биргесине ёсген тенглерине окъуна харамлыкъ этерге хазырды. Былайда артыкъ сёз айтмайма. Сабийлигинден таныйма. Дерследе, артыгъыракъда малкъар литератураны дерслеринде, устаз аны билиминден эсе, мени билимиме игирек багъа бичсе, класс отоудан къач да кет! Айтхан сёзю сени сёзюнгю угъай, устазны сёзюм окъуна жаралы этеди. Устазла, ата-анала бизни классны сабырлыкъын, окъуугъа кёл салгъанын, тейри, шуёхлугъубузну да тау гюлюню бек ариу чакъгъан заманы бла тенгешдиредиле, Къалияр улуну уа гюлле арасында ёсген шинжи бутакъгъа санайдыла.

– Айжакъ Хамзатовна, Таукъанны кёкге кётюрюп, мени уа энишге чёкдюрген халынгы къачан къоярыкъса? – деп къутурду Къалияр улу устазгъа.

Устаз а, анга айтыр сёз тапмай, шинтигине гам олтуруп, класс журналны чапыракъларын ары-бери аудуруп, санай, кесине сабырлыкъ алады.

«Бу манга нек эрише болур, ахырысы-къысхасы», – дедим кеси акъылымда?! Аны атасы – колхозну председатели, мени атам а – къойчу. Къош тамата окъуна тюйюлдю. Къуллукъчуну жашы къойчуну жашындан онглу болургъа керекди окъууда. Къыз сайлагъанда да – алай. Ол оюмну бек алгъа Азретни акъылына атасы салгъанды.

Ол тюрлю учхара оюмла бизни арабызда чюйреликлени туудурдула. Повестьни жаза туруп, бир кишиге жакъ басмагъанма, хар ким болушу болушунлай тюшгенди къагъытха. Азрет – махтанчакъ, бу чыгъарманы къолгъа алгъан Таукъан а – сабыр, махтанмагъанына махтаннган жаш. Айып этмегиз, халкъда жүрюген сёзлени къатлайма былайда. Анга да намысына келишмеген сёзню айтып а бирда ойнама.

– Таукъан, сен Танзиляны ызындан чабып айланнганынгы эшитгенме, сакъ бол, жашла бек терк сокъурандырырла къолгъа алгъан ишингден, – деди бир жол Азрет, жолумдан тыйып. – Мени ким болгъанымы билемисе?

– Билеме, Къалияр улу Азретсе.

– Андан сора уа жукъ да билмеймисе? – деп, ол къатыма бек жууукъ келип тохтады. Ауузундан бир къылыксыз тютюн ийис да урду.

Былай къарагъанда, кёзюнг тоймаз сыфатындан. Гынтгысына уа Нальчик сахар тарлыкъ этеди. Мен илму-излем институтунда ишлегеними билемисе? Азрет ёсюмюнден ёргерек кётюрюлдю, баям. Къызыл кёлегини тизгинин жыйгъан къызыл галстугуну тюйюлген жерине эки-юч кере узалды узун акъ бармакълары бла. Сора ол бармакъла бла къа-лын къап-къара чачын да тарады. Тап ишленнген бурунун эки-юч кере тартды бир такъыйкъаны ичинде. Школда да алай болуучу эди. Аны ол къылыгъын бек алгъа Танзиля эсегенин да унутмагъанма.

«Азрет, бурунунгу жауур этесе», – деген эди бир жол къыз. Шёндюгю акъылыма бой салсам, къыз, баям, Азретге кёз къарата болур эди. Бу жол болмаса, эс бурмагъанма Азретни кёзлерине. Уллу къара кёзле. Алай нек эсе да аланы хыкки басып тургъан сундум, сууланып эдиле. Школда Танзиля бла бир партада олтургъаным себепли, ич сёзю билмегенликге, суймеклик жырланы макъамларын мурулдаучусун а унутмагъанма. Жырчыкъла жазуучусу да эсимдеди.

Юйюбюзню аллында кириши къаяла,

Анда кёжюрчюнле бугъалла.

Суймеклик къаннга кирген эсем а,

Ийнарла жерден чыгъалла.

Аллай тизгинлеге узакъдан кёз жетдирген болмаса, кёл салып бир кере да окъумагъанма. Халсызлыгъым Танзиляны жанына тиер деп къоркъуп. Ол бу тизгинлеге эс бур десе уа, кесими дуняда бек насып-лыгъа санар эдим, манга суймеклик жыр жазгъанына ишексиз болуп, терекле, гюлле, сабанла да мени ючюн чакъгъан, булбулла да мени ючюн

жырлагъан сунуп. Танзиля школда Азретге кёз жетдириучюсюн а сезгенлей жашагъанма. Аны къатына барып, кюлюучюсюнден да жарыкъ кюлсе, ариудан-ариу болуучу эди. Олсагъатда аны жүрек ариулугъун менден башха жан эслемегенди. Ол затланы эслер ючюн, Танзиляны чолпан кёзлерини кюлгенлери, сёлешгени жүрегинге бир башха жашау бергенин сезерге керек эдинг.

Бюгюн а анга хар тюбегеним сайын кючсюнеме, бир кишиде болмагъан узун бал бетли эшмели Танзиля, сенсиз жашау жокъду манга деп къычырады тауушун киши эшитмеген жүрегим. Алай андан ургъан жылыуну уа сезмейме. «Таукъан, папам ёлмесин, сени туугъан къарындашыма санайма», – дегенин кёп кере эшитгенме. Аллай къызгъа керти сёзюнгю не айтып ангылатхын? Танзилягъа жыр этип, аны жашыртын окъуп, кесими жапсара жашайма.

Бийикде – таула, къалын чегетле;

Тёгеригибиз – къая тар.

Сен, ариучугъум, кетип бара эсенг,

Жанынгы кесиме къоя бар.

Тылыуум кёкде туман болады;

Ах, ичим къара кюйгенден,

Эки кёзюмю къакъмай къарайма,

Жюрегим кемсиз суйгенден.

– Иги жаш, Танзиля меникиди, аны атын унут, – деди Азрет, орамда мени бла кёбюрек сюелгенине ыйлыкъгъанмы этди, алайдан терк кетерге ашыкъгъанын сездим. – Жазгъанчыкъларынгы да окъуй-окъуй турама. Газетле, журналла да бизни кюлубуздадыла. Кесинги алгъа салыргъа кюрешгенинги кюймасанг, жазгъан затчыкъларынгы юслеринден керти сёз айтыргъа да кюлубуздан келликди. Ол заманда чабырларынгы чыклары бек терк седирерле!

– Чабырла кюйчу атам да киймегенди.

– Адамлыкъ даражанга багъа бичгенлигимди.

– Мени тукъумум ёзден тукъумланы орта чыхырларында жүрюген тукъумду.

– Ангыладым аны да, акъыллы писатель. Ёзденле махтаныучу заман къайда болгъанын унутма, тилинги къапдырырма.

– Азрет, мен танымагъан адам туюлсе, не махтаныргъа къалдынг?!

Андан ары Азрет ауузундан сёз чыгъармады, кетди.

Сен мени жүрегимден кетмейин,

Ол битеу отун санга бергенди.

Къадар мени насыплы этмейин,

Сени башхагъа дурус кёргенди.

Мен а, Азретден айырылгъандан сора, ол тизгинлени окъудум кеси акъылымда. «Кече тюшюмде, кюндюз жашау жолумда нек кюймайса мени? Тюшюнгде кёргенинг тамамды дегенлигингмиди?

Таукъан, эссиз хапарларынгы кюллары-къарауашлары болуп жашагъандан не магъана? Ёмюрюнгде къызгъа бир суймеклик сёз айт-

магъанса. Сора не излейсе андан?!» – ол кимни ауазы болгъанын ангыламадым.

Танзиля, мен ангыламайма суймеклик не зат болгъанын деп айталыкъ туюлме. Бу жол тюбешгенибизде бек тансыкълады, мени санга къошханым жокъду, манга къарындаш излетмейсе, насыплыма деп.

Къыз онг къолун онг билегиме шош салды. Билегим угъай, жүрегим бир сейирлик жылыу сезді, кёзлерим алас-булас кёрдюле. Ол къолун билегимден айырады деп къоркъдум. Бир кесекден аны къолу къолуму угъай, бетими сылагъан сундум. Ма бусагъат бетин бетиме жетдирликди. Мени уа къызыулукълары сууукъ сууну къайнатырыкъ эринлерим аны чолпан кёзлерине жууукълашдыла. Нек эсе да сол къолум бла узун эшмелерине узалдым. Не затдан эсе да элгенип, къолуму артха алдым. Кёзлерими уа, сылай кетдим да, ала жангыдан дуния жарыгъын кёрдюле. Олсагъатда Танзиляны сыфаты дунияда бармыды-жокъмуду унуттурду. Андан уллу, керти суймеклик болур амалы жокъду.

Хар заманда да алай болгъанлай турлукъ сундум. Сёзюбюз, муратыбыз, Аллаhdан тилегибиз да – бир, тылпыуубуз да – бир, ундуругъубуз, жастыкъ-тёшегибиз да – бир, энди тууарыкъ сабийле да – экибизникиле, Танзиляны жүрегини тепген тауушун эшитгенимде, къоркъгъан окъуна этдим.

Хар заманда бирге боллукъбуз. Къоншуда туууп, бирге ёсгенбиз. Аны анасы Зулийха, атасы Мухтар бла мени атам Къаншаубий бла анам Аффуажан бир юйюрню адамларыча жашай келгенбиз. Аланы жангыз сабийлери – Танзиля, бизде уа – юч жаш бла бир къыз. Сукълана болурму эдиле бизге Танзиляны атасы-анасы? Айталыкъ туюлме. Бир жол Зулийха анама: «Аффуажан, бек насыплыса», – дегени уа эсимдеди. Сабий эдим, ангыламагъан эдим ол сёзлени магъаналарын. Баям, жангызлыкъны сагъышы болур эди ол сёзлени айтдыргъан.

Школдан сора Танзиля университетни романо-герман факультенини ингилиз бёлюмюн махтау бла бошап, ишлерге анда къалгъанды, илму бла кюрешеди, Азрет малкъар тил бла адабият бёлюмню тауусханды, мен агроном болгъанма. Жангылгъан эсем да, тюз жолгъа тюзелген эсем да, билмейме, сабийликден тынгысыз этип тургъан ишни – газетле, журналла бла байламлыкъны алгъанма къолгъа.

Танзилягъа тюбегеним сайын, бир затха эс бурама. Бу жол да алай:

Хар неге да сабий заманындача магъана береді. Баям, нёгер тапса, бюгюн да ойнарыкъды гинжи. Чана бла, конкийле бла да учарыкъды, онг тапса, къызыл тамгъалы жыйрыкъчыгъыны этеклери, къуш къанатларыча, желде сюзюле. Бетин-къашын бояп а бирда кёрмегенме.

Мен бу жол аны кёзлерине бюгюн биринчи кере кёргенча, бек ышанлап къарадым да, алада кесими суратымы кёрдюм. Мени кёзлерими суратлары уа кёрюне болурламы аны кёзлеринде? Ол жахил сорууну уа къалай сорайым кесине? Анга жаланда бир кере айтханма былай: «Дунияда сенден ариу къыз болурму?» – деп. Уялдым. Алай ол мени

сёзлериме башха магъана берди: – «Къарындашына эгечи хар заманда алай кёрюнеди».

Бир жол мен жашла бла сюелип тургъанымлай, Танзиля арт жанымдан келип, кёзлерими эки къол аязы бла къысхан эди.

– Билдим ким болгъанынгы, Танзиляса, – дедим.

Мени ол сёзлерим суюмекликге жан саллыкъларына ишексиз эдим. Къадалыргъа керекме. Письмо жазаргъа таукел болдум. Ары дери тюберге суюдюм. Телефонум бла сёлешдим да, «Балкарияны» ол кюн ингирде боллукъ тоюна чакъырдым.

– Мени ары Азрет чакъыргъанды, бирге барырбыз, – деди Танзиля.

Сууукъ тин-тери басды мени. Санларым суудула, жүрегими тебиую санларымы тыпырдатды, бирде кесин жокълады. Кесими дунияда жокъгъа санадым. Жокъма мен дунияда.

* * *

Зулийха Афууажанны бюгюн башха кюнледен эсе, алгъаракъ жокълады. Уллу къоз терекни тюбюнде ариу оюулу кийизни юсюне олтуруп, жүн ишлерин да эте, ушакъны къыздырадыла. Зулийха, алгъадан окъуна кёлюнде болгъанны ачыкъ этер акъылдады бюгюн.

Экисини да къууанчларына саналлыкъ арбазларын, юйлерин бютюнда жарыгырыкъ, суусапларын къандырлыкъ, бек алгъа Зулийхагъа асыу берлик, алай таулу адетге хазна сыйымазлыкъ хапарын башларгъа сылтау излейди.

– Эй къыз, бюгюн бурунум бир бек суююнуп, жашаусуз этип турады, – деди Зулийха, урчугъун тобукъ тийресине келтирип, онг къолу бла буруп, анга жангыдан жан сала, – бюгюн Танзиля келмесе, мени ётюрюкчюге санагъыз.

– Аллах къызгъанмасын, насыплыса Зулийха. Танзиляны ариу ышаргъаны, сабыр сёзю окъуна бардыла эл багъасы, – дейди Афууажан, эшиу этген ийнелерине аякъ бюкдюре. – Аллах бирди, ол барлыкъ юйге да бек сукъланама. Заманы болгъанды, тышына чыкъсын, санга бешик жыр айтдырсын. Биз кесибизге ёлюмсюзлюк тилей, эртте этер ишибизни артха ата барабыз.

– Къалай акъыллы адамса сен, Афууажан, – деди Зулийха, къол ишине сабырлыкъ бере. – Кимни да бек суюген адамы айтырыкъды ол сёзлени. Адамны жүреги тохтамай жашаугъа дау этгенлей ашырады заманланы.

– Тюз айтаса, алайды. Кёп зат излейди адам жашаудан.

– Тюзюн айтсакъ, ол уллугъа-гитчеге да төреди, биз тергеу этип кюрешмегенликге.

– Айып этме, эй къыз, бир иги зат тюшюп турады эсима.

– Айт, Зулийха, айт, арт болжалгъа салма.

– Эй къыз, былайда туугъанлы да къоншуда жашайбыз, кёзюнг къара болсун деп айтмагъанбыз бир бирге, игилик сурагъан болмаса. Бизни

татлылыгыбыз дуния ырысхыдан кёп кереге игиди. Сабийлерибизде болгъан татлылыкъ а?

– Аллах хакъына, Зулийха, мен айтырыкъланы айтдынг. Эрттеден да бир иги зат тюшюп турады эсеме. Бу арт кезиуде уа ол оюмум башымы бийлегенди да, юйюмде бир жангы жашау башланган сунуп турама, аны санга айтыргъа да базынмай.

– Нек базынмайса, сен бла мен ич сёзюбюзню бир бирге айтмасакъ, кимге айтырыкъбыз? Биз туугъан эгечледенми башхабыз?

– Танзиляны бла Таукъанны бирге къошармы эдик, сиз угъай де-месеги?

– Аллах бирди, Зулийха, мен айтырыкъны сен айтдынг.

Афууажан бир кесек сагъыш этди да, ариу эринлери, кёксюл кёзлери бирча ышардыла. Эр кишини къолларына ушагъан уллу къол аязларыны терлегенлерин ал ботасына сюртдю. Ол кёк кенглигине кёз къакъмай къарады. Олсагъатда Афууажан кёкде жулдузла излеген сунар эдинг.

Ол кезиучюкде алайгъа Къаншаубийни тамата къарындашы Асхат келип къалды. Тиширула ёрге терк турдула.

– Кюнюгюз ахшы болсун, – деди Асхат, алгъа Зулийханы, ызы бла Афууажанны къолларын тутта. – Ёрге озуп бара эдим да, сизни кёрюп къайтханма. Аллах къызгъанмысын, зауукъ этесиз, ишигизни да, ушагъыгъызны да къыздыра. Мен билип, татлылыгыбыз туугъан эгечлеге тенгди, сукъланама сизге. Жууукъ юлюш болуп къуандырсагъыз а, бек ыразы боллукъма.

Афууажан бла Зулийха бир бирге къарашдыла. Жашны анасы ол сёзге ыразылыгъын билдире, башы бла хаулады.

– Къыз да, жаш да былайда бир арбазда ёсгендиле, – деди Асхат. – Башха элге барып, келин, киеу излеп айланырыкъ туюлсюз. Мени эрттеден эсеме тюшюп турады бу иш. Къыз да, жаш да биз айтхандан чыкъмазла, таланган.

Олсагъатда Асхатны халына эс бургъан адам, ол Мухтарны бла Зулийханы юйлерине барып, жууукълукъ алып, къолларын тутуп, алгъыш этип чыкъгъан сунар эдинг.

Ол эфендилеге къошулуп, маулютлеге жүрюмегенликге, кесин таныгъанлы диннге уллу кёллю туюлдю. Урушха атланган кюнюнде Чеченланы Керим жазгъан дууасын жанындан кетермегенди. Урушдан сау ол къайтаргъанына ишексизди.

Асхат къанлы урушха киргени сайын, уллу Аллахны атын сагъынмагъан сагъаты болмагъанды. Ол аны жүрегин жылытханды, игиликге, керти кёзбаусуз жашаугъа кёллендиргенди.

Ариу акъ бетли Асхатны – къалын сакъалы ариу ишленип, къыш да, жай да тешмеген башлы къара сахтиян чурукълары, кюмюш тилини жылтырагъаны узакъдан эсленнген бел бауу, гелефей кёнчеги. Бирда болмагъанча тап ишленнген агъачы ол жыл санда да бек тириди, аскерде тенглерины алларындан барыучу заманындачады, хазна тюрленмегенди, атлашы, жүрюшю да – алай.

Колхоз ишден эрикмегенди урушха дери да, андан сора да. Отузунчу жыллада устазла хазырлагъан курсланы тауусуп, башланган класслада сабийлени жазаргъа, окъургъа юйретип тургъанды.

– Мен айтханны юсюнден сагъыш этигиз, – деди Асхат, алайдан кетип тебирегенинде, – бир акъылгъа келишигиз. Эр кишиле бла мен сёлеширме.

* * *

Аналарыбызны тюбешиулеринден хапары жокъду Танзиляны. Мен да бу жол элге баргъанымда, атамы къарындашы Асхат чалындыргъанды. Мен аны бла артыкъ уллу ушакъгъа кирмей, бир жанына таяргъа суюдюм. Къызны акъылын билмей этилген оноу къаягъа жумдурукъ жетдиргенден башха туююлдо неда тау сууну суюмейлик жырына тынгылагъандан. Прометей къаягъа бегитилгенден башха туююлдо мени ишим, къолум-аягъым да къурушупдула, тилим сёлешмейди, кёзлерими ау басыпды. Танзиля Азретни сайлагъанды жашау нёгерге. Ол ишни бузар къарыу къайда. Ахшы умутларым тау ыфчыкъладан аууп, къая къоюнуна къысылып тохтагъандыла. Мени къыйынлыкъдан сакълагъан таулагъа тынч кече тилейик. Танзиляны уа къууанчлыды суюмеклик дуниясы, жокъ жүрегинде къайгъысы.

«Сакъла, Таукъан, жайны келирин, къышны келирин да. Къызгъа къагъыт жаз. Жаз башыны ариулугъун келтир манга, ол кесингсе де. Жюрегиме да ырахатлыкъ, тынчлыкъ бер де. Не этейим, жокъду менде аллай ёт да, кишилик да» – ол ауаз тынчлыгъымы алды.

* * *

Сейирге-тамашагъа къалырсыз бюгюн манга келген письмону окъусагъыз. Аны Алийханланы Танзиля жазгъанды.

«Таукъан, былайда сени кёлюнге жетерча сёз тапмай тынгылайма. Къарындашыммы дейим, огъесе шуёхумму дейим? Къайсын сайлайса? Къайсына ыразыса? Экисин да жазаллыкъма бир бири ызындан.

Сени биринчи китапчыгъынгы алдым бюгюн тюкенден. Аны ал тизгинлерин окъугъан адам ахырына чыкыгъынчы тынчайырыкъ туююлдо. Ол къысха чыгъармада бек кёп затны юсюнден айтылады.

Эрикмейсе, хар оюм сагъыш этдиреди, къууандырады, жарсытады. Культурагъа, искусствогъа, суратлау сёзге кёзюнгю жангыдан ачады. Ала уа адамны ёмюрлюк жашау нёгерлеридиле. Аллай затлагъа сансыз къараргъа жарамайды. Адамны энчи къадарына бютюнда, суюмеклик ауара этгенсе ол адамны.

Кёзбаусуз айтайым, суюмеклик ючюн жашагъанынгы ангылатханса. Айтчы ол къызны керти атын, мен да къууанайым, къарындашым. Дунияда болгъан халладан, суюсенг, суюмесенг да, аз-кёп болса да, юлошлю бол. Ала бизни къатыбызда сюеледиле. Аланы кёре билсек, бек игиси олду.

Таукъан, китабынгы «Акъ ташны къара баууру» деген бѣлюмюнде жазыучу суратлагъан таш Къайсынны «Жаралы ташындан» башхады. Сабырлылыгы, тѣзюмлюлюгю бла уа ушайды «Жаралы ташха». Кѣрюмдюсю бла уа угъай. Сен адамны къадарын ташны юсю бла суратлагъанынг себепли, ташны тѣзюмлюлюгю, былай къарагъанда, кѣрюмдюсю окъуна озгъан жылланы арыта келген таулуну сыфатына ушайды дерге базаынама. Кѣкню уллулугъун ѳнчелерге къолундан келе эсе жазыучуну, ташха адамда болгъан жашау халны бергени ючюн, даулашыр кереклиси бармыды? Неда суу жагъада ѳсген тал терек чачын тарай тургъанын кѣзюбюзге туура эте эсе поэт, суратлау сѣзде болгъан кючню не бла ѳнчелерге боллукъбуз?! Бир зат бла да угъай, аны кертилигине ийнанып къалыргъа керекбиз.

Аллай шартла жашаугъа, тарыхха, табийгъатда бола тургъан жангылыкълагъа кѣз къарамыбызны тюрлендирип, бусагъат заманны дунябызгъа туура этип тохтайды. Кѣк кенглигинде уча эсенг, ары энди барлыкълагъа хапар айт. Таукъан, бирда-бирда кѣзбау этген сунма, бек иги китап жазгъанса. Анда болгъан суратлау сѣзню бир зат бла да тенгешдиралмайма. Билген, ангылагъан затыбызны суратларгъа къоркъгъаныбыз тамамды. Илхамлары, фахмулары учхарала ол затны англамагъанлары уа бедиди. Аллайланы юслеринден керти сѣз айтыргъа ашыкъмайбыз. Ол бек аманды.

Таукъан, кѣп жаншадым, айып этме.

Танзиляма мен, къарындашым, жангы китабынгы сакълайма».

* * *

Быллай ишни ким кѣргенди: Танзиля суратлау чыгъармагъа алай терен багъа бичерча къыз болгъанды деп кимни акъылында бар эди. Айт анга, базынып, суймеклик сѣзюнгю.

* * *

Редакторну ишлеген жерине биринчи кере бармайма. Алай хар жолдан ары атлангъаным сайын, инбашларымдан бир ауур жюк басханча болама, суйсенг, суймесенг да, чыгъармамы юсюнден аны бла ушакъ этерге тюшеди.

Повестьни литература жигитлеринде болгъан оюм, сабырлыкъ, чамлануулукъ, билим, эслилик ангылашына эсе, жазыучу чыгъармасыны юсюнден тартынмай сѣлешеди.

Редактор бла хар ушакъ этгеним сайын, аны ким болгъанына тюшюненден-тюшюне барама. Биринчи тюбегенибизде, аны отоуунда бир бирге жууукъ олтурабыз. Мен да жазуу иш бла кюрешгеними биледи. Редакцияда Таусогъа жетген отоу эркинди. Анда аны столундан, шинтигинден сора да бери келгенлеге деп, шинтикле, олтургъан заманда юч-тѣрт адам сыйынырча, диван да бардыла. Телевизор – гитче, алаша столчукда. Кенг терезеле ариу гуржаба жабыу бла жасалыпдыла. Отоуну къабыргъаларында сурат, кюйюз деген зат жокъду – сыйдамды

къабыргъа, ариу акъ бла сюртюлюпдю. Стол юсюнде – ариу акъ телефон, жарты жазылган къагъытла!

Отоуда эркин олтурама, эркин солуйма. Ары кирген сагъатымда уа жунчугъан эдим, шагъырейлигибиз кесине иги да жер таба баргъанлыкыгъа. Таусо эки аягын мени таба иги да созганды. Олсагъатда жумушакъ артлы шинтиги артха иги да ыхтырылганды. Бир кесекден аякъларын бир бирге жюклеп, бауурун столгъа салып, кёзюме къарап тохтады. Къысыкъ кёзлерини жылтырагъанларындан мен ангылагъан: ала кишиге да игиликни жокълай болмазла. Къалын эринлери, кёзлери да ышарыргъа кюрешгенликке, не ауруу бар эсе да, чапыргъаны иги да билинген бетинден сууукъ аяз ургъан сундум. «Уубет» деучюдюле быллайлагъа.

Ангылагъанма мени сёзюме тынгыларгъа хазырланнганын. Бир бири юслерине жюкленип тургъан аякъларын энишге эслеп салмаса, ариу къара кёнчегини бучхакълары бла сыйпарыкъды аякъ кийимлерин. Мен бу затланы жаза тургъан сагъатымда, аны миллет культураны юсюнден илму ишге тартхан, кёп болмай газетде басмаланнган статьясыны юсюнден айтыргъа сюйгеними унутуп, мен да Таусону кёзюне кёз къакъмай къарадым. Нек эсе да бирда жунчумадым ол сагъатда. «Сен – ким, мен – ким» деген оюм окъуна келди акъылыма.

«Жашчыкъ, не излейсе менден», – десе, не айтырыкъма? Кёресе да, эссизлик къаллай халгъа келтиреди адамны? Мен Таусоча аты айтылган партия къуллукъчуну статьясыны юсюнден айтыр чекге жетишмегенмени? Ол оюмгъа жууап бералмайма. Жаш жазыучуну гынттысы къолгъа алыпды мени. Редакторгъа эссиз сёз айтсам, мен ангылагъандан, кёлю кюллюкдю, къууанырыкъды. Андан эсе, кесим жазып башлагъан повестими юсюнден хапар айтайым. Анга багъаны Таусо бичер, зынттыулугъуму ангылап, сени кибиклени повестьлерин окъургъа заманым жокъду деп, муратын ачыкъ этип тохтаса уа? «Жаш жазыучу фахмулу болгъанын ангыласа, кесин кёкде учхан сунады, тенглери да кёкге къарап, анга сукъланнган. Зарланнган этериклерине да ишексиз болуп, бир-бирле бла сёлеширге, аланы айтханларына тынгыларгъа да бюсюремей тохтайды», – деген эди бир жол Таусо. Алай ол иги адет туююлдю деп а айтмагъан эди. Баям, Таукъан мен айтхан шартладан кесине оюм этер деген магъананы туурагъа чыгъарып къойгъан болур эди.

Биз, бири бирибизни оюмун, айтханын дейик, тюз ангылагъан адам болсакъ, жангыллыкъ туююл эдик. Нек къууанмазгъа керекбиз шуёхубузну ишине? Ол излеп, соруп, керти ишин иги да эслиликни биргелерине жүрютген къартланы айтханларын тынгылы жарашдырып, аланы туурагъа чыгъарыргъа къолундан келген, окъууу жетишген шуёхубузгъа нек къууанмайбыз.

Мен бу затланы Таусону газетде басмаланнган статьясыны юсюнден айтыргъа таукел болдум. «Сюйсенг, сюймесенг да, аллай статьяланы окъусанг, сен керти адам боллукъса», – деп да къошайым.

Айтдым, тынгылатдым. Ол оюму билдиргенден сора, Таусо, шинтигинден ёрге туруп, къатыма келип, мени бла саламлашды.

«Сюйген къызынгдан умут юзгенинги иги этгенсе», – деди олсаятда сюйгенни-кюйгенни юсюнден чыртда сёз айтылмагъан чакъда.

Мен аны аманлыкъны ишин къолгъа алыргъа хазырланган кёзлерине тиредим кёзлерими. Ол къыз бизге келин боллукъду, Азрет мени племяннигимди дегенинде, кесим – алайда, жүрегим а жерге къапланып, Аллахдан болушлукъ тиледи. «Алгъа болмаса, артха атламазма», – дерик эдим, жаным ичимде болса.

Зауукълада жерни, кёкню да жырлатхан элимде кёргенме мен Таусону. Кёремисиз бу сатлыкъны? Налат болсун сатлыкълагъа.

* * *

Танзиля, бююн олтургъан жеримден ёрге турургъа, къымылдаргъа, сёлеширге къаруум жетмейди. Къалам тутхан бармакъларым къурушуп, къолума алгъан затым жерге тюшүп кетеди. Кеси кесиме зор этип жазама бу тизгинлени. Санга письмо жазаргъа базыннганым ючюн сынайма ол затланы барысын да. Сюймекликни окъ-топ да тыялмазлыкъларына ийнандым.

Сюйсенг, айып эт, сюйсенг, кюлюп зауукъ эт, сен сёзюме эс бурмасанг, магъана бермесенг, ёмюрге юсюмден кетмезлик къыйынлыкъ сынатырыкъса манга. Сюймеклик не зат болгъанын эндиге дери ангыламагъан сунма. Угъай, школда бир партада олтуруучу заманыбыздан бери да тынчлыкъ бермейди манга сюймеклик. Быллай ишге кёз ачмагъанма: сюймеклик кеси да тынчайтмайды не кече, не кюн, мени уа акъылдан шашдыргъан заманлары болады.

Танзиля! Бек къыйын кезиуумде таулу жомакъла бла жолоучу болама. Алада да сюймеклик хар кимге да бирча жакъ басмайды. Чыртданда акъылынга башха оюм алма, сюймеклик отунда кюйдюрме мени. Къуруда «къарындашым» деп тургъан сёзюнгю эт кери. Ариу жашауну жолуна тюшейик. Ант этдирме. Ёмюрден ахыргъа бююнча ариулай турурса, мен саулукъда.

Сюймеклик письмону кёк кюкюреген тауушха санасанг да, тюздю, ол ариу эшмелеринги шош-шош сылай, жүрек тебиуюнгден хапар айтыр, бир сёзюмде да алдау болмагъанына шагъатлыкъ этер, келечилик айтыр, сени жангы жашаугъа кёллендир.

Бююн санга письмо жазаргъа базыннган Таукъан къалай насыплыды! Сени «сюйгенлени», мени «сюймегенлени» ачы сёзлерин унутдур, харамлыкъларына сокъурандыр, керти да, кёзбаусуз да муратынгы айтып.

Айтыргъа да болурса: «Сенден башхаланы сюймекликлери харамлыкъны жаудуруп, сени сюймеклигинг а тау ауушладан аудуругъа нек керекди деп?»

Не да айт, сант этген сунма. Акъ тауланы къоюнларында ёсген жан, жашауну ёмюрлюк чууагъыса, эт мени насыплы. Жай кечеме, жай кю-

нюме кьюандыр мени. Тау сууларыбыз тенгизге жетселе, солурукъ сунабыз. Мен а, айып этме, анамы кьююнунда да тынчайыркъ туююлме сенсиз.

Таукъанды санга бу сёзлени жазгъан, тангны энтта да атарына ий-наннган Таукъан».

* * *

Бу жол Таусогъа тюбегениме сокьюрандым. Зыраф да, зар да адамгъа санадым аны.

– Сени кесинг жазгъан затлагъа ыразы болмагъанла бардыла, – деди Таусо, шинтигинден ёрге кётюрюлюп, ишчи отоуунда ары-бери атлай. Ол хапарны айта туруп да, башын ёрге тутханлай, арталлыда мени таба къарамайды. «Къарындашым» деген сёзню уа терк-терк къатлайды.

– Сюймегенлеринг кёпдюле, къарындашым, – деди Таусо, – бу жыл санда халкъ бла жау болсанг, ызлагъан жашау жолунгдан шашарыкъса. Мен жаш адамла ючюн жаннган отха кирирге хазырма. Мени башым бла уа киши да ойнамасын. Башханы кьой, кесинги китабынгы юсюнден да обкомгъа къагъыт жазгъандыла. «Таукъан сени бла терк-терк тюбеше тургъанын билебиз, бу тарыгъыу письмону аны кесине окъу да артха къайтар», – деп бергендиле. Угъай дегегенме. Ма анда жазылгъан бир къауум сёз:

Таукъанны повестин окъугъандан эсе, агъачда къанатлыланы жырлагъанларына тынгылагъан, арбазда къыттайны тепсегенине къарагъан хычыуунду бизге. «Ташха ёллом жокъду», – деп жазады Таукъан. Бийик таугъа ёрлеп, ташны андан энишге тёнгеретчи, ол заманда кёрюрсе аны къалай чачылгъанын.

Жаш скойген къызны юсюнден быллай оюм этеди деп силкинесе, Таукъан. Къайдан билесе жашны башында къаллай сагъышы болгъанын? Санга айтханмы этгенди?

«Танг энтта атар» дегенинг а не магъананы тутады? Бусагъатда жашау саулай да кече къарангысы болгъанлаймы турады? Башха жашауму кюсейсе?! Алыкъа эрге бармагъан таулу къыз Асият, халкъ къарап тургъанлай, тешинип, кёлге кирип жууунады. Ол неге ушагъан ишди?!

Душманларыбыз агъачха ташайып, анда аманлыкъгъа хазырланып, жангъдан баш кётюрюп башлагъандыла. Ол неге ушагъан ишди, Таукъан? Биз Гитлерни ууатханлы элли жыл болду. Сен не душман хапар айтаса?!

Азатлыкъ келир. Къанатлы, тузакъгъа тюшмей, кьутулур азапдан. Туман басып турмаз элибизни хар заманда. Кетер, Аллах буюрса. Ол заманда байрам кьюуанчы келир. Халкъгъа жүрек ырахатлыкъ келир, баш эркинлик да келир, табар ол туугъан жерин, жангы жашауну. Къаллай жашау керекди, Таукъан, санга?

Кёкде жулдузла жарыкъ жанадыла. Бизге уа келмейди аланы жарыкълыкълары. Неди ол айтханынг, Таукъан?

*Мен жатарма киши жеринде узакъ,
Къабырымы сакъ жауунла жууарла!
Саула, сиз болугъуз халкъыбызгъа сакъ,
Азатлыкъны ёкюллери тууарла.*

Не азатлыкъ излейсе?

Танг жарыгъын сакълагъанча сакълайма Танзиляны жүрек сёзюн!

– Ма алайды, къырандашым, – деди Таусо, письмону кёкюрек хур-
жунуна сугъа.

– Кязимни 1910 жылда жазылгъан назмусуна чурум тапхан сиз эт-
мезлик жокъду.

– Мени уа нек къошаса?

– Айып этме, тамата, письмода сени ауазынг ангылашынады. Кёп
болмай, обкомда сени Исмайылны юсюнден жазгъан тарыгъыуунгу
окъугъандыла, мени да тынгылатып.

– Да обкомда мени письмому халкъгъа нек окъургъа керек эдиле?

– Ол соруугъа мен жууап бераллыкъ туюолме.

– Къарайма да, сен а кёплеге оюн кёргюзтюрюксе. Ишге чакъырыр
эдим деп тура эдим. Сокъурандым. Сарыуек жүрекли, бёрю улугъанны
къатлагъан жазыучу кёреме сен. «Кёкде жулдузла жанадыла, алай аланы
жарыклары бизге келмейдиле», – деп жазгъан адамса сен.

«Азатлыкъ келир», «Танг энтта атар» деп жазаса. Совет власть
берген азатлыкъ азлыкмы этеди санга? «Танг энтта атар» деп, кесинг
кибиклени эски жашауну къайтырына ийнандыраса. Ачытырыкъса ке-
синги, хатанг бизге да жетер деп да къоркъама.

– Андан терен кирме, тамата. Мен комсомолчума, атам алчы къой-
чуду, коммунистди.

– Не алапат киши эсе да, сени тюз жолгъа салалмагъанды.

– Жумуртхада тюз излеп кюрешесе.

– Сен жазгъан китап тюзлюкню боюнун бууаргъа чакъырады
халкъны.

– Суратлау чыгъармагъа тюз багъа биче билмейсе, тамата.

– Сен юйретиргеми къалды мени башым. Игиликни ангыламагъан
жанса, жазыучучукъ.

– Бусагъатда отузунчу жылла туююлдюле. Сени сантларынга киши
да тынгыларыкъ туююлдю. Бар эдиле мурдарлыкъны туудургъанла.
Кийимлери, жүреклери да – къара адамла, Совет властыны жаулары,
тюз адамланы жойгъанла. Сен Андрей Белыйни жазгъанларын окъу-
гъанмыса?

– Мында ишлеген халтурщиклени жазгъанларын окъуп да бо-
шайламайма.

– Белыйни юсюнден жукъ окъумагъанмыса?

– Алан, къырдынг муну бла, бу ким эсе да?

– Сени кибикле жойгъандыла аны замансыз.

Москва университетни фахмулу студенти, жаш жазыучу Борис
Бугаев озгъан ёмюрню жыйырманчы жылларында Андрей Белый деп

кесине псевдоним алып, литературагъа ышангылы жол алгъанды. Мычымай тюшедиле муну ызындан, кесини тукъумун Белый деп тюрлендиргенди. «Акъла» жанлыды, Совет властьха къажауду. 1920 жылда поэт тыш къыралгъа кетер акъылгъа келип, тилек къагъытланы бир бири ызларындан жибереди Кремльге. Кёпле кюрешедиле анга болушургъа. Бир кере да тюз жууап алмайды башындан. Жашыртын документлени биринде былай жазылыпды: «1923 год. Большевистский вождь Лев Троцкий, подозрительно оглядывая литературный фронт, метит грозным перстом Андрея Белого: «Самый псевдоним свидетельствует о его противоположности революции, ибо самая боевая эпоха революции прошла в борьбе красного с белым». Эта идеологическая революция – сигнал для ТПУ: взять на прицел». Журнал «Новый мир. 1998 г. №6.

Мени китабымы юсюнден жазгъанынг ол магъананы тутмаймыды?

Таусо, кёз кёре, угу-жугу болду, олтургъан шинтигинде иги да энишге чёкген сундум. Мен жукъ ангылай эсем, солугуун да алалмай къыйналды. Бир заманда жукъа уууртлары къызардыла, бурун жанлары агъардыла. От жагъада жана тургъан оту ёчюлгенча, тегерегине тынгысыз болуп къарады. От жагъаны кюлюн кюзгъаргъа къысхач излеген сунар эдинг, ол энишге ийилип, алайда онг кюлу бла, сол кюлу бла да тегерекни-башны кърмагъанын кёрсенг. Баям, от жагъасы отсуз къалгъанына кюйдю-бишди. «Эй-хей, тыпыр суумасын, таланган», – деди кеси акъылында.

– Не ишди бу, тыпыр ташым да суууп башлагъанды. Угъай, алай а жарарыкъ туююлду. Бир суубурунну жаншагъанына тынгылап, нек бузама къанымы?! Кесинги юсюнгден аман сёзле жазмазларын сую эсенг, тап журют кесинги, иги повестьле жаз. Кеси намысынгы, кеси даражангы ангылап атла, къайда болсанг да. Мен китап басманы редакторума, сен а – сабанлары битмеген, айып юсюнгден кетмеген колхозну агроному. Бармыды былайда тенглик? Жокъду. Бармыды былайда телисине керилирге сылтау? Жокъду. Сора керилме. «Насып къачан болса да манга жол тапмай амалы жокъду», – деди. Аллахдан, адамладан да игилик тиледи. Мен а айтып къояйым: акъылынгы башынга жыйып, учхалауукъ къылыгъынгы тюрлендирмесенг, жаным саулукъда жанынг жылынырча бир жангыз игилик этмем. Менден юйрен жазаргъа, жашаргъа да. Аллыма тобукъланып жилясанг да, жапсармам, жаным сау болуп».

Таусо ёре сюелди да, мени кёзюме суху къарады хыкки кёзлери бла. Юсюне къара жамычы къаплап тургъан сундум, бир уллу къара ауана кёз юсюмде сюелгенинде. Ол жан хуржунундан бир къара таракъны чыгъарды да, жукъа къара чачын артха тарады, къара кёлегини баш туюмесин тешди, къара костюмун тешип, кеси олтургъан шинтикге «кийдирди». Ол сёзюн шарайыпсыз айтыргъа хазырланды. Таусо, жашагъан дуниясында юйюрю къууанчсыз болмазлыкъларына толугу ийнанып, кеси насыплылыгъын бла мени насыпсызлыгъымы кёзюме тутаргъа таукел болду. Кертиге кёп ётюрюклени да къошарыкъды ол. Кесини олсагъатда сынагъан тынгысызлыгъын чачарыкъды, «къарындашым» деген сёзю

да къошуп, чам этген халда бирде атлары дуниягъа айтылгъан адамланы сёзлеринден да юлгюле сайлап, мени уа керегими берликди.

– Жазыучучукъ! – деди ол къысха. Къургъакъ жётел этип, тамагъын ариулай, узун бурун къыйырына онг къолу бла узала.

– Ол дегенинг а неди?! – дедим, ауазымы кётюрюп.

– Жаш жазычуланы атларыды ол.

– Адам кесини ким болгъанын ангылагъандан игиси уа жокъду. – Къолларымы, эринлерими къалтырагъанларын сездим. Андан ары сёз айталмай турдум иги кесекни. Тилим бюлдюрдю этип, ауузума сыйынмай къалды. Сабийле, мени нёгерлерим, кёзюме кёрюндюле олсагъатда. Ала бир бири ызларындан чабып, тау сууну шорхасына ташайып, жууунуп, андан чыгып, арлакъда къачан эсе да бирде суу баргъан ызда жайылгъан къызыу къум тёбеге, суугъа чанчылгъанча, чанчыладыла. Мен а турама сюелип, жууунургъа къоркъуп, сууукъ тин-тери басып.

Атамы, анамы да жокълады алайда, аланы болушлукъларын изледим. Тюзюн айтсам, аланы алайда кёрмегениме къууандым. Атам анама:

– Совет власть къулланы, къарауашланы аякъ тюплерине атып къойду бизни, ахырысы-къысхасы, – деп, бир затдан буюкъмай айтырыкъды акъылында болгъанны. Алайсызда аманлыкъ этерге сылтау излеп айтханнга Таусо аякъ бюгерикди.

– Иги ёкюрлюксе, тейри, жазыучучукъ. Сиз тукъум хапар айтхандан къутулмай къалдыгъыз!

Арыгъаны таныла, тау артына ауа баргъан кюнню кёрдюм, терезеден къарап. Кырдыгым къуруду, башым жукъ ангыламай тохтады. Къайсынны «Осуатында» Харуннга келген кюн келе тургъанын сездим. Адамлагъа къыйынлыкъ излеген, къыйынлыкъ сынагъанлагъа жүреги бла къууанган адамны къатында жерге жыгып, беишлик этмезлигин тиледим Аллахдан. «Тукъум» деген сёзню ауузумдан чыгъармагъанма, къайдан билди акъылымда не болгъанын? Къулакъларым, башым боран, ырхы тауушдан, таудан къар юзюлген тауушдан толдула. Бу уубет къайдан билди мени акъылымда не зат болгъанын? Сабийлигимде кёрген душманым ушкогун кёкюрегиме тиреди. Сампалына къатыллыкъды бусагъат. Уллу Аллах, кюч-къарыу бер. Сакъла мени ёлюмден.

Налат боллукъ, ит Азрет жетдире турады манга бу къыйынлыкъланы. Уллу Аллах, тюзлюкню терен магъанасын ангыларгъа акъыл бер игиге, аманнга да.

– Тамата, мени тюз ангыламагъанса, – деп, шош да, хычыуун да сёлеширге кюрешдим. – Жазыучу жазыучу болгъанын, алим алим болгъанын, къуллукъчу халкъны жумушун этерге жаратылгъан жан болгъанын ангыларгъа керекдиле. Аны айтыргъа кюрешеме. Эссизлик этип, жүрекке сау болмазлыкъ жара салмайыкъ. Адамсызлыкъ жокъламасын бизни.

– Сау бол, акъыл юйретгенинг ючюн! Мен жийиргеннен затланы айтдын, таматаны кёзюне къарап. Таусо столуну кюбюрчегинден чыгъарып, кёзлюкле салды кёзлерине. Бу жол болмаса, эсленмегенме аны

ол затын: боюнуну кысхалыгын, кьолларыны бармаклары добарла болгъанларын. Бармагъында жюзюгон, сагъатын да онг бууунунда болгъанларын да биринчи кере кёрдюм.

– Жашчыкъ, дунияда къайгысыз жашаргъа сые эсенг, «аноним-щиксе» деген оюмунгу унутхан эт.

Бу жол Таусо да жумушакъ сёлеширге кюрешди, эл телисиз болмагъанын да сагъынды. Аны не ючюн айтханын ангыламадым. Кесин а телиге санарыкъ туююлдо. Азретни бла Танзиляны уа сагъынмады.

Дагъыда тюрленди Таусо. Жукъакъалакъ бети ачыу буугъанча кьаралды. Тёгерегине кьарады, ичерге суу изледи, баям. Узакъ бармай тапды излегенин, арлакъда гитче столчукъну юсюнде графинни алып, андан стаканны толтуруп, суу кьуйду да, солумай ичди ахырына дери. Ауузундан кёкюрегине бир кесек суу тёгюлгенин эслемеди.

Бу отоуда андан сора да экеулен олтурадыла – тиширыула. Бусагъатда ала мында жокъдула. Терезеге жууукъ барып, аны жабыуун сол жанына тартып, тышына – узакъгъа – башлары кёрюнмеген кысыр кыялагъа кьарады. Не затны юсюнден сагъыш этгени уа белгисиз эди.

* * *

– Оу кюнюм, не этесе, Таукъан? Письмонгу алып, аны окъуй турама. Дунияда къарындашым, эгечим дегенден иги да, хычыуун да сёз бармыды? Бир ата-ананы айтмасакъ, аладан иги да, хычыуун да, жылы да сёз жокъду. Жюрегим кюеди, жанады. Уялмай, сен айтхан сёзге къалай бой салырма мен?

Ах кюнюм, не загла айтаса, Таукъан? Жилиятма мени. Жерге кирейим андан эсе. Кавказ таула экибизге къарап чамланырыкъларындан хапарынг бармыды? Миллетде жюрюмеген адетге бой саладыла была дерле.

Сен суратлау сёзю устасы аллай адепсиз ишге къалай бой салдын?

Тилим тутулду мычымай. Сёлешалмайма, жазыу эталмайма. Тышында терезе туюнде чапыракъ тауушла окъуна элгендиредиле бусагъатда мени. «Сюймеклик жаш жүреклеген от салады, аланы бир от жагъагъа къаратады», – деп жазаса. Санга элтген жолум ёмюрлюк насыбымды дейсе. Угъай, бу иш ёмюрде эсибизде болмагъан кюйлени туудуругъа боллукъду бизге. Ол къаядан секиртир экибизни да, жигитлени къанлары тёгюлген жерге кёмер экибизни да. Ол игиди, сен айтхан сюймекликден эсе!

...Танзиляны жүрегин бир сейирлик сезим алды кьолгъа. Алыкъа биз билмейбиз не зат болгъанын. Эртте-кеч болса да, туурагъа чыгъар ол сезим. Бусагъатда уа аны акъылында болгъан зат: элге барып, Таукъанны адепсизлигин айтыргъады кеси анасына да, Афууажаннга да.

* * *

Танзиляны кёзюне, алгын къараучумча, къараргъа заман кишилик, таукеллик да берсин. Письмо жазама деп, айырылыпмы кьалдым манга суратлау сёзюмю жазаргъа илхам да, онг да берген Танзилямдан? Олду

чыгъармаларымда тиширыуну ариулугъун ай бла кюн бла тенглешидиррге кѣзбаусуз таукеллик берген. Тиширыуну кѣзлерини ариулугъу, тылы ийлеген кѣолларыны жылыулары поэтге назму жазаргъа, тиширыуну жулдузла бла, танг жарыгъы бла тенглешидиррге онг берген кючю, кѣудурети, киши айтып ангылаталмазча халаллыгъы, чомартлыгъы кюнде, кечеде да биргебизгедиле.

Не айтып туберикме бююн Танзилягъа? Письмому сансыз этип нек кѣйдунг дерге кишилик кѣайда менде? Жулдузлары жаннганлагъа сукъланып жашайма дерме, «Таукъан, жаным, кѣалайса?» – деп, алгъынча эркелетсе.

Азрет, Таусо да университетде боллукъдула бююн, Мухтарны кѣызчыгъы Танзиля кандидат диссертациясын кѣорууларыкъды. Аз кѣл кенгдирмезле Азретлары манга. Бу факъыр, жулдузу кѣкден кюйюп тюшгенин биле тургъанлай, не айланады кѣарамын жерге тиреп дерле, атлагъаны сайын аякълары чалдише, инбашлары да тѣммегин энишге тартып, боюну да боюнсадан кѣутулгъан ѳгюзню боюнуна ушап, кѣынгырына кетип.

Кюлорле аямай. Мени болумсузлугъуму ангылап этедиле ала алай.

Зулмулукъда жырларгъа керекди жазычу, кѣатындагъыла да анга кѣошулуп жырлар ючюн. Тюзлюкге кѣажар болгъанланы бетлерин халкъгъа туура этер ючюн. Жазычу бла киши да ойнамасын. Анга кѣара сабан сюрмеклик, кѣол кючю бла кѣысыр кѣаяны ояргъа кюрешгенден башха тѣююдю. Алай сунаргъа керекме, Азретле, Таусола бла демлеше туруп. Нек билмейди Танзиля ол затны? Алим алимни биргесине болургъа керекди дегенлиги болур. Кѣремисе, диссертациясын болжалындан алгъа тамамлап, бююн илмулу бола тургъанын. Азрет да болур аны ызындан илмулу, Таусо харам да. Айтдырмай кѣоймай эсегиз, кѣк кенглиги тарлыкъ этеди жазычугъа, сѣюген кѣызы бла анда учуп айланыргъа.

Аны алайлыгъын билмегенми сунаса мени жауларым? Биледиле, билмезге сѣедиле.

Мен университетге жууукълаша тургъанымы Танзиля да, аны кѣатында сѣюлген Азрет бла Таусо да эследиле. Танзиляны нѳгерлери эркелетгенлерин кѣрюп турама. Хапар айтадыла, энди Танзиля кеси намысына тасха тюшюрмей, алгъын этиучюсѣча, мени бла жарыкъ саламлашса, дуния кѣууанчындан юлошлю боллукъма. Письмом жолуму кесди эсе да, сѣюмекликди терс, башха киши да угъай. Азрет бла Таусо Танзиляны ортагъа алып, университетни эшигине жууукълашдыла. Артха кѣайтыргъа неда алгъа барыргъа билмей, армау болдум. Жюрегими ынычхагъанын эшитдим. Бир кесекден жюрегим кѣара кийди. Мени кѣан жугъу ташлагъа жыкъды. Дагъыда эшитдим жюрегими ынычхагъанын. Тамблагъы кюнюмю суратларына санадым ол кѣыйынлыкъланы. Мен университетге жууукълашдым. Аны эшигинде уа – уллу кѣара кирит. Бу палах не затды?! Не болдула ол адамла уа? Анам, атам, манга болур болду. Жилимагъыз сиз! Кѣыйын сермешде да тюзлюк хорлагъанды.

Башкесле окъуна ёлтюралмагъандыла аны. Алай Азрет бла Таусо кюлюп, хыликкя этип, урушда атсыз къабыргъа сукъдула мени. Ой, къалай къыйынлыкъ сынадым бюгюн. Жаралы солдатны ынычхауун да эшитдиле къулакъларым.

Сюймейлик, нек сынатаса манга бу азапны? Дуния къыйынлыкъы – жүрегимде...

Бир заманда шош аяз сылады бетими. Кюлмегиз, тели сагъышларымы чотха алмагъыз. Энди жазыллыкъ повестими ал тизгинлерин къагъытха тюшюрдюм:

Танзиля, ол эки жашдан айырылып, артха къайтды да, мени къуачкълап: «Нек мудахса, къарындашым? – деп сорду. – Бюгюн къууанчынг сени кёкге учуругъа керекди, эгечинг ученый бола турады».

* * *

Алийханлары къызларына къурманлыкъ этдиле, Танзиля ол ишни болурун сюймей тургъанлай. Къууанч Мухтарны атасы Азнауур къачан эсе да бирде агъачын «Тапшинден» аркъасы бла келтирип ишлеген юйюню ичи къонакъдан толу эди. Азрет бла Таусо да мындадыла. Азретни атасы Мухтар къурманлыкъыга семиз ирик, Танзиляга алтын жүзюк келтиргенди.

Таукъанны чакъырмагъанды Танзиля. Жангы юйюр къурауну юсюнден Асхат, Зулийха, Афууажан этген оноу юркютгенди Танзиляны. Къаншаубий бла Афууажан а мындадыла – къонакълагъа угъай, юйлю адамлагъа саналадыла ала мында. Алада болгъан жарыкълыкъны кёрген адам Таукъан юйдегили болгъан сунарыкъ эди. Къаншаубийни жырлатхан да этдиле къурманлыкъыга жыйылгъанла. Башха жерледе, башха заманлада багъалы этдириучю Къаншаубий экинчи кере сёз айтдырмады. Ол жырлап башлагъан сагъатда Мухтарны арбазын жарыкъ аязы сылады. Тауларыбызны къыланч жоллары бла бийиклеге элтиучю аякълары къанат таууш эте тепседи Къаншаубий жырда сора. Ёмюрле бла эски болмагъан тюз тепсеуге жангыдан жан салгъан сундукъ уста, алай женгил тепсегенине къарап.

Къаншаубий да, Афууажан да Азретни мында болгъанын билгенлеринден сора, ачыгъындан тынгысыз эдиле. Ахшы муратларына ким эсе да от салгъанча болдула, ол отну Танзилядан сора киши да ёчюлталмаз.

Бир бирлери бла кёзлери бла сёлешедиле Къаншаубий бла Афууажан, ишни болушун ангыларгъа сюйюп. Афууажан тюш кёрген эди, Танзиля Таукъанны атдан атаргъа кюрешип. Кесини да ол къобуз согъаргъа ишленнген ариу къоллары да кюннге кюйюп.

Афууажан Танзиляны къатына барып, ариу айтды, Таукъанны атдан атмазлыкъын тиледи. Къыз а кюлдю: «Мен Таукъанны атдан къалай атар эдим. Тюнене таудан кийик ёлтюрюп келгенин жаратмагъанма. Жарамайды алай – дунияга жашаргъа деп туугъан жанны жояргъа. Ариу жырны жер жутхандан башха туююлду ол. Уруш жаш солдатны жойгъанын кёргендиле аппаларыбыз. Аны ючюн сюймейме кийикни

илишаннга алгъанны. Афууажан, ахшылыкъ тилейик дуниягъа жашаргъа деп жаратылгъан жанлагъа. Эшитмейик ана сарнауун.

Афууажан терлеп уянды. Уруш тютюнюн этдирди Танзиляны айтханлары. Огъурлу Зулийханы огъурлу кызына алгъыш этди ол.

Азретни атасы келтирген кърманлыкъны да кърюп, жууукъ-тенги Танзиляны тегерегине чабып айланганлары бютюнда ётдю Афууажаннга. Юйюне кетер акъылгъа келди. Узакъ барлыкъ туююлду. Бир арбаздан чыгып, экинчи арбазгъа кирип къаллыкъды. Къаншаубий: «Къубадий кызы, былайда сен къанынгы бузарча зат жокъду, – деди, Афууажаннга, аны тынгысызлыгына жарсып. – Кызыны жоюз адам тилейди да, алгъан а биреулен этеди. Сени жарсыуунг жашынга болушмаз. Болса, – насыбыбыз, болмаса да, кесибизни отха атмакъ. Олтур жеринге, жарсыуунгу кишиге билдирме».

Таусо ушакъгъа хазна къошулмайды, Азретни тауушу уа ич отоудан арбазгъа эшитиледи. Ол да узакъ бармай кандидат наук боллукъду. Къарачайда, Малкъарда да ол жыйгъан жомакълагъа, халкъ жырлагъа анга дери киши эс бурмагъанды. Бек махтагъаныбыз Шахмырзаланы Саидни ол затда этген ишине. Алай, бюгюн сау болса, ол да Къалияр улу Азретге сукъланырыкъ эди.

* * *

«Танзиля, бюгюн сабийлигим кёзюме кърюндю, – деп башлады Таукъан кыызгъа жибермезлик письмосун. – Кърманлыкъда этилген алгъышла къабыл болсунла. Илмуну байрагъын кёкге кётюрлюк юйюр къралыргъа кёлленнгенинге кърюандым. Сюймекликни сатхан атасын, анасын сатхандан башха туююлду. Алай айтханлыгыма, сен сатмайса сюймекликни – сабийликден сюйгенинги этек туюбюне жыйышыргъа хазырланаса. Мени кибикле уа – хыликъа жубанчынг.

Не этейик, сабийлигибзни эсгерип, аны бла жубана жашайма. Айтама да, сен да биргеме элибизни огъары жаны тешде гюлле жыйып айлана эдик. Ол заманда да къолум бла эшмечиклеринге тийсем, кёк да, жер да, экибиз жыйгъан гюлле да манга сукъланган суна эдим. Бюгюнню термилиуом сабийликден башланнганын антылагъанма. Энди тюшюмде кёреме бюгюнню кюнюме ызлагъан жолуму кыйынлыгъын, зауукълугъун да.

Зауукълугъум – санга тубеген сагъатымы кърюанчы. Сен мени сакълап тургъан сунуп, чабып аллынга баргъан чагъымы тенгиз да, кёк да кенглиги. Насып жарыгъым, Танзиля, тау башы бузланы эритген кюн таякълары, кетме къатымдан, бийиклеге да учма, сынсытма мени. Сен кюйдюрсенг, ичер сууум тауусулур, сын ташым тау ташдан жонулур.

Гюлле жыйгъан кюнубюзде бетинги къара шауданны сууу бла жуууп, сора эки ууучунг бла суу алып, бетиме чачханынг эсингдемиди? Мен тели женгим бла, къол жаулугъум бла да сюртдюм бетими. Бюгюннге дери нек турмагъа къоймадым аны?! Биз экибиз бир юйюр кърамасакъ,

къара шаудан къурур, элибизни адамларын мудах этер. Ол а къалай уллу аманлыкъды.

Сакълайыкъ шауданны, тау сууланы, къанатлыла уясын, кертмели, алмалы агъачыбызны. Эллилерибиз таугъа жүрюп, шаудан суудан къансынла, тау сууларыбызда жууунуп, тауча бек болсунла, агъач кёгетлерибиз къанатландырсын ёхтем таулуну. Жашлыкъ эсиртген жылла зынттыулагъа санатмасынла.

Къалай игиди сؤймеклик отунда кюйген. Не сейир, ёлюм къоркъуун жокъламайды ол. Айтып къояйым, Танзиля, сؤймеклик ючюн ёлген бедиш туююлдо. Аны сынамай ёлген а насыпсызды. Бу дуниягъа бошунакъгъа келип къайтхан адамды ол.

Игиликни ишин этгенлеге, сؤймекликни от жагъасында жылыныргъа кюсегенлеге танг энтта атар, жаз энтта келир.

Бу затланы айтдыргъан сؤймекликге махтау!»

Былайда жаш Танзиляны ауазын эшитди:

«Таукъан, къууанчым, жарсыуум да сенсиз болмазла деп тургъанма... Не ишди бу? Жер къапдырлыкъса, къарындашым, манга...»

Къызы терең сагъыш этгени кёзюне кёрюндю Таукъанны: «Сенсиз тилим тутулур мени. Сенсиз жана тургъан жашау отум ёчюлюр мени».

«Къара бу ишге?» – дедим. – Жангылмайма, Танзиляны ауазы эди ол: «Таукъан, танг энтта атар экибизге. Къуру санга угъай, экибизге да. Таукъан, неле жаншайма мен? Кет, мен тели бола турама. Анам, бусагъатда мен айтхан сандыракъланы Таукъан эшитмесин. Мен сени унутхан кюн жарыкъ жана тургъан чырагъым ёчюлюр».

Сؤймеклик жырымы тизгинлери: «Сенсиз гюлюм чакъмаз».

«Таукъан, сен мени излегенми этдинг? Сؤймеклик къагъытынгы алдым. Да экибиз эгеч-къарындаш эдик да? Анам, сен жиярса бу затны эшитсенг. Атам эшитсе, айып этер Таукъаннга, манга да. Билемисиз, жүрегим бирде жырлайды, бирде бузлайды. Менден не излейсе, Таукъан? Тюзюн айт, ары-бери къыркъдырып турма да. Мен къобуз таууш эшитеме. Бу тюшюм туююлдо, ырыслама, сени атанг бла мени анам тепсей турадыла. Аллай адет бармыды таулулада сабийлерини тойларында тепсеген?

Ма жыр да эшитиледи къулагъыма. Атанг Къаншаубий жырлайды:

Эки суюгеним барды да мени,

Экисин суююп не этеме?

Бири болмаса, бири болур деп,

Аллахдан умут этеме.

Сен суюе эсенг, мен да суюе,

Кел экибиз да суюйик,

Сен да ай болуп, мен кюн болуп,

Экибиз бирден тепсейик.

*Сюеме дединг, кюеме дединг, –
Айтханынг бары ётюрюк.
Сыйрат кётюрден къалай ётериксе,
Ах, гюняхымы кётюрюп,*

*Сен суюмей эсенг, мен да суюмейме,
Сюяллыкъ туююлме зор бла.
Темир Къазакъгъа минип кюрешеме,
Да жюрюй турчу жол бла.*

*Ийнар айт дейсиз, къалай айтайым,
Мен ийнар айта билмесем?
Ийнарны сизге къалай табайым,
Сюймеклик отха кирмесем?*

Таукъан, сени атангы жыры Къайсынны бу назму тизгинлерин эсиме тюшюрдю:

*Сюймеклик, сен жаз келгенча келесе,
Сен бизге къууанч, жарсыу да бересе.
Сен кирмеген юй бар эсе дуняда,
Жокъду андан жарлы юй жер башында.*

Сабыр, оюмлу, фахмулу жашчыкъ, сенича жазыучу болмагъанлыкыгъа, сёзлени бири бири ызларындан мен да билеме тизе. Жюрегим къууанса, жарсыса да, назмула жазычума. Бир кере да окъумагъанма аланы санга, кёлюнг кюлмесин, эс бурчу бу тизгинлеге:

*Столгъа олтуруп, письмо жазама,
Ий, ариу наным, мен санга.
Жаратхан Аллах жан салгъан болурму
Менден къыйынлы инсаннга?*

*Сени суюгенча, кишини суюмедим,
Санларым болуп сары алтын.
Жарыкъ дуниям къарангы болуп,
Ёлеме сени амалтын.*

*Эндиге дери къалай чыдарем,
Бу суюмекликни сынасам?
Бузчукъла агъып, терекле жилийла,
Атынгы айтып жилиясам.*

*Мен сени сюеме, ой, айып этме,
Ах, сюемисе, сорайым?
Ах, ариу наным, толгъан айым,
Жанынга къурман болайым...*

Сени кёзлерингде – дуния сураты. Алада – кесинг чыгъармаларында суратлагъан жерибизни ариулугъу, таугъа элтген айланч жолла, жайны, кышны жырларыбыз; ёзенледе – сабанларыбыз, сабанчыларыбыз; арбазланы жарыкъ жулдузлары – сабийле. Терскликге кыжау кыая болуп сюелген сени кибик жашларыбыз, адам улуну жер башына жаратхан сени анангча аналарыбыз.

Таукъан, сен а – дуния жарыгъы, менде болгъан сюймекликни уа ангыламагъан, билмеген теличигим. Хар ким да санга ушаргъа кюрешедиле. Бир сейирим, ала мудах болсала, сен да мудах болгъан сунама. Жерге, кёкге, адамлагъа, литературагъа сюймеклигинг халкъны сагъайтсын! Жарыкъ ауазлы бол хар заманда. Сени мудахлыгъынгы кёрсем, жүрегим кёмюр болур».

Сени письмонгу окъуйма былайда: «Танзиля, сен болгъан жерде шаудан суула, терек чапыракъла, гюл бахчала, ариу чакъгъан сабанла жыр айтхан, кьобуз сокъгъан сунама. Сен угъай десенг да, урушуп, кычырып, жашаусуз этсенг да, сен бар кьадар насыплыма мен, сени тюшюмде кёрген сагъатлада да насыплыма мен. Ол тюшню манга кёргюзтген кьадарыма да ыразыма мен...»

Сени, акъыллы да, фахмулу да Таукъанны, бу тизгинлеринги окъургъа онгум болгъан мен да насыплыма! Сюймекликни не зат болгъанын манга ангылатхан жашха, Таукъаннга, ыразыма мен. Кеси сёзлеринги кесинге кыайтарайым: «Эрттенликде тауланы ийнакълай чыкъгъан кюнюмсе сен мени. Ингир кьарангысында кёкге кьарап, анда излейме сени. Жулдузла ариулукълары бла ийнакълайдыла сени».

* * *

Таусону ырбыннга тыйып тургъан хапарлары барды. Тышындан адамны хатасы жетгенди дейдиле. Иги адамгъа тюбесенг, насыпха алгъыш этесе, тамбланы юсюнден сагъыш этесе. Къууанч хапар эшитиринге умутчу болуп, ол болса уа, кьадарынга баш уруп. Таусону бу ишден эркин этмезле, литературадан эсе, шинтигин бек сюеди. Эки тилни биледи. Жашаугъа алгъыш этгенине тынгылап, дуния зауукълугъун табаса. Ол алайдан кетсе, аны бла махтанып жашагъан жууукъ-тенгнге ауаралыкъ тууар. Бир жол Азретни: «Таусо, сенсиз жашау манга азапды», – дегенин эшитгенме. Кокаланыпмы айтды, кёлю бламы айтды, сор, аны билген адам тапсанг.

Тынчым, кыйыным да – кесимикиле, болушлукъ излеп, кишини кыйынагъан адам туююлме. Таусо уа китапчыгъымы редактору эди, суратлау сёзню юсюнден оюмун жаратханма. Суху сёлешип жиберген кыйлыгъы уа барды. Тюз сёз керекди адамгъа: ол ишинден кетсе, жарсырыкъма, тансыкъ а боллукъ туююлме. Жюрек жылыу берирге керекди адам адамгъа. Кыйынлыкъ ауур, женгил болса да, сынсытады жаны болгъанны. Аллайлагъа жыр да береди асыулукъ. Таусо уа поэтди, биз айтхан оюмгъа юлюш кьошсун. Ариу жыр жазса, жырны уа Къаншаубийге айтдырыбыз. Къанатлыла узакълагъа элтирле аны ауазын.

* * *

«Итден туугъан ит, – деди Азрет, кеси акъылында, – ажалына къутургъанды». Кёремисе аны сен? Биз таныгъан кишиден туугъанса. Атамы юсюнден аямай жазып, къуллугъундан къыстатхансыз. Биз шинжи болуп нек къалдыкъ бу итлени кёзлерине? Кесинден онглуу къарындаш-эгеч да суймейдиле дегенлери кертиди. Мени атам Къаншаубийге орден бердирир ючюн, кече-кюн тынчаймай айланнганды. Игиликге – аманлыкъ! Ала атамы юсюнден жаздыла, къуллугъундан къыстатдыла.

Къаншаубий а, колхозну ырысхысына сакъ председателден къутулгъанлай, жутлукъ этип, тёлеуге тюшюп, жууукъ-тенг болушуп, колхозгъа жыйырма жети къой берип, тутмакълыкъ сынамай къутулду.

Энди Таусогъа илиннгендиле. Аны орунуна тюшерге кюрешип айланады этбаш Таукъан. Атасыны башы! Ким саллыкъды аны алай къуллукъгъа.

* * *

Чакъырдыла Таукъанны обкомгъа, этген оноуларын анга ангылатыр ючюн.

– Таукъан, биз сени адамлыгъынга, билиминге, фахмунга да магъана берип, Таусону орунуна барлыгъынгы тийишли кёргенбиз, – деди бу ишге жууаплы къуллукъчу.

– Бир да, эки да айтмагъыз, алайгъа тийишли адам туююлме мен, ол иги да, фахмулу да поэтни шинтигине олтурургъа тийишли адам туююлме мен.

– Биз айтхан болургъа керекди.

– Болмазлыкъ ишге къысмагъыз. Таусогъа хурметим уллуду.

– Ол ким болгъанын кёргюзтгенди бизге.

Аз жерде ачыргъа боллукъду адам. Мен кимме айтхылыкъ жазычулагъа оноу этерге. Ол чекге жетмегенме алыкъа.

– Тели болма, Танзиля да къууаныр, – деди шагъырей ауаз.

– Анам, жанынга тиймесин, не бек таукел болургъа кюреше эсем да, бой салдыралмайма кесиме.

– Атанг да къууанырыкъды.

– Къысмагъыз, анам!

– Къарайма да, бизни оноубузгъа сыйыныучу заманынгы эски этгенсе.

– Къысмагъыз, анам!

Жай чилледе сууукъ жел къалтыратды мени. Жокъ къууанч, жарыкълыкъ да. Жыр, къобуз таууш жер башындан умутсуз болуп къалгъанча, дунияны шошлукъ алды. Кёзлерими къаты къысдым да, элде юйюбюз арты тикни тюбюнден ёрге жаланаякъ чабып чыкъдым. Анда ол ариу талачыкъда сабийле кёп. Мени тенглерим: Азрет, Танзиля, тыш элден кёп болмай бизге кёчюп келген Майылны жашы Таука да – алайда. Ол чабып келди да мени къучакълады. Азрет да, Танзиля да къучакъладыла мени. Алайда табийгъат да эркелетди мени, ариу чакъгъан къалын

агъачдан хычыуун ийис келди манга. Мен сабийлигими ашыргъан майдан кюн жарыктылыгындан толду.

Кёзлерими ачдым да, тегерегиме къарадым. Нальчик паркда ариу боялгъан узун шинтикге олтуруп тургъанымлай, алайгъа Таусо келип къалды. Саламлашмады, къатыма уа олтурду. Кёп турдукъ бир бирге сёлешмей.

Манга уллу кёлкъалдысы болгъан сундум. Ол а чырпабаш терекде уа ишлей тургъан чыпчыкъладан кёз алмайды. Къалын эринлери бла теренден къарагъан уллу къара кёзлери бирден ышара эдиле. Къанатлылагъа ким да эс бурурча эди, ата бла ананы бир бирге ал бермей ишлегенлерине. Изеуге баргъан жолдашла алача къаты кюрешселе, таматарындан уллу махтау алып эдиле.

Была тау агъачлада чыпчыкълача къадалып жырламагъанларын эс-ледик. Баям, къайгылары, ачыулары уа жокъ.

Тейри, Таусо мени излеп келгенди алайгъа. Аны халына кёре ишексизме ол затха. Бир кесекден къалакъ бети, чюй сакъалы топуракъ бет алдыла. Эринлери къаралдыла, кёзлерини, къолларыны къалтырагъанларын да эслем. Эки къол аязы бла онг тобугъун къучакълады.

«Ёмюрюмде бир кишини сатмагъанма, жиятмагъанма, – деди кеси акъылында. – Ол ишими насыпха санайма».

Хайырынг а тийген болурму адамлагъа? Жашырма, игилигинги, аманлыгынгы да айт къатынгда олтургъан душманынга. Ол сени адамгъа санамайды, сен а акъылынгда болгъанны аны башындан энишге къуаргъа хазырланаса. Мени къарындашха санай эсенг, сагъыш эт.

– Азрет, санга да ышаныуум азды. «Таукъанны китабыны юсюнден эриши сёз жаз, абындыр ол этбашны», – деген сен туююлмю эдинг? Сени оюмунг а бюгюн мени абындырды.

– Таусо, кир ишлеринге мени къошма. Жазарыкъ да, айтырыкъ да болсам, кишиден болушлукъ тилерик туююлме, ачыгъындан сермерикме, сенича анонимкала тырнап кюрешмей. Директобурузну юсюнден тарыгъыу жазгъанма да, атымы, тукъумуму бирда букъдурмагъанма. Кёрюрсе ахыры не бла бошаллыгъын.

– Сенден къалсын ол деменгили адамны башы.

– Сют, гыржын кибики таза адамланы тынгысыз этмезге керек эдик. Мен сокъуранганма этген аманлыкъларыма. Сени хатангдан Таукъанны кесиме чамландырдым. Бюгюн мени абындыргъан олду.

Таусо, теке къалкъыудан уянган къарт кишича, аз элгенди да, ауурлугъун сезип тургъан башын ёрге кётюрдю, кёзюме жалыныулу къарады.

– Сен айтханлагъа магъана бермей, кеси эшигими кесим жапдым. Мындан къара кюнню да сынатмасын Аллах. Бар, мени шинтигиме олтур, къууан.

Жай чилледе боран да, сууукъ да танытдыла кеслерин. Ёзен туман ариу чакъгъан тереклени къучагъына жыйды. Хар жаннга да игиликни жоралагъан кюн жарыгъы мутхуз болду.

Къыйынлыкъ отундан чыгъаргъа мадар излегенча, тынгысыз къарардым тегерегиме. Ахыр кюнюм келсе да, этеригим ол эди, баям. Кишиден болушлукъ тапмайма. Биягъы мен атамы-анамы да жокъладым. Къайдан биллик эдим, бюгюн быллай палах келлигин. Таусо къатымда олтургъанын да унутханма. Танг жарыгъымыды, огъесе ингир къарангысымыды бу?

Кёзлерим жукъ кёрмейдиле, бир заманда сабий ауазла чалындыла къулагъыма. Акъылымы жыйдым башыма. Паркда ойнай-кюле айланган сабийле мени къыйынлыкъдан кери этдиле. Ала Таусодан да этдиле кери, туруп кетди алайдан.

Жалгъан дауну къыйынлыгъындан а къутуллугъуму бла къаллыгъымы билмейме.

* * *

Бюгюнню къууанчыма къууанч къошхан ыннамы ауазы эди: бешик жырны аныча ариу айтхан ынна жокъ эди бизни тийреде. Ыннам туудукъларыны барысыны бешиклерин да тебиретгенди бир бирлерини ызларындан. Манга тынчлыкъ бермеген сагъышларым кёпдю. Алай ала бешик жырны макъамын унутдуралмайдыла, бюгюн жаз жылыуун келтирген да ол макъамды, кенг арбазымда омакълыкъны накъышлагъан гюллерими чакъдыргъан да, Танзиля бла сёлеширге онг берген да бешик жырны макъамы сунама. Таусону сабийлери да бешик жырны биргесине ёсгендиле.

Былайда да жүрек жарыкълыгъымы Таусону юсюнден эсгериюум мутхуз этди. Бек алгъа аны кесине жаным ауруду, юйюрюнден, жууукътенгенден, башхаладан да уялгъанына къыйналдым. «Таусо юйреннген ишин къоярыкъ туююлдо», – деген эди университетде аны биргесине окъугъан, артда уллу къуллукъгъа сайланган тенги. Анга дуняа къарангыды, жүреги бир затха жарымайды. Таусону ангылауунда «аманла» бла кюрешиу анга Аллах берген насыпды. Кимни да Таусодан иги, билимли, фахмулу болургъа, уллу къуллукъда ишлерге не эркинлиги барды? Ангылаймысыз алайын?

Ант этген эдим, ахыр тюбешиуюбюзден сора къатына бармазгъа. Къатышдыргъанды болгъанны: китабымы юсюнден кесиме айтхан «шарайыпланы» къошхан да этип, жазып, керекли жерге тапдыргъанды анонимкасын.

«Мен кишиге аманлыкъ излемейме, мен излеген – тюзлюкдю. Болсун ол хар жерде да, хар адамны юсюнде да. Къыралгъа, адамлагъа хата этгенлени кёре тургъанлай, тынчайып, тёзюп туралмайма. Къаншаубий улу Таукъанны китапчыгъы харамлыкъдан толуду. Кесигиз окъугъуз, ол заманда кёрлюксюз анда мен айтханла керти болгъанларын. Ол акъылымы обкомдан башха жерге ышанмайма. Партиягъа, совет халкъгъа аман айтылгъан оюмла бардыла анда: «Къоркъмагъыз, танг бизге энтта атар», «Жаз энтта келир» ...

Мен бек алгъа Къаншаубий улуну быллай бедишлик китабын басмагъа тийишли кѣрген редакторгъа – Амирхан улу Таусогъа – чамланама.

Дагъыда Таусону къолунда ишлеген Исмайылны бетсизлигин да кѣтюралмайма. Аллай сыйлы, жууаплы ишни адамы саудюгерчилик этеди. Аллайла комсомолчулагъа, совет жаш тѣлюге нѣгерлик этерле деймисиз? Басмагъа аллай адам керек туююдю.

* * *

Адамча жашап да башлагъынчы, не къадар чюйре ишге тюбедим. Иги тергеу этип къарасакъ, сансыз этип къоярча бири да жокъду: алгъа агроном усталыкъны сайлагъаныма сокъуранып, жукъусуз болгъанлай турдум, Танзиляча, Азретча филолог болсам керек эди деп. Атам мал дохтур болуруму суюдю, анам неге да окъу, биргеме жаша ёмюрден ахыргъа деди. «Туудукъларымы да ёсдюре, анамча бешик жыр да айта, жашаргъа сюеме. Жууугъунг, тенгинг – элде, къалай насыпды кюн саийын аланы кѣрген, ала бла саламлашхан, ушакъ этген.

– Жанымы шахар жашау алады: тенг жокълагъан жокъ, бир бирге ал бермей чапханлай, таза хауа жокъ, ёмюрлюк нѣгерге къыз излесенг, санга насып, къууанч, берирчасын табарыгъынж жокъ.

Анам излеген жаланда бир затды: сабийлери ата-ананы биргесине жашасынла. Гурт тауукъ окъуна суюмейди балалары къатындан кетерлерин.

* * *

Ким сорса да, айта тургъанма сайлагъан усталыгъыма сокъуранмагъанымы. Ал кезиуде нѣгерлерим бла болмагъаныма къыйналгъанлыкъгъа, агрономну иши – жер бла байламлы. Мирзеу ёсдюргенден уллу насып къайда? Мирзеу болса, от жагъанг отсуз къалмаз, тыпырыбыз суумаз, хорларса къыйынлыкъланы. Жерни ташы, агъачы да – сыйлы. Ол къаннга боялмасын деп тилейик. Аны байлыгъы кишиден не гыржын, не ырысхы тилетмез.

Тойлада тепсетген, жырла жырлатхан – ол, суюмекликни гюлча чакъдыргъан да – ол, сабийлени оюнларын къурагъан да – ол, суратлау чыгъармада баш жерни алгъан да – ол.

Аз зат болмаз жашауда: игилик, аманлыкъ. Таза суюмеклик къутхарыр бар къыйынлыкъландан. Эски жырларыбызны барысында да айтылады аны кертилиги. Ол танг аласы бла терезенгден къарар. Танзиля, ташлы жоллада, боран сызгыргъан тау тѣппеледе, жауун жибитген сабанлада, малчы къошлада, къанатлыланы жырларында да жашайды суюмеклик. Ансыз жашау суу амалтын къуругъан терек бахчагъа ушар.

– Биз тийрени жашчыкълары бла къызчыкълары элни кюнлюм жаны тѣшге ойнаргъа барсакъ, кѣз кѣре, тѣбентин келген къалын туман Юрдю сууну юсюнде таш кѣпюрню къатына жетип, суу боюнуна бауурланса, Танзиля, сен тамашагъа къалып къараучунгу да унутмагъанма. Аны бла кесиме аперимлик алама деп угъай, санга айтыр сѣзюме аллай

эсгериулеримден себеплик табама. Манга жашауну кыйматын ангылатхан сыймекликди. Манга кызыны жууабын сакылатхан сыймекликге махтау, туюшоме кирген таза сыймекликге махтау, ёмюрден ахыргъа биргеме жашарыкъ сыймекликге махтау. Кырал дарманла жарамагъан сыймекликге махтау, эрттен-ингир кёзлериме кёзюр ойнатхан сыймекликге махтау.

Танзиля, бу айтымлада жазгъан хар сёзюм жүрегими жарытады, муратым толлугъуна ишексиз этеди. Ала бош сёзле туююлдоле, жаным, жангы жашауубузну мурдор ташыдыла, сылтаусуз сыймеклик, кызыгъанма манга игиликни!

Атам-анам ангылагъандыла Танзилясыз жашаууму жокълугъун. Ол башхагъа кетсе, дуняда болгъан кыйынлыкъла барысы да башымдан басадыла. Ол а ауур жүкдю, аурутмай ёлтюрлюк азап. Танзилячыкъ, сыймеклик ёлюмге хорлатмазлыгъына ийнанып кылайыкъ, салма санга термилген жүрегиме жара.

Башхагъа сыймеклигини да аякъ туюпге атмайма. Мени насыбым мени биргеме болса суюме. Аналарыбызны этген оноуларын эшитип, дуня кыуанчы юйюбюзге кирген сундум. Не айтдынг ол огъурлу оноугъа? Артха созма сёзюню!

Бюгюн мен насыплыма. Сен да насыплыса. Халкъ да, Аллах да суюген жанса.

Кёп заманла озарла, алай Танзиля бла бирге окъугъан жылларым ёмюрден ахыргъа жолуму жарытханлай жашарла. Бирле сабийине Танзиля деп атаса, унарыкъ туююлме. Дуняда ол атны жүрютюрге тийишли жаланда бизни Танзиляды. Жаланда олду мени насыплы этерик, жаланда олду мени атама-анама кыуанч берлик, юйюмю, арбазымы айча, кюнча жарытырыкъ, тереклерими чакъдырлыкъ, жангы китап жаздырлыкъ.

Танзиля, сен татлы тенгими сёзюне тынгылайма деп, зарлагъа алдатма. Кесинден игини ким суюген сунаса. Мени насыбым тутуп, сени эсинге туюшген сагъатымда айгъа, кюннге къара, жулдузла бла ушакъ эт. Ала айтырла кимни ким болгъанын – сени тамблангы керти хапарын. Кыуллугъу, байлыгъы бла махтанган адам керек туююлдо бизге. Адамлыкъ керекди адамгъа. Былайда мен кесими махтагъан сунма. Терен сагъышлы заманларым сени жокълатхан кезиулеринде жаланда сени сёз негерге тапханымы да тюз ангыла. Шашхан этген сунсанг да, ёпкелерик туююлме, сыймеклик шашдыргъанды жарлы Таукъанны деп кый. Сени насыплы эталсам, дуня байлыгъы – мени, дуня байлыгъы – экибизни!

* * *

Бош кака кётюрюп тургъанма ансы, кыуллукъ да жарай кёреме жазычулагъа. Телевидение бла радио да тынгысыз этгенлей турадыла мени. Алада ишлегенле малкъар халкъда менден «фахмалу» жазычу болмагъанын бир бирлерине ал бермей айтадыла. Жангы повестими

болжалсыз басмалады литература-суратлау журналыбыз. Аны ызындан а газетибиз махтау статья чыгарды.

Ма, кѳресиз да, бу затны юсюнде кѳууаныргѳа, сагѳыш этерге да тѳюшеди. Асыры жалгѳан фатыуала жокѳлайдыла Таукѳанны дегенле болурламы? Оюн тѳюйюлдѳу ол сѳзле. Таукѳан аягѳы ары киргинчи окѳуна кѳууллугѳун хайырланып башлагѳанды дегенле бардыла, тейри. Аланы ауазлары кѳуулагѳыма эшитиледи узакѳдан. Мени кѳлюме жетерге сѳйгенле кѳп болгѳанлыкѳгѳа, учхара адам айтырыкѳ оюмла жаныма тиериклерин да биледиле. Ала литературада ауазлары мычымай жоюлукѳладыла. Фахмусу не кѳадар сай болгѳан жолдашы гынтгысы элге сѳйынмайды. Тѳзерге тѳюшеди, жарсыугѳа, кесамат сѳзню мычымай кѳолгѳа алыргѳа да тѳюшерикди. Литература бла, искусство бла бет этерге жарамайды. Китапланы бир бири ызларындан кѳуйдуруп, суратлау сѳзню магѳанасын аны бла ѳнчелерге кѳюрешедиле. Жангы ишимде да эшитеме аны кѳпледен. Ол сѳзле бла кеси кесибибизни сѳкгенибизни ангѳулайбыз. Кѳолубуз, аягѳыбыз кѳысхады.

Мени бу оюмуу окѳурукѳа болурла, билмейме сѳзюм кѳалайгѳа жетеригин. Мен билген: «жазыучулары» кѳзлерине шинжи болуп чанчыллыкѳма. Махтанчакѳгѳа да чыгѳарыла атымы. Ала «народныйлени» жокѳларыкѳ сѳзледиле.

Фахмуланы кѳтѳурсем, миллет литературабызгѳа аман боллукѳ тѳюйюлдѳу. Фахмусула уа башларын кѳабыргѳагѳа урсунла, боран кесин кѳаягѳа ургѳанча. Аллаиланы литературадан сокѳурандыралмазлыгѳыбызны да билеме. Кѳрмеймисиз, ол «народныйни» хар жангы китабы чыкѳгѳаны сайын, сѳзюн-башын тѳюрлендирип тебирегенин. Телевидениягѳа чыкѳгѳан сагѳатында уа, ит чибин кѳапхан ажир кирик, ѳрге-ѳрге секирип сѳлешгенин.

Кѳп айта болурма, алай хар сѳзюмю ызы кѳалса сѳюеме. Ол заманда сѳюмеклик насып бергенча, кѳгѳюм чууакѳ болур, игиликни мурдорунда аманлыкѳ туумаз.

* * *

Кѳадарым, мени ары-бери сыза келип, бу ишни тѳийишли кѳрдѳу эсе, мени сѳзюмю этерге кимни да не эркинлиги барды?! Насыпха, билимлери, фахмулары, акѳыллары болгѳанла аллай учхара силкиниуден кенгедиле. Жел кѳайсы жанына урса, ол жанына жан атханла башхаладыла. Аллах ол халгѳа кѳллендирип жаратханды ол кѳауумну. Сора тѳзерге керекбиз, демлешип кѳюрешмей. Сѳйгенлерибизни бетлерин, жѳюреклерин жылытыргѳа кѳолдан келе эсе, кѳууанып кѳалайыкѳ.

Сѳйгенлерибиз жашагѳан арбазланы кѳюн, ай жарытханларына да кѳууанайыкѳ, юйлеринде бешик тебиретген келинни кѳууанчын кѳрѳюп кѳууанайыкѳ. Аллаила салгѳан жашау жол, сора кѳпѳр адамлагѳа ѳмѳюрге кѳуулукѳ этерикдиле, тутхучлу кѳанатлары бизни ахшы умутларыбызгѳа учурлукѳдула.

Дуниягъа кѣз ачдыргъан кысха заманны ичинде сынсыгъан кезиу-лерибиз да болдула. Ол затха мен этерик барды деп билмейме. Кюйсюзлюкге хорлатып, хомух болургъа уа жарамаз. Огъурлулукъ хорламай амалы жокъду жашауда. Алай болмаса, кѣлсюзлюк кимни да ырбыннга тыймай мадары жокъду. Кюйсюзлюк къанатларын кергинчи, адам улугъа насып келтирген сюймеклик жашауну толусунлай къолгъа алып.

Танзиля, кече-кюн да сени ауанангда турама. «Къоркъма, сюймекликден юлюшсюз туюлюсе, – дейди манга ахшы муратым. – Эрттенликде таулагъа кюн тийген чакъгъа къара да, ол кюн таякъла жүрегинги жылытырла, Танзиля да къатынгда сюймеклик жырны макъамын эшитдире. Къалай къууанчлыды ол жашау! Жюрегинги ачытырыкъ ишлеге да тюбериксе. Алай ала сени угъай, харамлыкъны къолгъа алгъанланы ачытырыкъдыла».

Быллай кезиуде мени сагъышларым узакъ жолоучулукъгъа элтдиле. Анда эски журтубузда – мамыр жашау! Кѣк – чууакъ, жайлыкъла – малдан толу, таула этегинде – сабанла, терекле ариу чагъып. Дагъыда артдаракъда мен кѣрген: жашла – чалгъыда, къызла – дырында. Аланы жырлары, Юзлюйню уа къобуз тауушу – тау тѣппеледе эшитиле. Узакъ жолоучула миннген атларын бир ауукъгъа тохтатып, ол сейирлик жашау кюйге учунуп тынгылайдыла.

Ыннам, Созай кызы Абидат, хар заманда тенглерин хапарларына тынгылатыргъа сюйген адам, мени келгениме асыры къууаннгандан, тойда тюз тепсеуню къыздыргъан сунар эдинг, аны кенг арбазда мени аллыма айтып келгенин кѣрсенг:

– Жюрегими кюн тамыры, жашаууму жашаууна жарыкълыкъ къошхан кѣз жарыгъым, къайдан чыкъдынг? Бюгюн сакъламагъан къууанчым!

– Ынна, санга асыры тансыкъдан бюгюнню ишими тамблагъа къоюп келгенме.

– Атанг да аллай халал жанды. Манга тансыкъ болгъанлай, къой сюрюуюн нѣгерлерине аманат этип, кечди-эрттеди демей, жайлыкъдан юйге келиучюдо. Бир тасхабызны да айтайым былайда. Атанг жаш заманында окъуна мал урларгъа да ёч эди. Алгъын байланы малларын сюрюп, Тау артына ёгдюрюп тургъанды, артда уа – колхоз малланы. Байла аны ызын тапмагъанлыкъгъа, колхоз бек терк къолгъа этди аны. Жигитлигине эл сукъланнган жашыма юч жыл тутмакълыкъ сынатдыла. Ол андан къайтхынчы, жашау къыйынлыкъ сынатып, юч жылны жер бла ушакъ этип турдум.

Аллахха минг кере шукур, алгъыннгы ишине тохтап, колхоз къойланы бек иги айнытып жашайды, тѣлюню да бирда андан кѣп киши да алмайды колхозда. Ол тутмакълыкъ сынагъаны чырмайды ансы, уллу орден аллыкъ кишиди атагъыз. Балам, аппагъыз а жангы жерден келген заманында окъуна жырлары бла къызланы жюреклерине сюймеклик ауруу салыучу эди.

– Ынна, санга уа жыр этгенми эди?

– Аны уа соргъан иш да этме. Ынна чачына-башына, жыйрыкъ жагъасына узалып, тизгинин жыяргъа кюрешди. Бетини жыйырылгъанлары кетип, нюр жайылды арыкъсуу уууртларына. «Элими, аламны кюн, ай сыфатлы кызы Абидат», – деп, жырлап башласа, тауда кийикле да тохтап тынгылагандыла анга. Кет, эй жаш, айтмазлыгъымы айтдырдың. Сен, ариу балачыгъым, суймеклик кече-кюн да арбазын жарыгып тургъан юйде туугъанса. Суймеклик сени арбазынгы, юйюнгю да кече-кюн да дунияны жарытханча жарытханлай турсун, жюрюген жолларынгы да.

Сабийлигими арытхан жоллада айланып, арбазыбызны берекетлигин кёрюп, ыннамы мени бешикке бёлеген кёолларыны жылыулары кёкге учургъанларын жангыдан сезип, дуния зауукълукъ сынадым. Кёрген, сынагъан затларым – барысы да жашаууму жарыкъ этген ёмюрде унутулмазлыкъ кёуанчым.

* * *

Жаш заманым (сабийлигим деп окъуна айтайым) эсима тюшсе, кеси кесимден уялама. Тенглериими, артыгъыракъда кызыланы кятларына барсам, ушакъгъа кёшулургъа базынмай, ёре сюелгенлей, хар кимни хапарына тынгылап (аланы магъаналарын да хазна ангыламай), хар ким да мени болумсузлугъуму ангылагъан сунуп, айтыр сёзюм ауузумдан чыкъмай, беишликке кългъан сагъатларым кёп эдиле. Танзиля уа мени къарыусузлугъума ичинден кюлген сунама. Азрет эди манга эс тапдырыргъа кюрешген: «Сен башы терен акъылдан толгъан атаны жашыса. Хар сёзюнг бизни кёуандырлыгъын билип кёй. Ол Ахматны кёремисе, тенглериини арасында айтыр сёзюне юйде хазырланып келгенин айтханды бир жол. Кюзгюню аллына сюелип, боюнун алгъа созуп, кёолларын ары бла бери атып, ма алай юйренеди уста сёлеширге. Аны ол халы адабият дерследе окъуна ачыкъ эсленеди. Эс бурчу аны ол халына. Уста сёз жашауну жарыкъ этеди. Сен къарап турчу, мен Танзилягъа кълалай уста лакъырда этерикме...»

Азретни акъыл юйретгенине ыразы болдум. Алай Танзиляны сагъынганлай, ол жашагъан арбазгъа, жюрюген жоллагъа баш уруп жашагъан жаным жансызлыкъны сынады. Баям, кыызгъа керти суймеклигим олсагъатда белгили болду кесиме. Эрттенликде жукъудан уянып, кёзлерими ачханым сайын, танг жарыгъындан алгъа Танзиляны сыфатын кёрюучю болдум. Тангнга этген алгъышымы Танзиляны анасына этген алгъышым хорлай башлады.

Нек кёолгъа этди мени бу сейирлик сезим?! Бирде ол кыйынлыкъ менден кёкге учхан чапыракъча кетеригин кюседим, жаныма тынчлыкъ излеп. Жай чилледе кыш келип, мени жамычы тюбюне жыйып, сабырлыкъ ал, жаш жанынга десин, эс тапдырсын. Окъуугъа кёл сал, атаанангы, устазларынгы сюй, кызыны ариулугъуна баш уруп заманынг келликти тамбла десин. Ол затны кышдан кесим тилейме.

Кыш кетсе, жай келир, санга кызыланы сайлатырыкъ жай. Ол заманда кёуанырса жашауну ариулугъуна, насып ол кюн туугъан кирик санга.

Ол кюн бетими насып сылагъан сундум. Бир бек эркетди ол мени, сабий заманымда ыннам, анам эркетлиучюлерича. Алыкъа юсюмден сабийлигим кетмеген да сундум. Аталары, аналары саула ол кюуанчдан кери болмагъанларын эшите тургъанма.

Мен насыплыма!

Атам, анам, сора суюмекликди мени насыплы этген. Жыр макъамы да алагъа кюшулса уа, соргъан да этме жүрегимде болгъан кюуанчны. Ала жашаугъа къанат берген, жансызгъа жан салгъан таркъаймазлыкъ кючдюле, хапарлагъа, кёзбауагъа бой салмазлыкъ суюмекликни эркетлирик, игилени бетлерин хычыуун сыларыкъ кюч.

* * *

Тюшонгде кёрген хычыуун затларынга бла эсгериулеринге ийна-нып жашамакълыкъ, ёлгенни сау этерге жүрешгенден башха туююдю. Тюшюмю бла эсгериулерими кезиуонде сынагъан кюуанчымы чотха алмагъанлыгъымды былайда айтхан оюум. Суюмекликни юсюнде биреуге эришмеклик бек акъылсызлыкъды, жиялулукъ жашау – ай неда кюн къара булутха ташайып, ёмюрде да андан чыкъмай турлукъ хал сынатхан кыйынлыкъ бла тенгледиреуге боллукъду аны, дунияны кюлгъа этген къарангылыкъ бла. Къалай кутулайыкъ ол кыйынлыкъдан? Таза, кёзбаусуз, ёмюрлюк суюмекликди андан кутхарлыкъ. Дунияны жарытырыкъ, жашау терегибизни чакъдырлыкъ, сабаныбызны, гюлюбюзню чакъдырлыкъ суюмеклик.

Сени сайлауунг санга кёлсюзлюгюн кёргюзтдю эсе, айны, кюнню жарыгъы санга бир заманда да бермезле жылыуларын. Жазны жашил таласы, къанатлыны жарыкъ жырлары да – бош ол заманда.

Аллай затланы кимден да иги ангылагъан Танзиля нек кюйдюреди бирде жүрегими? Тюнене танг жарыгъы бла эришген сёзлерин айтып, бюгюн а кырдыгымы кюу этди, кёзюме къарап, Азретни илмугъа кёл салгъанын махтап.

Болсун не иги да, не махтаулу да Азрет. Суюмеклик кюл таш туююдю бирде ары, бирде бери сыза айланыргъа. Неге керек эди Танзилягъа ол иш – Азретни аямай махтап, сора ол кесине жазгъан письмону кюлума тутдуруп, окъу деп кысаргъа. Сенсе айым, кюнюм дерик сунуп, жашап келеме, суюмеклик отуна кёмюлюп. Къызда ол акъыл жокъ. Бир кюн кёрмей къалсам, Танзиля, санга тансыкъ болуп, жумушакъ шинтигим ташдан да къаты болуп олтурама. Телефон бла сёлешмей, кюлген тауушу шибиле бутагъы болуп эшитилген чакъда да ауазыны хычыуунлугъу суюмеклик сылхыр этген башыма таукеллик бере жашайма.

«...Билеме, жиятырыкъса мени, кюйдюрлюксе, кюу этериксе, – деп жазады Азрет. – Мен терс туююлме, къадарынгы жаула, – дериксе ахырында.

Ангылап турама жангылгъанынгы. Тынчаймам, сени арт кюуанчынгдан сокъурандыргъынчы. Кёп заманны жүрегими теренинде сакъ-

ланган сёзлерими айтама санга. Жюрегиме ырахатлык берирми бу телилигим?

Ариуум, кыйынлыкны кетюралмай, къара кесеу болган жюрегими къуандыр. Учёныйни колхозчуга алышма. Сени ариулугунга, субайлыгынга суклана жашайма, сени арбазымда тойда мени бла тепсер кюнюнго саклай. Алай болгандан арысында уа не кыйынлык, не жарсыу да, термилиуню ауур жюго да, зарланы бизге тежеген кыйынлыклары да менден кери кетерикдиде. Атам иери кереклери алтын, кюмюш бла сырылган атха минерикди, анам омак, жумушак тахтага олтурлукду. Арбазымда эрттегили халк жырла жырланырыкдыла, жашлыгыбыз а жулдузладан да жарык болуп. Эсингдемиди школда Исхакъга айтычу сёзлеринг: «Гюлде – шинжи бутакъ».

Ол сёзлени эсибизге тюшюргеним ючюн айып этме. Экибизни суймеклик гюлюбюзде да шинжи бутакъла мени жукъусуз этгендиде. Сени атынгы айтхан сагытымда атам ёсдюрген терекле, анам ёсдюрген гюлле бютюнда ариу чагдадыла, кёз кёре, кьолга алган ишимде кёлсюзлюк этмезге болушадыла. Илму ишиме бичген багъанг ёхтемлик, жангы танг жарыгын да береди манга, кечегиде кюн чууак тийгенин да санайды. Сени манга жоралаган кёзлерим бютюнда жарык кёрдюле. Санга этген жырларымы энди кёпле арасында жырлайма.

Ол жарыклыгымы къарангы этмезинги тилейме».

Азретни письмосун окъуп, акъылымда болмаган затха тюбедим. Ол аллай оюнду, кёпле ангыламазча – кыйын чот. Ал сёзлеринде – кёлсюзлюкню азабы. Баям, кыз жашха «суймеклигибизни тутхучсузлукъга сала» деп, ахыр сёзюн айтхан болур.

Азретни письмосун манга окъургъа бергенин а ангыламадым. Ичимден айып окъуна эдим Танзиляга. Анымы хыликка этди, огъесе меними? Адамлыкны къачына къатылмайык. Ол не кёп оюнла кёрпюзтсе да, кесинден тюнгюлталлык туююлдо. Мени бек суйген жашау жырымды Танзиля.

Ашхамда арбазыма къарангы жата башлаган заманда, Танзиля арбазымда кёрюнсе, танг жарыгы кесин танытады. Юйде да чырак керекли болмайма. Палах болган жерде насып болганын да кёрдюк, аманлык бла игилик да бирге айланганларын сынадык. Суймеклик берген насыпха жетген а жокъ дунияда. Ол биргенге болса, жашауну татлы этген да – ол, алга таукел къаратхан да – ол, эрттен сайын игиликни ауазын эшитдирген да – ол, тойда тепсетген да – ол, кырдыгынгы, бахчангы чакдырлык да – ол, бар палахланы хорларык да – ол, жаз жарыгын жарык этген да – ол.

Алай терслик тёзюмню хорласа, жашауну ачыуун эсинге тюшюр. Болсада не тюрлю кыйынлыкда да суймекликни бетин тырнама. Ол жарсыу болуп кирир жюрекге. Бу оюмну юсюнде сёзюнге табылма-санг, ёлгеннге сана кесинги. Суйген кызынгы кёзлеринде суймеклик жулдуз жанмаса, ишинг как болганын ангылада кьой. Суймек-

ликни кючю тенгизни теренлигин унутдургъанын а толу ангылагъанма мен.

Мени бу тизгинлерими окъурукъ адамгъа тилеригим:

Ананы сютю бла, табийгъатны кючю бла берилмеген фахмуну киши тилеп алалмайды. Жюрекни гюл дунясы – жашауум. Сюймеклик жюрек ауруум. Алай кёлсюзлюк къарангы кёр болгъанына уа башханы угъай, кесими да ийнандыралмайма.

Танзиляны атын сагъыннган сагъатымда къулагъыма ариу жырны макъамы эшитиледи, адамлагъа игиликни излерге кёллендиреди ол ат мени. Ансыз ингирликни ауанасы ёмюрлюк жолуму къарангы этип, дуния жарыкълыгъын излетир эди. Къой сюрюуюме жанлы чапханча, сау адамгъа къабыр къазгъанча болур эдим, къайдагъымы, не этгеними да ангыламай, ёмюрде бир жан сынамагъан палахны сынар эдим.

Бир заманда Танзиля болгъан отоугъа кирдим, оруусуз-соруусуз. Эшикни кесим ачдым. Кёзлерим бла къармадым юйню ичин. Анда уа бир жан да жокъ. Чыкъдым арбазгъа. Ой, сыйлы Аллах, мен кимге не хата этгенме? Аны бир ангылат манга?

«Кёзлеринги ач, къайда болгъанынги, не айланнганынги ангыла» – ол белгисиз ауаз бир кесек акъыл берди манга. Тели сагъышларым ары-бери созгъанларын ангыладым.

* * *

Эсимде болмагъан жолоучулукъгъа агланыргъа тюшдю. Минги тау тийресине барып, бир къауум кюн солур акъылда эдим. Къуллукъну хайырындан тюрлендирирге тюшдю муратны. Шимал Кавказда менича ишлегенлени – китап басмаланы баш редакторларыны – жыйылыулары боллукъду Терк башында. Бармайма дерге онг жокъ. Анда юч кюн турургъа тюшерикди. Жолгъа атланырдан эки кюн алгъа, диванда таянып, къалкъып къалдым. Тохтамай тюш кёргенлейми тураса дедегиз. Жашауда хар кюн, хар сагъат сайын кёре, тюбей тургъан затларынг тюшюнде къууандыра, къыйынлыкъ да сыната тургъанлары белгилидиле жаны болгъан адамгъа. Бу жол а тюшюм талкъыгъа салып, кёз ачдырмай ийледи.

Уянганымлай, адамладан эшите тургъан хапарымы кертилигине чыртда ишекли болмай, патчахла жаяулай жюрюучю жерге мычымай ташайдым. Тюшюмю анда айтдым. Манга тынгылагъаннга бек тиледим, тюшюмде кёргенлерими менден кери эт, игиге жорала деп.

Тилегиме жууап жокъ. Эшитмедим бирда-бирда бир ауаз. Бош хапар болур айтханлары. Башым сагъышлыды: дуния бирде къаппа-къарангы кёрюнеди, бирде кёзлерими бек улуу ачаргъа кюрешеме. Ол заманда да кетмейдиле къара ауанала.

Кимле къайры элтгенлерин билмейме, Танзиляны эки ат жегилген бир сейирлик фаэтон бла алып барадыла, башында акъ жаулугъу да желде къанат таууш эте. Андан сора кёзюме жукъ кёрюнмейди.

* * *

Азрет, кышны бораны жетгенча, ёшюн уруш этерге келгенча, суху кирди эшикден. Анда жашау таукеллик эсленмейди. Адамлыкъ илишанда аз. Туююшюрге-жагъалашыргъа келген сундум. Бек омакъды: юсюнде – къап-къара костюму, чыммакъ-акъ кёлеги, ариу къара чурукълары, къалын чачы артха сыйдам таралып. Бир сейирлик къара кёзлюгю да бар. Ол адетин а биринчи кере кёреме. Хар неси да – кесини тоюна тынгылы хазырланып чыкыгъан жашда болгъан тизгинлик.

Аны ол тизгинлиги бла кесин жүрютген халы уа бирге келишмейдиле. Ол эшикден кирген жерде иги кесек сюелди да, андан сора саламлашды мени бла. Аз ышарып, акъ тишлерин ачды, эринлери кеслери кеслери бла саламлашхан сундум, ала тёммегинден айырылгъан гургун къуйругъуча къалтырадыла.

Мен а столуму къатында ёре сюелгенлей турама. Не айтыргъын сакълайма. Сау кел, алайгъа-былайгъа олтур деп да айтмагъанма алыкъа. Къол узатды ол манга. Саламлашдым. Школда жүрюучю атын, Жора деп, айтыргъа аздан къалдым.

– Тейри, писательчик, бу барыудан барсакъ, бир бирибизни атын окъуна унутурукъбуз. Бир кокабашны хатасындан бир бирден айырылып къалайыкъмы энди? Элге барсам, атам-анам сени хапарынгы сурамай къоймайдыла, мен а керти хапар айталмайма.

– Кимди терс?

– Сен да, мен да.

– Тюз айтаса, Азрет.

– Кокабаш Танзиля бизни жау этгенди.

– Танзиляны намысы бла ойнама.

Ол тынгылады. Башын ары-бери бурду. Тынгысызлыгъы эсленди, мени бла сёзюн сабыр этди. Аны гумхотун кёрмез ючюн, тышына чыгъаргъа хазырландым. Былайда мен бир къужур ишни къолгъа алгъан сунмагъыз. Азрет манга не мурат бла келгенин ангыламай, иги да сакъышлы болдум. Кесими къолгъа алыргъа кюрешеме. Адам не акъыллы, билимли болса да, кёп затны къолгъа алыргъа базынмайды. Бусагъатда да кеси кесиме оноу эталмайма. Жокъду аллай къарыу, баям, оздургъанма акъылымда болгъан ишни, башымда болгъан дауурну тохтаталмайма. «Не кесинги отха атаса, неда хар атламынгдан палахха тюбеген сунуп, этме аллайла! Азрет санга хычыуун хапар айтып башлагъанын ангылагъан болурса. «Кокабаш» дегенигиз?! Ким кокабаш болгъанын кёргюзтюрме экигизге да. Бош ойнайсыз намысым бла! Танзиля».

– Мени бош къошаса ученыйге. Экигиз да – ученыйле. Мен а – колхозчу.

– Сёзню кючюне сенден кем ийнанмайма, махтанма».

– Къарайма да, кючден ишлене тургъан юйюме от салыргъа айланаса. Акъылымда болмагъан фатыуаланы туурагъа чыгъартыргъа кюрешесе, Танзиля! Сен мени бырناق этип тохтасанг, дунияда бир кюн да

жашарыкъ туююлме. Санама мени озгъан кюннге. Мени суюмеклигим сени ачыта эсе, санга айтхан жүрек сёзюм манга жаулукъ эте эсе, алынга тобукъланып кечгинлик тилейим, чыртданда ауур кёрмей, сенсе мени къадарымдан къууандырлыкъ. Суюмекликни жүгюн кётюрюрге онг берлик да сенсе. Тилейме, мени юсюмде керти сёзюнге табыл.

– Суюмеклик отунда кюй, сен къайгылы туююлме мен.

– Бу кюн келлигин билип жашагъанма, заманланы жансыз ашыра. Сени кёргеним сайын, къууанчым жерден кёкге жетген чындысын юздюнг. Алай мени ахшы умутларым дунялыкъны экили кёрген бедешликни аякъ тюпге урурла. Кеч учхара сёзлени айтыргъа базынган тели Таукъанны! Дуняны бирде жарыкъ, бирде къарангы этген суюмекликни къанлым да сынамамын. Бу айтханларымы барысы да керти болгъанларына ийнанып къычырама, ауазымы битеу дунягъа эшитдирип.

– Къалай мурдарлыкъды суюмекликни къууанчы жарсыугъа, жияугъа таянса. Сагъыш эт, писательчик.

– Былайда Азретни сёзлери бла сёлешесе. Ангылагъанма экигизни да кимле болгъаныгъызны.

– Азретни менден онглугъа санасанг да, жокъду дауум.

Танзиля бла ушагъым кертиди, аны да, мени да ким болгъаныбызны ачыкълагъан. Азрет Танзиляны юсюнден учхара сёзлени айта башлагъанында, къыдырдым мени Танзилягъа элтиучю жолланы, сарнай, бирде аны мудахлыгъым хорлай. Суюмеклик сарнатхан жашха айып этмегиз. Кесими алдаылмайма, керти сёзю киши илишаннга салалмаз, ахшы умутум да – тау башында. Къалай зауукъду жашау. Ол бусагъатда ёзен тумандан къутулгъан кюнню жарыгына ушады. Азретни хайырындан насыбым аллыма келген сундум.

Ол Танзиляны юсюнде этген муратындан артха тайса, бир уллу келишмеулукъ аны къолгъа алгъанына да ишексиз болдум.

* * *

Азрет суюмеклиги таза жашау чырагъы болгъанына толу ийнана келип, энди анга жолу айтып тауусмазча тик болгъанын ангылап тохтагъанына сейир этдим... Угъай, ол мени серлендире турады. Бу ишни юсюнде не къара кюч да кесине бой салдырлыгъын ангылап тургъанлай, къар, буз жаудуругъа кюрешеди юсюме. «Къууаныр арыгъан жүрегим», – деп а мен.

– Таукъан, кёз-къаш бермейсе къонагъынга. Мен да тёземе, шуёхум, мен анга къонакъ болмагъанымы ангылар деп. Не бек къаш туюсенг да, чибинлерик сунма. Танзиля уа, билеме, санга да, манга да кака кётюреди. Терс болады. Манга тюбесе – сени, санга тюбесе, мени сёгеди. Ол мурдарлыкъды. Къатын, къыз да табылырла бизге, бир бирге кёл ашауну да унутуп къалайыкъ.

Жангы китабынга къууандым. Санга да алгъыш этейим, сатып алгъан китабыма да къол салдырайым деп келгенме. Ариу атагъанса ки-

табынга: «Сюймеклик – жашлыкъны байрагъы». Ызы къалын болсун, фахмулу шуѳхум.

Бизни классда литератураны сенича сюйген жокъ эди. Бу къууанчлы жолну сабийлей сынагъанса, барыбызны да къууандыра жаша.

* * *

Андан сора бѳлек кюн озду арадан. Танзилягъа телефон бла сѳлешдим кѳп кере. Жууап жокъ. Излей бардым ишлеген, жашагъан жерлерине. Тапдырмады кесин. Ол а Нальчикде Къайсын атлы орамдан къутулуп, эки жол айырылгъан жерде деменгили чыпынга таянып, эки жолну къайсысына тюшеригин билмей, армау болуп сюелгенин эшитдим. Мен олсагъат окъуна письмо жазаргъа базындым:

«Танзиля Мухтаровна, атынг жарлы жаныма къууанч бере сакъларыкъма керти сѳзюнгю. Сагъыш эт. Бил, сенден жюрегим ѳмюрде да суумаз. Элияны деу кючу да ѳчюлталмаз сюймекликни чырагъын... Ариу атынг – танг жарыгъы. Сенсиз жашауум боллукъду жансыз. Танг энтта атарына ийнанама. Жолну тюзюн, ѳмюрлюгюн сайла. Сюймеклик сѳзюм – санга аманат».

